

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A. SVENSSON

Redaktør J. Jessen

FLENSBORG AVIS

III

I KOMMISSION HOS
DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 19 . KØBENHAVN V

Redaktør J. Jessen

FLENSBORG AVIS

III

A. SVENSSON

REDAKTØR J. JESSEN

FLENSBORG AVIS

III

Skrifter, udgivne af

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

NR. 16 . 1960

*Danskhedens uforfædede
Stridsmand,
»Grænsevagten's« Redaktør fra 1918,
Dr. phil. Vilh. la Cour
tilegnet.*

FORORD

Udgivelsen af redaktør A. Svenssons store biografi af redaktør Jens Jessen har kun været mulig takket være betydelige tilskud fra forskellig side. Ligesom til de to første bind har Historisk Samfund for Sønderjylland modtaget støtte fra *Dansk Kultursamfund*, *Brødrene Broust's Legat til Støtte for Danskheden i Slesvig* samt dagbladene *Berlingske Tidende* og *Jydske Tidende*. Til 3. bind har samfundet derudover modtaget understøttelse fra *Fonden af 1936*. For denne hjælp bedes de respektive bestyrelser modtage Historisk Samfund for Sønderjyllands bedste tak.

På styrelsens vegne

Peter Kr. Iversen.

Idet jeg slutter mig til ovenstaaende, vil jeg gerne endnu bringe en særlig Tak til *H. P. Hanssens Mindefond* for Støtte til det afsluttende Arbejde, ligesom jeg er afdøde Redaktør *L. P. Christensen*, »Flensborg Avis«, Tak skyldig for velvilligt Udlaan af en Række Aargange af Bladet samt for Oplysninger af forskellig Art.

A. Svensson.

INDHOLD

Jessen og Askov	7
Naar Skræp sang	23
Jessen, Hanssen og københavnske radikale	41
Gjellerup-Fejden	66
Jessen og A. D. Jørgensen	85
Blade af Køller-Politikkens Historie	99
En Telegram-Krise	127
Jessens sidste Fængselsstraf	139
Wildenradt-Krabbe-Affæren	159
»Flensborg Avis« omkring Aarhundredskiftet	184
Hilsen til Hørup	201
Gustav Johannsens Død og Jessens Valg til Rigsdagsmand	205
Jessen i Berlin	231
Optant-Konventionen og dens Baggrund	251
Virksomhed uden for Bladet	263
Jessen i Tale og Skrift	272
Jessen hjemme	290
Skygger over Jessens sidste Tid	311
Død og Eftermæle	330
Efter Jessen	345
Efterskrift	376
Noter og Henvisninger	377
Illustrationsfortegnelse	384
Navneregister til A. Svensson: Redaktør J. Jessen I—III ...	386

JESSEN OG ASKOV

Da den unge H. P. Hanssen 1885—86 anden Gang opholdt sig paa Askov Højskole, var Forfatningskampen, som han selv siger i sine Erindringer¹⁾, paa sit højeste.

Eleverne paa Højskolen var efter H. P. Hanssens Opgivelse paa ganske faa Undtagelser nær Venstremænd, omend af forskellige Afskygninger. De fleste havde taget ivrigt Del i Sommerens bevægede politiske Møder og kraftige Demonstrationer mod Ministeriet Estrup, og adskillige, især Vendelboerne, var Tilhængere af Riffelbevægelsen og pønsede i fuldt Alvor paa at lade Riflerne komme til Anvendelse.

Kort efter Skolens Aabning blev Redaktør Nielsen og Gaard-ejer Noes, der ligesom Berg var bleven idømt Fængselsstraf for Deltagelse i Holstebro-Affæren, efter at have været arresteret, mens Sagen stod paa, sat paa fri Fod igen. »I den Anledning blev der«, skriver H. P. Hanssen, »holdt Fest for dem i København, og paa Hjemrejsen fra Hovedstaden blev de paa saa at sige alle Jernbanestationer hyldet af Partifæller. I Kolding modtages de af en Folkeskare paa 7—8000. Paa Askov Højskole besluttede Eleverne at hilse paa dem, mens Toget holdt ved Vejen. Med de tre nordiske Bannere i Spidsen marcherede vi i sluttet Trop ned til Stationen, hvor der blev talt, sunget og raabt Hurra for de to Venstremænd. Denne Demonstration besvarede »Flensborg Avis« med et Angreb paa Skolen og dens Forstander, som vakte levende Uvilje blandt Eleverne.«

Det er nødvendigt her straks at gøre opmærksom paa, at Askov-Elevernes Hyldest til de for Delagtighed i Holstebro-Affæren dømte hverken, som af H. P. Hanssens angivet, blev udsat for

Kritik eller blot nævnt i »Flensborg Avis« før et halvt Aars Tid efter og da i en helt anden Forbindelse. Noget Angreb paa Skolen og dens Forstander eller paa de danske Folkehøjskoler i det hele taget fremkom heller ikke paa det Tidspunkt.

Først i April det følgende Aar kom det til et Ordskifte mellem Jessen og Askov.

Foranledningen var den noget fjerntliggende, at Højskoleforstander F. Falkenstjerne²⁾ efter det for Danskheden nedslaaende Rigsdagsvalg i Marts 1886, da det for første Gang lykkedes det tyske Social-Demokrati at gøre Indhug i de danske Arbejderstemmer i Flensborg, i »Tidens Strøm«³⁾ havde skrevet en Artikel »Det sidste Valg i Sønderjylland«, hvori han først efter »Flensborg Avis« skildrede den tyske Maade at forberede Valget paa og derefter tilføjede:

»Men alt dette er traadt i Skyggen over for den Kendsgerning, at det *social*e Spørgsmaal endelig er trængt splittende ind i den tidligere fastsluttede danske Vælgerhær og har paa een Gang berøvet Gustav Johannsen alene i Flensborg By ikke mindre end 600 Stemmer og forholdsvis lige saa mange i de Landsogne, der stode til Flensborg, medens der i de fjernere Landsogne er en ganske jævn Fremgang i hans Stemmetail at spore.«

Falkenstjerne mener at skulle søge Skylden for Tilbagegangen hos det ældre Slægtled inden for den sønderjyske Befolkning, der kun kender Danmark som det national-liberale Danmark fra før 1864, men ikke har fulgt tilstrækkeligt med i, hvad der er sket sidenhen. Her har ogsaa den sønderjyske Presse sit Ansvar at bære.

»Skulle vi«, slutter Falkenstjerne, »have en Fremtid, maa Op-gaven baade i Danmark og Sønderjylland blive at knytte det »social« til det »national«, at gøre den sociale Bevægelse national, som Bondebevægelsen i Danmark efterhaanden er bleven, og som Arbejderbevægelsen er saa smaat paa Veje til.«

Redaktør Jessen svarer i en ledende Artikel i »Flensborg Avis« for 15. April 1886 roligt og indgaaende paa det af Forstander Falkenstjerne fremførte.

Jessen er af den Formening, at den sønderjyske Presse saa vidt gørligt søger at holde sig uden for den kongerigske Partistrid.

Alligevel høres der stadig baade fra Højre og Venstre Klager over denne Presses Holdning. Forskellen er blot, at Højres Bebrejdelser ikke kommer offentligt frem, mens Venstre har det modsat.

»Der kan let blive Enighed om«, fortsætter Jessen, »at det for Folkekampen i Sønderjylland vilde være et stort Held, om Danmark i et og alt var et lykkeligt Land, hvor alle gode Bestræbelser vare fremme, hvor der blev gjort virkelige Fremskridt og indført almindelig anerkendte Forbedringer, hvor den politiske Udvikling satte Frugt i gavnlige nye Love, hvor alle Samfundsklasser i Forhold til deres Evne og Oplysning tage ligelig Del i Arbejdet for Statens Vel, hvor særlig Landbefolkningen, hvis Kræfter i Aarhundreder til Dels have ligget brak, fik en, om end ikke dominerende, saa dog fremragende Del i den politiske Udvikling, hvor en oplyst Arbejderstand paa en sømmelig Maade søgte at fremme sine rimelige Ønsker, kort sagt, hvor der var en frodig Udfoldelse af alle Folkets gode Evner og Kræfter. Et saadant Eksempel vilde yde os en god Støtte i Kampen.«

Mens der ikke kan være Tvivl om, hedder det videre, at det er den sønderjyske Presses Pligt at holde sine Læsere paa det løbende med, hvad der fremkommer af sundt og gavnligt under Udviklingen i Kongeriget, saa kan det være et stort Spørgsmaal, om den bør følge Partikampen i det enkelte. Det danske Folk lever i en Gæringstid, hvor ikke alt former sig lige lysteligt. »Naar de sønderjyske Blade nogenlunde objektivt gengive Beretninger fra politiske Møder, Rigsdagsreferater og Bladudtalelser fra begge Lejre, saa bede Læserne om at blive fri for »alt det Kævl«. Man betragter Beretninger herom som en Udbasunen af Familie-skænderier.«

Hvad der maatte foreligge af positivt fra Oppositionen, vil den sønderjyske Presse utvivlsomt nære al mulig Interesse for. Redaktør Jessen føjer hertil nogle Betragtninger vedrørende Højskolerne, Skyttesagen, Forsvarssagen og Arbejderbevægelsen. Det er de efterfølgende Linjer om Højskolens Arbejde, der afstedkom Ordskiftet med Forstander Schrøder, Askov.

»Det er langt fra, at de frugtbare Bestræbelser, der i den sidste Menneskealder have været oppe hos det danske Folk, ikke have fundet Genklang i Sønderjylland. Saa længe *Folkehøjskoletanken*

hævdedes i sin oprindelige Renhed, søgte den danske Presse i Sønderjylland af al Evne at vinde Befolkningen for den, og Arbejdet var ikke forgæves. En Mængde unge sønderjyske Mænd og Kvinder have med mere eller mindre Udbytte besøgt en grundtvigsk Folkehøjskole. Om den krasse Grundtvigianisme end aldrig har haft stærkt Raaderum hernede, saa betragtedes dog den grundtvigske Retning med velvillige Øjne. Den blide Idealisme, som er ejendommelig for denne Retning, mentes at være et fortrinligt Middel til at modvirke den krasse Realisme hos Almuen, hvor en meget nøgtern Rationalisme som oftest stikker Hovedet op ved Siden af den paa enkelte Steder bevarede gammeltdags Fromhed. Naar den fantasifyldte Grundtvigianisme med sine store Drømme og Syner kunde formæle sig med Landbefolkningens ædruelige Betragtning og praktiske Tag paa Livet, saa vilde der formentlig kunne opelskes en god sund folkelig Oplysning og i Følge dermed et alvorligt Selvarbejde paa alle aandelige og materielle Omraader, en kernesund Udvikling af alle bundne Kræfter i Folkets brede Lag. Naar Folkehøjskolen skulde virkeliggøre disse Forventninger, maatte den selvfølgelig virke paa og for Landbefolkningen og ikke tabe sine aldeles upolitiske Formaal af Sigte. Naar Bevægelsen imidlertid kommer i et saadant Spor, at den største Folkehøjskole, i Steden for udelukkende at sprede Oplysning ud blandt den store Befolkning, til Dels indretter sig som Udklækningsanstalt for Godtkøbsstudenter, og naar en meget stor Part af Skolerne blive Arnesteder for politisk Rummel, saa skønnes Bevægelsen at være paa Afveje, saa kølnes Iveren, og Interessen sløves. Den sønderjyske Presse har hidtil alligevel ikke søgt at modvirke Folkehøjskolerne, da man ikke bør opgive Haabet om, at Bevægelsen igen kan komme i det rette Spor. Foreløbig maa vi imidlertid stille os noget forbeholdent over for de nævnte Undervisningsanstalter.«

Om Arbejderbevægelsen fremsætter Jessen følgende:

»Hvor megen Ret end Arbejderne have til at arbejde for en Forandring af deres Kaar, og hvor meget man end kan billige, at de selv ville virke herfor, saa kan man ikke overse, at et Arbejderparti organiseret som politisk Parti naturligt maa blive ensidigt, et Klasseparti, der som ethvert andet Parti undertiden vil gaa uden

for Billighedens Grænser og derved fremkalde Uvilje imod sig, det vil med andre Ord sige: give Stødet til en Klassekamp, altsaa til en Splittelse af Kræfterne i Steden for til en Samling.

Med al Velvilje over for Arbejderklassen, med alle Ønsker for dens Fremgang i enhver Henseende, med den mest levende Erkendelse af, at enhver Mand, høj eller lav, rig eller fattig, burde have sine Medmenneskers Agtelse i Forhold til sin egen Agtværdighed og sit Arbejde for gode Formaal, med det mest aabne Øje for Menigmands Tarv kunne vi dog umulig ønske, at Danskheden i Sønderjylland skulde drapere sig som et Slags Demokrati, som et Menigmandsparti, der vendte Braadden mod de øvrige Samfundslag. Det højeste, vi kunne gøre, er som hidtil at virke for at fylde Kløften mellem Samfundslagene, at samle alle gode Kræfter i alle Folkeklasser om den nationale Fane.

En anden Sag er det, om man i Kongeriget, hvor der er fuld Frihed til at virke for alle lovlige Formaal, skulde kunne skabe et nationalt Arbejderparti, et Demokrati med et mildt socialistisk Præg, men uden kosmopolitiske Tendenser. Et saadant Parti vilde selvfølgelig baade middelbart og umiddelbart kunne øve god Indflydelse ogsaa herovre og drage Arbejdernes Blik nordpaa. Derksom Arbejderbevægelsen i Kongeriet kan komme i et saadant Spor, skulle vi ikke være de sidste til at lægge Mærke dertil.«

Allerede Dagen efter, 16. April, meddelte »Flensborg Avis«, at Højskoleforstander L. Schrøder, Askov, havde rettet den Forespørgsel til Bladet, hvad der mentes med, at den største danske Folkehøjskole til Dels lagde an paa at give unge Mennesker en kortvarig og billig Undervisning, ved Hjælp af hvilken de kunde opnaa Studentereksamen. Redaktør Jessen svarede, at for saa vidt der havde foreligget en Anke fra Bladets Side, var Mening den, at en Folkehøjskole, der havde til Formaal at sprede Oplysning ud i den store Befolkning, ikke tjente dette Formaal ved at forøge de studerendes alt for store Antal med unge Mennesker, der i Løbet af et Par Aar havde faaet bibragt de ved den paagældende Eksamen nødvendigste Kundskaber.

Den 17. April mødte Schrøder frem med et Indlæg, hvori han om den udvidede Folkehøjskole i Askov oplyste, at han netop

havde advaret imod den Opfattelse, at der paa Skolen kunde blive Tale om Forberedelse til Eksamen:

»I min i Marts 1885 afsluttede og derpaa trykte Aarsberetning Nr. VII har jeg udtrykkelig skrevet at Skolen »ikke paatager sig at forberede til nogen Eksamen, og at det er ren privat Sag, for hvilken vedkommende kan kræve særlig Betaling, om nogen af Lærerne i et eller andet Fag giver en Undervisning, der har en Eksamen til sit Maal«. Umiddelbart til dette føjede jeg endnu følgende Linjer: »Derimod er det en Selvfølge, at vi hverken kan eller vil blande os i det, om Lærlinge, der i øvrigt passer godt ind i den hele Flok, selv arbejder sig frem imod en Eksamen. Men det vil jeg gøre opmærksom paa, at der efter mit Skøn skal findes ganske udmærkede Evner og en stor Viljeskraft (disse Ord var ogsaa udhævede i Aarsberetningen) hos det unge Menneske, der uden anden Hjælp, end han kan faa her paa Stedet, hvor Lærerne har ganske andre Opgaver, vil fuldende sin Forberedelse til Studentereksamen.«

Det maa være mig tilladt videre at oplyse, 1) at kun een af vore Lærlinge her paa Skolen har gjort sig færdig til at tage Studentereksamen, 2) at han kun har faaet meget lidt Hjælp med sin Eksamenslæsning uden af cand. jur. Petersen, der ikke paa Skolens, men paa sine egne Vegne har dimitteret ham til Eksamen ved Viborg Skole, og 3) at jeg trøstigt tør henstille til Rektoren ved denne Skole at afgive sit Skøn, om vedkommende kan henregnes til de »Godtkøbsstudenter«, Videnskaben ikke kan være tjent med.«

Forstander Schrøders Indlæg foranledigede Redaktør Jessen til i en ledende Artikel i »Flensborg Avis« for 10 Maj, »Folkehøjskolens Opgave«, udførligt at udtale sig om, hvorledes Højskolerne efter hans Skøn kunde fyldestgøre de Krav, der maatte stilles til dem.

Det vil ikke undre nogen, at Jessen her bekender sig som Tilhænger af Rødding-Linjen, hvor Kundskabsmeddelelse var det fremherskende, mens Ryslinge-Linjen, Kolds Højskolesyn, er ham mere fremmed. Han vil endda gaa saa vidt, at kun naar Undervisningen bygger paa Hensynet til den fremtidige Livsgering, har den et tilstrækkeligt godt Grundlag. »Aandelig Rod-

løshed er en almindelig Landeplage i vore Dage. Den maa forebygges ved Opdragelsen. Da Folkehøjskolen først og fremmest er beregnet paa Landbefolkningen, saa bør den være en Landbrugsskole.«

Han har nok ogsaa haft visse Kendinge i Tankerne, naar han videre udvikler:

»Det er for Samfundets Skyld af stor Betydning, at de enkelte Mennesker ere duelige til deres Dont. Findes der paa en Maade for megen Materialisme i Livet, saa findes der maaske for lidt deraf i Opdragelsen. Et gavnligt Hensyn til de materielle Interesser hører ubestridelig med til en frugtbringende Livsforberedelses Opgave. Det er en Kræftskade i det moderne Samfund, at mange Folk ikke tilbørlig passe deres Bedrift.«

Man bør heller ikke tabe af Syne, at en vis Grad af økonomisk Betyggelse er den bedste Jordbund for et udviklet Aandsliv.

Og nu først dukker Askovelevernes Demonstrationstog op:

»Tidligere kunde det synes ønskeligt at vække Elevernes Interesse for det offentlige Liv. Dette er nu ikke nødvendigt. Snarere kunde man ønske, at Ungdommens Vejledere vilde dæmpe lidt paa de altopslugende Interesser for Politikken. Man tør vistnok anse det for Lærernes Pligt at lægge noget Baand paa de varmbloedige unge Menneskers Lyst til Demonstrationer. Det gjorde saaledes ikke noget godt Indtryk, da man i sin Tid almindelig kunde læse i Bladene, at Eleverne fra en stor Folkehøjskole gave Møde paa nærmeste Jernbanestation for at berede et Par politiske domfældte en Ovation. Ganske bortset fra, om man fandt Straffen for haard eller ej, og selv med Ønsket om, at de paagældende maatte faa al mulig Lempelse i Fængslet, kunde man dog ikke godt billige, at purt unge Mennesker satte sig til Doms over Landets Højesteret, eller at den paagældende Folkehøjskole, hvor fremragende eller fremtrædende den end kan være, etablerer sig som Overhøjesteret. Højskoleeleverne kunne ikke have nogen begrundet Mening om formelle politiske Spørgsmaal, men skulle endnu samle Materiale til i Fremtiden at kunne danne sig en selvstændig politisk Opfattelse. Al Politiseren paa Folkehøjskolerne vil i Regelen være ubetimelig.«

»Medens det Standpunkt«, slutter Artiklen, »den sønderjyske

Befolkning indtager i Forhold til den kongerigske Politik, i det hele kan betegnes ved en moderat Konservatisme, saa finder man enkelte Steder en renlivet og uforfalsket Venstremandighed. Det er en Kendsgerning, at en saadan oftest kun findes hos forhenværende Elever paa kongerigske Folkehøjskoler. Dette gør nu for Resten ikke noget. Der mærkes for Tiden ikke til, at den nationale Sag lider noget Afbræk ved denne Afvigelse hos en lille Del af den yngre Slægt i Forhold til den øvrige Befolkning. Værre er det, at nogle af vore yngre Landsmænd, der have faaet Smag for den politiske Frihed i Kongeriget, hige tilbage dertil og derfor til Dels svigte os i Kampen og flytte over Grænsen. For Resten er der ogsaa i denne Henseende indtraadt en Bedring, idet de unge Mænd nu mere end tidligere føle, at det er deres Pligt at holde ud under de nuværende Forhold. Alligevel kan det ikke nægtes, at man kunde have Betænelighed ved at se den sønderjyske Ungdom efter en alt for stor Maalestok ty til kongerigske Folkehøjskoler; men da der foreløbig ikke er nogen Fare herfor, kan man indskrænke sig til det Ønske, at de unge Sønderjyder, der nu besøge en Folkehøjskole i Kongeriget, maa faa et saa godt Udbytte deraf som muligt.«

I et Par Fodnoter til Artiklen medgiver Jessen, at en Højskolelærer selvfølgelig har samme Adkomst til at deltage i den politiske Agitation som enhver anden. Det er kun i hans Forhold til Skolen, man kan forlange, at han er upartisk. Hvad den udvidede Folkehøjskole i Askov angaar, henholder han sig til, at naar Skolens Lærere forbereder unge til Studentereksamen, saa uddanner de Studenter, hvad enten det saa sker officielt eller privat.

Ordsiftet gaar videre i »Flensborg Avis« for 13. Maj, hvor Forstander Ludvig Schrøder erklærer, at han ikke tiltager sig nogen Myndighed til at forbyde Skolens Lærere »at søge Erhverv ved at give privat Undervisning for Eksempel i fremmede Sprog«, lige saa lidt som han tiltager sig Myndighed over »eller vil bære noget Ansvar for, hvad Lærlingene foretager sig uden for Skolen«. At det var Skolens Bannere, de demonstrerende Elever bar i Spidsen for Optoget, har Schrøder tilsyneladende glemt og Jessen overset. Meningsudvekslingen ender i Bladets Nummer for 18. Maj, idet Forstander Schrøder i en længere Artikel »Om Fol-

kehøjskolen i Askov« dels fastholder sit tidligere tilkendegivne Standpunkt og dels giver en interessant Oversigt over, hvilke Elever der har besøgt den udvidede Folkehøjskole i Askov i det forløbne Vinterhalvaar, hvad Alder de havde, og fra hvilke Samfundslag de var kommen. Schrøder kendetegnede sin Artikel som »det første Bidrag til den Oplysning om Folkehøjskolesagen«, Jessen i en af sine foregaaende Kommentarer havde opfordret ham til at fremkomme med.

Det var klogt af Forstander Schrøder at efterkomme Opfordringen, og Redaktør Jessen anerkender paa sin Side den »solide Redegørelse« og gør tillige »den Indrømmelse, at den temmelig almindelige Opfattelse af den udvidede Folkehøjskole paa Askov som bl. andet et Slags Forberedelsesanstalt til Studentereksamen efter Hr. Schrøders Oplysninger maa anses for fejlagtig, om det end er forklarligt, at denne urigtige Anskuelse har kunnet næres af udenforstaaende«. Schrøder var her paa hjemlig Grund, hvad Jessen ikke var, og trods berettigede Indvendinger, sikre Iagttagelser og sunde Ræsonnementer maatte Redaktør Jessens Argumentation til Slut blive den svageste. Schrøder var desuden som Højskolemand Soliditeten selv, og Soliditet havde Jessen Respekt for.

Det stedfundne Ordskifte har utvivlsomt haft Betydning for begge Parter. Der skulde endnu hengaa adskillige Aar, før Redaktør Jessen kom i nærmere Berøring med Forstander Schrøder og Askov Højskole og lærte at sætte Pris paa dem begge, ligesom han blev en velset Gæst og Foredragsholder paa Skolen. Men Udgangspunktet vil nok have været det indirekte Møde i »Flensborg Avis's« Spalter, som der her er redegjort for.

Hvornaar Jessen fik direkte Føling med Askov, vides ikke. Jac. Appel har i Afhandlingen »Øst, Midt, Vest«⁴⁾ tidsfæstet det første Møde mellem Redaktør Jessen og Højskolen i Askov saaledes:

»Det hører til mine værdifulde Oplevelser, at Jessen fra midt i 90-erne jævnlgt gæstede os i Askov og talte ved Møder paa Skolen, men jeg mindes jo ogsaa tydeligt, at det ikke blot af os i Askov, men langt videre ud følte som en ny og for os meget betydningsfuld Kendsgerning, at Jessen saaledes blev os en nær Ven, der befandt sig vel iblandt os.«

Mest sandsynligt er det, at Jessens første Møde med Askov har fundet Sted i Marts 1897, eftersom han senere kommer tilbage til, hvilken Oplevelse det var for ham ved den Lejlighed at komme paa nærmere Hold af Skolen og dens Undervisning. I »Flensborg Avis« for 16. Marts nævnte Aar læses:

»I Lørdags Eftermiddags [13. Marts] afholdtes paa Askov Folkehøjskole et offentligt Møde. For en Forsamling af 500 Mennesker holdt Bestyreren for de Brockske Handelsskoler, Dr. phil. H. L. Møller, et Foredrag om Hansestædernes Handelsforbindelse med Danmark i Middelalderen, idet han særlig paapegede, at de danske Kongers Handelspolitik havde været velovervejede og fornuftig. Redaktør Jessen fra Flensborg talte om Forholdene i Nordslesvig og fremhævede Nødvendigheden af at se ædruelig paa Udviklingen. Højskoleforstander Schrøder talte om den nordiske Enhedstanke med Henblik paa, at det i Aar er 500 Aar siden Kalmarforeningens Afslutning.

Ved en mindre Sammenkomst om Aftenen med Skolens 150 Elever og en Del Gæster talte Højskolelærer J. Appel, Redaktør Jessen, Dr. Møller, Dr. theol. Moltesen, Gaardejer Skrumsager fra Københoved, Møller Høyer fra Gram, Forstander Schrøder, Professor la Cour og Pastor Rosenstand fra Vester Vedsted.«

Pastor Fr. Schrøder, Holbæk, Søn af Forstander Ludvig Schrøder, Askov, har i »Dansk Udsyn« 1941°) meddelt en Række »Breve til L. Schrøder fra sønderjydske Politikere«, blandt dem ogsaa flere fra Redaktør Jessen. Gennem disse og andre Breve, som ikke tidligere har været offentliggjort⁶⁾, vil man i det følgende kunne iagttage den Tilnærmelse, der i sidste Halvdel af 1890-erne fandt Sted mellem Jessen og Askov, og hvorledes der heraf opstod et Venskab, som næppe nogen af Parterne vilde have undværet.

De foreliggende Breve fra Redaktør Jessen til Højskoleforstander L. Schrøder indleder med en kort Meddelelse fra Jessen, dateret København den 25. Februar 1897, hvori han paa en Henvendelse fra Schrøder svarer, »at det vil være mig kært at efterkomme Deres anmodning om at tale på Askov den 13. Marts«.

Af et Brev fra Flensborg af 8. Marts samme Aar ses det, at

Jens Jessen paa Fjordmark
(efter Fotografi i Forfatterens Eje)

Jessen og Fru Jessen med Børnene Tage og Dagmar

Ludvig Schrøder

Folketingsmand H. L. Møller

Forstander Schrøder ogsaa har indbudt Fru Jessen til at deltage i Askov-Besøget. Jessen svarer:

»Min hustru takker for Deres venlige indbydelse til at gæste Dem. Besøg og andre omstændigheder hindre hende i at modtage den. Derimod vilde jeg gjerne bede Dem udstrække Deres gæstfrihed imod mig ved at tillade mig at komme i steden for fredag aften (kl. 8,03 til Vejen) allerede fredag middag (kl. 12,47 i Vejen) og at overvære nogen undervisning på skolen om eftermiddagen. Dr. Møller⁷⁾ kommer formodentlig kl. 4,20.

Vilde det ikke, da Dr. Møller vel holder et historisk foredrag eller dog et foredrag med historisk farve ligesom ventelig Deres, være heldigst, om jeg talte imellem Dem i steden for først? Jeg tillader mig at henstille dette uden at lægge vægt derpå.«

Af Brev fra Flensborg den 25. Marts fremgaar, at Redaktør Jessen, hvad han nogle Aar senere særlig tydeligt giver Udtryk for, har været ikke alene en opmærksom, men ogsaa glædelig overrasket Tilhører ved Undervisningen paa den udvidede Folkehøjskole paa Askov. Han er her straks rede til at betro en af sine unge Medarbejdere, omend af praktiske Aarsager kun for kort Tid, til Skolens Varetægt:

»Idet jeg takker Dem og Deres frue for al gæstfrihed under mit ophold på Askov, vilde jeg gerne spørge Dem, om et ungt Menneske, der lige har taget prøjsisk enårig-frivillig eksamen med latin og fransk som sprogfag, kunde få lov til at besøge skolen i fjorten dage. En måned vilde jo være bedre, men vi kan ikke godt undvære ham længere end fjorten dage.

Hvis De har undervisning i ugen efter påske, vilde det måske være bedst med den sidste halvdel af april; ellers kunde det måske gå an fra nu på søndag i fjorten dage. Det er en selvfølge, at han må betale skolepenge for en hel måned.

Kunde han få ophold og kost på selve skolen, vilde det være så meget des bedre. Ellers vilde han vel nok kunne skaffe sig det i nærheden.

Den unge mand — hans navn er Christiansen, og han er her fra Flensborg⁸⁾ — vil jo ikke kunne lære så meget i fjorten dage, men han vilde dog kunne få et indtryk af skolen, undervisningen

og samlivet, og det vil han kunne have godt af, inden han bliver præjsisk soldat.

Da jeg kom hjem fra Askov, måtte jeg straks gå i seng på grund af influenza, og jeg holder endnu stuen — for så vidt jeg ikke er nødt til at gå ud på forud bestemte foredragsrejser.

Turde jeg bede Dem hilse Deres medlærere og ligeledes bede Deres hustru modtage en ærbødig og hjertelig hilsen fra

Deres ærbødigst forbundne

J. Jessen.«

L. Schrøder har svaret imødekommende med Hensyn til den unge Medarbejder, og den 27. Marts skriver Jessen fra Flensborg:

»I færd med at rejse til Skærbæk skynder jeg mig at takke for Deres meddelelse og for den igår modtagne rejsegodtgørelse, der var alt for rigelig, da jeg næsten ikke havde givet andet ud end jærnbanebilletten. Hvis De engang på Askov skulde ønske mig til at holde fire foredrag over lydlæren — som jeg særlig har givet mig af med —, skulde jeg med fornøjelse komme, og når De vil huse mig i de dage, vilde jeg i dette tilfælde ikke have noget andet honorar. Jeg håber nok, jeg skulde interessere tilhørerne for denne temmelig forsømte del af sproglæren. Jeg er så ubeskeden til Dem og Deres medarbejdere at sende nogle eksemplarer af en lille bog, som er for vidtløftig, men har den ene gode egenskab, at den næsten ikke har fremmedord.«

Herpaa har Forstander Schrøder antagelig maattet meddele, at der daarligt for Tiden var Plads til en hel Foredragsrække, og desuden har det vel ogsaa været særlige sønderjyske Emner, han helst saa Jessen tage sig af. Redaktør Jessen supplerer da omkring Midten af April med, at hans Tilbud kun gjaldt Fremtiden, naar det engang maatte findes passende. Han oplyser samtidig, at den unge Medarbejder ved »Flensborg Avis«, E. Christiansen, vil ankomme til Skolen tredje Paaskedag.

Christiansen skildrer, for øvrigt ungdommeligt uimponeret, i et Brev til Redaktør Jessen den 22. April^o), hvorledes den første Tid er gaaet for ham paa Højskolen:

»Efter et Par Dages Ophold her paa Askov har jeg nu allerede

levet mig helt godt ind i Forholdene og er bleven bekendt med en hel Del unge Mennesker, deriblandt Lassens Søn fra Strukstrup, en fra Haderslevkanten, en Husflidslærer Christensen fra Stevning, der gennem mig sender Hilsen til Hr. Vrang, nogle Jyder, en fra Mors, en fra Vendsyssel og Sønnen af en Redaktør i Randers, en Svensker osv.«

De fleste af Eleverne er muntre og livlige, »paa en enkelt træg Jyde nær«.

»Allerede den første Aften spaserede Husflidslæreren med mig ned til Skibelund Krat, hvor vi i Mørkningen læste Indskriftterne paa de mange Stene. Siden har jeg været med ved Foredragene, der alle var interessante. Nu kommer jeg lige fra en Time i Engelsk, der gives af cand. Marius Kristensen¹⁰⁾, en morsom, meget gemytlig Lærer, for ikke at sige Fyr. Hans Elever ere ikke komne synderlig langt, især hvad Udtalen angaar. Jeg kan næsten mere end de, skønt det er en tre Aar siden, jeg har læst med Hr. Petersen, men Latin og Fransk hjælper vel en hel Del.

I Dag vaje Flagene paa halv Stang i Askov. Forstanderens Svigermoder er død og skal i Eftermiddag bisættes i Gymnastiksalen, der er pyntet som en Kirke. Paa Lørdag komme H. P. Hanssen og en af Kvindesagens Forkæmpere, en Fru Norrie, her til for at tale.«

I Begyndelsen af September 1899 takker Redaktør Jessen i Brev til Schrøder for fornyet Indbydelse til at tale paa Skolen:

»Hvis mødet havde været nu, vilde vi ikke have kunnet komme, da vor lille tre års Aksel i henved tre uger har ligget syg af hjærnebetændelse og endnu hverken kan høre eller tale. Vi håber dog, at hørelsen og åndsevnerne ville vende tilbage.«

Den 12. Oktober fortæller Jessen, at Fru Jessen i disse Dage har maattet bringe den syge Dreng til Dronning Louises Børnehospital i København, saa hun vist ikke kan komme med til Askov.

Det har hun nu, hvad efterfølgende Brev fra Jessen af 27. Oktober udviser, naaet alligevel:

»Det var så gode dage, min hustru og jeg tilbragte på Askov, at vi mere end almindelig efter et aflagt besøg føle trang til at udtale vor bedste tak for al gæstfrihed og forekommenhed og vor glæde over hele det gode indtryk, vi fik oppe hos Dem. Der sav-

nedes kun een ting: eleverne. For så vidt var mit tidligere besøg hos Dem rigere, som jeg da havde lejlighed til at se Deres elever ved slutningen af et kursus; både dr. Møller og jeg var dengang meget optagne af, hvad vi hørte og så. Til gengæld havde min hustru og jeg denne gang mere udbytte af samlivet med Dem og Deres familie. Meget glade var vi jo også over at se den udvikling, skolen har taget i rent ydre henseende ved de smukke og storslåede bygninger. Skulde arkitekten, Deres brodersøn¹¹⁾, have lyst til at se den flensborgske arkitektur fra de senere år, vil det være mig en glæde, om han vil være vor gæst et par dage. Deres svigersøn og datter mente, at de vilde vente til sommeren med at besøge os, men måske De og Deres frue, der måske lige så gerne vil se Flensborg by, kunde rive Dem løs og besøge os i dette efterår. Det vilde være os en stor glæde.

Fra vor lille dreng i København har vi ikke hørt, siden vi var på Askov, vi opgiver jo ikke håbet. Den mindste herhjemme er i god bedring, og jeg var glad ved ikke ved min hjemkomst — som det så ofte kan være tilfældet — at mødes af bryderier og vanskeligheder i form af nye retssager osv. Vi har derfor kun al grund til at se tilbage på vor rejse med glæde.

Skulde jeg i løbet af vinteren synes, jeg kunde have noget at fortælle Deres elever, vil jeg tillade mig at bede Dem om lov til at komme op til Dem en aftenstund og tale for eleverne alene. Når ikke andre besøgende er til stede, behøver man jo ikke at genere sig ved at fortælle, hvad der er almindelig bekendt for de fleste af disse. I så fald vilde jeg selvfølgelig betinge mig, at jeg selv betaler mine rejseudgifter.«

Hvorefter følger en »venlig hilsen til Dem, Deres familie og medlærere«.

Vedlagt er et Kort fra Fru Jessen til Fru Schrøder, hvori hun beklager, at hun kun var halvt med paa Askov, fordi hendes Tanker idelig var hos den syge Dreng. »Og dog behøver jeg vist ikke at forsikre Dem, hvor varmt jeg føler for det arbejde, der udføres på Askov skole.«

Den 29. Marts 1901 henvender Redaktør Jessen sig til Schrøder med Meddelelse om, at Rigsdagsmand Gustav Johannsen og han selv agter at tage til Askov for at være til Stede ved forhenværen-

de Frimenighedspræst Appels Jordefærd. De følgende Linjer viser, hvor omsorgsfuld Jessen kunde være over for dem, der trængte til det:

»Da Hr. Johannsen, skønt han befinder sig vel [Gustav Johannsen havde da været syg og døde 25. Oktober samme Aar], dog ikke tør risikere at gå fra Vejen til Askov, og da der vel næppe kan opdrives en vogn i Vejen, så har jeg tænkt, at De vist gerne vilde sørge for et køretøj til ham eller dog en plads i en vogn. Jeg for mit vedkommende kan jo godt gå.«

At det hjertelige Forhold mellem Familierne Jessen og Schrøder er bleven fortsat til det sidste, fremgaar bl. andet af et længere Brev fra Fru Jessen til Fru Schrøder vedrørende Rigsdagsvalget i 1902, da Redaktør Jessen var bleven opstillet som dansk Kandidat i 1. Rigsdagsvalgkreds efter Gustav Johannsen, og af nogle Smaabreve fra Jessen.

Den 16. Juli 1903 retter Jessen en Tak til Forstander Schrøder og Konferensraad Heide for Indbydelse til Afsløringen af Mindesmærket »Modersmaalet« i Skibelund Krat den 27. samme Maaned, »som det skal være mig særdeles kært at efterkomme. Det glæder mig også meget derved at få en lejlighed til igen at komme til Askov.« Han haaber at finde Fru Schrøder ved bedre Helbred og beder Modtageren overbringe hende en ærbødig og hjertelig Hilsen.

Af et Brev til L. Schrøder fra 15. Avgust 1904 ses det, at en Henvendelse fra Jac. Appel til Jessen om at være Taler ved et Møde paa Askov Højskole ikke er naaet frem. Jessen vilde ellers ikke have haft Betænkelighed ved straks at sige ja. »Medens jeg nemlig som regel må afslå alle anmodninger om at holde foredrag i kongeriget uden for København, så hører Askov til de få steder, hvor jeg gør en undtagelse.«

Hvad yderligere fremgaar af Jessens Brev, er, at Fru Schrøder da var meget syg, og et Fjerdingaar senere afgik hun ved Døden. Ved Jordefærden den 17. November talte ogsaa Redaktør Jessen. Han nævnte, at den afdøde var født i Rensborg, paa Uffe hin Spages Ø, og at hun bevarede Kærligheden til Grænselandet alle sine Dage. »Vi vil mindes med Glæde, at hun til sin sidste Stund elskede sit Fædreland, delte dets Sorger og Glæder. Hendes

Hjerte bankede ved alt, hvad der rørte sig nede hos os. Ro og Frygt vekslede i hendes Hjerte, naar noget stod paa Spil dernede. Derfor vil vi ogsaa bringe hende en Tak fra Sønderjylland¹²).«

Der er ingen Tvivl om, at Redaktør Jessen og Forstander Ludvig Schrøder i adskilligt var samstemte Naturer. Ligesom Jessen holdt L. Schrøder paa, at aandelige Interesser ikke maatte medføre, at det praktiske blev overset. Som en af hans Elever, senere Højskoleforstander Fr. Nørgaard, har udtrykt det: »Han priste altid Dygtighed i Haandens Verden, og gennem sin Tale sigtede han ikke alene til at vække aandeligt Liv, men han virkede tilskynende til dygtigt Arbejde med Livets praktiske Opgaver.«

Det var netop, hvad Jessen ønskede af den danske Folkehøjskole. Naar dertil kom, at man i Askov stærkt følte Forpligtelsen til nationalt at bære Arven fra Flors Højskole i Rødding videre, var der tilstrækkelige Tilknytningspunkter til, at et Venskab, da man først lærte hinanden at kende, kunde opstaa og blive varigt.

Men Kapitlet om Redaktør Jessen og Askov viser endnu eet, at hvor man ikke paa Forhaand af indrepolitiske eller andre Grunde holdt Jessen borte fra Medarbejderskab, der var han at faa i Tale. Forstander L. Schrøder fik aldrig Anledning til at fortryde, at han havde kaldt paa Jessen for at delagtiggøre ham i, hvad den danske Folkehøjskole, hvor den var bedst, formaaede.

NAAR SKRÆP SANG

Omkring Midten af 1890-erne var der især to Retssager, som vakte almindelig Opmærksomhed nord som syd for Kongeaen og ogsaa videre ud. De hørte ikke til dem, der drog langvarige Fængselsstraffe efter sig. Men de var bemærkelsesværdige paa anden Maade og vidnede i forbavsende Grad om, hvad de prøjsiske Domstole mente at kunne byde ikke blot de enkelte domfældte, men hele den Befolkning, der maatte føle sig berørt af dem.

Den 7. Marts 1895 blev Sprogforeningens Sekretær, M. Andersen, Aabenraa, ved den derværende Bisidderret idømt 5 Ugers Arrest samt en Bøde paa 10 Mark, dels for i Sprogforeningens Almanak at have optaget et Stykke om en Sten fra Røverkulen i Lindet Skov, der var bleven brugt til et Mindesmærke i Løgumkloster for den afdøde tyske Kejser Vilhelm I, og dels, fordi der paa bageste Side af Almanakkens Omslag fandtes en Gengivelse af Malerinden Fru Jerichaus Danmarksfigur, som i venstre Haand i Steden for den danske Fane holdt et for største Delen oprullet Kort over Landet mellem Kongeaa og Ejder, forsynet med Paaskriften: Sønderjylland. Retten gik ud fra, at der i begge Tilfælde forelaa »grov Uorden«. Ved at anvende Betegnelsen Sønderjylland skulde antydes, at man ansaa Slesvigs Indlemmelse i Prøjsen for uberettiget og tilstræbte en Forandring heraf.

Den 26. April kom Sagen for Landsretten i Flensborg, der af formelle Grunde ophævede Dommen og lod det blive ved de 5 Ugers Arrest. Naar Straffen var sat saa højt, skyldtes det, at den anklagede »paa groveste Maade havde krænket Landets Medindbyggerses Patriotisme«. Overlandsretten i Kiel forkastede Indankningen, og Straffen blev derefter afsonet.

Men det var kun Begyndelsen. Den 19. September samme Aar forhandlede, ligeledes ved Bisidderretten i Aabenraa, en Sag mod den ansvarhavende Redaktør af »Hejmdal«, Thade Petersen, Trykkeren, H. Matzen, og Forlæggeren, H. P. Hanssen, for Brugen af Ordet Sønderjylland i en Rubrik-Overskrift i selve Bladet samt endvidere et i København trykt Søndagstillæg, for hvilket Hanssen havde det juridiske Ansvar, for saa vidt det drejede sig om Udbredelse paa prøjsisk Statsomraade. De idømtes hver en Bøde paa 20 Mark, og det var nu klart, at Betegnelsen Sønderjylland, saafremt Bisidderretten fik Medhold ved de overordnede Domstole, slet og ret skulde forbydes.

Sagen blev forhandlet ved Landsretten i Flensborg den 18. November.

H. P. Hanssen imødegik en Række Paastande i den af Bisidderretten fældede Dom. Der kunde ikke være Tale om grov Uorden. Saa længe der havde eksisteret en dansk Presse i Landsdelen, havde Navnet Sønderjylland ogsaa været anvendt. Aarsagen til, at der nu var skredet ind, var, at Sagen var sat paa Dagsordenen i »Den tyske Forening for det nordlige Slesvig«, og derefter var der sket Anmeldelse. Dette viste, at den paastaaede Foruroligelse kun havde haft hjemme i begrænsede Kredse. Men hvis den Omstændighed, at enkelte Personer følte sig foruroliget eller ophidsede, var fyldestgørende for Begrebet »grov Uorden«, saa kunde der slet ikke finde nogen Agitation Sted. Thi der vilde altid være enkelte, som følte sig foruroligede eller ophidsede af et eller andet.

Første Statsadvokat Schwarz spurgte, hvilken Berettigelse de anklagede troede at have til at bruge dette Navn efter Indlemmelsen i Prøjsen. Hertil svarede Hanssen, at man skrev jo ogsaa Aabenraa og Haderslev i Steden for Apenrade og Hadersleben. Der bestod ikke nogen Forpligtelse til at bruge de officielle Betegnelser.

Statsadvokaten vilde have andraget paa Frifindelse, hvis han havde været overbevist om, at de anklagede ikke ved Brugen af Ordet Sønderjylland tilsigtede en politisk Demonstration. Men det var det, den danske Presse stadig havde for Øje. Den ændrede slet ikke Tildragelserne siden 1864 og virkede derved for-

uroligere paa Befolkningen. Han androg paa, at Indankningen forkastedes.

Landsretten udsatte Domsforkyndelsen i otte Dage og kom derefter til det Resultat, at Bisidderrettens Dom burde opretholdes.

I Domsgrundene, som Landsretten havde haft god Tid til at udarbejde, indlod den sig paa en hel historisk Fremstilling, hvad den hellere ikke skulde have gjort. De anklagede henviste til, hed det, at Sønderjylland var Landsdelens gamle Navn, og at det altid havde været i Brug. Men det var ikke rigtigt. Da den tyske Kejser Konrad II i 1026 afstod Landet til Kong Knud den Store af Danmark, blev det ganske vist en Del af Jylland og kaldtes Sønderjylland. Men lidt efter lidt gik Navnet af Brug igen, og det blev Sædvane at benævne Landsdelen efter Byen Slesvig, hvilken Betegnelse derefter var den eneste statsretlig gyldige. Naar de dansk-slesvigske Blade, der retsvitterligt tilstræbte en Forening af Landsdelen med Danmark, nu gjorde Brug af Ordet, saa forelaa der en politisk Demonstration, som virkede foruroligere og forstyrrende. Og da disse Blade havde en stor Læsekreds, var Foruroligelsen almindelig. Det drejede sig her ikke om Meningstilkendegivelser inden for et politisk Parti, hvis Frihed til at fremsætte sine Anskuelser ikke skulde antastes. Hvad der laa bag, var Fremsættelsen af en Plan, hvis Udførelse maatte drage Anklage for Højforræderi efter sig.

Altsaa var der forøvet grov Uorden, og Indankningen maatte forkastes.

Redaktør Jessen var øjeblikkelig paa Pletten og fremkom Dagen efter, den 26. November, med nogle foreløbige Kommentarer, der ikke lod meget af den med Møje tilvejebragte Domsbegrundelse tilbage.

»Har man nogen Sinde hørt Mage«, skrev Jessen. »Gives der et eneste civiliseret Land i Verden, hvor man blot kunde tænke sig, at Brugen af en Landsdels gamle historiske Navn vilde blive efterfulgt af Domfældelser og Bøder. Og hvad er det for Domsgrunde. Skulde man anse det for muligt, at en Domstol, ikke en lille Bisidderret med en maaske i Øjeblikket ikke orienteret Fagdommer og et Par ulærde Bisiddere, men en Overret, en præjsisk

Landsret, erklærer det for *grov Uorden*, for en Foruroligelse af Befolkningen, at bruge Landets gamle Navn, hvad enten det bruges »som Overskrift over en Rubrik eller i en politisk Artikel«.

Og hvilken Ukyndighed, hvilken historisk Uvidenhed vedrørende vor Landsdels Forhold fremlyser ikke af disse Domsgrunde. Lad de tre Dommere, der have fældet denne Kendelse, være nok saa »brave Leute«, i dette Stykke have de vist sig som »schlechte Musikanten«, nemlig som daarlige Kendere til vor Landsdels Historie.«

Det faldt efter denne Optakt Jessen let at paavise, bl. andet ved Hjælp af tyske Haandbøger, at den tyske Kejser Konrad aldrig havde afstaaet Sønderjylland til Danmark, men at Overenskomsten af 1026 havde til Formaal at afslutte Stridighederne om det egentlige Grænsedistrikt mellem Sli og Ejder, som en Tid havde haft tysk Besættelse, hvorefter Ejdergrænsen blev fastslaaet som værende den rette Grænse mellem Danmark og Tyskland.

Morsomt nok saa det prøjsiske Embedsmandsorgan »Flensburger Norddeutsche Zeitung«, øjensynligt efter Tilskyndelse udefra, sig nødsaget til saaledes informeret at oplyse, at den paagældende Overenskomst kun gjaldt det snævre Omraade mellem Sli og Ejder. »Vi noterer med Fornøjelse«, tilføjede Jessen, »at Medlemmerne af den prøjsiske Landsret paa dette Punkt ere enige med os.«

Men det var det mindste, Landsretten i Flensborg maatte døje. Den 27. November 1895 bragte »Flensborg Avis« en stor ledende Artikel, »Et Land uden Navn«, hvor Jessen afgørende slog Betegnelsen Sønderjylland fast i den offentlige Bevidsthed, saa havde den ikke været tilstrækkeligt i Brug før, saa var den trods Forbud mod at bruge Navnet offentligt banket ind nu.

Jessen begynder forholdsvis fredeligt, næsten skæmtende, med at nævne, at man vil tage Navnet fra Landsdelen mellem Kongeaa og Ejder. Men det er ikke saa ligetil at finde et andet, der kan afløse det.

Man vil maaske foreslaa at sige Slesvig. Men det er ikke særlig godt:

»I daglig Tale betyder det at komme til Slesvig at skulle sættes i Daarekisten. Naar der siges, at nogen er moden til at komme til

Slesvig, menes dermed, at han har en Skrue løs. Navnet Slesvig staar for Folk som Byen med Galehuset. Vi pleje ikke længere at sige »Byen Slesvig«, som Tyskerne sige »Stadt Schleswig«; vi sige kun Slesvig, naar vi mene Byen ved Slien.«

Efter 1866, da den prøjsiske Konge »i en i den hellige Treenigheds Navn afsluttet Fredstraktat« gav Løfte om det danske Slesvigs Genafstaaelse til Moderlandet, kom Navnet Nordslesvig en Overgang til Ære og Værdighed:

»Det kostede mange af vore Landsmænd nogen Overvindelse at tale udelukkende om Nordslesvig. De saa nødvendig vor gamle Landsdel skilt ad. Tonerne af »Det skal ej ske«¹⁾ klang endnu vemodig i vore Øren. Men vi havde kun faaet Løfte om Genafstaaelse af den nordlige Del af Hertugdømmet. Vi ansaa os for at være forpligtede til at nøjes hermed; vi maatte kaste Sydslesvig over Bord. Kongen af Prøjsen havde villet det saa. Vi var loyldige og søgte at bringe vore Ønsker i Samklang med hans Løfte. Saaledes opstod da den staaende Betegnelse Nordslesvig. Det var et *politisk* Navn, det var Udtryk for Tilliden til den prøjsiske Konge Vilhelm den førstes Ord, at det nordlige Slesvig ved en fri Folkeafstemning skulde genforenes med Danmark.«

Men da det trak i Langdrag med Udførelsen af Paragraf 5, og da Bismarck fik Østerrig til at give Afkald paa sin Ret til paa enhver Tid at forlange Paragraf 5 opfyldt, »saa det næsten ud til, at Prøjsen vilde lade Opfyldelsen staa hen, til det engang ved Lejlighed kunde skaffe sig en særlig god Stilling ved at tilbyde paa en god og rigelig Maade at indløse Vilhelm den førstes Ord. Derved flyttedes Opfyldelsen af § 5, Nordslesvigs Genafstaaelse, ud i en mere uvis Fremtid. Ingen kan nu forudsige eller forudse Dag eller Time, da Prøjsen tilbyder straks at afstaa den nordlige Del af vor Landsdel til vort gamle Fædreland.«

Ved denne Opsættelse traadte imidlertid den politiske Betegnelse Nordslesvig noget tilbage:

»Vi kunde nu nok, som det tidligere var brugeligt, have talt om »Hertugdømmet Slesvig«, men det var allerede blevet en aflægs Betegnelse; noget Hertugdømme var der ikke længere; den prøjsiske Blod- og Jernpolitik havde grundig ryddet op i alt Hertugeri. Naar vi nu vilde lade være hver Dag at slaa paa § 5 ved

at bruge den politiske Betegnelse Nordslesvig, naar vi tvært imod vilde tale om vor hele Landsdel og altsaa bruge en *upolitisk* Benævnelse, var vi henviste til at genoptage Landets gamle, aldrig forglemte og aldrig ubrugte Navn Sønderjylland.«

Efter saaledes at have faaet indflettet et passende Supplement til de prøjsiske Dommeres Antydning af halvvejs landsforræderiske Planer, tager Jessen den anden Side af Domsbegrundelsen op til Behandling, den, at de danske Blade ikke ændser, hvad der skete i 1864. Men det gør vi da rigtignok, svarer Jessen:

»Dommen gaar ud paa, at Navnet vel maa bruges i historiske eller geografiske Fremstillinger, men ikke i Bladene som Overskrift eller i politiske Artikler. Retten mener, at Ordet kan have en politisk Betydning ved at minde om ældre Tidens Forhold og derved faa Folk til at glemme, at de nu staa under Prøjsen. Man skulde ellers synes, at det vilde vi have temmelig vanskeligt ved at glemme, og det er mærkeligt, at Retten kan sigte de danske Blade for at ville tilsløre den Kendsgerning, at Prøjserne for Tiden raader over os. Vi vide dog ikke af, at vi forsømme at betegne Landsretten i Flensborg som en prøjsisk Domstol, eller at vi lægge Dølgemaal paa, at det er den prøjsiske Forenings- og Forsamlingslov, der gælder hos os, at vi betale prøjsiske Skatter og Afgifter, bære den prøjsiske Militærbyrde, have en prøjsisk Skolelovgivning, kort sagt: at vi styres og regeres paa prøjsisk. Men hvis det er lovstridigt midt i al denne prøjsiske Velfærd at minde om ældre Tidens Forhold, saa vil det jo ogsaa være os forbudt at tale om Hertugdømmet Slesvig, da vi ikke længere have nogen Hertug. Det minder altsaa om vor Landsdels tidligere Stilling som dansk Hertugdømme. Vi kunne ikke engang sige »Regeringsdistriktet« Slesvig, thi det omfatter ogsaa Holsten. Vi vide ikke længere, hvad vi maa sige. Vort Land er blevet navnløst.«

Jessen gennemgaar igen en Gang og udførligere Landsdelens Historie med de paa det Punkt ikke helbefarne Dommere, ligesom han ud fra en for nylig udkommen tysk Retshaandbog søger at belære dem om, hvad der kan henføres under den tyske Straffelovs Paragraf 360 om grov Uorden, og hvad ikke. Der kan jo ogsaa drages kedelige Paralleler:

»Ikke sandt, Folk vilde dog blive lidt forundrede, naar det af

prøjsiske Domstole pludselig blev forbudt og straffet som »grov Uorden« at synge Visen »Deutschland, Deutschland über alles«. Men Tyskland (»Deutschland«) er for Tiden lige saa lidt et officielt Navn som »Sønderjylland«. Det hedder nu »det tyske Rige« (»Deutsches Reich«). Hvem der altsaa endnu taler om Tyskland, kan mistænkes for ikke at være »rigstro«, men tvært imod som en arg Rigsfjende at ville minde om tidligere Forhold, om det tyske Forbund osv.«

Og saa kommer den Slutning paa Artiklen, der forlængst er gaaet over i Historien, og som til alle Tider vil være knyttet til Jessens Navn og hans Pen, naar den var eet med ham selv og det Sind, der bar ham:

»Hvis ikke Overlandsretten i Kiel ophæver den flensborgske Landsretsdom — og det er der kun grumme lidt Haab om —, saa skal det for Fremtiden almindeligvis vistnok baade i Tale og Skrift være forbudt at bruge vor Landsdels gamle Navn. Noget andet haves ikke, da »Slesvig« alene betyder Byen, og da det kan antages at være lige saa lovstridigt at tale om Hertugdømmet Slesvig.

Vi leve altsaa i et Land uden Navn.

Tyskerne gøre alt muligt for at fratage os vort Lands og vort Folks gamle Modersmaal. Endog i Nordslesvig er det, paa nogle Religionstimer nær, udryddet af Skolerne; det indskrænkes i Kirkerne; det lyder ikke i Retten, fortrænges fra Forvaltningen. Mange Tyskere pønse paa aldeles at fratage os vort Sprog, at gøre vort Folk aandelig umælende. Nu maa ikke engang vort Land beholde sit Navn.

Maaske synes Tyskerne, at et maalløst Folk og et navnløst Land kunne passe godt sammen.

Men der gives et Navn, som ikke er forbudt endnu, det er vort gamle Fædrelands dejlige Navn *Danmark*. Skal vor egen lille Landsdel være navnløs, saa kunne vi endnu nævne Navnet paa vort Moderland. Hvilket Navn har en mere fast og fuld og fager Klang end Navnet Danmark. Saa være det herefter tifold velsignet, vor Sjæl skal klynge sig til det, vor Tunge skal prise det, ja Ordet Danmark skal gæmmes i vort Hjærte som en kostelig Perle.«

Dette er mere end Journalistik. Det er et Danmarksdigt i Prosa, der i Storhed kan maale sig med de bedste.

Lad være, at Ordvalget ligger højere, end vor Tid har vænnet sig til. Dengang fandt det aabne Døre. Hvor denne Artikel blev læst, der brændte den sig ind. Hvor et Forbud kunde nyttes paa den Maade, der blev det en Gave. Der lever stadig gamle Mennesker, som læste Artiklens Slutning saa mange Gange, at de den Dag i Dag kan den udenad. Naar Jessen for Alvor tog Stridshandsken paa, hørtes Skræp²) synge, og den sønderjyske Befolkning lyttede med alle Sanser vidaabne. Det er, som om vi Menneskealdre senere fornemmer Suset i Luften efter det.

At øve halv Gerning laa ikke for Jessen, og Landsretten i Flensborg maatte i Tilgift til alt det andet lade gaa hen over sig, at »Flensborg Avis« i en lang Række Artikler, i første Omgang 6 og som Efterslæt 2, delvis strækkende sig over det meste af en Bladside, i Januar og Marts 1896 paa »uigendrivelig videnskabelig Maade« godtgjorde, hvorledes Navnet Sønderjylland havde historisk Hævd og ikke var gaaet af Brug flere Aarhundreder igennem som af Landsretten fremstillet. Der er, meddelte »Flensborg Avis« for Bladet

»blevet udført et stort Arbejde ved Undersøgelse af 62 Værker, geografiske og topografiske Skrifter, hvoraf der foreligger 180 forskellige Udgaver. Alt, hvad der vedrører Spørgsmaalet, er her samvittighedsfuldt samlet. Den første af disse Bøger udkom 1633, altsaa medens Navnet Sønderjylland endnu var i *officiel* Brug; den sidste udkom i første Oplag 1839, altsaa efter at Navnet Sønderjylland ved det danske Generalstabskort af 1836 igen var kommet i officiel Brug. Der er iblandt de 180 Bøger baade danske, tyske og latinske Værker, saa at der ikke kan være Tale om nogen Ensidighed eller Partiskhed.«

Det er formodentlig en dansk Historiker, der har udarbejdet den paagældende Oversigt. Praktisk Betydning fik det ikke, idet Overlandsretten i Kiel, der var Revisionsinstans og som Følge deraf kun behandlede retslige Formspørgsmaal, i Mellemtiden havde forkastet Indlægget om Revision. Men Landsretten i Flensborg var bleven sat grundigt til Vægs, og den sønderjyske Befolkning havde faaet en ny og vægtig Bekræftelse paa, at dens Hjemstavn

var gammelt dansk Land, og at ingen nok saa dreven tysk Modstander vilde være i Stand til at rokke blot en Tøddel herved.

Den anden, sideløbende Retssag, der efterhaanden vakte mindst samme Opsigt som den her skildrede, var Sagen »For en Ordens Skyld«.

I en lille lokal Notits under Tønder i »Flensborg Avis« for 22. August 1895 refereredes en Udtalelse af den der ansatte Amtsdommer Brockschmidt, Formand for den stedlige prøjsiske Krigerforening, ved Festligholdelsen af en Aarsdag for et af Slagene i den fransk-tyske Krig i 1870, og mens man noget tidligere paa Aaret havde sendt et Hyldesttelegram til Bismarck, saa kom Turen nu til Feltmarskal Wrangel. »Brockschmidt«, sluttede Skovrøy sin lille Notits, »har en stor Svaghed for at afsende Telegrammer til høje Personligheder. Denne Gang blev der sendt Telegram til General Wrangel og — maaske for en Ordens Skyld — ogsaa til Kejser Vilhelm.«

Hr. Brockschmidt opfattede dette som en Fornærmelse, idet han forstod Talemaaden »for en Ordens Skyld« som et Forsøg paa at skyde ham i Skoene, at han havde telegraferet for at faa Udsigt til et Ordenstegn. Han rejste derfor Straffekrav mod Redaktør Skovrøy i Tønder og den ansvarhavende Redaktør for Afdelingen »Dagsnyt«, N. Petersen, Flensborg.

Inden der vedtoges en retslig Anklagebeslutning, stillede Redaktør Petersen Andragende om at faa Lov til at forelægge Anklagekammeret ved Landsretten i Flensborg flere Værker af danske Forfattere samt Ordbøger til Bevis for, at paa Dansk kan Talemaaden »for en Ordens Skyld« ene og alene betyde »af Hensyn til den gode Regel«, »fordi det sig hør og bør« osv. Denne Begæring blev afslaaet, og den 8. November kom Sagen for Landsretten.

Redaktør Skovrøy forklarede, at naar den prøjsiske Krigerforening i Tønder den Dag fremfor ved andre Lejligheder ogsaa havde sendt et Telegram til den tyske Kejser, saa maatte Aarsagen antagelig være den, at man »for en Ordens Skyld« samtidig med Telegrammet til Feltmarskal Wrangel lod afgaa et Telegram til Kejseren. Det vil sige, at en Krigerforening ikke godt kunde sende et Lykønskningstelegram til en højtstaaende Officer uden

ogsaa at telegrafere til den øverste Krigsherre. Da Statsadvokaturen i sit Anklageskrift havde paastaaet, at »for en Ordens Skyld« kun kunde betyde »for at faa et Ordenstegn«, medens Meningen »for en Regels Skyld« maatte hedde »for Ordenens Skyld«, saa blev det af Redaktør Petersen forlangt, at der afhørtes sagkyndige. Som saadanne var tilkaldt Værftsdirektør Bredsdorff og Pastor Carstens, Flensborg, der begge havde studeret ved Københavns Universitet. De nægtede paa det bestemteste, at Talemaaden kunde have den af Anklagemyndigheden paastaaede Betydning. Men da en ved Landsretten ansat Retsskriver Nielsen mente, at den anvendte Talemaade nok kunde betyde »for at faa en Orden«, erklærede Statsadvokaten, at de sagkyndige altsaa ikke var enige, og at man derfor maatte holde sig til Artiklens Indhold og Bladets Retning. Han kunde ganske vist ikke meget Dansk, men havde dog ved Læsningen straks opfattet Vendingen som »for at faa en Orden«. Fornærmelsen var vel ikke saa slem, men »Flensborg Avis« var desværre et hadefuldt tysk fjendtligt Organ. Han vilde andrage paa en Maanedes Fængsel for hver af de anklagede.

Retten troede ikke, da de sagkyndige var uenige, at kunne danne sig et afgørende Skøn i Sagen. Den havde derfor besluttet, at der gennem den tyske Legation i København skulde indhentes et Overskøn fra en dansk videnskabelig Avtoritet. Naar dette var indhentet, vilde der blive fastsat en ny Termin.

Og nu kommer næste Akt, som unægtelig er den mest interessante.

Den 13. Marts 1896 forhandlede Sagen for anden Gang ved Landsretten i Flensborg, der nu fra den tyske Legation i København havde faaet det ønskede Overskøn (»Obergutachten«) tilsendt. Da Rettens Formand, Landsretsdirektør Muhl, vilde oplæse Dokumentet, bad Redaktør Petersen først Retsformanden oplyse, af hvem Skønnet var afgivet. Formanden svarede, at det vidste Retten ikke. Der forelaa kun en Skrivelse fra den tyske Legation i København, og det var for den tilstrækkeligt. Redaktør Petersen gjorde derefter Indsigelse imod, at Skrivelsen blev oplæst, hvilket Retten ikke tog Hensyn til. Det »videnskabelige Overskøn« gik ud paa, at Talemaaden »for en Ordens Skyld« var

dobbeltydig og ogsaa godt kunde forstaas som »for at faa en Orden«.

Statsadvokaten androg paa en Maanedes Fængsel for hver af de anklagede, og Retten sluttede sig hertil. Den havde af hele Sammenhængen og Tolkenes Udsagn faaet den Overbevisning, at Talemaaden var tvetydig, og denne Overbevisning var bleven væsentlig styrket ved det oplæste Skøn fra det kejserlige tyske Gesandtskab i København. Til bedste for de anklagede talte intet, og Statsadvokatens Andragende ansaas derfor for at være passende.

I en ledende Artikel den 14. Marts, »Anonym Videnskab«, fremhævede Jessen, at det var første Gang, han havde hørt, at en anonym Erklæring af en Domstol blev anset for gyldig som et sagkyndigt Udsagn. Det var vigtigt, at der var bleven protesteret mod Oplæsningen, og at Indsigelsen ikke blev taget til Følge, da der herved var tilvejebragt en Revisionsgrund, saa Sagen kunde føres videre til Rigsretten i Leipzig.

Den 8. Maj kom Sagen for Rigsretten, hvor Revisionen forkastedes. »Flensborg Avis« oplyste hertil, at de anklagede ikke vilde lade det bero ved Rigsrettens Afgørelse, da de 1) havde fremskaffet Beviser for, at intet af de videnskabelige Selskaber i København havde afgivet noget Skøn i den nævnte Sag, og at de 2) fra de ypperste danske Avtoriteter havde skaffet sig en Udtalelse, hvorefter Indholdet af den anonyme Erklæring fra den tyske Legation var urigtigt. Ved Hjælp af disse Bevismidler vilde de anklagede nu forsøge i Henhold til Paragraf 399 i den tyske Straffeprocesslov at faa Sagen genoptaget.

Den 1. Juli spillede Redaktør Jessen sit store Kort ud, idet han i en Artikel »For en Ordens Skyld«, ogsaa gengivet paa Tysk og fyldende i alt de to første Sider af »Flensborg Avis«, optrykte en Del Aktstykker, der indirekte kritiserede det af Landsretten modtagne Overskøn fra den tyske Legation i København og den paa Grundlag heraf fældede Dom sønder og sammen.

Der indledes med en Henvendelse af 24. Marts til Præsidiets for Det kongelige danske Videnskabernes Selskab, København, fra Redaktionen af »Flensborg Avis«, undertegnet J. Jessen, hvori der gøres rede for Sagens Forløb indtil da og anmodes om en

Meddelelse, gaende ud paa, hvorvidt det fra den tyske Legation udfærdigede anonyme Skøn hidrører fra Selskabet, og hvis dette, hvad man forudsætter, ikke er Tilfældet, da at foranledige, at der paa Selskabets Vegne tilsendes Bladet »et officielt Skøn med Bemyndigelse til at bruge det i den foreliggende Sag«.

Herpaa svares der i en Skrivelse fra Videnskabernes Selskab den 11. April:

»Det første af disse Spørgsmaal kan Selskabet besvare med, at det ikke tidligere har afgivet noget Skøn i denne Sag, som det overhovedet aldrig vilde afgive et saadant Skøn anonymt.

Ogsaa den anden Henstilling har Selskabet besluttet at imødekomme. Det har ment, at dette paa den bedste og mest betryggende Maade kunde ske ved at anmode den Kommission, bestaaende af Professorerne Vilh. Thomsen og L. Wimmer, som Selskabet tidligere har nedsat til at forestaa sit Ordbogsarbejde, og som maa anses for den paalideligste Avtoritet inden for Selskabet i den Slags Spørgsmaal, om at udtale sig om Sagen. Kommissionen har erklæret sig villig hertil og har under 11. d. M. afgivet den Udtalelse, som hermed følger. Selskabet bemyndiger Redaktionen til at bruge denne Erklæring i den paagældende Retssag.«

Skrivelsen er undertegnet af Professorerne *Julius Thomsen* som Præsident og *H. G. Zeuthen* som Sekretær.

Af det medfølgende videnskabelige Skøn følgende:

»Det nævnte Udtryk er en i Dansk overordentlig hyppig brugt Talemaade, som altid har Betydningen »efter hvad der i det givne Tilfælde maa anses for stemmende med god Orden, for rigtigt eller passende«, »efter hvad Skik og Brug kræver«. Lige saa lidt som man i Steden for »for en Ordens Skyld« nogen Sinde kan sige »for Ordenens Skyld« med den bestemte Artikel (sml. tysk »der Ordnung wegen«, fransk »pour la bonne règle«, hvilke Udtryk i deres Anvendelse dog maaske ikke ganske dækker det omhandlede danske Udtryk), lige saa lidt kan Ordet Orden i Forbindelsen »for en Ordens Skyld« have Betydningen Ordenstegn. »Han gjorde det for at opnaa en Æresbevisning, en Titel, en Orden« kan paa Dansk ikke hedde »for en Æresbevisnings, en Titels, en Ordens Skyld«.

Da Talemaaden »for en Ordens Skyld« i den her angivne Betydning og ikke i nogen som helst anden som sagt er saa overordentlig almindelig i det levende danske Sprog, anse vi det for ganske overflødigt at bestyrke vor Udtalelse med Citater fra Litteraturen, som i øvrigt vilde kunne anføres i stort Antal.«

Det afgivne Skøn er undertegnet: *Vilh. Thomsen*, Professor i sammenlignende Sprogvidenskab ved Københavns Universitet, og *Ludv. Wimmer*, Professor i de nordiske Sprog ved Københavns Universitet.

Lignende Henvendelser fra »Flensborg Avis« til Universitetet i København, Carlsbergfondets Direktion, Det filosofisk-historiske Samfund, Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog og Universitetsjubilæets danske Samfund besvaredes alle med, at ingen havde afgivet det anonyme Skøn, som den tyske Legation havde videresendt, og Universitetets fungerende Rektor, Professor *H. G. Zeuthen*, erklærede yderligere:

»Jeg tager saa meget mindre i Betænkning at stille denne Oplysning til Deres fulde Raadighed, som det nødigt maatte kunne antages om vort Universitet, at det vilde afgive et saadant Skøn anonymt.«

Under Henvisning til de i det foregaaende afgivne avtoritative Udtalelser og til en hosføjjet Erklæring af Redaktørerne Jessen og Simonsen ved »Flensborg Avis«, der, da Tønder-Notitsen optoges i Bladet, heller ikke var bekendt med nogen anden Betydning af det anvendte Udtryk, stilledes der af de dømte Andragende til Landsretten om Genoptagelse af Sagen, hvilket afvistes. Landsretten opererede i sin Afvisning stadig med en dobbelt Betydning. Herimod indgav Redaktørerne Skovrøy og Petersen, der i Mellemtiden var bleven fængslet for at afsone den dem idømte Straf, en saakaldt øjeblikkelig Besværing, og dette medførte, rigtignok efter at Straffen var afsonet, en Kendelse af Overlandsretten i Kiel, hvorefter Sagen skulde optages af Landsretten til ny Behandling. Overlandsretten nævner først Dommen, der er afsagt paa Grundlag af det anonyme »Overskøn«, fremsendt af det tyske Gesandtskab i København, og derefter de danske Videnskabsmands Erklæringer og fortsætter:

»Dersom dette Skøn er rigtigt, hvad der, skønt det ikke foreligger i tilstrækkelig bekræftet Form [der sigtes her formentlig til, at det ikke var forsynet med en Paategnelse af den tyske Legation], foreløbig baade hvad Ægtheden og Indholdet angaar, uden Betænkelse kan antages, saa foreligger der i Virkeligheden et nyt Bevismiddel henholdsvis en ny Kendsgerning, der muligvis ved en fornyet Hovedforhandling kan hidføre de anklagedes Frikendelse. Thi naar det Udtryk, hvori Fornærmelsen skal ligge, sprogligt ikke kan have nogen fornærmelig Mening og derfor ikke, som tidligere bestandig er antaget, har en dobbelt Betydning, saa kan Kendskabet til den anden Betydning, som tilsyneladende i Tilslutning til den nærliggende tyske Oversættelse er underlagt den, ikke uden videre antages. Ligeledes synes det tvivlsomt, om det da kan slaas fast, at de anklagede have haft til Hensigt at anvende den i den anden Betydning.

Som Følge heraf bør Andragendet om Genoptagelse af Sagen efterkommes.«

Den nye Forhandling ved Landsretten fandt Sted den 7. Avgust, men Anklagemyndigheden og Dommerne havde nu fundet andre Veje at gaa. Den offentlige Anklager hævdede, at det ikke kom an paa, hvad Talemaaden korrekt maatte betyde, men hvorledes Befolkningen opfattede den, og om de anklagede havde været sig bevidst, at den blev opfattet saaledes, som Anklagen paastod. Han var ikke i Tvivl herom og bad derfor om, at den første Dom blev stadfæstet.

Efter nogle Bemærkninger fra de anklagede trak Retten sig tilbage, og under en kort Raadslagning kom den til den Anskuelse, at Dommen paa en Maanedes Fængsel for hver var rigtig.

Det maatte indrømmes de anklagede, at Ordene »for en Ordens Skyld« ved rigtig Forstaaelse af det fine, korrekte, klassiske Dansk kun kunde opfattes som »efter hvad Skik og Brug kræver« og ikke som »for at faa en Orden«. Men lige saa sikkert var det og bekendt for Retten, at Udtrykket i det dansk-slesvigske Folkesprog blev brugt og forstaaet som af Retten antaget, at Amtsdommer Brockschmidt havde tragtet efter at faa et Ordenstegn. De anklagede havde ogsaa vidst og villet dette, og den ikendte Dom burde derfor fastholdes.

Den 1. December blev Dommen stadfæstet af Rigsretten i Leipzig.

Men endnu en Gang skaffede Jessen sig med vanlig Energi, skønt andre Retssager mod Bladet løb parallelt med denne, og han ogsaa selv i Sommerens Løb, fra 28. August til 10. Oktober, havde maattet afsone 6 Ugers Arrest for »grov Uorden«, et nyt og for Landsretten i Flensborg ganske tilintetgørende Kort paa Haanden. Den 6. Februar 1897 offentliggjorde »Flensborg Avis«, paa Dansk og paa Tysk, en opsigtvækkende Artikel: »For en Ordens Skyld. To Tusind Vidner imod fem Dommere.« Redaktør Jessen gennemgik her igen i korte Træk den foreliggende Sag, der nu løb paa tredje Aar, og henviste til, at naar de fem Dommere ved Landsretten, der sidst havde haft Sagen til Behandling, var optraadt som sagkyndige i det dansk-slesvigske Folkemaal og som Vidner om, at Talemaaden »for en Ordens Skyld« af den dansktalende Befolkning i Grænselandet almindeligt forstodes og brugtes i Betydningen »for at faa et Ordenstegn«, saa vilde »Flensborg Avis« ikke lade en god Lejlighed gaa tabt til at paa-vise over for Offentligheden, paa hvor svagt et Grundlag der i Flensborg kunde fældes Domme i en politisk Retssag:

»Hvad enten det kunde lykkes paa ny at faa Dommen ophævet eller ej, maatte det være ønskeligt at faa slaaet fast, at de fem flensborgske Dommere — Landsretsdirektør *Mannhardt*, Landsretsraaderne *Claudius*, *Mahlstedt* og *Ahlefeld* og Amtsdommer *Prützmann* — havde taget fuldstændig fejl i deres Begrundelse af Dommen, at Grundlaget var aldeles løst, og at Domfældelsen derfor svæver i Luften.

Dette kunde bevises paa den Maade, at et stort Antal agtværdige Mænd af selve den nordslesvigske Befolkning udtalte sig rede til at bevidne og besværgе, at Dommernes sproglige Udtalelser var aldeles ugrundede.«

Jessen havde derfor den 15. December det foregaaende Aar rettet en Henvendelse til et stort Antal Mænd i det dansktalende Nordslesvig med Anmodning om hver at skaffe 10—20 Underskrifter og derefter modtaget 2106 Underskrifter i alt. I Henvendelsen hed det udtrykkeligt:

»Det er en Selvfølge, at ingen bør opfordres til at underskrive

den medsendte Erklæring, naar han ikke er fuldstændig sikker i sin Sag.«

»Saa vidt vides«, hedder det i en hjertelig Tak til Underskriverne, »have ogsaa enkelte tysksindede underskrevet Erklæringen. Det er gaaet ligesom i sin Tid med Andragendet om, at Mordersmaalet ikke helt skulde udtrænges af Skolerne. Der kommer Tilfælde, da vi kunne gøre Regning paa Støtte selv hos dem af vore Medborgere, som ikke ere vore politiske Meningsfæller.«

Sagen stiller sig da saaledes, slutter Jessen sin Redegørelse:

»*Fem prøjsiske Dommere*, som *ikke* kunne tale det danske Folkesprog, paastaar af egen Erfaring at vide, at Talemaaden »for en Ordens Skyld« i slesvigsk Dansk betyder »for at faa et Ordens-tegn«.

Over *enogtyve Hundrede* agtede nordslesvigske Mænd, som alle kunne tale det dansk-slesvigske Folkesprog, tilbyde at aflægge Ed paa, at Talemaaden »for en Ordens Skyld« *aldrig* kan betyde »for at faa en Orden«, men *ene og alene* betyder: af Hensyn til Skik og Brug, for den gode Regels Skyld, fordi det sømmer sig.

Hele dette Bevismateriale er i Gaar afgivet til Landsretten, samtidig med at de domfældte have forlangt Genoptagelse af Sagen. Alle de 203 Erklæringer med de 2106 Underskrifter ere indbundne i et Bind, og der er medgivet en Fortegnelse over Underskriverne tillige med deres nøjagtige Adresse. De domfældte foreslaar som Vidner fem Mænd fra Flensborg og Tønder Amter i Nærheden af Sproggrænsen samt fem Mænd fra andre Egne og henstille til Retten, om den af de 2100 Underskrivere vil udvælge et Antal andre Vidner. Idet de domfældte opfordre Landsretten til paa ny at undersøge Sagen, stille de Andragende om Forkastelse af de fem Dommere, hvis sagkyndige Vidnesbyrd kuld-kastes ved de 2100 Mænds Erklæringer.«

Men Landsretten i Flensborg var heller ikke nu tilgængelig for Modargumenter, selv de mest uomstødelige. Den afviste i en Kendelse af 16. Marts 1897 en Genoptagelse af Sagen, fordi Retten ved Domfældelsen ikke havde bygget paa andres Vidnesbyrd, men paa eget Kendskab til Forholdene, og Frifindelse saaledes ikke vilde kunne opnaas. Den 10. April stadfæstede Overlands-

retten i Kiel denne Kendelse, idet den ud fra Landsrettens eget Kendskab til Sprogforholdene maatte gaa ud fra, at i alt Fald »langt de fleste« af Læserne havde forstaaet Ordene »for en Ordens Skyld« i den fornærmelige Betydning, og »kun den mindste Del« havde forstaaet dem, som de korrekt burde forstaas. De fremførte Modbeviser vilde altsaa ikke kunne hidføre en Frifindelse af de anklagede.

Over for en saadan Retspraksis maatte ogsaa Jessen formelt komme tilkort. Men moralsk havde han ført sin Sag til Sejr. Ikke saa faa tyske Aviser var efterhaanden bleven betænkelige, og »Kieler Zeitung« indrømmede aabent efter Indsendelsen af de over 2100 Navne, at det ikke tog sig godt ud med Domsbegrundelser og Retskendelser, der gik fuldkommen paatværs af de fremskaffede Bevismidler, »og hvad man saa ellers tænker om Sagen, kan det ikke nægtes, at der er givet den danske Avis Lejlighed til at styrke sin Anseelse hos Meningsfællerne«.

Det lød næsten som en stille Paakaldelse om endnu i sidste Øjeblik at komme til Fornuft, naar Bladet fortsatte:

»Det er mærkeligt, at de Folk, som paastaa virksomt at træde i Skranken for Tyskheden, ikke gøre sig slige Virkninger klart. De have fremstillet det saaledes, som maatte det i den nationale Interesse absolut forhindres, at »Flensborg Avis« undgik Straffen. Vi mene, det ligger i den nationale Interesse at gaa frem med den strengeste Retfærdighed, og at det havde været bedre, om Dommerne efter deres Overbevisning kunde have afgivet en frifindende Dom.«

Sagen fik for øvrigt et lille Efterslæt, idet det tyske Blad i Tønder, »Tondernsche Zeitung«, havde bragt et Indlæg, hvori paastodes, at Redaktør Jessen ved Tilvejebringelsen af de 2106 Underskrifter havde søgt at faa Folk til at blive Menedere. Jessen anlagde Privatklage, og Bisidderretten i Tønder idømte den 26. Maj Redaktør Thamssen en Bøde paa 300 Mark. Dommen blev fra den dømtes Side indanket og forhandlede den 26. Avgust ved Landsretten i Flensborg. Der havde været fastlagt et tidligere Retsmøde, men da var Sagen bleven udsat, fordi Landsretsdommer Schwartz havde erklæret sig for hildet.

Bisidderrettens Dom blev oplæst, og det fremhævedes heri, at

der ikke forelaa mindste Bevis for den fremsatte Paastand. Der stod tværtimod i Henvendelsen fra Redaktør Jessen, at ingen maatte underskrive, som ikke var helt sikker paa sig selv. Den anklagede havde yderligere været straffet fire Gange før for Fornærmelse mod Privatklageren. Den anklagedes Forsvarer henstillede, at Straffen blev noget nedsat. Jessen udtalte, at det i og for sig var ham temmelig ligegyldigt, om Bøden blev nedsat eller ej. Han ønskede kun, at Domstolen, »efter den her paa Stedet gældende Retspraksis«, traf Afgørelse om, hvorvidt Straffen var bleven for høj.

Retten kom efter en ganske kort Raadslagning til det Resultat, at Indankningen maatte forkastes. Straffen var ingenlunde for høj, og den anklagede skulde udrede Sagens Omkostninger, herunder tillige Privatklagerens nødvendige Udlæg.

Det var tydeligt, at Landsretten havde faaet nok af »Flensborg Avis's« Kommentarer til de foregaaende Domme. Den skulde ikke have Fingrene i Klemme een Gang til i den Sag.

JESSEN, HANSSEN OG KØBENHAVNSKE RADIKALE

I et Foredrag, »Den politiske Udvikling blandt de danske Sønderjyder«, gengivet i »Flensborg Avis« for 9. November 1888, siger Redaktør Jessen:

»Naar en politisk Bevægelse først er et halvt Hundrede Aar gammel, vil der være fremstaaet flere Modsætninger.«

Det er Kampen mellem Edsnægttere og Edsaflæggere, der giver ham Anledning til at fremsætte denne Bemærkning. Men der har ogsaa senere været saglige Modsætninger inden for den sønderjyske Befolkning, det forskelligartede Syn paa Hævdelsen af Løftet i Pragfredens Paragraf 5, Grænsestridighederne omkring 1920 og efter det nazistiske Tysklands Sammenbrud i 1945 for blot at nævne det vigtigste. Vor Holdning over for det tyske Mindretal paa Skolens Omraade efter Hitler-Tysklands Kapitulation afstedkom ligeledes Delingslinjer blandt Grænselandets Befolkning.

Naar dertil kom partipolitisk eller grænsepolitisk betonet Indblanding fra Kredse nord for Kongeaaen, der for øvrigt grænsepolitisk set blev særlig mærkbar efter Jessens Død, med mere eller mindre vellykkede Forsøg paa at skaffe sig sønderjyske Forbundsfæller, saa kunde Ordskiftet Sønderjyderne imellem til Tider blive hvast nok. Alt dette maa tages med i Betragtning, naar der i det følgende redegøres for visse Bestræbelser for at faa et Forlig i Stand mellem Jessen og H. P. Hanssen, der efterhaanden stod som de ledende for hver sin Retning i den snævre Hjemstavn, og hvor et rent personligt Spændingsforhold paa det Tidspunkt ogsaa spillede med ind. Det fremdragne Stof belyser baade de Personer, det drejer sig om, og hvad der bidrog til at holde Modsætningen vedlige.

Den uskyldige Aarsag til, at det personlige kom til at gribe saa stærkt ind, var en Kirkeindvielse i København. Den 19. August 1894 indviedes den af Finansmanden, Bankdirektør Tietgen for egen Regning færdigbyggede Marmorkirke, og Tietgen havde ved den Lejlighed nægtet Adgangskort til enkelte københavnske Blade, blandt dem »Politiken« og »Socialdemokraten«. H. P. Hanssens Blad »Hejmdal« nævnte med Anerkendelse den rolige Maade, »Politiken« havde taget Sagen paa, en Ros, der viste sig at være forhastet, og »Flensborg Avis« gengav en Række københavnske Bladudtalelser, herunder nogle meget kritiske Artikler vedrørende selve Kirken netop i »Politiken«, samt henviste i en Fodnote til »et i Aabenraa udkommende Blad, der har ondt ved altid at skjule sine radikale Tilbøjeligheder«.

Mere skulde der ikke til.

H. P. Hanssen svarede irriteret, at han ikke agtede at dvæle videre ved denne i og for sig ubetydelige Notits, men kun ønskede at vise »Hejmdal's« Læsere, hvorledes Redaktør Jessen greb enhver mulig Lejlighed til Mistæneliggørelse. Nu fremsatte han det som givet, at »Hejmdal« søgte at skjule radikale Tilbøjeligheder. »Hr. Jessen maa bygge Beviset herfor paa Skyggen af en Naale-spids, men omtaler det ikke desto mindre som en ganske selvfølgelig Ting, at vi er Hyklere, og det uagtet han godt veed, hvor foragtelig en Ting Hykleri er i det almindelige Omdømme.«

Under den Fejde, som udspandt sig heraf, kom ogsaa Navne-Affæren¹⁾ til, og dette udløste igen et fnysende Angreb i »Hejmdal«, der beskyldte Jessen for »falske Sigtelser og Uforskammetheder«, Sigtelser, der var »ligefrem frit opfundne og usande«, idet Hanssen dog senere indrømmede, at paa Titelbladet paa det eneste Skrift, han indtil da havde udsendt, »Sønderjyderne under Fremmedherredømmet«, var hans Navn stavet H. P. Hansen, men kun, fordi han ikke havde faaet læst Korrektur paa det. I et nyt Indlæg den paafølgende Dag føjedes til det tidligere en Beskyldning for Bagvaskelse.

Fejden, der paa en enkelt Undtagelse nær — der hvor det efter forelagte Breve erkendtes, at saavel H. P. Hanssens Fader som hans Farbroder begge havde anvendt Skrivemaaden Hanssen med ss —, af »Flensborg Avis« fra først til sidst var ført som et Petit-

Mellemværende, endte med en lang Artikel i »Hejmdal« for 3. September, »Gensvar til Redaktør Jessen«, og H. P. Hanssens Underskrift. Han gik her bl. andet tilbage til Udgangspunktet, de radikale Tilbøjeligheder:

»Meningerne om, hvad Radikalisme er, kan jo være højst forskellige, og det er jo i hvert Fald en ærlig Sag at være radikal. Jeg betragter og har altid betragtet Dem med Deres meget yderliggaaende Standpunkter som Radikalismens stærkt udprægede Repræsentant i Sønderjylland, mens jeg paa den anden Side mener, at jeg efter hele mit Naturel og som Opportunist i politisk Henseende nærmest maa gjælde som moderat.«

»Flensborg Avis« bemærkede kort, at naar »Hejmdal's« Ud-giver skriver offentligt Gensvar til Personer, der ikke havde skrevet til ham, saa maatte han blive ene om Brevvekslingen, og dermed var det lidet opmuntrende Ordskifte udadtil afviklet.

Der rejser sig her det Spørgsmaal, hvorledes det da i Virkeligheden forholdt sig med H. P. Hanssens Indstilling til den kongerigske Radikalisme, og det er den, der er Tale om, ikke om et mere eller mindre radikalt Standpunkt over for den nationale Modstander.

Det fremgaar af alt foreliggende, at H. P. Hanssen fra sin Ungdom følte sig nær knyttet til Partiet Venstre. Det er lige saa kendt, at han ogsaa i de unge Aar fik Forbindelse med radikale Personligheder i København, der var varmt interesseret i det sønderjyske Spørgsmaal, Johan Ottosen, H. V. Clausen og flere, og at dette medførte et Samarbejde, der utvivlsomt i mange Henseender har været den Sag gavnlig, som forenede dem. Men der er ogsaa adskilligt, der tyder paa, at H. P. Hanssen allerede som ung, paavirkelig og noget uroligt svingende, fra Tid til anden har været under Indflydelse af radikale Synspunkter med Hensyn til Formene, hvorunder den nationale Kamp i Grænselandet burde føres, og delvis det Maal, der burde tilstræbes²⁾.

Af en udførlig Brevveksling med Gaardejer J. N. H. Skrumsager i Københoved³⁾ fra sidste Halvdel af 1880-erne ses i øvrigt med al Tydelighed, at den unge H. P. Hanssen til en Begyndelse, i alt Fald i sit Ordvalg, afgjort har været mere yderliggaaende over for det præjssiske Herredømme end den noget ældre Jessen.

Brevene gør Indtryk af at være Hastværksarbejde, og der er derfor indføjet Smaarettelser hist og her.

I et Brev fra Leipzig den 20. December 1886 skriver Hanssen:

»Kun to Ting sætter for Tiden de tyske Studenter i Bevægelse — det er Jødehadet, »Antisemitismen«, og Slavehadet eller »Germanisme« i Modsætning til »Panslavismen«. Begge Strømninger lefler man med fra oven, og der er ingen Ende paa Studenternes Kejser- og Bismarckforgudelse. Professorerne har en stærk Rem af samme Hud. Nogle af dem da især — og stundom kan jeg nok knytte Hænderne og bide Tænderne sammen, naar de er alt for uforskammede, men i det hele er jeg godt tilfreds med en Del af de Forelæsninger, jeg hører.«

Med Hensyn til at holde det sønderjyske Spørgsmaal levende i den evropæiske Offentlighed nærer han i de Aar omtrent de samme Anskuelse, som Jessen gjorde gældende. Saaledes i Brev fra Leipzig af 29. Januar 1887:

»Lad mig meddele Dig mit Syn på vor Stilling, sådan som det har klaret sig for mig gennem flere År og fæstnet sig, mens jeg har været herude.

Det er for det første klart, at vor Sag *kun* kan løses ved Tysklands Nederlag. Andet er — eftersom Forholdene ligger, umuligt.

Lider Tyskland da et Nederlag, er vor Sag på Dagsordenen og vil blive løst — som Bismarck ganske rigtig sagde i Rigsdagen. Sejrer derimod Tyskland igen — så er det en ny Sejr for Reaktionen, fornyet Forsøg på at kvæle Socialdemokratiet, der vokser med Kæmpefart, og Tyskland går i så Fald sandsynligvis en social Revolution imøde — også den vil kunne løse vor Sag.

Det er i Korthed mit Syn på Stillingen, og grundet på det mener jeg, at vi for det første skal indrette vor Kamp *efter at holde ud i Længden* og for det andet [sørge] *for at vække så stor Opmærksomhed for vor Sag som muligt* — thi det må vi altid have for Øje —, den løses ikke *endeligt* ved vor egen Hjælp, egen Magt. — Vor Sag skulde vække Opmærksomhed ud over Danmarks, ud over Tysklands Grænser . . .

Vi trænger til kjække Handlinger og ihærdig Agitation — Benyttelse af enhver Lejlighed, thi der er Fare for, at vor Sag skal glemmes herude i Tyskland og Evropa.«

Ogsaa i Edsspørgsmaalet er han i Hovedsagen paa Linje med Jessen⁴), og han gaar ikke af Vejen for stort anlagte danske Demonstrationer. Af Brev fra København, Rømersgade 22 III, den 5. Juli 1887:

»Med Hensyn til Edsspørgsmålet i Landdagen er det vigtigst, at vi er enige i begge Kredse. Den nuværende Splittelse kan blive meget farlig under en endelig Afgjørelse, da Nationalitetsgrænsen så gjerne kan blive draget med Haderslev Amtsgrænse. Vi bør først og fremmest være enige om Edsspørgsmålet. Så anser jeg det for mest praktisk, at vore Landdagsmænd indtager deres Plads . . .

Og gjensidig vil det være til stor Støtte, at vi har 3 Repræsentanter i Berlin. De kan være hinanden til stor Hjælp . . .

Man tænker her på at indbyde 2—3000 Sønderjyder til et Besøg næste Sommer. Der er noget tiltalende ved et så stort Besøg. Det vil blive demonstrativt — det kan ikke undgås. Men det demonstrative har både en god og en farlig Side ved en sådan Lejlighed. Det vil være til Gavn over for Evropa, idet vor Sag atter vil komme på Tale og sætte Tanker i Bevægelse, men vi vil naturligvis få et Tilbageslag i Sønderjylland. Selv om vi ingen danske Undersætter tager med og i det hele tager alle mulige Forholdsregler, vil Tyskerne naturligvis vide at ramme os bagefter. Måske ved Udvisninger, ved Sagsanlæggelser, Udstedelse af Politiforbud eller på anden Måde. Men det vil jo atter få en agitatorisk Kraft i Norden og udover Evropa — så alt i alt vil en slig Tur måske nok være hensigtsmæssig.«

I samme Brev udtaler han sin Misfornøjelse med Partiet Venstre:

»Jeg anser de sidste 10 Års Venstrepolitik for forfejlet og er nu med på Forhandlingspolitikken, men vilde ønske, at Berg stod i Spidsen for den; det havde været det naturlige.«

Et Brev fra Stavnsbjerg ved Hejls den 5. Avgust 1887 fortæller indledende om en Fodtur sammen med daværende Kommunalærer i København P. Lauridsen, Forfatteren af Storværket »Da Sønderjylland vaagnede«. De var taget fra Ribe ned til de frisiske Egne og over til Vesterhavssøerne. Men de Erfaringer, de havde gjort, var triste:

»Det ser mørkt ud i Tønder Amt. Man kan fra Tønder af gå

Mil efter Mil mod syd, stadig blandt rent dansktalende tysksindede Folk . . .

Der er uhyre meget at sige, men jeg håber, at noget af min Harme skal få Luft i Højskolebladet. Uha! hvor vi trænger til en ordentlig Organisation.«

Han har ogsaa været i Flensborg og der truffet P. Reimers, Sønderborg, der sagde, at Mads Jensen i Jægerup var bleven Fysikus Madvigs højre Haand, »og at de to arbejdede for at styrte Gustav Johannsen for at få Jessen frem som Rigsdagsmand. Reimers var meget kjed heraf og var taget hen til Gustav Johannsen for at advare ham. Hvis han har ret, kan Du så ikke få fat i Mads Jensen. Det er i højeste Grad uheldigt at modarbejde G. Johannsen.«

Senere paa Aaret er H. P. Hanssen igen i København og med til det Møde i det radikale Studentersamfund, hvor det vedtoges at oprette en Forening til Støtte for Danskhedsarbejdet i Sønderjylland, men hvor dog det partipolitiske ikke helt blev udeladt. Johan Ottosen skulde ifølge Brev af 11. September 1887 »indlede en Forhandling om den sønderjydske Sag og om, hvad der kunde gjøres for at retlede Sønderjyderne med Hensyn til danske Forhold og for at støtte dem i Kampen«. H. P. Hanssen var indbudt og refererer:

»Ottosen holdt et godt indledende Foredrag og foreslog at danne en Organisation, der skulde arbejde for en Del Formål, som han i Forvejen havde aftalt med Clausen og mig. Nr. 1 skulde være at skrive Korrespondancer gratis til de sønderjydske Aviser, meget objektive, men fra et mådeholdent Venstrestandpunkt. Nr. 2 sørge for, at Redaktionskontorerne i Sønderjylland fik *gratis* tilstillet hver 2 store danske venstre Provins-Aviser, enkelte af dem desuden kjøbenhavnske Dagblade. Nr. 3 udarbejde en Rejsehåndbog til Brug for Danske, som rejser i Sønderjylland. Nr. 4 ad Åre at udgive en *billig* tendentiøs dansk Almanak, der kan slå alle andre af Marken i Sønderjylland. Nr. 5 efterhånden at udgive og udbrede forskellige Småskrifter og endelig at indvirke på den danske Venstrepresse, så den tager den sønderjydske Sag bedre op. Forslaget mødte Sympati fra alle Sider. Der var mange, som deltog i Diskussionen. Monrad blev angreben og ligeledes »Dannevirke«, som man ikke vilde have noget med at gjøre på Grund

af dets fanatiske Højrekorrespondancer med de talrige Angreb på Studentersamfundet. Jeg deltog noget i Diskussionen, men sluttede mig helt til Ottosen, takkede på de frisindede Sønderjyders Vegne, men lagde ikke Dølg på, at Samfundet efter min Mening vilde blive modarbejdet af de gamle national-liberale Førere i Sønderjylland, som Bevis herpå omtalte jeg, hvordan S. S. [en Forening, der havde taget til Opgave at faa unge Sønderjyder paa danske Højskoler og Efterskoler] var bleven modarbejdet. — Der blev dannet en Organisation og vedtaget at begynde Arbejdet straks. Formanden for Foreningen, der kaldes »4S«, blev Professor Høffding, i Bestyrelsen er desforuden Overretssagfører *Herold*, født i Flensborg, Dr. *Bjerrum* (vor dygtigste Øjenlæge), født i Skærrebæk, Erik Skram, Kandidaterne Ottosen, Clausen og Paul Svejstrup samt et Par yngre Studenter.«

Dernæst nogle Slutbemærkninger, der kaster interessante Strejflys ind over det partipolitiske Felt, men hvor Overlærer Monrads Indstilling næppe er helt korrekt gengivet. Monrad støttede med de Midler, han modtog fra København, de sønderjyske Højskoler, saa længe de lod sig opretholde.

»Fra P. Lauridsen skal jeg hilse. Det gik ham heldigt i Slesvig. Det er lykkedes mig godt at overbevise ham om Højskolernes Betydning for vor Kamp. I Haderslev besøgte han på Hjemvejen Madvig. Og talte til ham om det uforsvarlige i, at Monrad modarbejdede S. S. »Det er ikke Monrad alene, svarede Madvig, det er også mig og Pastor Johansen i Odense⁵). Vi to er fuldt enige med Monrad og har aftalt det med ham. Vi vil nu engang ikke have det Højskole- og Venstrevæsen.« Dette til behagelig Efterretning.

Gustav Johannsen er her i Byen og spiste igår til Middag hos Prof. Matzen, men nu skal han nok komme under anden Påvirkning. I Aften har cand. Clausen og jeg sat ham Stævne for at indbyde ham til en Sammenkomst med Bestyrelsen for den nydannede »4S«. Han vil da en Aften komme sammen med Prof. Høffding og de andre nævnte, desuden indbydes A. D. Jørgensen, Herman Trier og Murmester Kruse til denne Sammenkomst.«

Faa Dage senere, den 29. Septbr., beretter Hanssen om Samværet:

»Vi havde en meget vellykket Sammenkomst med Gustav J. Der var Venstre i Afskygninger fra Handskemager Larsen og A. D. Jørgensen til Herman Bing og Skram. Der faldt mange sympatiske Udtalelser selv fra en Mand som Bing, der hører til de ultraradikale.«

Hvorefter nogle affejende Ord om den sønderjyske Presse:

»Var det ikke muligt, at Sabroe i Haderslev kunde gjøre Svingningen til Venstre helt med »Modersmålet«, når I lovede at støtte ham.

Jeg tænker nu tit på, hvordan jeg skal få fat på en Virksomhed i Sønderjylland. Jeg vilde jo ikke læse længere end til næste Forår. Så vilde jeg helst have en Plads ved en Avis, men det vil blive meget vanskeligt at få en i Sønderjylland, det kan jeg nok indse. Der [er] så lidt af Driftighed hos vore Redaktører, og de klarer helst Arbejdet selv — det kan gøres med Saksen.«

Det var nu ikke altid lige nemt for den unge H. P. Hanssen at holde Trit med de københavnske radikale. Hvorledes han i en snæver Vending, dog med Forbehold, kom til at bekende sig til Pangermanismen, giver han en Skildring af i følgende Brev til Skrumsager af 7. Oktober 1887:

»Jeg kunde nok også have Lyst til at skrive noget om Venstres Udenrigspolitik, men har ikke god Tid og opsætter det derfor, til vi tales [ved], eller jeg får bedre Stunder. Kun så meget: her hersker en stærk *pangermanistisk* Strømning, og det ikke blot blandt radikale. A. D. Jørgensen er for Kjbh. Befæstning, men mener, at *den kun har Betydning i Alliance med Tyskland, og en sådan ønsker han under en evropæisk Krig i Håb om ad den Vej at gjenvinde Sønderjylland*. Dr. Pingel vil i Tilfælde af en Alliance med Tyskland og England *mod Frankrig og Rusland* endog gå med til Kjbh. Befæstning. Mellem de to Mænds Standpunkter med Hensyn til næsten alle andre Spørgsmål er der mange Afskygninger, der mødes i den samme Tanke — igår kom den atter frem på Efterårsmødet på Kjbh. Højskole. Da jeg forleden holdt Foredrag i Studentersamfundet, gled Diskussionen herind på, og jeg blev af en Grosserer Adler ligefrem spurgt om Sønderjydernes Stilling til Pangermanismen. Jeg fremhævede i mit Svar, at den ældre national-liberale Slægt ikke kunde tænke på den — af de

ynge var der derimod en Del, jeg selv personlig i det mindste nok, da jeg tror, at en Afgjørelse af vort Spørgsmål i Forståelse med Tyskland frembyder store Fordele for Fremtiden og en Alliance med Rusland mod Tyskland er unaturlig for os. Men jeg fremhævede *bestemt*, at vi under den nuværende Situation umulig kunde optræde som Pangermanister, da det kun vilde tages til Indtægt for Tyskerne, hos hvem et imødekommende Sindelag helt savnes. Sålænge Tyskerne er så overmodige, vil Pangermanismen ingen Fremtid have, og sidst af alle kan vi *praktisk* slutte os til dens Tanke.«

»Vi vedtog«, skriver Hanssen videre i Brev af 23. Oktober 1887, »sidste Fredag at sende Korrespondancer til »Dannevirke« fremtidig, dersom det vil optage dem. De bliver objektive — Flensborg Avis har optaget alt, hvad den har fået . . .

I øvrigt har vi på vor Side et stort Fortrin overfor de »national-liberale« i Sønderjylland, vi anerkjender dem til en vis Grad. Personlig agter jeg overordentlig mange af dem og veed, at de virker og kæmper af en ærlig Overbevisning. Men netop dette virker meget mode[re]rende i Forhold, hvor man ellers er deres absolute Modstandere. Det er i det hele ikke så ilde at færdes i alle Kredse og vinde personlige Venner i dem. Skallen falder af, og man ser Kjærnen og øjner meget godt, hvor andre kun ser Snavs. Herovre har jeg fundet mange brave Mænd blandt det radikale fritænkeriske Venstre og modtaget så mange gode Indtryk fra disse Kredse, at mit tidligere Syn på deres Stilling er blevet ændret en Del, samtidig med, at jeg har fået den største Agtelse for mange af dem. Der er mange Folk i disse Kredse, der i en vis Henseende drives af den samme Grundtanke som vi: Trangen til at virke for vore Medmenneskers — hele Folkets Vel. Overbevisningen om, hvad der er Folkets Vel, kan være forskjellig, stundom helt modsat, men man føler alligevel det beslægtede og føler sig hendraget.«

I samme Brev tager han Afstand fra Københavns Befæstning og mener ikke, at Paragraf 5 mere kan danne Grundlag for Kravet om en Genforening:

»I Lørdags holdt jeg Foredrag i Studentersamfundet. Og vi havde bagefter en helt livlig Diskussion, hvori flere deltog. Man

afæskede mig vor Stilling til Kjbh. Befæstning. Og jeg hævdede så, at et Flertal i Sønderjylland ønskede den. Personlig var jeg Modstander af den, og at mange Sønderjyder var Modstandere af alle provisoriske Fæstninger, fordi vi, [der] hævdede Nationalitetsideen, måtte hævde den alm. Valgret, som den hvilte på, og derfor måtte misbillige enhver Hån, som vistes den. Bagefter fik jeg et temmelig skarpt Sammenstød med Redaktør Vennerwald, tidligere Boghandler i Flensborg. Han begyndte med, at han var Højremand, beklagede, at der var rettet Udfald mod Højre, som dog havde støttet os mest, og forstod ikke, hvorfor vi nu i visse Henseender vilde tage Afstand fra dem. Jeg måtte svare herpå og påviste så, hvordan Nationalitetsbevægelsen i Fyrreerne var helt demokratisk — hvad den var nødsaget til at være, fordi den var Kravet om, at Folkeviljen skulde respekteres, men hvordan den under Halvtredsernes national-liberale bureaukratiske Regimente blev reaktionær, fordi vi da ikke respekterede Folkeviljen i Mellemslesvig — men hvordan vi nu atter som de undertrykte nødes til fuldt ud at hævde Folkeviljens Ret — når vi ikke vil være aldeles inkonsekvente — hvorledes vi, efter at Prøjsen ikke længere anerkjender § 5, kun kan kræve Gjenforening på Grundlag af det demokratiske Princip, når vi ikke vil stemples som et statsfjendtligt Parti. På Grundlag af dette Princip har vi en Ret til Gjenforening med Danmark, som Prøjsen aldrig kan røve os.«

I 1888 er den unge H. P. Hanssen i Berlin igen, og nu, da han er uden for radikal Rækkevidde, er Tonen straks en anden.

»Man kan blive så ophidset«, skriver han i Brev af 19. Februar, »at man dirrer, over hvad man må høre og se. De Forhandlinger, der i de sidste Dage er ført i Rigsdagen og Landdagen, er [for] alle ædle Følelser så oprørende, at jeg er nær ved at gå ud af mit gode Skind.«

Den 21. Februar er han optaget af de fortrolige Forberedelser, hvor Redaktør Jessen var holdt udenfor, til Oprettelse af en nord-slesvigsk Vælgerforening⁶⁾:

»Jeg kommer en hel Del sammen med Gustav Johannsen og Hans Lassen og taler hver Gang med dem om Nødvendigheden af en politisk Organisation, og de vil godt begge to indrømme

denne Nødvendighed og mener også, at der bør stræbes hen dertil. Du har vel allerede fået Brev fra Gustav Johannsen om at deltage i et Møde, der vil blive afholdt i den nærmeste Fremtid for at drøfte forskjellige Sager, deriblandt særlig, hvad der skal gjøres i Tilfælde af et forestående Tronskifte, der jo kan finde Sted, hvad Dag det skal være. Ved den Lejlighed bør Folkestemningen i Nordslesvig jo klargjøres så godt som muligt, men tillige på en sådan Måde, at det ikke drager Straf efter sig. Vi bør optræde i Masse helst . . .

Der må gjøres mere Larm for at tvinge Preusserne til at gå lidt mere varsom frem og endnu mere for at væрге vore egne Folk mod den om sig gribende Sløvhed.«

Den 29. Marts erklærer han, efter af Redaktør Moldt i Sønderborg at have faaet tilsendt nogle Eksemplarer af »Flensborg Avis« og »Dannevirke«:

»Vore Redaktører hører ikke til dem, der har opfundet Krudtet.«

Men han er heller ikke tilfreds med det radikale Hovedorgan i København:

»For Resten mener jeg, at Bismarcks Udtalelse om Betydningen af Nordens Venskab har virkeligt Værd for os, og at det bl. a. må mane os til endnu mere end før at gjøre det klart, at Nordens Venskab kun kan vindes ved Nordslesvigs Afståelse til Danmark. Det må gjøres klart for den offentlige Mening i Danmark og i hele Norden, at vi kun kan modtage Venskab for denne Pris. Der er flere danske Blade — deriblandt Politiken —, som ikke klart nok fremhæver det. *Betingelsen for Venskab med Tyskland er en Gjenforening med Danmark*, men på det Grundlag er det ingen Skade til, at Blade som Politiken arbejder for Forståelse og Venskab, tværtimod efter min Mening ønskeligt.«

Den 2. Juni 1888 redegør H. P. Hanssen, der nu havde holdt Bryllup og bosat sig i Sønderborg, for en af H. V. Clausen planlagt Studentertur til Nordslesvig i Pinsen med c. 30 Deltagere, blandt dem flere kendte Personligheder som Dr. Pingel, Kontorchef Rubin og andre:

»Imidlertid afholdt Studentersamfundet sin Generalforsamling,

og på den blev der fra de radikales Side med Overretssagfører Hvass til Ordfører rettet stærke Angreb på »4S.« og ganske særlig på Småskriftudvalget, fordi de havde udgivet min lille Bog, der blev stemplet som et farligt Agitationsskrift og derved [havde] taget Stade mod Tyskland med Hensyn til vor Sag. Disse Angreb har jeg forudset, og når jeg uagtet min stærkt optagne Tid straks fulgte Opfordringen om at skrive Bogen, var det [fordi jeg] forstod Betydningen af, at Studentersamfundet derved blev nødt til at tage Stade. Bogen forsvarede godt af Neergård og til Dels Rubin, mens Folketingsmand J. K. Lauridsen opponerede noget mod dens Udgivelse. Resultatet af denne noget stormende Forhandling blev imidlertid, at vore gode Venner inden for Samfundet bleve ængstelige og derfor ikke turde andet end tage Reb i Sejlene. Og så blev den store Tur opgivet og en mindre på kun 12 Deltagere fastsat. Men da jeg havde fået alt ordnet til deres Modtagelse, fik jeg Telegram om, at det hele gik i Vadsken. —

Af det hele kan der drages en gavnlige Lære, og det er, at det er på høje Tid, at vi på alle mulige Måder modarbejder det Parti i Danmark, der vil Fred og Forståelse, ja Forbund med Tyskland på Grundlag af vore nuværende Forhold, af Begivenhederne i 1864—66—78; men mere derom, når vi ses . . .

Jeg er ved at samle Materiale med Hensyn til danske Rigsdagsmænds og andre Politikeres Udtalelser om vort Forhold til Tyskland for senere at tage fat i samme Retning og muligt søge at tvinge de Radikale til at tone rent Flag og åbent vedkjende sig, på hvad Betingelser de vil Fred og Forståelse, Venskab og i givet Fald Forbund med Tyskland.«

I Tiden mellem dette Brev og det næste er Vælgerforeningen for Nordslesvig bleven oprettet med H. P. Hanssen som Sekretær, og Brevet af 1. Oktober bærer Vælgerforeningens Mærke. Af dette følgende:

»Du ved vel nok, at der med det første vil blive afholdt et stort Studentermøde i Kjbh., på hvilket der vil blive protesteret mod den Tyskvenlighed, der ikke tager Forbehold. Det er på høje Tid, at det gøres. Og det er efter min Mening et stort Spørgsmål, om vi ikke skal til at lægge Tryk på Venstrepressen, så godt vi

formår; det er dog en jammerlig Holdning, den indtager overfor Tyskland.«

Man skulde tro, at med de Anskuelse, H. P. Hanssen her er naaet frem til, maatte der uden større Vanskelighed kunne etableres et sagligt Samarbejde mellem ham og Jessen. Saadan ser Hanssen imidlertid ikke paa det. I et Brev af 31. Maj 1889 skriver han ganske vist om Redaktør Jessens Arrestation »Wegen Fluchtverdacht«, og at der er Udsigt til at faa den frisindede berlinske Advokat Munckel til at forsvare ham. Men i Brev af 5. Juni er han, efter at have været med til Overlærer Monrads Begravelse i Flensborg, fuldt optaget af, hvorledes Jessen bedst kan isoleres:

»Jeg var så til Begravelse igår. Madvig gennemførte heldigt en af sine Intriger. Han kom tidlig ned til Flensborg, fik fat i Michelsen og Petersen⁷⁾ og forestillede dem, at Jessen var den eneste, der kunde og burde være Monrads Arvtager som Formand for Bogudvalget. Da de ikke fremkom med Modsigelser, tog han dem med til Jessen og bad uden videre ham om at overtage Posten, hvad han med Fornøjelse indvilligede i. Mens de tre Herrer og Jessen talte herom på Jessens Kontor, ankom Gustav Johannsen og P. Skau, der indtil da var holdt uden for Planen, og de fik da en Meddelelse af Madvig om, hvad der var sket. Knudsen var ikke tilstede. Johannsen er meget vred over, at man helt har tilsidesat ham, der oven i Kjøbet er Kredsformand i Flensborg, og P. Skau havde også udtalt sig meget skarpt om, hvad der var sket, til Reimers. Bagefter indbød Jessen Sprogforeningens Bestyrelsesmedlemmer ÷ Johannsen samt Reimers og et Par til til en flot Frokost. —

Søndagsbladet har Jessen, Madvig & Co. afgjort, at Rossen overtager med en årlig Løn af 1500 Mark. Kayser er i Flensborg, og afgørende Bestemmelse herom træffes vistnok i Dag. Til Monrads Efterfølger som »Dannebrogs« Mellemand vil Johannsen have Reimers, enten bliver det vistnok ham eller Johannsen.

Det trækker op til Kamp mellem Jessen og Johannsen, idet Jessen i Øjeblikket gjør store Anstrængelser for at samle alle de Tråde, Monrad [har] haft, i sine Hænder, og gjør Front mod Johannsen, fordi han betragter ham som sin eneste farlige Medbejler.

Hvis Jessens foreløbige og muligvis endelige Optagelse i Bestyrelsen som Bogudvalgets Formand kan benyttes som Påskud til at holde ham borte fra en mere fremskudt Plads indenfor Vælgerforeningen, så er der noget godt ved den, ellers ikke efter min og manges Mening. Blandt dem, der mente, at der var gjort et meget uheldigt Valg i Jessen, var foruden Johannsen, Jørgensen, Gråsten, og Kolding [Vinhandler Colding], Flensborg — Mænd, der ellers i mangt og meget sympatiserer med Jessen. Sagen stiller sig naturligvis således, at J. først kan blive valgt på Generalforsamlingen, og der er han let kastet, hvis man vil. De, der må afgjøre, om han skal optages eller ej, er efter min Mening Johannsen og Dig. Jeg tror, vi kan skaffe et Flertal for, hvad I vil, og jeg har sagt det til Johannsen.

Der er een Mand, som utvivlsomt burde ind i Sprogforeningens Bestyrelse nu, det er *Nis Callesen-Lerskov*. Det er [en] af vore dygtigste Mænd. Han har stor Bogkundskab og er langt bedre skikket til at være i Bestyrelsen end Flertallet af dem, der nu er der. Og han er i alle Henseender en brav Mand. Jessen er kun farlig, fordi han ved Afgjørelsen af mange Forretninger har et rent Nul som Kjbmd. Petersen og en så hensynsfuld Mand som den brave Michelsen ved sin Side. Skal han være Formand for Bogudvalget, må der være Mænd, der har mere Ben i Næsen ved Siden af ham. Hvad der er det vanskelige for ham ved at beklæde Posten er det, at han aldeles savner den Forretningsdygtighed, der kræves, at han vil have Vanskelighed ved at gjøre gode Forretninger med de kjøbenhavnske Boghandlere og ved at føre en præcis Forretningsgang. Lad mig vide Din Mening om Sagen, og hvordan Du tænker at stille dig til Spørgsmålet.«

Det blev ikke Redaktør Jessen, der i 1889 valgtes ind i Sprogforeningens Bestyrelse som Formand for Bogudvalget. Det blev heller ikke H. P. Hanssens Kandidat, N. Callesen, Lerskov, men en tredje, Journalist M. Andresen, Medarbejder ved »Dannevirke«, i Aabenraa. Jessens ubestridelige Forretningsdygtighed blev nu som før forbeholdt »Flensborg Avis«, og det var vel ogsaa her, den mest var tiltrængt.

Hvorvidt Jessen har haft Kendskab til H. P. Hanssens Underhaandsarbejde imod ham, vides ikke. Men i 1890 beklager Hans-

sen sig i sine Breve indgaaende til Skrumsager over »uforskammede og ubeføjede Angreb« paa ham i »Flensborg Avis«. Skrumsager har aabenbart ikke set saa tungt paa det. Men i Brev af 6. Oktober 1890 søger H. P. Hanssen kraftigt at overbevise ham om det modsatte:

»Du maa endelig ikke tro, at hans mange og systematiske Angreb på mig ikke har stort at sige. Det mærker jeg bedst selv. Endog en Mand som A. D. Jørgensen, der ellers har mange Antipathier mod Jessen, lader sig stærkt påvirke deraf, Højremænd i Danmark endnu mere, hvad jeg har haft god Lejlighed til at erfare, og herhjemme bereder han mig ikke få Vanskeligheder under mit Arbejde for Vælgerforeningen ved at påvirke den store kritikløse Hob. Jessen kan påberåbe sig Amorsen, »Dannevirke« osv. og gjør det Gang efter Gang. Kjendsgjærning derimod er det, at ingen — bortset fra »Modersmålet« — har sagt et eneste Ord offentligt til Forsvar for mig under alle de Angreb, jeg har været udsat for i det sidste År — og det er noget, som ikke er uden Indflydelse . . .

Jeg har Erfaringer nok for, at selv mine bedste Venner er påvirkede deraf, og at enkelte af dem begynder at trække sig tilbage fra mig . . .«

Han overvejer derfor nu at købe Blad, saa han selv har et Presseorgan til Raadighed, »eller foreløbig trække mig mere tilbage fra Deltagelsen i det offentlige Liv og søge mig et borgerligt Erhverv«.

Skrumsager synes at have henledt Hanssens Opmærksomhed paa »Flensborg Avis«, formodentlig under den Forudsætning, at Jessen ikke kan holde Bladet gaaende. Men Hanssen svarer afvisende:

»Jeg har ingen Lyst til — og ingen Tro til et frugtbart — Arbejde i denne By. I Åbenrå tror jeg derimod, der ligger en god og vid Arbejdsmark, og der trænges til at tages alvorligt fat. Jo mere vi mister Fodfæstet i Flensborg, desto stærkere en Fæstning må Åbenrå gjøres til.«

I Brev af 10. Februar 1891 meddeles, at han har talt med A. D. Jørgensen om Aabenraa-Planen, og at han ikke mere tænker paa at lave et Venstreblad:

»Jeg har rådført mig med A. D. Jørgensen om Sagen, og han sympathiserer i det hele med Planen, mener, at Åbenrå i det hele er et heldigt Udgangspunkt for en videregående politisk Virksomhed, og at der ligger en frugtbar Arbejdsmark; den eneste Betænkelighed, han synes at have, er den, at jeg ikke skulde have Selvbeherskelse nok til ikke som Redaktør at støde an i den højresindede By. Dette Skjær frygter jeg imidlertid ikke. Jeg har jo haft god Lejlighed til at øve mig i Selvbeherskelse både i den ene og den anden Henseende i det sidste Års Tid. Og jeg er for praktisk anlagt til at ville se min Opgave i at gjøre Propaganda for Døgnpolitikken i Danmark. Ved at lede et Blad i *frisindet* Retning forstår jeg ikke det samme hernede som at lede det i udpræget Venstreretning, men blot i alle Henseender at hævde Åndsfrihed og Tolerance som Grundlaget for et virkeligt Sammenhold i Sønderjylland og for et godt Samarbejde med hele det danske Folk.«

Tanken optager ham saa stærkt, at han allerede den 12. Februar maa fortsætte:

»I Flensborg vil jeg aldrig overtage et Blad, fordi jeg ser på [skal være: for] mørkt på Forholdene der til at kunne arbejde med Håb, i Haderslev vil jeg nødigt virke som Redaktør, fordi der er for meget Klikevæsen til, at man kan undgå at blive Partimand. Jeg har så kun Sønderborg og Åbenrå tilbage. Og da Moldt endnu kun er 50 År og ikke godvillig opgiver Dybbøl-Posten, så kan der i Grunden kun være Tale om Åbenrå. Hvis jeg imidlertid ikke handler nu, så sker der rimeligvis eet af to. *Enten* sælger Matzen Bladet til Jessen, som gjerne vil kjøbe det, når han [kan] få Pengene til det, og det er nok muligt, da det vil være en virkelig god Forretning for ham, *eller* Matzen slår sig til Ro i Åbenrå og opgiver at sælge, i det mindste til den Pris.

Åbenrås centrale Beliggenhed, jævne, jeg kan næsten sige barnlig naive Befolkning og så den derværende Mangel på Kræfter taler alt for at tage dertil, fordi der vil ligge en god Arbejdsmark.«

Efter en Rejse til København for yderligere at faa drøftet Bladsagen udvikler H. P. Hanssen den 23. Februar videre:

»A. D. Jørgensen så især Sagen fra det Synspunkt, at det rimeligvis i Løbet af nogle År vilde ende med et Krack i Flensborg.

Jessen havde efter hans Mening fået Tilskud til et Beløb af 25.000 Kr. siden 1889 og var nu atter blank, mens man i Danmark var ved at trættes. Skulde det imidlertid blive Tilfældet, så var det en farlig Situation, når man sydover ikke havde et andet Blad end Hejmdal med Matzen som Redaktør . . .«

H. P. Hanssen har dog nærmest det Indtryk, at hans Venner i Sønderjylland »helst ser, at det hele strander«, »og ingen eller dog kun helt enkelte savner et anderledes redigeret Blad«.

Forhandlinger om »Hejmdal« maatte da ogsaa opgives foreløbig, og Købet gik først i Orden et Par Aar senere, i 1893. Hanssen blev valgt til Medlem af den prøjsiske Landdag i 1896, og 15. Maj 1897 meddeler han fra Landdagen i Berlin, at der er indbudt til et Møde i København om Ejendomssagen, sandsynligvis et af de saakaldte Foraarsmøder, hvor fremtrædende Danske fra nord og syd for Grænsen mødtes til Forhandling om sønderjyske Spørgsmaal [fra nu af er Bolleaaet forsvundet]:

»Jessen bliver i Aar indbudt til Mødet. Han arbejder jo svært paa at blive Rigsdagsmand i Stedet for Gustav Johannsen næste Aar. Hvis G. J. imidlertid vrages som Rigsdagsmand, nedlægger han efter eget Sigende ogsaa sit Mandat som Landdagsmand. Derfor bør der holdes Øje med de Bestræbelser, der gjør sig gjældende i denne Retning under Haanden. Vi faar ellers let megen unyttig Splid og Strid. Men mere derom mundtlig.«

Der er nu intet, der tyder paa, at Jessen i mindste Maade har efterstræbt det Rigsdagsmandat, her tales saa meget om. Hvorfor skulde han ogsaa det. Allerede fra Vinteren 1897—98 var han meget virksom for uden dennes Vidende at tilvejebringe en anseelig Hædersgave til den økonomisk altid svage Gustav Johannsen, hvilket ogsaa lykkedes for ham. Den 8. Marts 1898 stod Gustav Johannsen i den prøjsiske Landdag og erklærede uden Omsvøb af nogen Art, at vel anerkendte han Wienfreden af 30. Oktober 1864, der gjorde, at han sad som prøjsisk Statsborger i den prøjsiske Landdag og havde aflagt den foreskrevne Ed paa Forfatningen. Men han stod ogsaa paa Pragfredens Grundlag, hvor det i Artikel 5 bestemtes, at Befolkningen i de nordligste Distrikter af Slesvig skulde blive genforenet med Danmark, hvis den ved en fri Afstemning tilkendegav Ønsket herom. Paa et Tilraab, at Ar-

tikel 5 var ophævet, svarede Johannsen omgaaende, at den Op-hævelse kunde de tale om, saa meget de vilde, men at han ikke saa sig i Stand til at godkende den.

Redaktør Jessen skyndte sig i en stor Artikel i »Flensborg Avis« for 11. Marts at fastslaa, at det var første Gang i over 20 Aar, at man fra dansk Side i en parlamentarisk Forsamling i Berlin havde henholdt sig til Pragfredens Paragraf 5, og sluttede:

»Nu er det sket med de rette Ord og paa rette Sted. Gustav Johannsen har i den prøjsiske Landdag aabent og ærligt hævdet, at vi vedblivende beraaber os paa Artikel 5. Nu er det sagt, og det har vist sig, at den tyske Himmel faldt ikke ned for at knuse ham, og de prøjsiske Afgrunde aabnede sig ikke for at opsluge ham. Et betydningsløst Tilraab fra de national-liberale var den eneste Indsigelse, der blev gjort. Ikke et eneste Udbrud af Forbavselse eller Harme mødte hans Ord. Man ansaa det for naturligt, at han hævdede vor Ret.

Nordslesvigs Befolkning vil bringe Gustav Johannsen sin Lykønskning og sin Tak for den udmærkede Maade, hvorpaa han ogsaa ved denne Lejlighed er optraadt for vor Sag.«

Til Rigsdagsvalget den 16. Juni 1898 var Jessen opstillet som Tællekandidat i Tønder—Husum Valgkreds, et Hverv, han efter alt at dømme med Glæde havde paataget sig, og Jessens Kandidat ved Landdagsvalget i 1896, Gaardejer C. P. Wolff, Gammelgab, i Aabenraa—Flensborg Valgkreds, begge foreslaaet i Vælgerforeningens Bestyrelse af Gustav Johannsen. Denne var selv opstillet i Haderslev—Sønderborg Valgkreds, men kunde paa Grund af gentagne Operationer paa den ene Fod ikke deltage i Valgarbejdet. Valget gav trods det Fremgang i alle tre Valgkredse, ogsaa de to sydligste, og i en Valgartikel den 17. Juni viste Jessen den fraværende Hovedkandidat fuld Honnør med følgende Linjer:

»Et særligt Uheld ramte os ved, at Rigsdagsmand Gustav Johannsen kort før Valgtiden blev hjemsøgt af en Fodlidelse, der hidtil har hindret ham i at komme ud. Det er ikke godt for en Hær, naar Generalen under Slaget ligger fængslet til Sygelejet. Selv om det maatte skærpe nogle yngre Mænds Pligtsans og Ansvar, saa var det selvfølgelig et stort Tab, at den fleraarige eneste Rigsdagsmand, tilmed en saa ypperlig Taler og virkningsfuld Per-

sonlighed som Hr. Gustav Johannsen, ikke kunde lade sig se under Valgbevægelsen.«

Mere værd at lægge Mærke til i H. P. Hanssens Brev til Skrumsager end den formodede Modsætning mellem Jessen og Gustav Johannsen er Meddelelsen om, at Redaktør Jessen i 1897 for første Gang blev medindbudt til de fortrolige Forhandlinger i København, som han altsaa hidtil havde været udelukket fra. Og her er det, man fristes til at spørge, om det har noget at gøre med de Bestræbelser for at opnaa et Forlig mellem Jessen og H. P. Hanssen, som udfoldedes paa den Tid. Kilderne er meget nødtørftige, idet vi kun har et Par Breve fra Jessen til Landstingsmand, Ingeniør Villars Lunn, Knabstrup, at holde os til.

Begge Breve er opbevaret i Afskrift af Boghandler Vrang og med hans Retskrivning. Et Udsnit af Brev Nr. 1 med Omtale af det første Sammentræf med H. P. Hanssen er gengivet tidligere⁸⁾:

»Flensborg, den 24. Avgust 1897.

Hr. Landstingsmand, Ingeniør V. Lunn,
København.

Efter mit første rent foreløbige Svar paa Deres forekommende Brev af 21. Avg. skal jeg nu give et udførligere Svar paa Deres Forslag om et forandret Forhold til Landdagsmand H. P. Hanssen.

De ved vel, at jeg, fra jeg var sytten Aar, men særlig efter at jeg var bleven tyve Aar, jævnlig har skreven i »Dannevirke« og »Flensborg Avis«, til Dels ogsaa i »Nordslesvigsk Søndagsblad«. Midt i Halvfjerdserne skrev jeg i Snesevis ledende Artikler i »Flensborg Avis« med Forslag om Sprogets Pleje i Hjemmet, om smaa Aftenskoler, om Nødvendigheden af Udvandringens Ophør, om mere Samvirken osv. I Samklang med disse Artikler skrev en Mand under Mærket A (vistnok Overlærer Monrad) om Opprettelsen af en Forening til Modersmaalets Hævdelse, og da Sprogforordningen af 1878 tydede paa den Fare, der truede Modersmaalet, fik Monrad Sprogforeningen oprettet Aaret efter. [Huskefejl, Foreningen blev oprettet 1880.]

Da jeg i 1882 var bleven Redaktør af »Flensborg Avis«, vedblev

jeg i det gamle Spor, og dette er senere ikke fraveget; ved Siden af Tidens Tanker, Sprogets Ret og Folkeafstemningen, hævdedes den historiske og traktatlige Rets Betydning. Det var »Flensborg Avis«, der genindførte Brugen af Navnet Sønderjylland og rejste Folkets Vilje til paa ny at hævde § 5. Jeg kender nu ingen hernelde, der for Alvor vil sige, at dette var galt.

I Firserne begyndte der efterhaanden i »Højskolebladet« og en Del andre Venstreblade at fremkomme Artikler med Angreb paa den hidtilværende Ledelse i det danske Sønderjylland, paa § 5, den historiske Ret osv. »Flensborg Avis« skrev skarpt imod disse Angreb fra »unge« — engang t. E. under Overskriften »Ægget vil lære Hønen« — uden foreløbig at kende noget til Forfatteren eller Forfatterne. Senere fulgte i de samme Blade stærke Angreb paa »Flensborg Avis« og paa mig personlig . . .

Jeg kan ogsaa gjerne nævne alle de Krænkelser, jeg blev udsat for, Underminering, hver Gang jeg var i Fængsel, Rænker og falske Alliancer, der hindrede mig i at blive Monrads Efterfølger som Bestyrelsesmedlem i Sprogforeningen, om hvis Sager Monrad altid havde raadført sig med mig —, fremdeles offentlige Angreb i »Morgenbladet«, senere i »Politiken«, »Dannebrog« og langt ind i den konservative Presse. Endnu i indeværende Foraar var der i »Fyns Stiftstidende« en Artikel om Pressen med hadske Udfald mod »Flensborg Avis« og mig.

Intet Under, at jeg værgede for mig baade paa Sagens og mine egne Vegne. Selvfølgelig havde Hr. Hanssen ikke skrevet alle Angreb paa mig, hans Venner havde vel skrevet de fleste: han havde haft rig Lejlighed til at stifte personlige Forbindelser. Det var naturligt, at mit Forsvar nærmest maatte rettes mod Hr. H. P. Hanssen, men jeg tror aldrig at have skrevet skarpere imod ham, end at jeg godt kunde være bekendt, om det skulde være, at række ham Haanden næste Dag.

Paa den eneste Bog, Hr. Hanssen havde udgivet — paa Studentersamfundets Forlag — stod hans Navn skrevet Hansen. Det er da naturligt, at Alverden skrev Navnet paa samme Maade. Jeg blev ved dermed, da jeg saa, at han nu skrev to s'er. Der er i Nutiden ikke faa hernelde, der fortyske deres Navne, skrive Wilhelm for Vilhelm osv. Saa skrev Hr. Hanssen pludselig i »Hejm-

dal«, at jeg forfalskede hans Navn. Jeg svarede med nogle Spydigheder, som man, hvis man vil, gjerne maa kalde Drillerier, Ondskabsfuldheder, af den Slags, der nærmest samler Sympathien om den angrebne Part. Da jeg blev oplyst om, at Hr. Hanssen og hans Fader altid havde skrevet Navnet i den tyske Form, gjorde jeg øjeblikkelig en Undskyldning i Bladet, gav ham fuld Oprejsning ved at sige, at han havde fuld Ret til at forlange sit Navn skrevet saaledes, som han selv skrev det.

Efter at Hr. Hanssen for nogle Aar siden skrev i sit Blad, at jeg *frit opfandt* usande Sigtelser imod ham og *bagvaskede ham*, har jeg ikke talt til ham og ikke hilst [paa] ham, og det kan ingen fortænke mig i. Saasnart han tager disse efter Loven strafbare Fornærmelser offentlig tilbage, skal jeg behandle ham ligesom andre hæderlige danske Mænd.

Dette Standpunkt har jeg indtaget, hver Gang nogen af Hr. Hanssens Venner i de senere Aar har talt til mig om en Udjævning af Modsætningen. De saglige Tvistmaal ere, efter at Hr. Hanssen har vedkendt sig § 5, svundne ind til lidt og intet. Jeg indrømmer, at det tager sig bedst ud, om ogsaa den personlige Modsætning forsvinder.

Personlig føler jeg mig lidet berørt af, om Hr. Hanssen vil opretholde sine fornærmelige Ytringer om mig eller ikke. Men man kan ikke være bekendt at have Samkvem med Folk, der offentlig fremsætter ærerørige Udtalelser imod en og ikke vil tage dem tilbage. Det forekommer mig, at Hr. Hanssen heller ikke kan være bekendt at fremsætte og holde paa Udtalelser, som han vilde blive domfældt for, hvis man ikke holdt sig for god til at gaa til de prøjsiske Domstole imod ham.

Indtil det modsatte bevises, vil jeg bestandig hævde, at jeg aldrig offentlig har fremsat nogen strafbar Ytring mod Hr. Hanssen, heller ikke nogen ærerørig eller virkelig personlig nedsættende Ytring. Jeg har været hensynsfuld nok til ikke at blamere ham ved offentlig at omtale hans uheldige Hvervning af vore annoncerende, ogsaa af den Grund, at jeg hele Tiden har tilskrevet hans Mangel paa nærmere Kendskab til Forretningslivet, at han faldt i denne tyske Jødetrafik, dette sagt uden nogen som helst Hensigt nu at saare ham. Heller ikke hovere vi over, at hans tid-

ligere Haan mod Fortyskningen i Røddingegnen nu er slaaet om til en dyb Bekymring. Thi det er jo kun godt, naar Folk lader sig belære, og det er der mere Ære end Skam i.

Som jeg sagde til Dem forleden, har Hr. Hanssens første Tale ved Mødet i Haderslev overbevist mig om, at han er meget udviklingsdygtig, saa at han ikke alene formaar at fremsætte et rigtig Tankeindhold i en klar og indtrængende Form og paa en veltalende Maade, men endogsaa til Dels har overvundet Ufuldkommenheder i Sprog og ydre Fremtræden, hvad der ofte er vanskeliggere. Denne Iagttagelse gjorde, at skønt jeg ellers ikke til Jævnshold er særlig venlig stemt imod Hr. Hanssen, saa følte jeg det dog et Øjeblik som pinligt, at jeg ikke kunde samarbejde med ham.

Hvis Hr. Hanssen virkelig, som De mener, er rede til at vise Imødekommen, saa forlanger jeg ikke andet, end at han paa den lempeligste og mindst opsigtvækkende Maade bringer sine Fornærmelser mod mig ud af Verden. Jeg skal gøre et ganske bestemt Forslag. Hr. Hanssen indrykker paa anden Side i »Hejmdal« med almindelig Skrift en Erklæring af omtrent følgende Ordlyd:

Efter at jeg er bleven mindet om, at der i »Hejmdal« for den 28. og 29. August 1894 under en Polemik mod »Flensborg Avis« og dens Udgiver er brugt nogle Udtryk, der kunne opfattes som nedsættende, saa har jeg intet imod (eller: saa er det mig kært, eller: saa er jeg villig til) at udtale, at jeg ikke ønsker at opretholde disse.

Aabenraa, den . . .

.....

De vil tro min Forsikring, naar jeg siger, det forekommer mig, jeg med min bedste Vilje ikke kan finde nogen lempeligere Maade til at skaffe det nævnte Mellemværende ud af Verden.

Som jeg har sagt Dem, bryder jeg mig personlig meget lidt om nogen Art af Oprejsning eller Undskyldning. Naar jeg lægger Vægt derpaa, er det heller ikke for at hædre Hr. Hanssen ved at vise, at jeg ikke betragter hans Ord som et løst Mundsvejr, men nærmest fordi en let Gliden hen derover vilde være i Overensstemmelse med Ordsproget: »Pak slaas, og Pak forliges« eller efter Recepten [fra et Opgør mellem de to Venstreførere Berg og Hørup] »Rumlepotte — Luskepeter«.

Det er slet ikke sagt, at der jo i Fremtiden kan være mangt og meget, som Hr. Hanssen og jeg have Vanskeligheder ved at blive enige om, men det bør kunne blive muligt i hvert Fald at bevare et udvortes antageligt Forhold. Hvorvidt noget mere kan opnaas eller være ønskeligt, maa Tiden vise.

Skønt dette Brev paa Grund af Mangel paa sammenhængende Tid er skrevet i Brudstykker og derfor løst og tilsyneladende planløst, i Begyndelsen medtagende en Del Forudsætninger, som der senere ikke kommer noget tilsvarende til, saa har jeg ikke noget imod, at De viser det til andre, som De muligvis kunde ønske at indvie i denne Sag. Jeg har end ikke noget imod, at De sender det til Landdagsmand Hanssen selv.

Viser Hr. Hanssen sig imødekommende og afgiver den omtalte Udtalelse, saa optage vi den inde i Bladet i »Flensborg Avis« paa en ikke alt for iøjnefaldende Plads og tilføje et Par anerkendende Ord, som jeg ikke har noget imod at gøre Aftale om i Forvejen. Dermed vilde Sagen da være jævnet, hvad der vel nok vilde gøre et godt Indtryk, særlig i Betragtning af Tyskernes nuværende Uenighed i denne Valgkreds. Stiller Hr. Hanssen sig derimod afvisende, saa faar det blive hans Sag. Jeg har vist min gode Vilje.

Med de venligste Hilsner til Dem og Deres Frue.

Deres forbundne og hengivne

J. Jessen.«

Det efterfølgende Brev er dateret den 26. Avgust og indeholder for en stor Del Gentagelser vedrørende Navne-Affæren, som Landstingsmand V. Lunn tilsyneladende har heftet sig mest ved. Ogsaa de »radikale Tilbøjeligheder« fremholdes, og Jessen svarer:

»De glemmer, at Udtalelser om Hr. Hanssens Radikalisme — den er jo en ærlig Sag — fremkom som Svar paa hans Venners Fanfaronnader og alle de Angreb paa »Flensborg Avis's« reaktionære Tendenser, som saa Lyset i en Mængde kongerigske Blade, t. E. Erik Skrams Ytringer i »Politiken«, desuden »Højskolebladet« ved mange Lejligheder osv. Saa vidt jeg husker, angreb jeg ikke »Hejmdal« ved Hr. Hanssens Overtagelse af den,

men ganske vist lod jeg ikke Handsken ligge, naar den blev tilkastet mig . . .

Den Bevisførelse, at da Hr. Hanssen har maattet bøje sig i Politikken for sin egen Skyld, af personlige Grunde, saa bør jeg paa det personlige Omraade bøje mig for Sagens Skyld, fordeler virkelig Vind og Sol alt for ulige, idet den gør mig til en Engel.

De ved vel, at min Hustru altid har været min Modstander i den Sag. Hun siger: »Du uddeler Stiklerier og Spydigheder, og naar de andre ikke kan gøre Gengæld med samme Mønt, saa svarer de med Grovheder.« Alligevel følte min Hustru sig tilfredsstillet ved det Forslag, jeg gjorde i mit Brev til Dem i Gaar, og jeg kan ikke rigtig forstaa, om De ikke gør det samme.

Offentlig tror jeg ikke at have hævdet andet over for Hr. Hanssen, end hvad jeg godt kan være bekendt. Har jeg privat sagt noget, som ikke kan forsvares, saa skal jeg med Fornøjelse tage det tilbage. Samme Fornøjelse maa jeg saa forudsætte hos Hr. Hanssen med Hensyn til de uforsvarlige Ytringer, han har brugt offentlig om mig. De maa offentlig skaffes ud af Verden. Dette er fuld Gensidighed og aldeles lige Vilkaar. Og dog ikke: om mig vil man jo kunne sige, at da Hr. Hanssen sejrede og blev Landdagsmand, saa maatte jeg krybe til Korset og forsone mig med ham. Men jeg er saa ydmyg, at jeg lader dette gaa hen over mig.«

Den lette og ubesværede Tone, hvori dette Brev er holdt, giver det ikke Udseende af, at det vilde volde alt for store Besværligheder at faa Redaktør Jessen med til et Forlig. Imidlertid indeholder »Flensborg Avis« hverken samme Aar, 1897, eller det følgende nogen Notits som den af Jessen formulerede. Og vi veed, saa længe H. P. Hanssens Arkiver ikke er fuldt tilgængelige, intet om, hvorvidt der er fundet en anden Løsning, som begge Parter har kunnet tiltræde. Men det er en Kendsgerning, at »Flensborg Avis« i nævnte Tidsrum gentagende omtaler H. P. Hanssen i anerkendende Vendinger. Den 10. Juni 1898, faa Dage før det forestaaende Rigsdagsvalg, optraadte H. P. Hanssen sammen med P. Grau, Pøl, og Kredsens Kandidat, C. P. Wolff, Gammelgab, som Taler ved et dansk Valgmøde i Flensborg, hvor ogsaa Jessen tog Ordet, og i en Artikel Dagen efter Valget, der gav dansk

Fremgang i alle Amter, ogsaa de sydligste, skrev Jessen, »Flensborg Avis« den 17. Juni:

»En sjælden Enstemmighed har denne Gang raadet i den danske Befolkning. Man har næppe mærket en eneste Mislyd, næppe Skygge af Meningsforskel. Der har været en Redebonhed og et villigt Samarbejde som maaske ikke i mange Aar.«

Den 11. December 1898 fremhæver han i en Anmeldelse af første Aargang af det fra Folkehøjskolen i Askov udgaende »Dansk Tidsskrift«, til hvis Medarbejdere han ogsaa selv hørte, at blandt de politiske Afhandlinger forefindes en af H. P. Hansen om Tysklands politiske Partier, »noget udførlig, men meget oplysende«, og en om Stortyskland. »Den sidstnævnte Artikel, der handler om Tysklands Kolonipolitik, er baade fra Fremstillingens og Indholdets Side noget af det bedste, Tidsskriftet har bragt.«

Har de udfoldede Forligsbestræbelser ført til et Resultat, saa har Jessen, saa vidt han sagligt mente at kunne forsvare det, ønsket for sit Vedkommende at staa ved, hvad der var bleven aftalt.

GJELLERUP-FEJDEN

I 1882 udkom en lille Bog »Germanernes Lærling«, der er kunstnerisk ufuldkommen, delvis svært læselig og forlængst glemt af næsten alle. Det er kun Bogens Titel, der lever, fordi den siger en hel Del om den, der skrev den.

Bogen skildrer, hvorledes Nordslesvigeren Niels Christian Hjorth fra Vonsbæk i Haderslev Østeramt udvandrer til Danmark og bliver Skolelærer, senere læser Teologi og ender med at blive Politiker. Under alt dette gennemgaar han en Udvikling hen imod det anti-kirkelige og tysk-tilbedende.

Han sætter sig, som der staar i Bogen, mens han dyrker det teologiske Studium, »ved Germanernes Fødder«.

»Teologien taler jo kun Tysk. Han hørte næsten ingen anden Professor end Petersen, og han var kun en dansk Kompendie-Udgave af tysk Teologi —, hvad de andre Professorer for den Sags Skyld ogsaa var. Ellers havde han kun at gøre med Bøger, og det var tyske Kommentarer til det nye Testamente og tyske Kommentarer til det gamle Testamente, tyske Dogmatiker, tyske Kirkehistorier, tyske Isagogiker [de bibelske Skrifters Tilblivelse] og intet andet end Tysk.«

Da han har sagt Teologien Farvel og rejser hjem til Vonsbæk, føler han sig, efter at Toget har forladt Kolding, glad ved snart at skulle indaande Grænselandets Luft. Men det er paa en egen Maade, han indaander:

»Hjorth lændede sig mageligt tilbage, medens Toget brusede og klappede ind i »das grosse Vaterland«, der begyndte magert nok, ligesom hans lille Fædreland endte, med svedne Græsflader — med modne Rugmarker, hvor man kunde gaa mellem Straaene

og plukke Aksene uden at løfte Haanden —, med Agre af Boghvede, som her i det begyndende Tyskland svarede godt til sit tyske Navn »Hedekorn« —.«

Hjorth har intet imod at akceptere, at Landsdelen nu er indlemmet i Tyskland. For han er allerede i sit Hjerte vundet for tysk Kultur og tysk Aandsliv:

»Han fortalte . . . om sin Opdragelse gennem tysk Litteratur. Fordi alle store Tanker vare komne til ham paa Tysk, var det Sprog ligesom hans aandelige Modersmaal —, for ti Aar siden vilde han troet, at det Menneske var vanvittigt, der havde sagt til ham, at han en Gang skulde finde Tysk skønt ved Vonsbæk Fjord, men han kunde ikke gøre for det; og saaledes var det ogsaa med Stederne: mod Weimar havde han en Pilgrimslængsel som en Muhamedaner mod Mekka, og Rhinen var bleven sunget saaledes ind i ham, at han næsten fik Hjærtebanken, naar han hørte Navnet paa den skønne Strøm, »hvor Daarskaben gror paa de grønne Bjærge« —.«

Ligesom Forfatteren selv blev gift med en tysk Dame, ender Bogen med, at Hjorth forelsker sig i en Slægtning af den tyske Præst i Vonsbæk. Og da hun under en Samtale kalder ham »ein Jünger der Germanen«, bliver han saa henrykt, at han opfatter det, som om han bliver døbt paa ny. Betegnelsen »Germanernes Lærling« var netop det allernaturligste. »For er ikke hele Danmark Germaniens Lærling.«

Forfatteren var den da højradikale Karl Adolf Gjellerup, Søn af Pastor C. A. Gjellerup, der døde, mens Drengen kun var 3 Aar gammel. Moderen var født Fibiger, og Fru Redaktør Jessens Fader og Karl Gjellerups Moder var Søskende. Efter Faderens Død blev Drengen i November 1860 taget i Huset hos Pastor Johannes Fibiger, København, en Tid mellem de slesvigske Krige Adjunkt ved Haderslev lærde Skole og Hospitalspræst sammesteds, og han vedblev at være som en Søn for ham og Frue, ogsaa efter at han som voksen gik »sine selvstændige Veje«. Johs. Fibiger var i Haderslev-Aarene, 1850—1859, en nær Ven af Sognepræst C. D. Møller i Vonsbæk, og det er formodentlig fra Hjemmets Minder om den Tid, Karl Gjellerup har sine Indtryk fra Vonsbækegnen i »Germanernes Lærling«.

Han har ogsaa tidligt af Pastor Johs. Fibiger hørt forskelligt om sønderjyske Forhold. Ligesom Skolemanden og Digteren Edv. Lembcke havde Fibiger kun medlidende Skuldertræk tilovers for Redaktøren af »Dannevirke«, P. Chr. Koch, hvis nationale Arbejde dog var en af Forudsætningerne for, at de efter Trearskrigen kunde optage et dansk Skolearbejde i Haderslev. Johs. Fibiger giver i sine Erindringer¹⁾ efterstaaende Karrikatur af Koch tilbedste:

»Redaktøren var Peder Christian Koch, en ejendommelig Dattidens Figur; en falleret Kjøbmand, men en Mand med mange Slags Talenter. Han malede, han opfandt et nyt musikalsk System, og fremfor alt redigerede han som politisk Koryfæ og en af Stammerne for den nationale Bevægelse sit Blad Dannevirke saa aandrigt som ingen anden i den ganske Verden, seende ned paa Kjøbenhavnerne, som ikke forstode, hvad Land vi var komne til, nu ogsaa os Præster [P. Chr. Koch var stærkt paavirket af Søren Kierkegaard], som endnu mindre forstode den hellige Sag, som han tilligemed sine øvrige Fortrin fremfor alle sad inde med.«

Biskop Martensen betragtede Fibiger som sin Discipel, og denne delte til Gengæld Martensens Syn paa Administrationen af Hertugdømmet Slesvig, saa vidt man kan forstaa ogsaa i den nordlige Del af det.

I en Note til Pastor Fibigers »Mit Liv og Levned« meddeles Udtalelser af ham om slesvigske Tilstande:

»Under dette Tryk gik det mig nu saaledes, at jeg ikke kunde finde, det sømmede sig for os at mene, at Tydskerne ere en saa ussel Menneskerace, at de næppe har Lov til at være til, end sige at gaa i Spidsen, al den Stund min historiske Kundskab gik ud paa, at vor Plads i Verden saa temmelig er at være deres aandelige Vasaller . . .

Sit politiske Udslag fik nu dette Væsen i Sprogscriptet, den skjønneste Blomst af vor Statsmandsvisdom, Danskhedens beundrede Størværk, hvis Retfærdighed var saa klar, at den var ligefrem til at tilbede. I Virkeligheden var det dog den Forholdsregel, der, selv om den ikke hovedsagelig kan have forvoldt vor Ulykke, dog fra sin Side har gjort, hvad der for det første kunde

gjøres for at skyde til det hældende Læs. Men ingen turde tvivle om den gode retfærdige Sag . . .

Og hvad det nuværende angaar, have jo de danske Slesvigere ikke Absolutismens Tryk over dem, de have Pressefrihed, For­ eningsfrihed og Forsamlingsfrihed efter tydsk Lov og Ret, og de bruger den djærvt nok. Kun Sproget stræber man at udrydde, og deri er en Forskjel. Vi kunde ikke haabe paa at udrydde det tyd­ ske Sprog, saa gjerne vi end ellers vilde det.«

Om Trearskrigens Komme disse Linjer²):

»Det var som hele den hundredaarige Periode, hvoraf vi havde for en stor Del levet af Tydskland, hvor vore Digtere havde skrevet paa Tydsk, vore Videnskabsmænd været tydske Filosofer og vore ypperste Statsmænd været tydsktalende, var glemt og skulde fornægtes. Det oprørte min Retfærdighedsfølelse.«

Naar Karl Gjellerup voksede op i en saadan Atmosfære, hvor Plejefaderen allerede afslørede sig som en Slags Germanernes Lærling, undres man ikke saa meget over, at han selv for Alvor tilegnede sig Betegnelsen og ogsaa mere end gjorde sig fortjent til den. I Jessen-Familien i Flensborg gik Karl Gjellerups Moder under Navnet »Tante Anna«, mens Gjellerup, hvem Fru Jessen som ung havde lært at kende fra et længere Ophold hos Pastor Fibigers, af hende lejlighedsvis, naar han optraadte alt for tysk­ beundrende, kaldtes »min tyske Fætter«.

Noget saadant skete til Overmaal i 1897, og det drog en længe­ re Fejde efter sig mellem Forfatteren og »Flensborg Avis«, hvori ogsaa deltog kendte Danske samt Presseorganer baade nord- og sydpaa, og hvor Redaktør Jessens Stemme rakte saa vidt, at Karl Gjellerup foruden de Artikler, han fremkom med, saa sig nød­ saget til at udsende en Pièce imod ham.

I »Politiken« for 14. Juni 1897 optraadte Gjellerup, der fra sin Bopæl i Tyskland nu og da sendte Bidrag til Bladet, med en Ar­ tikel, nuomstunder vilde det have været en Kronik, »Grafologiske Strejftog«, hvori han som »et udpræget Eksempel« paa, at Haand­ skriften er et Udtryk for Personligheden, fremdrog Storprøjseren Bismarck og den danske Statsminister i Aarene før 1864, C. C. Hall. Lad os citere:

»Og kast saa et Blik paa Bismarcks Haandskrift — man finder

den i hvilket som helst grafologisk Værk som et non plus ultra af Handlekraft og Karakterstorhed. Kunde en Hall have frembragt disse vældige verdenshistoriske Skrifttræk? Jeg har aldrig set Halls Haandskrift, men jeg har læst en stor Del af de mellem ham og Bismarck vekslede Noter, og jeg vilde med største Sindsro vædde mit Hoved paa, at Haandskrifterne er lige saa forskellige som Stil og Indhold i disse Aktstykker, hvor den Hallske vage Ordflom, Perfidi og Uvederhæftighed, smaalige Lommeprokuratorkneb og permanente Holdningsløshed danner en saa modbydelig Kontrast til hans store Modstanders knappe Klarhed, sikre, rolige Kraft og den fornemme Ærlighed, som er Styrkens Forret.«

Det var en saa skrap Mundfuld, at den blev selv de mest ærkeradikale for meget. Den 16. Juni svarede Bladets udenrigspolitiske Medarbejder, Overretssagfører Niels Petersen under Navns Nævnelser med en Modartikel »Hall og Bismarck«.

At Hr. Karl Gjellerup benytter Lejligheden, siges der indledende, til at synge en smuk Lovsang over Bismarcks Storhed, »sikre, rolige Kraft« og »fornemme Ærlighed«, er der i og for sig ingen Grund til at undres over. Fra den Artikel, Hr. Gjellerup offentliggjorde i »Politiken« paa Hundredaarsdagen for Kejser Vilhelm I.s Fødsel, veed man jo, at hans Opfattelse af den politiske Udvikling og de politiske Forhold i Tyskland falder temmelig nøje sammen med tyske eller rettere sagt præjssiske konservatives Syn paa Sagerne.

»Derimod er vi ikke rigtig klar over, hvad der har bevæget Hr. Gjellerup til nu at foretage et saa voldsomt »grafologisk« Indhug paa afdøde Hall. Det forekommer os, at Bismarcks Beundrere dog uden Vanskelighed maa kunne finde andre Momenter i Jernkanslerens Virksomhed, der bedre end hans Færd i det slesvigske Spørgsmaal egner sig til at stille ham i Relief. At anstille Sammenligninger med Hensyn til Handlekraft og Karakterstorhed hos to Politikere, at hvilke den ene repræsenterer en Stormagt, den anden en lille og svag Stat, er altid saa sin Sag. Det gaar adskilligt lettere at føre det store Ord, naar man har Magten, end naar man veed, at Ens Magtmidler er ganske utilstrækkelige, og at det derfor — i Mangel af bedre — først og fremmest gælder om

at holde Stridsspørgsmaalene hen og undvige en aabenlys Konflikt.

Da det slesvigske eller det slesvig-holstenske Spørgsmaals diplomatiske Forløb jo nu er ret almindelig kendt, vilde det være ørkesløst i en Dagbladsopsats at undersøge, hvorvidt Hr. Gjellerup har Ret i, at Bismarcks Færd over for Danmark bar Præget af »fornem Ærlighed«. Herom kan Enhver selv dømme. Vi for vort Vedkommende har unægtelig meget lettere ved at faa Øje paa Brutaliteten og Hensynsløsheden, »som er Styrkens Forret«, end ved at opdage noget tydeligt Spor af den fornemme Ærlighed.«

Dette velskrevne og rammende Modindlæg efterfulgtes foreløbig af et noget mat Forsvar fra Hr. Gjellerup, der især synes at have følt sig brøstholden over at blive sammenlignet med de prøjsiske konservative. Denne Sammenstilling er, finder han,

»for En, der i en halv Snes Aar har levet i Tyskland, et af de mange mærkelige Vidnesbyrd om de Forestillinger, som man endnu bestandig i Danmark behager at nære om Stemninger og Meninger i Tyskland. Hvorfor i al Verden tror man, at Navnet Bismarck intet Steds i Tyskland kan nævnes uden at vække et Ekko af stormende Begejstring, eller at han selv, da han viste sig i Dresden [hvor Forfatteren var bosat] og München, blev hilst af en Folkejubel, som meget faa kronede Herskere har sat i Bevægelse — hvis kun »prøjsiske konservative« bifaldt hine første Skridt [i Forfatningskampen], der betingede hele hans Løbebane? Men man ignorerer Kendsgærninger eller affekterer at tro dem overdrevne, fordi de ikke behager En.«

Den 2. Juli skød Redaktør Jessen med skarpt i »Flensborg Avis« og gjorde under Overskriften »Germanernes Lærling« opmærksom paa, at med Hensyn til Stemninger og Meninger i Tyskland, da var der ogsaa andet end de fra Tid til anden iværksatte Bismarck-Demonstrationer at holde sig til, saaledes at det store Flertal i den af den frie Valgret fremgaaede tyske Rigsdag for et Par Aar siden nægtede at deltage i Lykønskningen til Bismarcks 80-Aarsdag.

I øvrigt lagde Jessen ikke Skjul paa, at Gjellerup i hans Øjne var en Snob over for det magtstruttende Tyskland.

»Maaske han dog vil indrømme, at der er mere Taalsomhed i

Danmark end i Tyskland. Hr. Gjellerup har, som han selv fremhæver, været en halv Snes Aar bosat i Tyskland. I hans senere Bøger — med Undtagelse af den allersidste («Møllen»), som Hr. Peter Nansen [Forfatter og Direktør for Gyldendalske Forlag] maaske har læst sproglig Korrektur paa — er Sproget meget stærkt paavirket af Tysk; Forfatteren skriver ogsaa paa Tysk. Nu og da fremsætter han i den danske Dagspresse en Artikel til Lovprisning af, hvad der er tysk, og til Forhaanelse af, hvad der er dansk. Ikke desmindre oppebærer han en aarlig dansk Digtergage. Hvert Aar fastsættes paa Finansloven en Hædersgave fra Danmark til dets nationalt vanartede Søn nede i Tyskland. Dette maa kaldes Taalsomhed fra det danske Folks Side. Hr. Gjellerup veed vist lige saa godt som vi andre, at hvis en Tysker sad Aar efter Aar i Paris og skrev baade Fransk og Tysk, kaldte sig »Gallerne Lærling« og i høje Toner roste Frankrig, Napoleon den tredje og Gambetta, men nedsatte Tyskland og Bismarck, saa kunde han maaske opnaa meget; men en Ting vilde han ikke opnaa: en aarlig Hædersgave paa det tyske Riges eller den prøjsiske Stats Finanslov. Ikke sandt, saa er der dog mere Taalsomhed i Danmark end i Tyskland?»

Det hjalp foreløbig ikke den betrængte Forfatter ret meget, at et af de betydende Bismarck-Organer, »Leipziger Neueste Nachrichten«, ilede ham til Undsætning. Over for det tyske Blads Paa-stand om, at »Flensborg Avis« havde tilskyndet den danske Regering til for Fremtiden at inddrage den Hædersgave, som tilstodes ham af den danske Stat, svarede Jessen:

»Det er ikke Tilfældet, at »Flensborg Avis« har søgt at give Stødet til, at Hr. Gjellerup skulde miste sin Digtergage. Den skal være ham vel undt. Vi holde i Reglen ikke af, at en aandelig Virksomhed bekæmpes med andre end aandelige Vaaben. Ikke de Penge, som Hr. Gjellerup faar fra sit Fædreland, men den Ære, der vises ham ved den aarlige Hædersgave, burde give ham en Forpligtelse til ikke at kaste sine Landsmænd en saadan Forhaanelse og Usandhed i Ansigtet som den, at det var Bismarck, som i Aarene 1863—64 viste Ærlighed, og at det var den danske Statsledelse, som drev Falskhed og Svig.«

Heller ikke et nyt Indlæg i »Politiken« for 9. Juli, hvori Karl

Gjellerup argumenterede som paabegyndt, bedrede den Stilling, han havde indtaget. Det drejede sig om, hvorvidt Danmark i Tilfælde af en evropæisk Krig vilde være i Stand til over for Tyskland at bevare sin Nevtralitet. Det vilde, troede Forfatteren, ikke volde nogen Vanskelighed, forudsat, at der i alle Henseender raadede et godt Forhold mellem Danmark og Tyskland, hvis der intet Mellemværende var af nogen Art:

»Der er imidlertid et saadant. Største Delen af den danske Presse, og navnlig den, der har et officielt Præg, betragter Nord-slesvig som et saadant Mellemværende — et endnu aabent Spørgsmaal, hvis faktiske Afslutning i de bestaaende Traktater trænger til en Revision. Naturligvis tilføjes der altid, at man kun ønsker det løst ved fredelig Overenskomst og ikke af et tvunget Tyskland, og naturligvis har denne Erklæring ikke saa megen Værd som den Sværte, den er trykt med, eftersom enhver, der kender det mindste til Forholdene, veed, at den Mulighed, at Tyskland godvillig skulde udlevere et Stykke Land, som det har besiddet i tre og tredive Aar, hvor det har nedlagt et betydeligt Arbejde, og hvor i Løbet af den Tid mange tyske Borgere har nedsat sig — denne Mulighed er ganske udelukket.«

Over for dette ud fra prøjsisk Tankegang dikterede Veto maatte igen en fremtrædende radikal Politiker, den københavnske Forlægger og Borgerrepræsentant Gustav Philipsen, i Ilden. I en Artikel »Sønderjylland og Danmarks Nevtralitet«, »Politiken« for 16. Juli, gør han sig til Talsmand for »et noget andet Standpunkt« end Hr. Gjellerups. Der er bunden Varme i hans Betragtninger, naar han skriver:

»Hr. Gjellerup synes at gaa ud fra, at Spørgsmaalet Sønderjylland kun er til som et politisk dynastisk. Er det ikke gaet op for den skarpsindige Forfatter, at det har en anden Side, en langt simplere og jævner. Der lever uden for vort Lands Grænser nogle Mennesker, der vil være Danske, de vil ikke være noget andet. Ulærde Bønder, som de er, forstaar de ikke tilbørlig at sætte Pris paa de Goder, der bydes dem i en højere germansk Kultur; de ønsker intet højere Kulturliv end det danske, det er dem en Lidelse, stærk og skærende at tvinges ind i de fremmede Former.

Hele »det betydelige Arbejde, Tyskland har nedlagt« i den Gerning, har efter honnorte tyske Publicisters egen Erkendelse været »verlorene Lebesmut« [Korrekturfej], skal være: Liebesmüh].

Med dette de danske Sønderjyders Standpunkt maa vi sympatisere, vi kan slet ikke andet. Det dynastiske Spørgsmaal, om Sønderjydernes Konge hedder Christian den Niende eller Wilhelm den Anden, kan være et underordnet Spørgsmaal, men om Befolkningen mellem Kongeaaen og Flensborgfjord er dansk eller tysk, er en Sag, der maa berøre os Alle paa det dybeste. Af mange Grunde, men først og fremmest af tre. Vort Sprogomraade er lille, det taaler saa vel at udvides, saa lidt yderligere at mindskes; 100.000 gode Danske mere eller mindre er for os fattige Stakler ikke en saa ganske ringe Sag. Men tilmed danner jo disse Mænd og Kvinder i hine omstridte Egne en Stødpude for vort øvrige Sprogland. Ikke vilde vi kunne kræve af dem, at de skulde paatage sig den svære og lidelsesfulde Gærning at være vor Sprogvagt. Men vil de frivilligt tage den Gærning paa sig, saa har vi dobbelt Grund at takke dem derfor og støtte dem efter Ævne og med Fornuft. Og endelig bortset fra ethvert Forstandshensyn, vi kan overhovedet slet ikke lade være. Det rene Humanitetshensyn byder os at have Medfølelse med Folk, der lider Uret; hvor skulde vi da kunne være ganske kolde, naar Uretten bestaar i, at de aandelig set rykkes bort fra os.«

Maaske man ikke ser det saadan i Tyskland, tilføjer G. Philipsen. Men han kan ikke tage Hr. Gjellerups Vidnesbyrd for godt i det Stykke. Der er ogsaa andre Strømninger dernede. »Man begynder at faa Øjnene op for Arven fra Bismarck, Haardheden, Brutaliteten, saa det er ikke umuligt at faa Ørenlyd for Ønsker om en retfærdigere Behandling just saadanne Steder som i Sønderjylland. Hvorledes det til syvende og sidst vilde stille sig med Spørgsmaalet om en Grænseregulering, er vanskeligt at sige. Men selv de Tyskere, hvem en Omlægning vilde være velkommen, vil nødvendigvis tie eller endog højlydt protestere, saa længe det officielle Meningsstryk er saa stærkt, som det er. Og sikkert er, at ingen Dansk ønsker taget igen med Magt, hvad der er blevet os frarøvet.«

G. Philipsen drager deraf den Følgeslutning, at Sønderjylland

ikke, som af Gjellerup paastaet, er en Hindring for Danmarks Nevtralitet.

Dagen efter, den 17. Juli, offentliggjordes blandt Smaanyt bag i »Politiken« følgende Erklæring:

»Det Angreb, som »Flensborg Avis« har rettet mod mig, og som har været aftrykt i danske og refereret og kommenteret i tyske Aviser, er ikke blot af en saa enestaaende giftig Natur, men berører ogsaa, medens det er et centralt Stød mod min egen literære Eksistens, saa vidt rækkende Spørgsmaal af almindelig Interesse — navnlig Spørgsmaalet om en Forfatters Rettighed og Pligt over for sit Folk —, at jeg umuligt kan besvare det blot nogenlunde udtømmende i et Dagblad. Jeg har derfor besluttet mig til at skrive min Redegørelse i Form af en Brochure, der forhaabentlig om en tre Ugers Tid vil udkomme paa det Gyldendalske Forlag, og til hvilken jeg herved henviser.

Karl Gjellerup.«

Det vilde være uoverkommeligt blot tilnærmelsesvis at gengive mere end Hovedpunkterne i de Indlæg, der fulgte efter. Hr. Gjellerup søgte endnu en Gang, »Politiken« for 24. Juli, i et Svar til G. Philipsen at forsvare sine Skriverier.

Han oplevede bestandig paa ny efter egen Fremstilling, »at dansk Patriotisme bestaar i at være urokkelig overbevist om, at Katastrofen i fire og tres beror paa nedrige Rænker fra prøjsisk Side, skønt jeg aldrig har set oplyst, hvori blot en eneste af disse Rænker bestod«. Han vil gaa med til, at Danmark ikke kan andet end sympatisere med og efter Evne støtte de danske Nordslesvigere i deres Kamp og navnlig i deres Kamp for Modersmaalet. Men:

»Nøjagtig i samme Grad som den nordslesvigske danske Presse ved den mindste Lejlighed — jeg beklager selv at have givet den en saadan — bærer et rasende Had til alt, hvad der er Tysk, til Skue og finder bifaldende og ophidsende Genlyd derfor i den danske Presse, nøjagtig i direkte Proportion hermed vokser Faren for os under en stor krigersk Konflikt.«

Naar der er Danske, der udtaler »naiv Forundring« over, at

Tyskland ikke vil afstaa rent danske Distrikter til Danmark, saa har Gjellerup ogsaa en Forklaring paa det. Vanskeligheden er klart nok den, at der paa intet Punkt kan drages en Linje, hvor man kan sige, at nord for den boer kun Danske. Og selv om Germaniseringen ikke er skreden synderligt frem, i Byerne har den dog haft *nogen* Fremgang, saa maa man forstaa, at hvad der tidligere var en tung Mulighed for de tysksindede i Nordslesvig, at blive afstaaet til Danmark, det vilde nu, saa mange Aar senere, være endnu tungere. Men de veed ogsaa, slutter Hr. Gjellerup, at denne Mulighed foreligger ikke. Her er hele det tyske Folk enigt.

Alt imens afløste det ene Indlæg udefra i »Politiken« det andet. Professor N. C. Frederiksen sendte fra Paris Bladet tre lange Artikler, »Gjellerup, Hall, Bismarck og de tyske Frisindede«, hvor han ret vittigt indrømmer, at Grafologi forstaaer han sig ikke paa. »Kun saa meget ser jeg af min egen Haandskrift, at den maa gøre et aldeles forskelligt Indtryk efter den Pen, jeg benytter: Af Forvirring eller af Fasthed og Bestemthed.« De Emner, han behandler, er saa godt som udelukkende politiske Tilstande i Danmark før 1864 og i Tyskland under Bismarcks Førerskab. Om Hall har han disse Bemærkninger:

»Hall selv var Inkarnationen af nogle af det danske Folks bedste Egenskaber, af dets sunde Sans, af dets Tilbøjelighed til at være billigt og retfærdigt mod Alle og til Trods for en udpræget kritisk Sans at se lyst og forhaabningsfuldt paa Livet, af dets Ævne til ogsaa, netop paa Grund af sin jævne Fremgangsmaade, i Reglen at komme godt fra det.«

I den store Politik vilde Hall helst mægle og gaa Middelvejen, og for Professor Frederiksen staaer Gjellerups Ytringer om Halls Personlighed »næsten som et Angreb paa vor Nationalitet, vor hele Tænkemaade og Udvikling«.

En Indsender, Bibliotekar Aage Sorterup, aabenbart hørende til H. V. Clausens Garde, gav Gjellerup en udførlig og vel funderet Leksion i ny dansk og forældet tysk Statistik vedrørende Befolkningforskydninger i Nordslesvig som Følge af dansk Udvandring, Valgresultater osv. Men ellers var det den radikale Forfatter Sophus Schandorph, der nu tiltrak sig Opmærksomheden i »Politiken's« Spalter med til en Begyndelse lovlig flotte Indlæg, men

paa Bunden forstaaende og velvilligt indstillet over for den kæmpende Danskhed syd for Aaen.

I sin første Artikel, »Slesvig og Nationalliberalismen«, medgiver han, at »de, der var voksne under vor sidste slesvigske Krig, vil rimeligvis aldrig helt forvinde Smærten over dens Udfald. Samme Slægtleds Mænd er nu gamle, men naar de læser om Nordslesvigernes Kaar, maa de lide med dem. Det er utaaeligt at hindres i Brugen af sit Modersmaal, og det saa meget mere, jo længere man er fremme i Kultur og bevidst kan nyde de Frugter, Modersmaalet har sat i sin Litteratur, og den nordslesvigske Landbostand har jo alt i lange Tider været fremmest i aandelig Udvikling blandt alle Danmarks Provinsbeboere.«

Nordslesvigerne, der levede og virkede før 1864, var vel ikke helt uden Skyld i, at det gik som det gik, i det mindste de af dem, der var imod Delingstanken, »der i de Aar vilde have været det eneste fornuftige Standpunkt, og som sikkert kunde have hjulpet os ud af Uføret, hvis vi havde haft *Statsmænd* i Spidsen for vort Lands Styrelse«.

Om Karl Gjellerup siger han, at han har altid været en »Germanernes Lærling«, og saadanne var tiltrængt for atter at kunne knytte den Forbindelse mellem dansk og tysk Aandsliv, som de politiske Begivenheder i en Aarrække havde afbrudt. Alligevel finder han, at Gjellerup »nærer en vel eksklusiv Beundring for sine Læremestre«. Bismarck hører nu engang til »Historiens store Rovdyr«. Nej: »Lad os være Mennesker og Danske. At vi skal hylde Bismarck med samme Begejstring som en moderne Tysker, er for meget forlangt.«

Soph. Schandorph dadler det danske Styre i den mellemste Del af Sønderjylland mellem de slesvigske Krige. »Sagen var, at de nationalliberale Høvdinger alle var en Slags Æstetikere. De var sikkert vel inde i deres Historie, fulde af Julirevolutionens borgerlig-litterære Frisind, men manglede aldeles den Skole, som enhver Fagmand og ikke mindst en Statsmand maa gennemgaa.« Den størst anlagte og aandeligt rigest udrustede var for ham Monrad. »Man behøver blot at læse hans »politiske Drømmerier« og hans Prædikener. Den sidste Art Litteratur plejer at kede mig,

men trods al Forskellighed i Livsopfattelse gribes jeg næsten altid af en Monradsk Prædiken.«

Redaktør Jessen havde utvivlsomt noget tilovers for Soph. Schandorph, og han søgte, ikke helt uden Held, i Tilknytning til dennes Artikler at virke retledende paa den gamle Radikaler med Henblik paa Sønderjyllands Historie, Landsdelens hundredaarige Udvikling og deraf følgende Særpræg. Det har vel taget Schandorph lidt om Hjertet, at Jessen sin Sædvane tro aftrykte i det væsentlige, hvad Schandorph havde skrevet, og naar dertil kom, at Jessen paa visse Punkter i Hovedsagen var enig med ham, Kritikken af Ejder-Politikken og Sprogreskripterne, og kunde supplere med, at Sønderjyderne vistnok kendte mere til Schandorphs Forfatterskab end han til dem, saa forstaar man, at Schandorph i sit næste Indlæg, »Et Par Ord til Flensborg Avis«, ender med Forsikringen om, at »hvis Skæbnen skulde føje det saa, at jeg blev i Stand til at gøre de danske syd for Kongeaaen en Tjeneste, skulde jeg være rede — kun at man ikke fordrer Bjørnetjenester«.

I en »Slutningsreplik« til »Flensborg Avis«, »Politiken« for 12. August, gentog Schandorph efter nogle modgaaende historiske Betragtninger sin Hilsen til de Danske syd for Grænsen:

»Til Slut blot alle gode Ønsker for den Sag, som det patriotiske sønderjyske Blad kæmper for: Vort Sprogs og vor Nationalitets Sag.«

Modsat forholdt han sig til et Gensvar fra Karl Gjellerup, hvori denne fortalte om et Møde for Aar tilbage med Bismarck, der til sidst rejste sig med sit Champagneglas i Haanden »for at drikke mig til« paa et venskabeligt Samliv mellem alle skandinaviske Stammer. Den Historie kunde Schandorph ikke tage.

»Maa jeg«, sluttede han sin »Billet til Hr. Karl Gjellerup«, »ende disse Ord med et Citat af Hostrups »Genboerne«, 1. Akt, 3. Scene:

Madsen: Hvad, kommer De ogsaa til Prinsen af Bamberg.

Løjtnant: Aa ja — dog ikke ofte.«

For Redaktør Jessen maatte det falde naturligt nu at samle sig om to Ting, en ledende Artikel i »Politiken« for 8. September, hvor Hørup ikke længere havde kunnet holde sig i Baggrunden, og hvor han i en Anmeldelse af den af Gjellerup bebudede Pièce

paa vanlig Vis kastede sig over »Flensborg Avis«, samt dernæst selve Piëcen, ligeledes rettet mod Jessen og »Flensborg Avis«.

Det var Synd at sige, at Hørup i sin Artikel »Hr. Gjellerup og Flensborg Avis« i et og alt sagde god for den omstridte Forfatter. Hørup lader ham ikke alene vide, at hans Piëce indeholder Tyskagtigheder i Sproget, men ogsaa, at »hans Fædreland ingen Grund har til at føle sig stolt« af den. Den vidner om, at »en dansk Journalist bor bedre i København« end i Dresden. Gjellerup vilde i København »ikke have brugt de hæftige, agitatoriske Ord, som Sproget har givet os til at slaa Mænd op med eller slaa Mænd ned med«. Hans Beundring for Bismarck, »der synes at være ganske ubegrænset, føles noget fremmed her i Danmark«, og selv om Hørup »ikke tilsigter at udslette Hr. Gjellerup af de gode danske Mænds Tal«, saa ønsker han dog at »afskrække ham fra at skrive Piëcer og holde ham til de gode danske Bøger«, han kan skrive, ogsaa hvor han nu boer.

Men trods de gode Bøger finder Hørup det overraskende, at Hr. Gjellerups Velfærd pludselig synes truet. Risikoen kommer fra »Flensborg Avis« — og hermed har Hørup fat i den røde Traad —, som er »en Slags Grænsehund for de danske Slesvigere, vagtsom og bisk som en Lænkehunds enkelte Instinkt for Forskellen mellem Husets Folk og dem, der ikke hører til Huset«.

Men paa een Gang glipper Logikken i Lignelsen, hvad Jessen ikke har været opmærksom paa. For mens der før siges, at »Flensborg Avis« har en Lænkehunds Instinkt for Forskellen mellem Husets Folk og de andre, saa fortsættes der nogle Linjer længere fremme:

»Den passer sin Dont og gør sin Skyldighed, det er ikke Lænkehundens Sag at kende Forskel paa Husets Venner og dets Fjender, den giver Hals i Flæng, men den bider ikke længer, end Lænken rækker . . .

De danske Slesvigere mener at have Brug for dette Glam, og da Ubehageligheden for os andre er til at bære, bør vi unde dem deres Grænseavis.«

Slutsummen af det hele er, at Gjellerups Piëce er overflødig, at han har tillagt »Flensborg Avis« en Betydning, som han er ene om at tiltro den.

For Jessen var det ikke svært at give Svar paa Tiltale.

Lænkehunden tog han, »Flensborg Avis« den 11. September, uden Fortrydelse til sig. Thi:

»Det er altid bedre at være en tro Hund end en falsk Kat. Naar »Politiken« kalder »Flensborg Avis« for de danske Slesvigeres Grænsehund, hvad der vel falder ud paa et med at være det danske Folks Porthund, saa er det ikke saa galt endda. De til Lignelsen hørende Betegnelser som »dette Glam« og »giver Hals i Flæng« skulle saa meget mindre tages »Politiken« ilde op, som det sidstnævnte Udtryk giver Anledning til en Sammenligning mellem Hr. Hørup og en anden dansk Journalist, hvis Forbillede han i Kraft og Myndighed aldrig vil naa. Saa snart der tales om Tonen i »Politiken«, møder man hos Publikum ikke sjældent den Undskyldning, at afdøde Ploug ogsaa var hensynsløs i »Fædrelandet«, der dog gjaldt for at være Landets fineste Blad. Det er sandt, at Ploug ofte brugte lidet udsøgte Ord. Der var endog for Folk, som de gjaldt, den store Ulempe, at de ramte sikkert og dybt nok til at blive siddende uden at kunne rystes af, saa at de huskedes mange Aar efter. Hr. Hørup bruger endnu grovere Ord end Ploug. Men der er for de Folk, som bliver Genstand for dem, den Behagelighed, at Hr. Hørups Taleblomster for saa vidt ligne Liljerne paa Marken, som de staa i Dag og i Morgen kastes i Ovn. Ingen mindes mere de Skældsord, hvormed »Politiken« i Aarenes Løb har overdænget hveranden Mand i Landet. De, der huskes, er kun dem, der komme Hr. Hørup selv til Skade paa politisk godt Navn og Rygte som »den døde Torsk« og »den druknede Kat« om Landets Forsvar eller den smukke Forudsigelse om de Folketingsmænd, der ved Valgene skulde kastes »paa Lossepladsen« — hvor Hr. Hørup blev selv. Der er ingen Livskraft i »Politiken's« Ukvemsord, fordi de strøs ud paa maa og faa og bruges lige saa godt om den ene som om den anden; det er, hvad man med Hr. Hørups Sprogbrug kan kalde at give Hals i Flæng.«

Hørup har i det hele taget været daarligt oplagt, da han skrev imod »Flensborg Avis«.

Han giver i sin Artikel ogsaa, uden synderlig Sammenhæng

med det foregaaende, en pessimistisk Skildring af Datidens Danmark:

»Nedgangen i dansk aandeligt Liv paa den sidste halve Snes Aar maales ved det Omfang, hvori alt er blevet ligegyldigt. Her er friere i Danmark nu om Dage, enhver kan sige, omtrent hvad han vil. Men han kan ogsaa lade være, det gør ikke noget, det er ligegyldigt.«

Hertil svarer Jessen, at er der i den sidste halve Snes Aar sket en saadan Nedgang i det aandelige Liv i Danmark, saa har »Politiken« sin rigelige Part af Skylden. Det er en Hæder for et Blad at føre et godt Sprog, det er en Ros at være skrevet saa livligt, at endog Udlændinge kan vindes for det danske. Men hvad hjælper det, »naar der Dag ud og Dag ind tæres paa Folkets bedste Følelser, naar dets Harme, dets Medlidenhed, dets Frihedsfølelse idelig misbruges ved at optændes for Ting, der siden viser sig at være tomt Gøgl«:

»Det kan være uklogt at sidde »trofast i gammelt Nag og gammelt Had« — det kan endogsaa være ørkesløst kraftspildende, naar Nagets og Hadets Genstand er svækket eller svunden —, men hellere Trofasthed ogsaa i Uvilje og Harme end Løshed og Sløjhed og Tomhed ved Siden af Ubestandighed i al anden Id end denne ene: at afmande Folket.«

Hørup svarede ikke. Naar Jessen efter hans eget Udsagn nærmest var den ligegyldigste Person af alle, saa maatte han holde Masken og tie, selv om det bekom ham ilde.

Heller ikke Hr. Gjellerups Pièce paa godt 50 Sider, der har den omfangsrige Titel: »Karl Gjellerup: Mit formentlige Højforræderi mod det danske Folk. En Redegørelse i Anledning af Denunciationerne i Flensborg Avis«, kunde det volde Jessen større Vanskeligheder at imødegaa.

»Paa dette Skrift«, skrev Jessen i »Flensborg Avis« for 16. September efter senere end »Politiken« at have modtaget et Eksempplar af Piécen, »kan der svares med fuld Jævnmodighed. Der har i Danmarks Rige ikke været en eneste Mand, som har villet forsvare Hr. Gjellerups Avisartikler om Danmark og Tyskland, og saa vidt vides har der om den foreliggende Redegørelse kun lydt den ene Dom i Pressen, at Hr. Gjellerup har tabt Slaget.«

Jessen hefter sig ikke ved de mange Skældsord imod ham, som Piëcen indeholder, for Eksempel »Giftbyld«, »Flensborger-De-nuncianten«, »Ignorant og Fanatiker«, »fuldkommen Løgnagtig-hed«, »Fanatismens Sindssvaghed« m. m. Han strejfer dem som en Kuriositet, ikke andet og ikke mere.

Derimod vender han sig imod Antydningen af, at der skulde ligge Familiepaavirkning bag:

»Med sin Tilbøjelighed til at se smaat paa Tingene har Hr. Gjellerup fundet paa, at »Flensborg Avis« kunde være bleven personlig paavirket til at imødegaa ham, og da det ser ud, som om dette hans taabelige Paahit har fundet Tiltro hos udenforstaaende, saa at der i den københavnske Presse et Par Gange endog har været Tale om »Familietvist«, turde der være Grund til at fremhæve, at Hr. Gjellerup personlig er Udgiveren af »Flensborg Avis« aldeles ubekendt, og at han de faa Gange, da der i Aarenes Løb har været Tale om ham i Bladet, aldrig har været angreben med Hensyn til sine Digterværker, endnu langt mindre med Hensyn til sin Person, men ene og alene paa Grund af sine dansk-fjendtlige Udtalelser og sit øvrige Tyskeri.«

At Betegnelsen Tyskeri ikke var for stærk, fremgaar igen af den udsendte Piëce, der for Størstedelen er et Forsvar for eller en Godkendelse af Prøjsens Adfærd over for Danmark i 1863 — 64. Der er Tale om »en Krig, som vor Politik ligefrem paanødte Preussen, hvis denne Stormagt ikke vilde staa som en Per Tott over for hele Verden, udledt af Hall og hans Partifæller«, »Preus-sens Statsære var engageret«, Vilhelm I og Bismarck »vilde have været fordømmelige, hvis de havde forsømt efter bedste Evne« at varetage de prøjsiske Interesser, det er »taabelig Kjællingslad-der, at Bismarck skulde have sagt, at Krigens Formaal var at faa Kieler Havn, hvad han simpelthen ikke kan have sagt« osv.

Til det sidste maatte Jessen minde Hr. Gjellerup om, at Kællin-gen var Bismarck selv. Som Efterslæt til Bismarcks 80-Aarsdag den 1. April 1895 var der Søndagen den 26. Maj samme Aar Besøg ved Friedrichsruh af Bismarck-Tilhængere fra de tidligere danske Hertugdømmer. Her holdt Bismarck en Tale, hvori efter samstemmende Referater i Bismarcks eget Organ »Hamburger

Nachrichten« samt »Hamburger Correspondent« forekom følgende:

»Men jeg sagde til mig selv: Uden Slesvig-Holsten ingen tysk Flaade . . . Hvis vi ikke vedvarende besidde og erhverve Hertugdømmerne, saa ville vi aldrig kunne blive en Sømagt; Hertugdømmerne og Flaaden ere uadskillelige fra hinanden, de høre sammen . . . Jeg har, fra Spørgsmaalet først blev aabent ved Kongen af Danmarks Død i 1863, straks haft den Overbevisning og forsvaret, i Embeds Medfør forsvaret den: Det maa vi have! (»Dat møtt wi hebben!«)

Det passer kun alt for godt til alt det andet, at Gjellerup ogsaa jamrer over, at de økonomiske Vilkaar for en Digter i Danmark er saa smaa:

»Danmark er et meget lille Land; det er næsten ikke muligt at leve i det som Digter af sin Digtning. Den, der har Mod til at løbe an paa denne overordentlig ringe Mulighed, han fordømmer sig selv til at være livsvarig Proletar.«

Een maa der dog have været, og det bør ikke forties, som helt og holdent har stillet sig paa Gjellerups Side, nemlig Lederen af Dagmar-teatret i København, Professor Riis-Knudsen. Han foretog, efter hvad Jessen nævner i sin Artikel, den meget modige Demonstration underhaanden at sende »Flensborg Avis« sit tyske Visitkort.

For dem, der trods alt maatte mene, at Forfatteren Karl Gjellerup delvis havde Grund til om ikke at lovprise Bismarck, saa at haane Hall, vil det nylig udkomne Stovværk af Dr. phil. Erik Møller, »Helstatens Fald«, antagelig byde interessant Læsning. Erik Møller, der for nylig blev hædret med Æresdoktor-Graden af Københavns Universitet, er efter mange Aars vidtstrakte og dybtgaaende Studier kommen til det Resultat, at som Forholdene laa, var der ingen, der kunde føre det daværende danske Monarki frelst gennem de Farer, der truede. Ikke Hall og ikke heller nogen anden.

Da den første Verdenskrig var udbrudt, hørte Gjellerup selvfølgelig til dem, der troede paa Tysklands Sejr, og han ønskede, at Danmark vilde indrette sig derefter. Harald Høffding fortæller i sin Erindringer³⁾:

»Min Fætter, Digteren Karl Gjellerup, fra sin Ungdom af »Germanernes Lærling« og gennem mange Aar indlevet i tysk Tænke-maade, skrev kort efter Krigens Udbrud til mig, at nu var Danmarks Besøgelsestid kommen. Han rettede en indtrængende Opfordring til mig om at gøre, hvad jeg kunde, for at paavirke Stemningen herhjemme, der efter hans Mening gik i en fordærvelig Retning. Vor udvortes korrekte Holdning kunde ikke hjælpe os, da vor Presse afgjort var tyskfyndsk. Og naar den Krig, der nu er begyndt, sluttes, vil Tyskland og Østerrig kunne gøre med Europa, hvad de vil. Tyskland mærker sig nu sine Venner og sine Fjender for aldrig mere at glemme dem. Smaa Staters Suverænitet vil snart være forbi; de maa søge Tilslutning til en Stormagt. En venlig Holdning fra dansk Side vil kunne føre til en mere frisindet Styrelse i Nordslesvig — dog ikke til en Grænseregulering, der næppe heller ønskes i Nordslesvig, hvis Sønner fra alle Gaarde og Huse paa Verdenshistoriens mægtigste Valpladser har blandet Blod med alle tyske Stammer for Tysklands Kultur.«

Ja, Gjellerup var i Sandhed bleven Germanernes Lærling, tilføjer Høffding. »Hvor lidt kendte han det Sindelag, hvormed danske Sønderjyder gik i Kampen.«

Da Nobelprisen i Litteratur 1917 blev delt mellem Henrik Pontoppidan og Karl Gjellerup, for den sidstes Vedkommende vel med Henblik paa nogle indisk-filosofiske Værker, fandt de fleste Danske det uretfærdigt, at Pontoppidan ikke fik den alene. Henrik Pontoppidan vidste man, hvem var, Gjellerup følte som en uvedkommende. Han, der i sin Ungdom som en af de rødeste radikale havde hørt med til Kredsen om Georg Brandes, men senere brød med den, havde paa forskellig Vis distanceret sig saa stærkt fra sit eget Folk, at det daarligt nok kendte ham mere.

Ved Hundreårsdagen for hans Fødsel, i 1957, kunde det uden større Overdrivelse i hans gamle Organ »Politiken« siges, at han var glemmt.

JESSEN OG A. D. JØRGENSEN

Det var ikke saa lidt af en Ulempe for Redaktør Jessen, at han ovre i København havde baade den myreflittige og allestedsnærværende H. V. Clausen og samtidig i Pressen den hadske Redaktør af »Politiken«, V. Hørup, imod sig. Værre var, at fra Slutningen af 1880-erne meldte sig ogsaa som Modstander den mægtige og indflydelsesrige sønderjysk fødte Historiker, Rigsarkivar A. D. Jørgensen.

Den 13. Februar 1939 havde »Den danske historiske Forening« og »Historisk Tidsskrift« 100 Aars-Jubilæum, og Dagen markeredes bl. andet ved Udsendelsen af et stort Bind Breve af A. D. Jørgensen, udgivet og kommenteret af Sønnensønnen, Overarkivar i Rigsarkivet, Dr. phil. Harald Jørgensen. Brevene, halvfjerde Hundrede i alt, er skrevet til meget forskellige Personer og berører vidt forskellige Emner. Det, der naturligt lægges Vægt paa her, er de Breve, der vedrører det sønderjyske Spørgsmaal, og især den Holdning, A. D. Jørgensen indtog over for Jessen.

A. D. Jørgensen var født i Graasten, i et dansk Hjem, men med Udsyn til tysk Kultur, havde gaaet i Skole i Flensborg mellem de slesvigske Krige og var endog begyndt paa en Lærergerning ved Latinskolen i Flensborg, da Krigen i 1864 kastede ham ud af hans Bane og drev ham nordpaa. Hans fremtidige Gerning kom til at ligge i København, først som Lærer, senere som Historieforsker og højtstaaende Embedsmand. Men Sønderjylland glemte han ikke. Gennem det meste af hans Forfatterskab gaar Landsdelens Skæbne fra de tidligste Tider til den smertelige Afgørelse i 1864 som et altid paa ny optaget Forsøg paa at klarlægge, vurdere eller omvurdere de Kræfter, der havde været

medbestemmende, og at uddrage heraf den Lære, Stat og Folk maatte tilegne sig. Jævnside hermed betragtede han det som en overordentlig vigtig Opgave at holde Interessen for Sønderjydernes Kamp i Live i det tilbageblevne Danmark. »Fra Midten af Firserne virkede han«, staar der i Indledningen til Brevene, »som en levende Central for alt dansk Kulturarbejde i Sønderjylland.«

De sønderjyske Breve er skrevet til Mænd som Overlærer Monrad, Flensborg, Gustav Johannsen, H. P. Hanssen, de sidste er de fleste, Gaardejer Skrumsager, Københoved, Slagtermester Reimers, Sønderborg, og Frimenighedspræst Poulsen, Bovlund. Et enkelt Brev til Redaktør Jessen er ikke naaet at komme med i Samlingen. Men ogsaa i Breve til Adressater nord for Kongeaen kredser A. D. Jørgensen ikke sjældent om Grænselandets Forhold.

»Han interesserede sig«, skriver Overarkivar Har. Jørgensen, »for alle de praktiske Spørgsmaal, som tilsammen udgjorde det nationale Arbejde. Han virkede for Bogsamlingers Oprettelse i Nordslesvig og fik sat danske Studenter i Gang med at indsamle og katalogisere Bøger, han arbejdede for danske Skuespilleres Udsendelse og interesserede sig for Vandre-Undervisning, Læsekredsens Oprettelse og Udbredelse af Skolebøger til dansk-sindede Børn. Det var endvidere ham, der tog Initiativet til Udsendelse af »Sønderjydske Aarbøger« fra 1889. Selv vilde han ikke staa paa Titelbladet som Redaktør, da han ikke vilde risikere at blive generet i sin Færden i Hjemstavnen. Men hans Breve viser, at han virkede som en af Tidsskriftets Redaktører, ligesom han var en af de flittigste Bidragydere fra Kongeriget.«

Endelig var det ogsaa A. D. Jørgensen, der foranledigede, at der iværksattes aarlige Besøg af ledende Sønderjyder i København, og han var den drivende Kraft i de Forhandlinger, der ved saadanne Samvær kom i Gang mellem dem og de i det sønderjyske Arbejde delagtige Kredse hjemme i Danmark. Ved hans Død kaldte da ogsaa en af hans Venner fra Ungdomsaarene ham »Over-Sønderjyden« A. D. Jørgensen.

A. D. Jørgensens Hovedbedrift, for saa vidt det drejer sig om Deltagelse i Kampen for Sønderjyllands Danskhed, var dog nok de »Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie«, som han

skrev paa Bestilling af Brygger Jacobsen, og som blev trykt i 10.000 Eksemplarer til Uddeling i Grænselandet samt i 5000 Eksemplarer til Salg i Kongeriget¹). Han kalder dem i et Brev til Stiftamtmand Regenburg af 16. September 1882²) »et lille Opus« og tilføjer, at de »indeholder Resultaterne af mine Studier af Slesvigs Historie, saa vidt jeg hidtil er kommen med dem«.

Men var A. D. Jørgensen en Slags Over-Sønderjyde, saa ønskede han ikke kun at være det af Navn, men til Gavns. Det var ham ogsaa magtpaaliggende, at de Personer i Grænselandet, han syntes om, kom tilstrækkeligt i Forgrunden, mens andre, som han ikke havde noget tilovers for, blev holdt tilbage, saa langt hans Arm rakte, og saa længe det var gørligt. Her afdækker Brevene en Side hos A. D. Jørgensen, som virker noget overrumplende og lidt tiltalende, fordi den ikke svarer til det Billede, man ellers almindeligt har dannet sig af ham. Naar Overarkivar Har. Jørgensen i sin Indledning siger, at Brevene fra de modne Aar taler mere menneskeligt, varmt og indtagende om A. D. Jørgensens Personlighed end det, der træder frem fra Redegørelsens [Selvbiografien] Blade, saa maa der tages Forbehold med Hensyn til den sønderjyske Del af Brevsamlingen.

H. P. Hanssen har altid fremhævet, at A. D. Jørgensen og han stod hinanden meget nær, og at han i meget betragtede sig som A. D. Jørgensens Lærling. I Indledningen bemærkes hertil:

»Blandt alle de unge Sønderjyder, som omkring 1890 meldte sig til det nationale Arbejde, stod ingen ham mere nær end H. P. Hanssen, og ingen vilde han hellere skabe en fast og indflydelsesrig Stilling end den unge Bondesøn fra Sundved, hans egen Hjemstavn. Selv om Brevene til H. P. Hanssen er korte og knappe og for det meste kun indeholder Besked om rent praktiske Forhold, giver de dog et bestemt Indtryk af, at A. D. Jørgensen betragtede den unge H. P. Hanssen som den kommende Fører, og at han ønskede at forberede ham til denne ansvarsfulde Stilling. Derfor var han ivrig efter at skaffe ham Hverv, der kunde underbygge hans Anseelse i Sønderjylland og i Kongeriget, for Eksempel Redaktør-Posten i »Sønderjydske Aarbøger«, og derfor var han altid ivrig efter at skaane ham for en Række kedsommelige praktiske Forretninger, der blot var tidsrøvende og ikke udvik-

lende. Med Glæde fulgte han hans Arbejde i Aabenraa og med Bladet »Hejmdal«, og selv om han nok kunde ønske sin unge Medarbejder noget mere af Redaktør Jessens særlige journalistiske Talent, var han som Helhed tilfreds med den Linje, hans Blad fulgte. Brevene viser, at han ivrigt søgte at udjævne Modsætningerne mellem H. P. Hanssen og Jens Jessen af Hensyn til det livsvigtige nationale Spørgsmaal.«

Kommentaren er ikke helt udtømmende. A. D. Jørgensen havde een Gang for alle kastet sin Kærlighed paa H. P. Hanssen, og det maatte blive hans personlige Anliggende, naar han ikke derved blev ubillig over for andre, der stod i den samme Sags Tjeneste. Men det viser sig nu, at til Forkærligheden for H. P. Hanssen svarede efterhaanden en uretfærdig for ikke at sige utilbørlig Indstilling over for Jessen. A. D. Jørgensen kunde nok ved Lejlighed indse, at det gjaldt om for Sagens Skyld at holde Modsætningerne inden for visse Grænser. Men ind imellem formaaede han ikke at afholde sig fra at puste til Ilden, og han lod sig da henrive til Udtalelser, som i ingen Henseende lod sig forsvare.

Med alt dette kunde det undtagelsesvis forekomme, at A. D. Jørgensen havde kritiske Bemærkninger at gøre til H. P. Hanssens Fremtræden. Dette er Tilfældet i et Brev fra 1891, da Hanssen forhandlede om at købe »Hejmdal«. Han maatte saa flytte fra Sønderborg, hvor han sad som Sekretær for Den nord-slesvigske Vælgerforening:

»For det første er det jo givet, at Deres flytning til Åbenrå vil være et tab for Reimers og vælgerforeningen: Kan dette uden vanskelighed oprettes? På den anden side er det jo et spørgsmål, om De egner Dem til redaktør. At De kan skrive og skrive godt, når De har tid til det, er nemlig ikke nok. Vanskeligheden ligger, så vidt jeg skønner, deri, at en redaktør derovre skal have en meget stor selvbeherskelse, først og fremmest den altid at fastholde, at han er et organ for befolkningen. Jeg er ikke ganske sikker på, at De har denne egenskab, selv om De nok så meget overgår Jessen. Deres optræden ved at hævde nulliteten af § 5 forekom mig således ilde betænkt og en væsentlig blottelse over for modstandere.«

A. D. Jørgensen gør også en anden Betænkelse gældende:

»Åbenrå er jo, som De veed bedre end jeg, en udpræget højresindet by; — tror De, at De vil kunne undgå at komme i konflikt med anskuelse, som De måske anser for bornerte eller fordomsfulde, men som nu engang har rod i en alvorlig overbevisning?«

Allerede i 1886 arbejdede A. D. Jørgensen i Tankerne med »Sønderjydske Aarbøger«. Der foreligger fra den Tid et Brev, dateret 18. Juli 1886, til Redaktør Jessen, efter Udgivelsen af Brevsamlingen overgaaet fra Privateje til Rigsarkivet, hvor Forholdet mellem ham og Jessen foreløbig er det bedste. Brevet gives her efter Ordlyden:

»Lindevej, 18. Juli 86.

Kære Jessen.

Under et gentaget sygeleje er det faldet mig ind at gøre Dem et forslag, som De maaske kunde tage under overvejelse under Deres forestaaende ufrivillige otium.

Kunde det ikke være på tide at genoptage den ved 1864 afbrudte virksomhed med udgivelsen af et sønderjydske blandet *tidsskrift*? (Sml. de i Haderslev udgivne folkeskrifter og de Flensborgske provinsial efterretninger). Hvis der kom 4 små hefter årlig kunde det måske udgives for en 2—3 kroner og vel også fortjene og få understøttelse af sprogselskabet, ligesom det vilde kunne påregne abonnement her i Kongeriget.

Dagspressen og selv »Søndagsbladet« er for forgængeligt og gør intet *varigt* indtryk; de findes ikke i *litteraturen*. I denne (litteraturen) er S. J. så godt som ikke repræsenteret. Det er en stor fejl. Alle småoptegnelser fra Nordslesvig går i det tyske tidsskrift (Zeitschrift für die Gesch. der Herzogth. Schl. H. L.) eller kommer slet ikke frem. Det kan ikke fejle, at der sidder adskillige mænd omkring i N. Sl., som vilde kunne levere optegnelser til historien, sagn, viser o.s.v. skildringer af natur, krigsminder o. l. Adskilligt af hvad der er samlet i de ældre tidsskrifter (Staatsbürgerliches Magazin o.s.v.) herfra, kunde fortjene at oversættes tilbage til Dansk, Müllenhofs sagn m. m.

Der kunde også komme rent underholdende ting, digte, fortællinger eller rejseskildringer. —

Det er faldet mig ind ved at syse med min fødeegns historie.

Der er mange detaillier, som i høj grad vilde interessere de stedkendte, medens det for andre er af mindre værd. Og således har jeg jo adskilligt fra mange egne af Nordlesvig. For så vidt ville jeg kunne blive medarbejder af tidsskriftet og komme i en mere levende meddelelse overfor denne læsekreds.

Tænk over dette og anstil Deres beregninger, både materielle og redaktionelle. De måtte jo nu selv kunne trykke det hele. —

Hils Monrad og alle gode venner, særlig Gustav Johannsen. Jeg har været to gange syg, siden jeg så disse brave mænd, begge gange samme tilfælde.

Lad mig så ved lejlighed høre et par ord fra Dem.

Deren hengivne

A. D. Jørgensen.«

Saa længe H. P. Hanssen ikke havde meldt sig paa Kamppladsen, gik alt endnu godt. I et Brev til Monrad af 22. Februar 1887 fortæller A. D. Jørgensen:

»Jessen har jeg set og talt med et par gange; han er ikke lidt forandret siden 1884, afgjort til sin fordel; det urolige og nervøse mærkes ikke mere i den grad. Uden al tvivl vil han [Redaktør Jessen var da efter at have haft et strengt Fængselsophold i Flensborg³) taget paa Rekreation til Danmark] have rigtig godt af et længere ophold her; men om han ikke derved tildels går tabt for Sønderjylland er et andet spørgsmål. Jeg tror dog ikke, det har nogen synderlig fare, dertil er han alligevel for gammel i kampen; i den har han sin naturlige plads og er kendt af alle. Her måtte han jo begynde forfra, og hvor skulde han kunne finde en naturlig og varig plads? Den egentlige videnskab ligger jo ikke nærmest for; lærer har han naturligvis ingen ro til at være — det vilde være unaturligt —, og journalist og politiker bliver ingen mand i Danmark, som har sans for noget alvorligt og et selvstændigt arbejde, i alle tilfælde ikke for tiden. — Jeg kan derfor ikke tro andet, end at Jessen før eller senere vender tilbage, selv om man jo altid må indrømme muligheden af, at andre forhold kan absorbere ham.

Han har holdt et foredrag i Sønderjydske Samfund, dels om sine

personlige forhold, dels om bladet og trykkeriet. Deltagerne i dette var særlig indbudte, og mange mødte foruden masser af samfundets medlemmer. Man fik et rigtig godt indtryk af ham.«

I Oktober 1887 vendte Redaktør Jessen tilbage til Flensborg, hvor 9½ Maanedes Fængsel ventede paa ham.

Da H. P. Hanssen i 1889 er gaaet ind i det nationale Arbejde, forandres Tonen mærkbart. Det første Hefte af »Sønderjydske Aarbøger« udkom samme Aar. Det har oprindeligt været A. D. Jørgensens Mening, at Redaktionen skulde bestaa af H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og Jessen. Da Jessen ikke vilde, muligvis fordi han ikke ønskede at staa som Nr. 2 eller højst sandsynligt som Nr. 3 paa Titelbladet, kom P. Skau, Bukshave, som A. D. Jørgensen heller ikke rigtig kunde lide, i Steden.

»Kunde ikke Rossen i Fl. bruges«, spørger han i Brev til H. P. Hanssen 24. Januar 1889. »Men det må De og Johannsen om; jeg vilde aldrig være falden på P. S.«

I nyt Brev til H. P. Hanssen af 12. Februar 1889, det handler stadig om »Sønderjydske Aarbøger«, er Jessen indtil videre afskrevet:

»Med Jessen rev det helt ud; jeg kom til at sige ham forskellige sandheder, som var langt fra at være behageligheder. Men han kommer nok til besindelse engang.«

Over for Overlærer Monrad, Brev af 21. Marts 1889, er han mere forsigtig. Han fortæller, at det endelig er lykkedes ham at faa Lovgivningsmagten med til Oprettelsen af et Rigsarkiv.

»Desværre er det ikke lykkedes på samme måde at forlige modsatte personligheder i den sønderjydske sags tjeneste. Uventet for mig, men, som jeg nu ser, i dyb sammenhæng med andre forhold, gik den påtænkte forening af Jessen og Hanssen med Johannsen ved udgivelsen af de »sønderjydske årbøger« i stykker.«

Da »Politiken« i en Anmeldelse af 1. Bind »Sønderjydske Aarbøger« havde sablet Jessen ned og proklameret Hanssen som den kommende Mand⁴⁾, vendes en Del af hans Modvilje mod »Politiken«:

»Vi har jo fået adskillige torne på vor vej i den sidste tid. »Politiken« på den ene side og »Flensborg Avis« på den anden gør

det temmelig vanskeligt at holde alle gode venner sammen. Værst er dog uden sammenligning »Politiken« med sine angiverier. De har da også fået Deres part af Jessen. Men alt sligt må man jo sætte sig ud over for sagens skyld.«

Derimod gør han sig ikke Umage for at belægge sine Ord, naar han i Brev til Gustav Johannsen, 31. Marts 1891 kort og godt fastslaar:

»Jens Jessen er og bliver en nar. Her har han bibragt sin anseelse et hårdt stød ved sit sidste ophold. Hovedindtrykket var — skuffelse!«

Hvorfor Redaktør Jessen var en Nar, oplyses ikke.

I Brev til H. P. Hanssen af 25. April 1892 er A. D. Jørgensen alligevel bleven klar over, at affejende og nedsættende Bemærkninger gør det ikke, og at Jessen øjensynligt klarer sig ogsaa uden hans Bevaagenhed:

»Dog et forslag! Var det ikke rettest engang at få Jessen med herover og prøve at gøre noget for tilvejebringelsen af et bedre forhold til Dem? Jeg har talt med Nellemann, Clausen og Kruse om det, og de er enige i, at det vilde være heldigt, ja, at det snart kan blive nødvendigt. Det er jo klart, at J. slår sig op både på Als og nordpå, og hensigten er klar nok. Stillingen er nu således, at han absolut må tages med i beregning ved fremtidige kombinationer, ogsaa for Deres skyld vil det være nødvendigt hellere i tide at tage stilling hertil.«

Af Brev til H. P. Hanssen, 11. Januar 1894, ses, at der har været ført Forhandlinger om fra Sprogforeningens Boglager i Aabenraa at skaffe dansk Læsning ogsaa til de sydlige Egne.

»I alle tilfælde«, skriver A. D. Jørgensen, »må jo Jessen forsynes med læsebøger, hvis han ønsker det; vil han ikke, da lad ham sejle sin egen sø. Iøvrigt har Kruse, der altid er svag overfor ham, lovet ham bøger herfra, hvis han ikke vilde henvende sig til Andresen; jeg har gjort indsigelse imod det, men vi bør jo hjælpe hinanden og ikke gå hinanden i vejen. Lad os altid holde det fast, selv hvor det ikke behager os . . .

Clausen har bragt mig hilsen fra Dem; han er ikke rigtig fornøjet med forholdene hos Dem, men De ser vel nok selv manglerne. Jeg er vel fornøjet med bladet, om jeg end kunde ønske Dem

noget af Jessens særlige talent; men dog foretrækker jeg »Hejmdal« for »Flensborg Avis«.

Samme Aar, Brev til Gustav Johannsen den 5. Juni 1894, er A. D. Jørgensen naaet saa vidt, at han kan undvære Jessens Blad:

»Fl. A. holder jeg ikke mere, men læser den af og til i »Athenæum«.

Redaktør Jessen var i Modsætning til H. P. Hanssen og C. P. Wolff, Gammelgab, Modstander af, at de nordslesvigske Landmænd optog Laan i Kreditforeningen i Kiel. I Brev til Gustav Johannsen af 31. Oktober 1894 er A. D. Jørgensen aabenbart og ejendommeligt nok kommen til den Anskuelse, at Jessen maa kunne kommanderes til at opgive sit Standpunkt:

»M. h. t. enkelte forhold, f. ex. kreditvæsen o. l. har jeg tilrådet H. P. at lade et bestyrelsesmøde sammenkalde i vælgerforeningen med tilkaldelse af enkelte særlig kyndige folk, og der få en beslutning vedtagen om, hvorledes pressen skal stille sig i den sag.«

Det er i samme Brev, A. D. Jørgensen ligeud erklærer:

»Der er ikke andet for end at se at komme ud af det med Jessen eller gøre ham så uskadelig som muligt.«

At H. P. Hanssen i 1896 blev valgt til Landdagsmand, var forstaaeligt nok A. D. Jørgensen en stor Tilfredsstillelse. Dagen efter Prøvevalget paa Graasten, den 8. Februar 1896, skrev han til Frimenighedspræst Poulsen i Bovlund, han kalder ham Povlsen:

»Det var da dejligt, at valget i Gråsten gik så godt. De må nok sige, at forholdet til H. P. er det mørke punkt i Jessens liv; det er snart sagt et mørkt punkt i danskhedens sag i Sønderjylland. For mig er Jessen en i højeste grad usympatetisk personlighed; jeg må tvinge mig, når jeg dog villig anerkender hans betydelige evner og på sin vis opofrende virksomhed.«

A. D. Jørgensen hosføjer dog, at han vilde ønske, H. P. Hanssen kunde blive løst fra »Hejmdal«. »En anden redaktør kunde vel også lettere genoprette et godt forhold til »Danevirke«, muligvis endog til »Flensborg Avis« og derved hæve bladet. Som det nu er, er det en stadig fare for alle.«

»Jeg blev afbrudt«, slutter Brevet, »af Kruse, som så indenfor, og med hvem jeg fik en omgang i anledning af Jessen; han vil

jo gerne tage hans parti, som det forekommer mig ud over det rimelige.«

A. D. Jørgensens Breve rummer ogsaa hvasse Sidebemærkninger om Laurids Skau, Krüger, Gustav Johannsen, Hans Lassen med flere. Men det er Jessen, det gaar haardst ud over.

Der er for øvrigt noget hos A. D. Jørgensen, ganske bortset fra hans Holdning over for Redaktør Jessen, som man staar ret uforstaaende overfor, den med ikke alt for stor Bekymring imødesete Mulighed, at »Flensborg Avis« kunde blive nødt til at standse⁵⁾, hvorefter Aabenraa maatte blive den By, hvorfra Forsvaret for Danskheden skulde føres ogsaa pressemaessigt. Ved »Hejmdal's« 50-Aars Jubilæum i 1929 indeholdt H. P. Hanssens Fremstilling af Bladets Historie ogsaa et Afsnit herom:

»A. D. Jørgensen, som ved sin mødrene Slægt følte sig stærkt knyttet til Aabenraa, havde tidlig fæstet sin Opmærksomhed herpaa og indskærpede mig ved enhver given Lejlighed, at Nationalitetskampen burde ledes herfra. Han betragtede Flensborg som Tyskhedens store Udfaldsport imod Nordslesvig. Derfra begyndte det plattyske Sprog at brede sig ud mod Nordkysten af Fjorden og op i Sognene nord for Byen, hvor det i Bov, Holbøl, Tinglev og Uge fandt Støttepunkter i et ret stærkt udbredt Hjemmetyskeri. Hvis der ikke blev taget alvorligt fat her, hævdede han, var der Fare for, at Tyskheden vilde skyde sig frem i en Kile op til Aabenraa, vinde Flertallet i Amtet og dermed dele det danske Nordslesvig i to adskilte Dele. Denne Udvikling maatte i Tide modarbejdes af al Kraft. Hans Udviklinger, naar vi drøftede Stillingen, endte i Reglen med, at han opfordrede mig til at købe »Hejmdal« og bosætte mig i Aabenraa, som ogsaa ved sin centrale Beliggenhed var den bedste Basis for en hele Nordslesvig omspændende politisk Virksomhed.«

At der i Aabenraa efter Junggreens Død trængtes til en ny dansk Ledelse og et maalbevidst Forsvar mod den sydfra indtrængende Tyskhed, var ikke vanskeligt at faa Øje paa. Men at A. D. Jørgensen, naar han vilde anlægge en national-strategisk Maalestok, kunde overse, at Redaktør Jessen forlængst ved Overtagelsen af »Flensborg Avis« havde iværksat det Modstød i de mest truede Egne, som A. D. Jørgensen med Rette ansaa for

nødvendigt, og at det danske Blad i Flensborg var en Skanse, der ikke kunde opgives, uden at vi tiltraadte et skæbnesvangert Tilbagetog nordpaa, det er mindre let at forstaa. Det blev da heller ikke H. P. Hanssens »Hejmdal«, men Jessens »Flensborg Avis«, der skabte dansk Presse stadig øget Indpas i de truede Egne og gennem den daglige Paavirkning tilvejebragte en afgørende Forudsætning for, at ogsaa dette Omraade i 1920 kom med tilbage til Danmark.

Der staar endnu tilbage at efterforske, hvorledes Redaktør Jessen tog paa A. D. Jørgensens haarde og selvfølede Forsøg paa at udstede Direktiver for Jessen og »Flensborg Avis«, som han havde vænnet sig til at gøre det over for andre. Ogsaa Jessen blev stejl og selvhævdende, naar han fandt, at nogen gik ham for nær, og Formynderskab selv fra en saa fremtrædende og for Sagen hjertevarm Personlighed som Rigsarkivar A. D. Jørgensen vilde han ikke finde sig i. Men i Modsætning til A. D. Jørgensen var Redaktør Jessen overlegen nok til at skyde det personlige fra sig, naar det gjaldt om at anerkende, hvad der hos Modparten var Anerkendelse værd. Det tilkendegav han ved Gang paa Gang at aftrykke udførlige Gengivelser af historiske Foredrag, A. D. Jørgensen havde holdt, i »Flensborg Avis«. Det viste han, naar han privat udtalte sig beundrende om A. D. Jørgensens Historieskrivning, og da A. D. Jørgensen i 1897 afgik ved Døden, var det Eftermæle, Jessen lod ham blive til Del i »Flensborg Avis«, ikke det ringeste.

Det er som sædvanlig ikke meget, der kendes privat fra Redaktør Jessens Haand. Men vi har dog et Brev, stilet til en anden fremragende dansk Historiker, Professor Johs. Steenstrup, hvori ogsaa omtales A. D. Jørgensen og hans Fortællemaade. Brevet⁶⁾ er dateret den 11. November 1896, altsaa fra en Tid, da Jessen var vel vidende om, hvor uvenligt sindet A. D. Jørgensen var over for ham, og ogsaa vidste, at Professorerne Steenstrup og A. D. Jørgensen ikke saa ens paa Udøvelsen af historisk Forfatter-skab:

»Hr. Professor Johs. Steenstrup,

København.

Med skam at tale har jeg ikke fået Deres nye skrifter læst end-

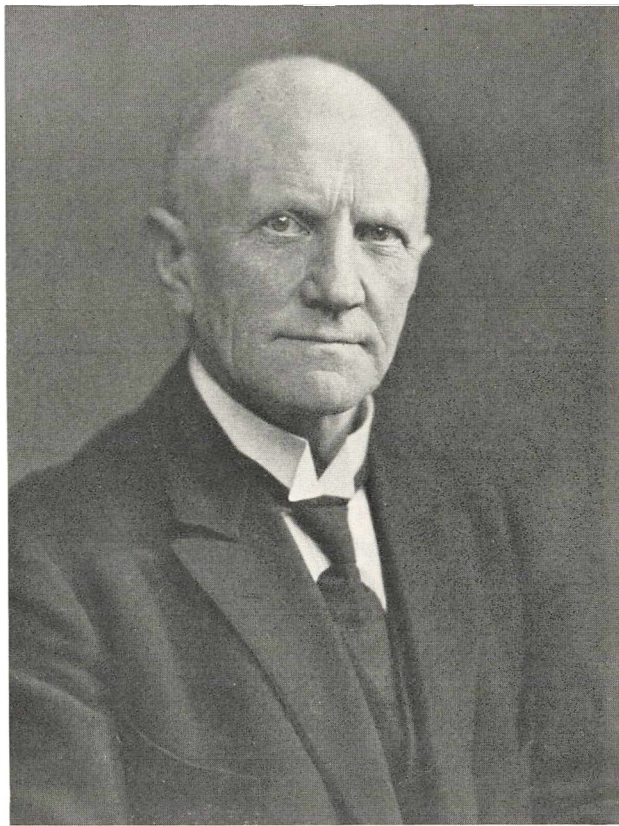
nu, og dog er det dette, jeg har ventet efter, inden jeg skrev og takkede for dem og for Deres elskværdige brev. Jeg var netop så glad ved at få dem, men det daglige slid er så stærkt, at når jeg endelig kommer hjem kl. 9 om aftenen fra kontoret, for så vidt jeg kommer hjem til den tid, så er jeg så træt, at jeg helst afholder mig fra at læse. I fængslet fik jeg derimod læst en hel del og havde da også den glæde at have Deres andre bøger med. Blandt andet morede det mig meget at se den rolige måde, hvorpå De gjorde det af med den Brandes'ske legenedannelse med hensyn til den sorte vankundighed i »dette land« før »gennembruddet«.

Min svoger, hvem jeg bragte Deres hilsen, var særlig glad over Deres bemærkning om, at der dog også gives anden måde at skrive historie på end den A. D. Jørgensen'ske. Han siger nemlig, at rigsarkivaren skriver »så agitatorisk«.

Jeg for mit vedkommende holder af al historiefortælling, som man kan holde ud at læse, som ikke gør ør i hovedet, og som efterlader et indtryk. Hvor det lader sig gøre, tror jeg nok, den af A. D. J. yndede tilknytning til bestemte personer er at foretrække. Hvor det ikke lader sig gøre, som ved mange af Deres æmner, kan sagen dog godt udredes således, at der bliver en jævnt fremskridende udvikling, der på ethvert punkt giver et udbytte, så at man føler sig beriget på hvert nyt trin og til sidst får et smukt helhedsindtryk. Min mening om historisk videnskab er aldeles betydningsløs, men jeg tror at have nogen mening om fremstilling, d.v.s. om hvad Folk gide læse, kunne opfatte og kunne bevare. Disse almindelige udflydende oversigter, som Dr. Fridericia har en del af, og som også undertiden findes hos Dr. Georg Brandes, anser jeg for temmelig værdiløse. Derimod — De vil ikke tage mig ilde op, at jeg siger det, for mit kendskab er ufuldstændigt og løst, og min opfattelse har derfor ringe vægt — har jeg i Deres historiske fremstillinger fundet en vellykket bestræbelse efter at sige noget vist, noget bestemt, på ethvert trin af udviklingen. Man falder da aldrig hen i tomhed. Med andre ord, man får bestandig nogen åndelig mættelse. Tilgiv, at jeg siger det. I Anmeldelsen af »Danmarks Riges Historie« var jeg bange for at give det udseende af, at jeg på grund af personligt kendskab skulde tale for meget om forfatteren til old-

A. D. Jørgensen

Peter Gran

Overpræsident v. Køller

Fru Wildenradt-Krabbe

tidshistorien [Professor Steenstrup havde i det store Værk skrevet om Oldtiden og den ældre Middelalder]. Derimod kunde jeg med god samvittighed rose rigsarkivaren. Tidligere har jeg haft en del med ham at bestille, men jeg kunde ikke indordne mig under hans indflydelse, og forholdet er overmåde køligt. Jeg nægter ikke, at hans fortællemaåde i første hefte af værket synes mig noget nær en mønsterfremstilling.

Deres ærbødige og hengivne

J. Jessen.«

Da A. D. Jørgensen den 5. Oktober 1897 var afgaaet ved Døden, offentliggjorde Jessen Dagen efter i Spidsen af Bladet en stor Nekrolog, hvori straks fastsloges, at den danske historiske Videnskab havde mistet »sin mest fremtrædende Gransker, det danske Aandsliv en af sine ypperste Dyrkere, den sønderjyske Sag en af sine bedste Støtter«.

Om hans historiske Forfatterskab skrev Jessen:

»Meget, som tidligere ansaas for stort, er blevet ringere, men til Gengæld er endnu mere, som hidtil var overset eller agtet ringe, blevet draget frem af ufortjent Glemsel og bragt til Ære. Det er muligt, at den utrættelige Gransker undertiden er gaaet for vidt i sin Mistillid til det fra Fortiden overleverede, og at hans nye Synspunkter ikke helt ville modstaa Fremtidens Kritik, men han har vakt Liv og Røre ikke alene inden for de lærdes Kreds, men ogsaa ude i hele den oplyste Befolkning, hvor Drøftelser vedrørende Jørgensens strænge Bedømmelse af Statsmanden og Mennesket Griffenfeldt og hans anerkendende Fremstilling af Kong Kristian den ottende have vakt en Delagtighed, som sjældent times Æmner i den historiske Videnskab.«

Om Udgivelsen af Johanne Luise Heibergs Bog »Et Liv genoplevet i Erindringen« finder Jessen, at den medførte »en Mængde smaalig og vrangvillig Omtale«, og at der fremkom »det ene smaatskaarne Angreb efter det andet«. Men »Rigsarkivaren havde sine Dokumenter i Orden«:

»Naar A. D. Jørgensen saaledes optraadte som sin afdøde Venindes tro Ridder, kunde man dog have ønsket, at han i Bevidst-

heden om den Styrke, som gode Grunde altid give, vilde have været lidt mere hensynsfuld i Formen. Men han havde det tilfældes med saa mange fremragende lærde, at han ikke var nogen fin Polemiker. Maaske hang det ogsaa sammen med den Myndighed, der udgjorde en Del af hans Karakter. Rigsarkivaren var ikke altid let at arbejde sammen med, og han forstod maaske heller ikke tilfulde personlig at bedømme de Mennesker, med hvem han kom i Berøring.«

Dog, det tæller mindre:

»Det er med tungt Hjærte, at vi udsende Efterretningen om denne udmærkede Mands Bortgang . . .

Mange ville beklage Tabet af den ypperlige Historiker; flere ville føle, at der tabes en virksom Kraft i hele vort Aandsliv, hvis Fremtid laa ham saa meget paa Hjærte. Mest sørge vi, der i ham saa den Sønderjyde i Kongeriget, hvis Liv næst efter Hans Maje-stæt Kongens havde mest Betydning for vor Sag.«

Det er velgørende at læse disse Mindeord fra en Mand, hvem A. D. Jørgensen til Tider havde stillet sig saa uforsonligt overfor. Skal man sammenligne, hvad den ene af de to mente om den anden, saa er det Jessen, man helst dvæler ved.

BLADE AF KØLLER-POLITIKKENS HISTORIE

Sidst i 1890-erne paabegyndtes fra tysk Side den Skærpelse af Tvangsregimentet over for den sønderjyske Befolkning, der er gaaet ind i Historien under Navnet Køller-Politikken. Der havde længe staaet stiv Blæst og Storm ind sydfra. Nu steg Stormen til Orkan.

Den 4. Avgust 1897 meddeltes gennem den officielle »Reichsanzeiger« i Berlin, at forhenværende Politipræsident i Frankfurt am Main, senere Understatssekretær i Elsas-Lothringen og prøj-sisk Indenrigsminister Ernst Mathias v. Køller var bleven udnævnt til Overpræsident for Provinsen Slesvig-Holsten. Den 7. Avgust ankom han og Frue til Slesvig. Foreløbig gik alt dog i den vante Gænge med Sagsanlæg mod den danske Presse og efterfølgende Domme, Udvisninger af danske Undersaatter snart her og snart der og politimæssig Indgriben overalt, hvor det lod sig gøre, over for danske Foreninger, danske Møder, Afsyngelse af danske Sange og hvad ellers man kunde komme Danskheden til Livs med.

Kun et Par Maaneder efter, at Overpræsident Køller havde holdt sit Indtog, fik »Flensborg Avis« nye og udvidede Lokaler, en større Trykkemaskine og nye Skrifter, saa det i øget Grad kunde fyldestgøre de Krav, der blev stillet til det.

I Dagene omkring 1. Oktober 1897 flyttede Bladet fra Hjørnet af Skibbroen, Nørregaardender 23, hvor det siden 1884 havde haft til Huse i Dampskibsdirektør Bruhns smukke Ejendom, op til Nørretorv, Storegade 81. Her havde Bogtrykker Thillerup ladet opføre en ny stor Bygning, hvor »Flensborg Avis« nu fik Kontorer paa 1. Sal og Trykkeri i Gaarden. Om Bladets Ud-

bredelse oplystes samtidig, at det nu udkom i tre Udgaver, Hovedudgaven, en mindre og fra 1894 en mindste Udgave:

»I de senere Aar har Tilvæksten temmelig regelmæssig været omtrent 100 paa Hovedudgaven, der for sig alene er en af vor Landsdels mest udbredte Aviser, og 200 paa de mindre Udgaver, som paa et Par Eksemplarer nær blive her i Hertugdømmet, medens Hovedbladet har et ikke ringe Antal Holdere ogsaa i Kongeriget. Efter at Bladet nu paa fjortende Aar er udgaaet fra Hjørnedet paa Nørre Gaardender, er dets samlede Oplag vokset fra 1100 til 5—6000. I Løbet af sidste Vinter steg Oplaget til 5800, og da der den 1. Oktober i Aar atter var 361 flere Abonnenter end den samme Dag i Fjor, ventes det samlede Oplag i Vinterens Løb, særlig ved Tilgang til November og December, at ville stige til over 6000.«

I »Flensborg Avis« for 1. Oktober benyttede Redaktør Jessen Lejligheden til at gøre Status for, hvad Bladet havde villet, og hvad det havde naaet. I en ledende Artikel »Vort Standpunkt«, der fyldte hele Forsiden, kunde han uden Modsigelse gøre gældende, at

»Halvhed og Holdningsløshed ere næppe de Lyder, som man tillægger »Flensborg Avis«. Ogsaa Modstandere ville vist indrømme, at man ved, hvor man har den, at den ikke skifter Standpunkt. Snarere vil man mene, at Bladet, selv om det ikke vælger sit Stede galt, dog fastholder det med for stor Ubevægelighed under forandrede Tidsforhold.«

Men der er, siger Jessen, visse Grundsætninger, man ikke skal forandre noget ved. Derfor genindførte »Flensborg Avis« den almindelige Brug af Navnet Sønderjylland. Vilde Prøjerne ikke agte vor nærmeste politiske Ret, Løftet i Pragfredens Paragraf 5, saa burde vi fremholde vor ældgamle folkelige Ret, der finder sit Udtryk i Landsdelens gamle Navn.

Man skal i det hele taget, siger Jessen videre, altid lade Historien tale:

»I nærværende Blad vistnok fremfor noget andet Sted har der været paaaget, hvor stor Virkning ældre historiske Forhold havde for Eftertiden. Skønt Gottorpernes Herredømme ophævedes 1713, og skønt hele Hertugdømmet Slesvig 1721 indlemmedes i

den danske Krone, kan man endnu Amt for Amt og Sogn for Sogn paavise større Tyskhed i de tidligere hertugelige Dele af vor Landsdel end i de samtidig kongelige Dele. Derfor ere Aabenraa Amt ligesom Tønder Amt — fraset de tidligere blandede Distrikter — mindre dansksindede end Haderslev og Sønderborg Amter; derfor var baade før og efter 1864 det overvejende tysktalende Flensborg stærkt dansksindet, det næsten rent dansktalende Tønder ligesaa stærkt tysksindet.

Fremdeles har der her i Bladet jævnlig været hævdet, at den unaturlige »Slesvig-Holstenisme«, hvad selve Befolkningen vedrører, især skriver sig fra Paavirkning i Oprørsaarene 1848—50, den skarpe Adskillelse mellem Nordslesvig og Sydslesvig, foruden fra det forskellige Kirke- og Skolesprog før 1848 især fra Besættelsen 1849—50, Nordslesvigs med de svenske Soldater, Sydslesvigs med tyske Tropper, i Ly af hvilke den oprørske Regering og dens Hjælpere forvirrede og ødelagde Befolkningen.«

Og fra nyere Tid har »Flensborg Avis« ufravigeligt holdt fast ved Løftet om Afstemning og Genforening i Pragfredens Paragraf 5.

»At vi Nordslesvigere have en urokkelig Ret i § 5, er tidligere blevet godkendt i den tyske Rigsdag, blandt andre af [Centrumsføreren] Windthorst. Her i Bladet har det været fremhævet i mange Artikler, ogsaa med tyske Oversættelser, som sendtes til Verdenspressen og vakte Genlyd ikke alene i Tyskland, hvor dog en Del af den store Presse ænsede vort Krav, men ogsaa i andre Lande, endog i andre Verdensdele. Vi ere ikke blevne trætte af tidlig og silde at paatale Prøjsens Forpligtelse i § 5, og vor Hævdelse af det nødvendige i at holde dette vort bedste politiske Vaaben blankt er efterhaanden trængt igennem hernede. I vor Landsdel hæver sig ikke en eneste Røst mere imod vort Krav: § 5 maa holdes i Ære.«

Der er heroverfor bleven talt om, at Protestpolitik maatte afløses af Realpolitik. Jessen afviser:

»Naar vi danske ere enige om at gøre Indsigelse imod, at § 5 ikke opfyldes, saa drive vi allesammen *Protestpolitik*. Det er ikke nok med, at vi have alle Haande smaa Anker at fremføre mod

Prøjerherredømmet; vi have fremfor alt den store Hovedanke, at vi ikke faa vor Ret efter Pragfredens § 5, at vi ikke faa Lov til at stemme, om vi ville være Danskere eller Prøjsere. Det er en delvis andensteds fra indsnegen Misforstaaelse, at denne Protest skulde staa i Modsætning til virkeligt og jævnt politisk Arbejde. Tværtimod, vi drive netop *Realpolitik*. Et fast og klart historisk og retsligt Grundlag skulde nødvendig være uforeneligt med ihærdigt maalbevidst Arbejde, lige saa lidt som det er til Hinder for en ædruelig Opfattelse af Tilstande og Forhold.«

»Flensborg Avis« vil, fortsætter Jessen, hverken rose Fortiden paa Nutidens Bekostning eller omvendt:

»Vi nægte ikke, at vi lide Tab og nødvendigvis maa lide Tab. Naar vi have tabt Tusinder af Meningsfæller ved Overskrivning til Kongeriget og ved Udvandring, naar der ikke kommer nogen Tilgang nordfra, af den simple Grund, at Folk fra Kongeriget sjælden faa Bosættelsestilladelse hernede, medens Tyskerne myldre ind sydfra, naar Skoleungdommen er udsat for en gennemført Fortyskning, som mange Forældre ikke have Evne til at værne Børnene imod, naar ikke alene Militærvæsenet, men mange Forretningsforhold yde Betingelser for at fremme Tyskeriet og kue Danskheden, saa er det umuligt andet, end at vi maa lide nogen Tilbagegang. Denne spores ikke saa meget af dem, der leve i de bedste danske Strøg, hvor den danske Befolkning har Fler-tallets opslugende Evne, men des mere paa Yderkanterne, der hvor Kampen fortrinsvis er staaende. Det er derfor, vi bestandig fæste Øjet paa, hvad der kan vinde nye Tilhængere for vor Sag, hvorfor vi fremhæve ikke alene det sproglig-nationale, men ogsaa det historisk-folkelige og det rent politiske samt det, der ofte først og fremmest afgør Ungdommens Valg af politisk Sindelag: Retsgrundlaget.«

Men »Flensborg Avis's« ædruelige Syn paa Tingene giver sig ogsaa Udtryk i Anerkendelsen af, »at der i vore Modstanderes Rækker trods den betænkelige Sag, de tjene, kan være personlig lige saa hæderlige Folk som iblandt os«. Bladet paaskønner, at der af 77 nordslesvigske Præster har været gjort Skridt, omend utilstrækkelige, for at faa genindført et Par Timers Danskundervisning i Landsbyskolerne.

»Den samme Forsonlighed«, indfører Jessen, »nære vi over for Hjemmetyskerne. Naar vi angribe Slesvigholstenismen, er det, for saa vidt det ikke udelukkende sker for at holde Retsstandpunktet klart, kun den Slesvigholstenisme, der er slaaet om i sin Modsætning, Prøjeriet. Den have vi unægtelig ikke meget tilovers for. Ellers finde vi, at noget i vort Lands tidligere Forhold taler til Undskyldning for Slesvigholstenisme og Hjemmetyskeri, hvor unaturlige end disse Retninger maa siges at være. I hvert Fald bygge vi gerne en Bro for enhver, der under Godkendelse af Sandhed og Ret vil slutte sig til os.«

Det hænger noget sammen hermed, at »Flensborg Avis« i Forhold til Fortiden vedblivende vedkender sig »det slesvigske Standpunkt«. Men ogsaa under forandrede Omstændigheder, hvor Bladet ikke har noget højere Ønske end at se Paragraf 5 opfyldt,

»tro vi endnu, at det selv i vore Dage kan være heldigt indtil en vis Grad at holde paa det slesvigske — hvis det er forbudt at sige det sønderjyske. Ikke alene kan en alt for uselvstændig Opgaaen i kongerigske Forestillinger og Bestræbelser bryde den lige Linje hen imod vort eneste Formaal, hvorfor vi i sin Tid ikke gerne saa den partipolitiske Modsætning mellem Højre og Venstre i sin ensidige Form forplantet til os, men jo mindre vi præges af særlig kongerigske Forhold, og jo mere vi rodfæstes i vor egen »slesvigske« Grund, des større Udsigt have vi til at drage alle vore Hjemstavnsfæller til os, selv dem, der ere hildede i de fremmedes Garn. De gaa helst med os, naar de fuldt skønne, at de er Kød af vort Kød.«

Som baade før og siden tager Jessen til Orde for at udjævne Klasseskellene, at faa Husmænd, Arbejdsmænd og Tjenestefolk med til danske Møder og Sammenkomster. Ogsaa her har Bladet søgt at øve en Indsats:

»Ikke alene er »Flensborg Avis« ved sine mindre Udgaver naaet dybere ned i Samfundet end tidligere noget andet Blad her til Lands, men den er ogsaa trængt længere udad ved, til Dels gennem Frieksemplarer, at vinde Læsere i Egne, hvor der før aldrig eller saa godt som aldrig saas noget dansk Blad. Denne Udbredelse af dansk Avislæsning til Strøget sønden for en Linje

Flensborg—Tønder er noget nær det eneste, der er gjort for Danskheden i disse Egne siden 1864. »Flensborg Avis« kunde have mange Synder paa sin Samvittighed, og disse vilde opvejes ved den Gerning, den her har udført. Det er dog rørende at tænke sig, at Hundreder af Børn og unge Mennesker i Sogne, hvor der ikke er blevet lært et Ord Dansk i Skolerne i en Menneskealder, have lært at læse Dansk alene gennem »Flensborg Avis« med »Det lille Blad« og ved Hjælp af de Bøger, som ere udsendte fra Bladets Kontor. Selvfølgelig har denne Opgave ikke kunnet løses uden Hjælp, og vi ere meget taknemmelige mod alle, som have medvirket hertil.«

Jessen nævner som et Minus, at det paa Tysk skrevne danske Blad i Flensborg maatte gaa ind, fordi det økonomisk ikke kunde holdes oppe. Men ellers har han ikke noget at beklage sig over. »Flensborg Avis« er og vil være, og det lægger han Vægt paa,

»den danske Befolknings vaagne Samvittighed, der ikke alene paataaler Misgreb af den enkelte, men ogsaa revser mere almindelige Brøst hos Befolkningen. Bladet har ikke saa sjælden ladet den Misstemning gaa ud over sig, der følger med at hævde en Anskuelse, som foreløbig ikke er trængt igennem. Det er et Tegn paa stor Modenhed hos den danske Befolkning, at et Blad med fuld Uafhængighed kan sige sin Mening frit og skarpt, selv om Ting, der for en Tid almindelig bedømmes anderledes, og at en saadan Hævdelse af en afvigende Opfattelse ikke i Længden svækker Bladets Stilling, men snarere styrker den. Vi have ofte haft Lejlighed til at paaskønne denne Fordomsfrihed hos Befolkningen og være den taknemmelig derfor.«

Idet vi tror, skriver Jessen til Slut, paa den danske Befolknings Udholdenhed, paa det danske Sprogs Evne til at være en kraftig Bærer af en udstrakt og sund Folkeoplysning og paa den Kraft, som en stor og retfærdig Sag sidder inde med, haaber vi, at vort Arbejde ikke skal være forgæves.

Med dette faste, rolige og maadeholdne Grundsyn paa den nationale Kamp og dens Muligheder gik Redaktør Jessen og »Flensborg Avis« ind i Køller-Perioden. Mod Slutningen af November meddeltes, at Bladets Oplag nu var naaet over de 6000.

Saa vidt man kan skønne, var det den danske Fremgang ved

Rigsdagsvalget den 16. Juli 1898, i alt ca. 1100 Stemmer flere end ved det foregaaende Rigsdagsvalg i 1893, der fik Overpræsident v. Køller til at gribe til andre og mere massive Forholdsregler over for den sønderjyske Befolkning end dem, man hidtil havde nøjedes med. Alt viste, at Befolkningen stædigt holdt fast ved det danske. Det maatte gøres den begribeligt, at her var Forandring tiltrængt.

Signalet blev givet med en Række Masseudvisninger.

Der var Valg til den prøjsiske Landdag senere paa Aaret, den 27. Oktober, og da H. P. Hanssen faa Dage før Valgmandsvalget havde afholdt et politisk Møde i Bevtoft, fik pludselig 15 danske Undersaatter, Tjenestekarle, Tjenestepiger og ukonfirmerede Drengene fra Bevtoft og Omegn Ordre til i Løbet af 24 Timer at forlade Landet. Deres Arbejdsgivere, der selv var prøjsiske Statsborgere, og som man ikke direkte kunde hindre i at udøve deres prøjsiske Borgerrettigheder, skulde nu rammes indirekte. Sidst i Oktober og først i November hjemsogetes Dybbøl Sogn, Sønderborg By og Christiansfeld-Egnen af lignende Masseudvisninger. Gamle og syge Mennesker blev enkelte Steder Genstand for den mest brutale Behandling.

Det var især Haderslev Amt, hvor den i Slesien fødte ærgerrige Dr. Mauve var bleven Landraad [Amtmand], som fik de nye Metoder at føle. Men ogsaa den mangeaarige Landraad i Sønderborg Amt, Hannoveraneren v. Tschirschnitz, fulgte godt med, mens man i Aabenraa og Tønder forholdt sig tilbageholdende. Det var Hr. Mauve, der over for en Mand fra Haderslev Vesteramt fremsatte den om prøjsisk Kaserne-Disciplin mindende Udtalelse: »Befolkningen maa lære at hæfte solidarisk. Forser en sig, skal de alle straffes, indtil de ved gensidig Opdragelse har lært hinanden at holde sig i Skindet.«

Fra sidst i Oktober 1898 til Aarets Udgang var der fra Haderslev Amt udvist 148 Personer, fra Sønderborg Amt 35, fra Aabenraa Amt 5 og fra Tønder Amt 2. Et Par Dage ind i det nye Aar forhøjedes Tallet med 20—30 udviste fra Haderslev By, efter at deres Arbejdsgivere havde deltaget i et Møde i den danske Kommunalforening. Men desuden rejste mange danske Undersaatter, der var bleven stævnet for Myndighederne for at modtage en Ud-

visningsordre, bort forinden. »Flensborg Avis« anslog ved Aarskiftet Antallet af disse nødtvungent borttrejste til 320.

Samtidig med, at Masseudvisningerne florerede, rettedes der voldsomme Slag mod danske Forældre, der sendte deres konfirmerede, ikke skolepligtige Børn paa Skoler nord for Grænsen. Først i December 1898 havde Landraad Tschirschnitz under en Samtale over for flere tysksindede erklæret, at i nær Fremtid skulde alle unge Nordslesvigere efter højere Ordre tvinges hjem fra de kongerigske Skoler. I Dagene 8.—12. December fik de Danske i Sønderborg Amt, der havde voksne Børn paa danske Skoler, Besøg af Kommuneforstanderen, der oplæste en Anordning fra Landraaden, gaaende ud paa, at hvis de unge ikke vendte tilbage inden 20. December, vilde samtlige danske Statsborgere, blandt dem ogsaa Optanterne, der efter 1864 havde opereret for Danmark, men med traktatlig Ret til at være bosiddende i Nordslesvig, blive udvist. Dette ondartede Overgreb lagde selv sagt et stærkt Pres paa de Forældre, der havde unge paa kongerigske Skoler. En Fader meddelte til Vælgerforeningens Bestyrelse, at der var 6 Ejendomsbesiddere med Koner og Børn foruden en Del unge i hans Landsby, som kunde blive udvist, hvis han ikke parerede Ordre, en anden, at der fandtes 8 Familier i hans Hjemstavskommune, der var udsat for det samme. Hvorledes skulde den enkelte forholde sig.

Redaktør Jessen skrev straks i »Flensborg Avis«, den 13. December, at hvis de præjsiske Myndigheder virkelig tænkte paa at udvise alle danske Optanter fra Nordslesvig, ikke paa Grund af egne Forseelser, men for at straffe præjsiske Statsborgere, der heller ikke havde foretaget sig noget lovstridigt, saa kunde en dansk Regering, hvor nødigt den end vilde, blive tvunget til at øve Gengæld over for tyske eller dog præjsiske Undersaatter, der opholdt sig i Danmark. Men i øvrigt:

»Det tyske Blad i Sønderborg, der tillige er Kredsblad, kunde have Anledning til at indhente Bemyndigelse til at meddele, at de paagældende sundvedske Gaardejere have misforstaaet Kommuneforstanderne, eller at Kommuneforstanderne have misforstaaet Amtsforstanderne, eller at Amtsforstanderne have misforstaaet Landraaden, og at det ingenlunde er Landraad

Tschirschnitz's eller Overpræsident Køllers eller den prøjsiske Regerings Mening i Modstrid med en bestaaende Traktat at udvise danske Optanter, fordi prøjsiske Borgere tillade deres voksne Børn at søge Oplæring paa danske Skoler.

Fremkommer der ikke snart en saadan Benægtelse, saa synes det, at Overpræsident Køller er inde paa en farlig Vej.«

Kort efter traadte Vælgerforeningens Bestyrelse sammen og vedtog en længere Udtalelse, som blev underskrevet af 250 kendte Nordslesvigere fra alle Egne af Landsdelen, og som sluttede:

»Den Trusel, hvormed man søger at skræmme nordslesvigske Forældre fra at lade deres voksne Børn søge danske Skoler, er af den Natur, at den i al Fremtid vilde kunne anvendes til at fremtvinge bestandig nye Indrømmelser, bestandig større Eftergivenhed, bestandig dybere Underkastelse. Der gives ikke nogen som helst statsborgerlig Rettighed, som man ikke kunde søge at fravriste os paa denne Maade. Giver vi efter i nærværende Øjeblik, saa kan det være at agte for en Begyndelse til en uværdig Opgivelse af al vor Ret og al vor Frihed.

Vi overser ikke den Fare, som truer vore Medborgere, der er danske Undersaatter, selv saadanne, som er fødte i vor Landsdel og har traktatlig Ret til at opholde sig her. Vi nærer den inderligste Medlidenhed med dem, forenet med Haabet om, at den Skæbne, som truer dem, paa den ene eller den anden Maade maa kunne afvendes eller mildnes. Men lige saa stor som vor Deltagelse med dem er, lige saa stor er vor Harme over, at man vil fratvinge os vore lovlige Rettigheder ved Trusler med at føre Landsforvisningens Ulykke over vore Brødre, uden at disse har forset sig i nogen Retning. Vi gør derfor den kraftigste Indsigelse imod de prøjsiske Myndigheders Adfærd imod os. Til denne Indsigelse følger vi den ubetingede Forsikring, at vi ingenlunde vil lade os kue af slige Trusler.

Ledede af denne Tankegang opfordrer vi alle de paagældende nordslesvigske Forældre til ikke at give efter for det Tryk, man øver paa dem.«

Da den 20. December kom, var Eleverne paa de kongerigske Skoler bleven, hvor de var. Derudover skete der kun det, at Landraaden i Sønderborg, som »Flensborg Avis« havde forud-

sagt, maatte frem med en offentlig Erklæring om, at han aldrig havde truet med at lade Optanter udvise. Det var det første iøjne-faldende Nederlag, Køller-Politikken kom ud for. Der fulgte flere efter.

Ogsaa paa anden Vis søgte de prøjsiske Myndigheder at standse Tilstrømningen af unge fra sønderjyske Hjem til danske Skoler nord for Grænsen. Det skete gennem de saakaldte Forældre-retssager, hvor Amtsdommer Dr. Hahn i Nordborg og den fra Højforræderi-Sagen mod H. P. Hanssen kendte Amtsdommer Lindemann, nu i Toftlund, fratog danske Forældre, som havde sendt konfirmerede, men endnu umyndige Sønner eller Døtre paa Skoler i Danmark, Retten til at opdrage deres egne Børn. Det var Formynderretterne, der her skulde tage Affære, og i en Række Tilfælde overdrog underordnede Domstole glatvæk Forældre-retten over umyndige Børn til tysksindede Personer, der maatte staa inde for, at Børnene ikke blev antitysk opdraget.

Jessen hævdede ogsaa her, at Forældreretssagerne ikke vilde være holdbare for de prøjsiske Myndigheder eller indbringe dem det, de ventede. I en Artikel »Tvangsregimentet«, »Flensborg Avis« den 10. December 1898, der i samme Nummer af Bladet bragtes i tysk Oversættelse, stillede han det Spørgsmaal:

»Hvilken Lovhjemmel have de prøjsiske Myndigheder til at gaa frem ad denne Vej?

I Følge den prøjsiske Landret (§§ 90 flg. § 266) kan Formynderretten fratage en Fader (eller en Moder) Opdragelsesretten over hans Børn og betro den til andre paalidelige Personer, naar Faderen 1) forsømmer Børnenes Opdragelse, 2) grusomt mishandler dem, 3) forleder dem til ondt eller 4) nægter dem deres Underhold.

Den offentlige Mening i Tyskland maa nu se, hvorledes den kan finde sig tilrette med en saadan Lovfortolkning, hvorved det betegnes som Forsømmelse af Børnenes Opdragelse, som grusom Mishandling eller som Forledelse til ondt, naar en Fader lader sine voksne Børn faa Undervisning i deres Modersmaal.«

Men bortset fra, at den gældende Lovgivning ikke lod sig tage til Indtægt for den Slags drastiske Forholdsregler, henviste Jessen i »Flensborg Avis« for 23. December til den nye tyske borgerlige

Lovbog, der vilde træde i Kraft om et Aarstid, til 1. Januar 1900, og hvorefter Forældreretten kun kunde forspildes paa Grund af en imod Barnet udøvet Forbrydelse eller forsætlig Forseelse, som vilde medføre Tugthusstraf eller mindst 6 Maaneders Fængsel. Og saa længe der ikke blev idømt saadanne Straffe for at sende sine voksne Børn paa kongerigske Skoler, maatte følgelig Forældreretten ogsaa efter den nye borgerlige Lovbog være uangribelig.

Jessen fulgte i det hele ved Siden af, hvad han ellers skrev, den Fremgangsmaade gennem sine dansk-tyske Artikler at søge den tyske Offentlighed oplyst og paavirket til Modstand imod Køller-Regimentet. Han udfyldte herved paa heldig Maade de Bestræbelser i lignende Retning, som H. P. Hanssen udfoldede nede i Berlin. Jessen kunde da ogsaa paa et forholdsvis tidligt Tidspunkt gøre Stillingen saaledes op, at lige fra de tyske Social-Demokrater over de frisindede Partier til det katolske Centrum havde der lydt en enstemmig Fordømmelse over Regeringens Adfærd i Nordslesvig. »Endog et enkelt betydeligt national-liberalt Blad, rigtignok et sydtysk (»Allgemeine Zeitung«) har sluttet sig til Fordømmelsen. De i en Artikel paa Dansk og Tysk i »Flensborg Avis« offentliggjorte Kendsgerninger vedrørende Udvisningerne have fundet Vej til den tyske Almenhed. Kun de ubetinget regeringsvenlige tyske Blade føre et forlegent Forsvar for Udvisningerne.«

Det var naturligvis Masseudvisningerne, der faldt udenforstaaende mest i Øjnene. De havde ikke alene skabt et saadant Røre i Danmark, at der blev afholdt Protestmøder, men inden længe hørte man ogsaa Firmaer i Tyskland klage over, at danske Forretninger ikke mere tog imod tyske Varer. I den norske Hovedstad demonstrerede 200 i Byen bosatte Tyskere paa det skarpeste imod den indledede Voldspolitik. Den danske Presse vendte sig enstemmigt imod Udvisningerne, norske og svenske Blade fulgte efter, og selv engelske og franske toneangivende Aviser med Times og Le Temps i Spidsen havde kun Ord som »uværdig Kampagne« og »ikke den civiliserede Verden til Ære« tilovers for det forefaldne. Det tyske Regeringsblad »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« beklagede, at Jessens Artikler kunde naa saa langt ud.

Men ogsaa en internationalt kendt dansk Forfatter som Georg Brandes sagde fra. Da han modtog en Anmodning fra den berlinske Journalistforening »Berliner Presse« om at holde Foredrag i Foreningen, svarede han afvisende. Og da »Berliner Tageblatt« gav ham Anledning til det, motiverede han i et Brev til Bladet offentlig sit Afslag:

»Naar jeg har ytret den Anskuelse, at en dansk Skribent under de nuværende Forhold i Sønderjylland umulig kunde holde Foredrag i Berlin, saa beror denne Ytring ikke, som De i Deres i øvrigt saa velvillige Notits formoder, paa nogen Frygt for Angreb eller Misforstaaelser fra herværende Chauvinisters Side. I dette ene Punkt føle alle Danske ganske uden Hensyn til politiske eller aandelige Partiforskelligheder ens.

Man gør sig i det tyske Rige næppe nogen rigtig Forestilling om den Harmen, som de i dybeste Fred paabegyndte Uddrivninger og Forfølgelser af en dansktalende Befolkning har fremkaldt i Danmark, ja i det hele skandinaviske Norden. Netop fordi vor Regering og vore Avtoriteter nødtvungent maa tie, brænde de Saar, der tilføjes Nationalfølelsen, des mere.«

Tyskerne, sluttede Brandes, der gentagende havde bedt ham interessere sig for deres nationale Kamp i Bøhmen og andendets, maatte forstaa, at under de Omstændigheder kunde en dansk Forfatter ikke skille sig ud fra Solidariteten med sine Landsmænd, men maatte tværtimod gribe enhver Lejlighed til at gøre den tyske Almenhed opmærksom paa den Uret, som øvedes mod Danskheden, og som endnu i Tyskland langt fra var tilstrækkelig bekendt og begrebet.

Helt tavs forholdt det officielle Danmark sig nu ikke.

Den 14. Januar 1899 bragtes Sagen kortelig paa Tale under Finanslovens anden Behandling i Folketinget, idet Ordføreren for Finansudvalget, Grosserer Christopher Hage, Venstrereformpartiet, meddelte, at Udvalget havde forhandlet om, hvorvidt der for Staten forelaa Grund til at træde hjælpende til over for de fra Nordslesvig udviste. Regeringen havde ikke ment, at det var nødvendigt. Ordføreren henstillede derefter til Udenrigsministeren at fremkomme med Oplysninger om Danmarks Stilling udtil.

Udenrigsminister Ravn udtalte, at Danmark stod i venskabeligt Forhold til alle Magter. Vedrørende Udvisningerne fra Nord-slesvig, der havde gjort et smerteligt Indtryk paa os alle, maatte man skelne mellem danske Optanter, der havde traktatmæssig Ret til at opholde sig i Nordslesvig, saa længe de ikke optraadte illoyalt, og dernæst de mere midlertidige Beboere, der var tilflyttede fra Kongeriget for i kortere eller længere Tid at opholde sig dernede. Det var paa enkelte Undtagelser nær mod de sidste, der var skredet ind.

Ministeren troede imidlertid ikke, at der kunde udrettes noget, da man fra paalidelig Kilde vidste, at Prøjsen forbeholdt sig sin Ret til uden Grund at udvise fremmede. Anderledes med Optanterne. Med Henblik paa dem havde Regeringen gjort Forestillinger til den tyske Regering, om med Virkning vidste han ikke. Der syntes her at foreligge visse Misforstaaelser. Man maatte naturligvis ønske, at Udvisningerne af andre Danske snarest ophørte. Det forekom ham, at begge Lande vilde have Fordel af at staa i det bedste Forhold til hinanden.

Ogsaa fremtrædende Tyskere som Professorerne Delbrück, Kaftan og Paulsen, de to sidste fødte Slesvigere, vendte sig i mere eller mindre afgjorte Vendinger mod Køller-Politikken. Professor i Historie ved Berlins Universitet, H. Delbrück skrev i det af ham redigerede Tidsskrift »Preussische Jahrbücher« bl. andet:

»De sidste Udvisninger i Slesvig raaber til Himlen. Naar man i Fremstillingen af den tyske Historie kommer til den slesvig-holstenske Krig og gad skildre Danskernes Misgerninger mod den forraadte Broderstamme, saa glipper Røsten, og Ordet dør paa Tungen. Thi den pinlige Sandhed lægger sig imellem: Det, Danskerne gjorde dengang, var altsammen Børneleg mod den Vold, hvormed vi nu selv styrer hint Landskab. Og endnu værre end den Brutalitet, der gør os til en Vederstyggelighed for hele den dannede Verden, er den Forblindelse, der tror at kunne opnaa varige Resultater ved saadanne Midler.«

Professor i Teologi ved Berlins Universitet Julius Kaftan, en Broder til Biskop Kaftan, skrev, ligeledes i »Preussische Jahrbücher«, at ganske vist var den dansk-slesvigske Presse »bundløst fræk«, idet den Dag ud og Dag ind tillod sig at lade den be-

staaende statsretlige Tilstand uænset, og han kunde ikke fordømme Udvisningerne saa fuldt ud, som Delbrück havde gjort det. For ham kom det i Hovedsagen an paa, om de trufne Forholdsregler var politisk hensigtsmæssige eller ej. Men med Hensyn til Skolebesøgene i Danmark maatte ogsaa han sammenligne Tiden mellem de slesvigske Krige med Forholdene nu:

»I min Ungdom gjaldt det for en Fortjeneste, naar tyske Forældre, som nogenlunde havde Raad til det, gjorde sligt . . . Vi mente, at med saadanne Foranstaltninger tjentes den tyske Sag, som vort Hjærte tilhørte. Og hele Tyskland stod dengang paa vor, den forladte Broderstammes Side. Er det nu bleven en sædelig Forbrydelse, hvad dengang fejredes som en fortjenstfuld patriotisk Gerning?«

Professor i Filosofi ved Berlins Universitet, Fr. Paulsen, offentliggjorde sit Indlæg i »Deutsches Wochenblatt«, og han indrømmede i Lighed med Professorerne Delbrück og Kaftan, at hvad der i sproglig Henseende var præsteret under prøjsisk Styre over for den danske Befolkning i Nordslesvig, overgik, hvad det danske Styre havde foretaget i det mellemste Slesvig før 1864. »I mit nordfrisiske Hjemland er der overhovedet aldrig gjort Forsøg paa at indføre det danske Sprog i Skole og Kirke og lige saa lidt i det rent tyske Sydslesvig.«

Professor Paulsen kunde ganske vist ønske, at Nordslesvigerne statsretligt forsonede sig med de bestaaende Tilstande og derhos som en Selvfølge bevarede Kærligheden til deres Nationalitet og det gamle Fædreland. Men hvad der nu skete, kunde han ikke godkende. Man kan forsvare det som nationalt nødvendigt, eller man kan tie, fordi Regeringen har paabudt det. »Men man kan ikke glæde sig derover som over en god Gerning. Ingen vil gerne tale derom som om en Ting, der bringer Folket Ære. Ingen vil være i Stand til at føle, at Modstanden imod et paatvunget Sprog og en paatvungen Nationalitet indvortes er forkastelig eller skændig. Tværtimod, som Menneske vil enhver billige den, selv om han som Politiker maa kue den.«

I en af den prøjsiske Regering indledt Disciplinærundersøgelse mod Professor Delbrück blev denne af en Disciplinær-Domstol den 25. Marts 1899 idømt en Irettesættelse og en Bøde paa 500

Mark for i Formen at have overskredet en Statsebedsmands Ytringsfrihed. Dommen fandt dog ikke Bifald i den tyske Presse, selv ikke i den regeringsvenlige Del af den.

Midt ind i alt dette havde en af »Politiken's« Medarbejdere, Henrik Cavling, den 26. November det foregaaende Aar opsøgt Overpræsident Køller i Regeringsbygningen i Slesvig for at faa at vide, hvorledes Overpræsidenten saa paa Situationen i Nord-slesvig, og hvad der havde foranlediget ham til at gribe saa haardt ind.

Køller skildres i det Interview, som Cavling fik Tilladelse til at offentliggøre, som »en tresaarig Mand, en sand Kæmpeskikkelse med kortafklippet Haar og graasprængt Fuldskæg, intelligent, myndigt Udseende«. Han erklærede straks, at Udvisningerne var udført af Amtmændene efter hans Ordre. Han havde først stillet sig iagttagende. Men da han saa, hvordan Danskerne overalt drillede Tyskerne, foretog demonstrative Udflugter til Danmark og ogsaa troede, at de kunde spille ham paa Næsen, saa slog han ned. Udvisningerne betød intet andet end den virkelige Begyndelse til hans Præsidentur. Hele den saakaldte Masseudvisning var kun et Prøveforsøg, og først naar han havde set Virkningerne, vilde han træffe videre Bestemmelser. Derefter følgende Spørgsmaal og Svar:

»Jeg spurgte: Kunde det tænkes, at De vilde udvise Optanter i større Maalestok?

Ministeren svarede: Nej, det kan jeg jo overhovedet ikke, naar de ikke have brudt Lovene.

Jeg spurgte: Hvilke Love have de danske Tjenestefolk forbrudt?

Ministeren svarede: Ingen, men ved deres Udvisning rammes de fanatiske Principaler, som ikke selv kunne udvises.

Jeg spurgte: Vil De ikke derved ødelægge det slesvigske Agerbrug?

Ministeren svarede: Der findes tysk Arbejdskraft i Overflod i Byerne, men rolige danske Principaler kunne for øvrigt godt beholde deres Folk.

Jeg spurgte: Hvorledes skulle efter Ekcellencens Mening danske Sønderjyder forholde sig for at undgaa Udvisning?

Ministeren svarede: De skulle holde sig fra Udflugter til Danmark, fra Højskolerne, fra danske Foreninger, fra Forsamlinger og Agitation.«

Længere fremme under Samtalen udtalte Overpræsident Køller:

»Hvorfor ere Gustav Johannsen, Hanssen-Nørremølle og Jessen aldrig komne til mig med aabent Visir? Fordi de alle tre have en ond Samvittighed; de vide, at de have Uret over for mig personlig. Gustav Johannsen er en elskværdig Mand, som jeg kender fra Rigsdagen; Nørremølle og Jessen drive Levebrøds-politik. De ere professionelle Urostiftere. Jeg læser hver Dag, hvad de skrive.«

Da Samtalen havde varet en Times Tid, spurgte Cavling, om han maatte meddele danske Læsere, at Udvisningerne foreløbig var standset.

Ministeren raabte: »Nej! De kan sige: Danskerne have begyndt Krigen; jeg har ingen Interesse af at føre den, men jeg forlanger Fredssignalet givet i de slesvigske Blade, og faar jeg det ikke, saa skal jeg skaffe Ro; der skal blive Ro!«

Redaktør Jessen, der i de Dage opholdt sig i København, blev efter Henvendelse fra »Politiken« anmodet om en Udtalelse og svarede:

»»Politiken's« Interview vil vække den største Opsigt baade i Sønderjylland og Tyskland, thi her trækker Ministeren for første Gang Linjerne for sin sønderjyske Politik. Men naar Hr. von Køller i saa stærke Udtryk forlanger Ansvar for Udvisningerne, saa synes det næsten troligt, at han lader sig bruge som Skærnbræt for den indledede Tvangspolitik efter Ordre fra Berlin. For øvrigt undrer jeg mig over det Nag, Statsministeren nærer til den sønderjyske Presse, da vi dog aldrig have angrebet ham særlig stærkt personlig. Vi have betragtet ham som en jovial Junker og hæderlig Mand, hvem vi nok kunde tiltro nogen Vilkaarlighed, men ikke en gennemført ondsindet Behandling af den danske Befolkning. Men hans Udtalelser til »Politiken's« Medarbejder ere jo en Trusel om et nyt Rædselsregimente. Han forlanger Fredssignal givet i den sønderjyske Presse, men dertil maa vi svare: at saa sikkert, som vi ogsaa fremtidig ville undgaa

alle unødvendige Udæskninger, saa sikkert er det ogsaa, at vi aldrig ville eller kunne give et Fredssignal paa de Betingelser, han synes at opstille, thi vi hverken ville eller kunne opgive en Tomme af vor nationale og politiske Ret.

Temmelig ligegyldigt er det mig, naar Statsministeren kalder mig Levebrødspolitikker. »Flensborg Avis« lever ved sin egen Kraft, og for Foredrag, jeg holder efter Opfordring, modtager jeg ingen anden Betaling end mine Rejseudgifter. Pekuniært set vilde jeg derfor staa mig bedre ved at blive hjemme og passe mit Blad. Jeg er Redaktør. Jeg lever af min Forretning, og jeg kan ikke indse, at jeg er mere »Levebrødspolitikker« end Hr. von Køller, der lever af sit Embede.«

Dette helt igennem ranke og værdige Svar paa Overpræsident Køllers højlydt tilkendegivne Hensigter savnede hverken Kraft eller Klarhed, og der er ingen Tvivl om, at Jessen her gav Udtryk for, hvad den nationalt bevidste Del af den sønderjyske Befolkning følte som det eneste rigtige. Igen engang var Redaktør Jessen den, der, omend i faa Ord, udløste de Tanker og Følelser, der var de bærende i Nationalitetskampen. Det kunde koste for den ene som for den anden. Men en Mellemsvej gaves ikke. Enten det eller gaa under.

Ogsaa i den tyske Rigsdag kom Protesterne mod Køller-Politikken til Orde. Den 12. December gav den frisindede Fører Eugen Richter en længere Fremstilling af dens forskellige Udløbere og henvendte sig til de tilstedeværende Repræsentanter for Regeringen med Opfordring til at standse en saadan Politik: »Den er ikke det store Tyskland værdig.« Den 13. December fulgte Social-Demokraten Vollmar efter: »Saaledes have i tidligere Tid Danskerne ikke behandlet Tyskerne. De Sympathier, som Tyskland i sin nye Udvikling har vundet hos Evropeas Folk, kunne tælles. Skulle de sidste nu ogsaa gaa til Grunde?«

Og den 15. December stemplede Socialistføreren Bebel i en Tale Hr. Køllers Handlemaade som barbarisk.

Men nu begyndte Overpræsident Køller, selv om han havde Regeringen i Baghaanden, at føle Grunden skride under sig. Den 9. og 10 Januar 1899 aflagde han Besøg i Haderslev By og Amt for at se, hvorledes Forholdene havde udviklet sig, eller vel nær-

mere for at faa lokaltysk Tilslutning til den Politik, der var bleven saa stærkt angrebet. Alt var ogsaa lagt tilrette til den store Hyldest. Faa Dage før talte den fra Brandenburg indvandrede yderst danskfjendtlige Overlærer Professor *Macke* fra Haderslev ved et Møde i »Alldeutscher Verband« i Hamburg. Hans Lovprisning af Køller-Politikken kan bedst karakteriseres ved et Udpluk som dette:

»Vi have i mange, mange Aar haft den faste Overbevisning, at Fred er umulig med en Modstander, som i Aartier ikke har villet lade sig belære, og at der ikke maa vises Imødekommen mod en saadan. Her gives der kun Kamp og det en Kamp med alle til-ladte Vaaben indtil Statsfjendernes fuldstændige Nedkastelse. Før vil der ikke blive Ro i Landet, det har fra første Færd været vor hellige Overbevisning.«

Efter Talen vedtoges et Telegram til Overpræsident Køller, hvori en Forsamling paa over 1000 Personer udtalte »sin levende og glade Tilslutning« til den Politik, han var slaet ind paa.

Ogsaa i Haderslev anstrengte man sig mest muligt. Efter en Rundkørsel med Overpræsidenten i Byen var der Modtagelse i Byraadet, hvor Borgmester Køster bekræftede, at de Veje, Hans Ekscellence havde valgt, og det Maal, han stræbte efter, var det rigtige. Om Aftenen var der Fakkeltog af Medlemmer af de stedlige tyske Foreninger, Latinskoleelever, Seminarieelever og Skolebørn og senere Festsold. At man har fundet det paakrævet at stive Overpræsidenten af, fremgaar ogsaa af den Kendsgerning, at en Takkeadresse fra en Snes hjemmetyske Bønder i Rinkenæs og Omegn blev optaget i det regeringstro Organ »Kreuzzeitung« i Berlin, en Ære, der formodentlig er kommen dem ret uventet.

Som et ubehageligt Islæt maatte Tyskerne notere, at en Deputation paa 7 Medlemmer af danske Landmænd fra Christiansfeldegnen med P. Skau, Bukshave, som Ordfører den 10. om Morgenen fik Foretræde hos Overpræsident Køller paa Høppners Hotel for at høre nærmere om Udvisningerne der paa Egnen. Overpræsidenten svarede med en længere Tale, hvori han især angreb den sønderjyske Presse. Naar Befolkningen støttede denne Presse ved at holde den og læse den, saa gjorde man sig med-

skyldig i den Agitation, disse Blade holdt gaaende. Hvis man ikke kunde læse tyske Blade, saa hellere københavnske. Skau svarede, at de tilfredsstillede ikke det lokale Behov. Overpræsidenten: Saa kan Befolkningen selv oprette et Blad eller købe et, for Eksempel »Hejmdal«, og redigere det i fredelig Aand. I saa Fald vilde det ikke vare 4 Uger, før alt blev godt.

Da Skau stadig kom tilbage til Udvisningerne, mens Overpræsidenten vedblivende udtalte sig imod Pressen, bemærkede Skau, at Samtalen næppe førte dem nærmere til hinanden, og at han og de øvrige Medlemmer af Deputationen derfor vilde anbefale sig.

Paa Turen gennem Haderslev Vesteramt maatte Overpræsidenten ogsaa høre Klager over Udvisningerne fra et Par andre ansete Danske, Gaardejer Mygind i Øster Lindet, hvor man aflagde Besøg paa Mejeriet, og Gaardejer A. D. Hørlück fra Rurup, der var indbudt til en Festmiddag i Gram.

Men Avdiensen i Haderslev fik ogsaa et Efterslæt, som Køller næppe havde tænkt sig, idet den Deputation, der havde haft Foretræde for Overpræsidenten, indbød til et Møde paa Forsamlingshuset »Frej« i Tyrstrup, hvor P. Skau aflagde Beretning for derefter at bede om Udtalelser vedrørende den Presse, v. Køller havde angrebet saa ihærdigt. Den efterfølgende Drøftelse viste, at hvis Overpræsidenten havde ventet, at Befolkningen vilde tage Afstand fra den danske Presse, saa tog han meget fejl.

Vognmand Erichsen, Haderslev, mente, at hvad Pressen angik, maatte den helst blive, som den var. Han havde før kun holdt eet dansk Blad. Men siden Udvisningerne begyndte, og hans egen Familie ogsaa var bleven ramt, holdt han tre. Gaardejer Hansen, Anderupgaard, henviste til, at den danske Presse nu havde langt flere Abonnenter end for Aar tilbage. Det viste, at Befolkningen var tilfreds med den. Urmager Bahnsen, Haderslev, mindede om, at den danske Presse i over 60 Aar havde været en velset Gæst i Hjemmene. Den burde vedblive at virke som hidtil, og da den for Tiden angribes saa stærkt fra tysk Side, fortjener den et Tilidsvotum. Hvad vi tænker og føler, finder Udtryk i vor Presse. Gaardejer Juhl fra Frørup foreslog at give dette tilkende ved at rejse sig, hvorefter alle c. 100 Deltagere i Mødet rejste sig.

Landmand Lund fra Bøghoved: Vi har lige givet Pressen et Tillidsvotum. Nu vil vi opfordre den til trøstigt at blive ved som hidtil. Den har Befolkningens Tillid.

Til sidst vedtoges enstemmigt en Resolution, hvori det hed:

»Vi samstemme med den danske Presse i Nordlesvig i dens store Helhed. Den er et sandt og paalideligt Udtryk for den danske nordlesvigske Befolknings Anskuelse, Følelse og Ønske.«

Der nedlagdes endvidere i Resolutionen en bestemt Protest imod, at der herskede eller havde hersket Uro i Nordlesvig, som berettigede eller endog blot undskyldte Udvisningerne.

Det var et Udsnit af den sønderjyske Befolkning, der her gav Svar paa Tiltale.

Imens havde H. P. Hanssen i Samraad med sin Kollega i den præjiske Landdag, den syge Gustav Johannsen, der var taget med til Berlin, og som delvis maatte opholde sig paa sit Hotel, og med Løfte om Støtte fra de frisindede, planlagt at rejse hele Spørgsmaalet dels i Landdagen, hvor de frisindede vilde have Sagen behandlet som et indre tysk Anliggende, og de Danske kun skulde holde sig i Beredskab, dels i Rigsdagen, hvor Gustav Johannsen, der ogsaa var tysk Rigsdagsmand, skulde tage Spørgsmaalet frem fra et dansk Synspunkt.

Forhandlingerne i Landdagen fandt Sted den 25. Januar 1899, og Dr. Barth, Kiel, motiverede som Ordfører for de frisindede den stillede Forespørgsel. Svaret kom fra Indenrigsminister v. d. Recke, der i sin Tale aabnede et uventet voldsomt Angreb paa H. P. Hanssen, idet Ministeren bl. andet fremdrog et Citat af det kendte Protokollat fra Forhøret over Hanssen i Højforræderisagen. H. P. Hanssen skildrer i sin Erindringer selv Situationen saaledes¹⁾:

»Oplæsningen af dette Citat vakte uhyre Indignation. Vrede Blikke og forbitrede Tilraab mødte mig fra alle Sider. For bedre at høre havde jeg indtaget en frisindet Kollegas Plads lige bag Rickert og Dr. Barth. De anede ikke, at jeg sad der. Jeg hørte da, at Rickert meget ophidset sagde til Dr. Barth: »De maa straks melde Dem til Ordet, tage bestemt Afstand fra ham og lade ham falde.« »Han maa dog først have Lov til at forsvare sig«, sagde Dr. Barth. Jeg vekslede et Par Ord med Munckel, men mødte en

isnende Kulde. De frisindede havde vovet sig langt ud i Forsvaret for os. De frygtede et alvorligt Nederlag.«

Forhandlingen var begyndt Kl. 11 Formiddag, først Kl. 5½ Eftermiddag fik H. P. Hanssen Ordet, efter at Eugen Richter havde afstaaet sin Plads paa Talerlisten til ham. »Stillingen var kritisk«, siger Hanssen. »Der var overhængende Fare for, at man fra alle Sider vilde tage Afstand fra mig, og at jeg vilde blive fuldstændig isoleret.«

Da H. P. Hanssen fik Ordet, tilbageviste han Ministerens Angreb under Henvisning til, at det drejede sig om et løsrevet Citat af en Forhørsprotokol paa en Tid, da han endnu ikke var Medlem af Landdagen, og at han offentligt aldrig havde udtalt sig saaledes²⁾, hvorefter han gik over til med det Materiale, han havde haft tilrede, at paavise, hvorledes prøjsiske Embedsmænd, Den tyske Forenings ledende Mænd og den tyske Presse optraadte over for den danske Befolkning i Nordslesvig.

Det lykkedes H. P. Hanssen ved sit Indlæg »at klare Pynten«, som Munckel med et Haandtryk sagde til ham bagefter. »Stemningen inden for de frisindede Partier var vendt, og jeg havde paa Følelsen, at jeg havde bestaaet Ildprøven.«

Men selve Køller-Politikken var herved gledet noget i Baggrunden. Minister v. d. Recke havde i sin Tale erklæret, at Regeringen fuldstændig billigede v. Køllers Fremgangsmaade, og da Forhandlingen sluttede, uden at hverken Eugen Richter eller Centrums Ordfører havde faaet Ordet, var det Indtryk, der blev tilbage, at Regeringen havde formaaet at vende Forsvar til Modangreb, og at den derfor havde staaet sig bedre end ventet.

Jessen var ikke tilfreds med Forhandlingens Forløb. Han gengav i »Flensborg Avis« sammen med det stenografiske Referat den sympatiske Omtale af H. P. Hanssen, som bragtes i københavnske Blade af Korrespondenter, der havde overværet Forhandlingen. Men i en Artikel den 7. Februar kom han tilbage til Sagen og fremholdt, at det, der først og sidst prægede Forhandlingen, var Indenrigsminister Recke's Oplæsning af en paa-staaet Erklæring af H. P. Hanssen.

»Det kan indrømmes«, skrev Jessen, »at hvis Hr. Hanssen af egen Drift og med velberaad Hu havde offentliggjort en Er-

klæring med det paagældende Indhold, saa vilde han ikke have handlet som en politisk moden Mand. I og for sig findes der i den formentlige Erklæring ikke nogen enkelt Sætning, som der kunde være synderligt at indvende imod; men Udtalelsen vilde i den givne Indfiltring være overflødig, ubetimelig, ubehændig og betænkelig, i hvert Tilfælde uklog.

Men selvfølgelig havde Landdagsmand Hanssen ikke skrevet og udstedt en saadan Erklæring. Den Sandhed, som Ministeren fortav, men som senere kom frem, var, at hver enkelt Sætning enkeltvis var bleven Hr. Hanssen fravristet i et politisk Forhør, ledet af en ude i Livet politiserende Amtsdommer, hvilken samme Amtsdommer har affattet Sætningerne og bragt dem i Sammenhæng. Dette Forhør fandt Sted for over tre Aar siden, inden Hr. Hanssen blev Landdagsmand . . .

Den nuværende Landdagsmand Hanssen har i sin Tid fra dansk Side maattet høre ilde for, ikke at han underskrev Protokollen, thi dens Indhold var jo ukendt for andre, men for at han overhovedet kunde indlade sig i en storpolitisk Samtale med Amtsdommer Lindemann i Steden for at benytte sig af sin lovlige Ret til kort og godt at nægte at svare paa dennes Spørgsmaal. Denne Indvending kan lade sig høre, naar den fremsættes fra dansk Side, men det er dog næsten for galt, om Tyskerne ville bebrejde Hr. Hanssen, at han har vist for stor Tillidsfuldhed over for Hr. Lindemann, eller at han har ladet sig lede af den i og for sig rigtige Bevidsthed, at vi med Hensyn til vor politiske Bestræbelses Retning og Endemaal ikke have noget at skjule . . .

Hr. Hanssen var ved Landdagsforhandlingen i en vanskelig Stilling. Mangen dreven Parlamentariker vilde have følt sig ilde derved. Et uvilkaarligt Udbrud af Harme over den Behandling, der blev ham til Del, vilde maaske have fremkaldt en Storm af Forbitrelse hos de mange prøjsiske Landraader og andre ligesindede Medlemmer af Landdagen. Hr. Hanssen valgte at føre sit Forsvar i rolige og besindige Ord. Skønt Landdagsmanden kom i det ubehagelige Tilfælde at tage Afstand fra Udtalelsen i Forhørsprotokollen ved at sige, at han nu ikke længere stod paa samme Standpunkt, og skønt hans Forsikringer om Loyalitet over for Prøjsen kun indbragte ham haanlige Tilraab fra de konservative,

saa undlod hans rolige Mod ikke at gøre et godt Indtryk paa Forsamlingen. Forhandlingen vilde ikke ende i Flovhed, naar der bagefter blev Lejlighed for Eugen Richter, for Centrumsmændene og for Gustav Johannsen til at udtale sig. Men saa skyndte Fler-tallet sig at stoppe Ordskiftet.

Man skal alligevel ikke se for sort paa Resultatet af denne Landdagsforhandling. Den prøjsiske Regering har sandsynligvis bortskudt sit bedste Krudt ved at fremlægge sit Materiale, hvor tarveligt dette end var. Kommer Spørgsmaalet til Forhandling i den tyske Rigsdag, hvor dog ikke enhver chauvinistisk Frase har den samme Sangbund som i den prøjsiske Landdag, saa turde det være, at Sagen kunde faa et andet Udfald.«

Det slog ogsaa til, da Rigsdagen i Dagene 16.—18. Februar fik Køller-Politikken under Behandling.

Gustav Johannsen, der havde faaet Tærne paa den ene Fod amputeret, kunde kun møjsommeligt bevæge sig ved Hjælp af to Stokke. Forslaget til en Lov om Alderdoms-og Invaliditetsforsikring, der havde sysselsat Rigsdagen i flere Dage, var først udebatteret henved 6-Tiden om Eftermiddagen, efter at 16 Talere havde haft Ordet. Gustav Johannsen saa syg og træt ud, og ogsaa de fleste af Rigsdagens Medlemmer var trætte. Da Gustav Johannsens Forespørgsel var næste Punkt paa Dagsordenen, afgav Rigskansler, Fyrst Hohenlohe en Erklæring om, at Sagen henhørte under den prøjsiske Regering, og at han derfor maatte afslaa at svare paa Forespørgslen. Social-Demokraten Singer foreslog, at Forespørgslen alligevel skulde nyde Fremme, og da dette vedtoges, forlod Rigskansleren og andre Repræsentanter for Regeringen Salen.

Gustav Johannsen begynder at tale fra sin Plads, men kan daarligt høres i Udkanten af Salen, saa Rigsdagsbetjente maa hjælpe ham op paa Talerstolen. Hans Indledning om Wienfredens Paragraf 19 og Pragfredens Paragraf 5, der skal klarlægge Optanternes Stilling i Nordlesvig, høres uden større Interesse. Men pludselig — det følgende er i Hovedsagen Uddrag af en Skildring af Franz v. Jessen, der overværede Forhandlingerne paa sit Blads, »Nationaltidende's« Vegne³⁾ — lyder Præsidentens Klokke.

»Grev Ballestrem har rejst sig. Stiv som en Støtte og i et afgørende Tonefald, der synes paa Forhaand at afskære ethvert Gensvar, udtaler han:

»Jeg afbryder Taleren.

For lidt siden kaldte han med stort Eftertryk dem, der retter visse Beskyldninger mod Nordslesvigs Repræsentanter, for Løgnere. Nu siger han, at den kongelig prøjsiske Statsregering i Landdagen har fremsat lignende Bebrejdelser mod disse Personer.

Det er ikke tilladt.

Taleren maa ikke her stemple Medlemmerne af en Forbundsregering som Løgnere.

Jeg kalder ham derfor til Orden.«

Mens Bravoraabene fra Husets højre Side bryder løs, sætter Præsidenten sig paa ny. Koldt, stift og strængt mønstrer det hvide Ansigt atter Salen.

Hele Huset er nu bleven interesseret i, hvorledes Johannsen vil klare for sig.

»Hr. Præsident«, siger han og smiler helt fornøjet, »jeg har jo ikke sagt, at den kgl. prøjsiske Regering i Landdagen skildrede H. P. Hanssen som en Person, der begaar Landsforræderi. Jeg har blot sagt, at den kgl. prøjsiske Regering som saa ofte før gik uden om Sagen ved at angribe Personen. Det er da virkelig noget helt andet.«

Der er han igen, hvisker min Sidemand oppe paa Tilhører-Galleriet til mig, og ganske rigtig: Grev Ballestrem har atter rakt Haanden frem efter Klokken og rejst sig. Med en Antydning af Irritation i Stemmen siger han:

»Hele det høje Hus har vistnok ligesom jeg haft Indtryk af, at Rigsdagsmand Johannsen (Præsidenten udtaler Navnet med stærkt Tryk paa første Stavelse: der Abgeordnete Johannsen) med stor Behændighed har prøvet at bebrejde Medlemmerne af den kgl. prøjsiske Regering, at de farer med Løgn.«

Et Kor af Stemmer blander sig i Præsidentens Tale med Tilraab: Ja, ja — nej, nej. Men han skærer hvast igennem:

»Jeg tror endog, at Rigsdagsmanden i sit stille Sind er overbevist derom —«

Folk ler

»— og jeg hævder altsaa fuldt ud, at jeg har kaldt ham til Orden.«

Nu har Gustav Johannsen det høje Hus's Øren. Ene det hvide Ansigt deroppe over ham stirrer frem i uforanderlig Marmor-Ro. Ryggene og Nakkerne er i Bevægelse. Det regner med Afbrydelser. Latteren slaar i Byger op mod Talerstolen. Johannsen har fundet sig selv igen.«

De faa Danske paa Tilhører-Tribunen er enige om, at det gaar udmærket. Han faar sagt alt, hvad han havde paa Hjerte, om Udvisningernes Grusomhed, om Truslen mod Optanterne, om Fragtelsen af Forældreretten, de Embedsmænd, der staar bag, og de indvandrede, der hylder v. Køller for de Bedrifter, han øver.

Og ind imellem aflægger han et stilfærdigt Vidnesbyrd om, at hvad enten Tro er religiøs eller politisk, saa vokser den under Forfølgelse, styrkes i Lidelse. Han slutter med at spørge, om saadanne Forhold er det tyske Folk værdige. »Svaret herpaa overlader jeg til Dem, det tyske Folks Repræsentanter.«

Det blev Gustav Johannsens sidste Tale i den tyske Rigsdag og maaske hans bedste. Da han og Frue, der var fulgt med til Berlin som Sygeplejerske, efter Mødets Slutning spiste til Aften sammen med Fr. v. Jessen, udtalte Gustav Johannsen sin Glæde over, at nu stod Paragraf 5 igen i den tyske Rigsdagstidende. Han kaldte den Nordslesvigernes dyreste Eje, der ikke kunde ophæves uden de danske Nordslesvigeres Samtykke, som hverken var forlangt eller givet:

»Saadan har jeg altid ment, og saadan har jeg altid sagt. Det veed mine Venner i Rigsdagen og Landdagen ogsaa godt. Vi kan have det rart med hverandre paa mange Maader. Men der er et Punkt, som der ikke maa røres ved.«

Udvisningsdebatten fortsattes de to følgende Dage med skarpe Angreb paa Køller-Politikken fra det katolske Centrum, de frisindede og Social-Demokraterne. De regeringstro Partiers Forsvar var mat. De henholdt sig som Rigskansleren for det meste til, at denne Sag henhørte ikke under Rigsdagen, men under den præjsiske Landdag.

Den skarpeste Fordømmelse fremkom under Omtalen af Forældreretssagerne, hvor Advokat *Lenzmann* (frisindet) udtalte:

»Efter min rent menneskelige Følelse er det en Grusomhed uden Lige, at man med Vold vil fratage nogen hans Modersmaal. Men den bliver etisk og sædelig grænseløs, naar man for Sindelagets Skyld vil fratage Forældrene deres helligste Ret, Retten til at opdrage deres Børn. Det er ikke en Ret, der er indsat af Staten, men anordnet af Gud og dybt begrundet i den menneskelige Natur.«

Ikke mindre fordømmende udtalte Dr. *Lieber* (Centrum) sig:

»Dette Indgreb i Forældreretten er en himmelraabende Uret mod os alle, der har Børn. Thi hvad der sker i Nordslesvig i Dag, kan ske med os alle, naar vi sætter vore Børn i en Skole, der ikke behager Amtsdommeren.«

Professor *Hänel*, Kiel (frisindet), var Modstander af de sidste tyske Sprogforordninger. Han indrømmede, at den tyske Sprogtvang langt overgik den danske i Tiden mellem de slesvigske Krige. Selvfølgelig maatte det tyske Sprog være det herskende. Men i rent danskstalende Distrikter burde Dansk være Undervisningssprog i Almueskolerne og det tyske Sprog paa tilstrækkelig Maade Undervisningsgenstand. Lad os i Slesvig gaa frem med Retfærdighed og med rigtig Værdsættelse af Menneskeværdigheden.

I det følgende enkelte karakteristiske Vendinger af nogle af Talerne, taget efter Uddrag af tyske Blades Referater.

Tiedemann, i sin Tid Politimester i Flensborg (Rigspartiet) vilde paastaa, at det danske Sprog i Nordslesvig ikke var forstaaeligt for den egentlige Dansker.

Liebknecht (Social-Demokrat): Udvisningerne er en Skandale for Tyskland. Hvad der er forefaldet i Nordslesvig, er uhørt. Vi skammer os over det.

Lidt uheldig var *Tønnies* fra Garding i Sydslesvig (national-liberal), der ligesom *Tiedemann* bl. andet fremdrog H. P. Hanssens Udtalelser under Forhørene i Højforræderi-Sagen. Da han gav sig til at læse af sit Manuskript, raabte Social-Demokraten *Stadthagen*: De maa ikke læse op.

Tønnies: Det behøver jeg ikke at spørge Dem om. Det er min Sag, hvordan jeg bærer mig ad.

Formanden: Jeg maa gøre den ærede Rigsdagsmand opmærksom paa, at Oplæsning af længere Taler ikke er tilladt.

Tønnies læser videre.

Formanden: Jeg maa igen henvise Rigsdagsmanden til vor Forretningsorden. Dens Paragraf 45 siger: Det er kun tilladt Rigsdagens Medlemmer at oplæse skriftligt affattede Taler, hvis de ikke er det tyske Sprog mægtige. (Stor Munterhed.)

Tønnies forlader midt i Talen og med et Buk til Formanden Talerstolen, idet han siger: Paa denne Afbrydelse var jeg ikke forberedt. (Munterhed.)

Justitsraad *Munckel* (frisindet), der ligesom de øvrige Talere fra Centrum og de frisindede betoned, at de ikke vilde afstaa eller tilbagegive noget af den nuværende præjsiske Jord til Danmark: Naar Rigsdagen har taget denne Sag op til Behandling, saa er det for at vise, at Flertallet af det tyske Folk ønsker Nord-slesvig behandlet efter Ret og Billighed.

Herbert Bismarck, den forhenværende Rigskansler Bismarcks Søn, henholdt sig til Sætningen: Ret eller Uret, det er mit Land, det gælder.

Dr. *Stockmann* (frikonservativ) forklarede, at v. Køller var den populæreste Mand i Hertugdømmerne. Han takkede Rege-ringens for dens energiske Politik.

Dr. *Glembocki* (Polak): Den præjsiske Politik i Grænselandene er uværdig for en Kulturstat som Prøjsen og desuden uretfærdig.

Baron *Hodenberg* (Velfer): De konservative Talere har hævdet, at alle præjsiske Borgere maa føle præjsisk. Vi Hannoveranere adlyder Lovene, men føle præjsisk hverken vil eller kan vi. Flere og flere synger efterhaanden den smukke Sang: »Widdewiddewit, wär'n wir nur die Preussen quitt.« (Almindelig Munterhed.)

Dr. *Sattler* (national-liberal): Det national-liberale Parti i Hannover vil holde Stand og raabe: »Hoch Kaiser und Reich, hoch das deutsche Volk!« (Hele Venstre istemmer ironisk et tordnende Hoch, derefter almindelig Latter.) Med Mildhed opnaede man ikke noget i Grænselandene. Der maatte Tvang til.

Liebermann-Sonnenberg (Antisemit): Mit præjsiske Hjerte svulmer af Harme over disse Debatter.

Grev *Klinkowstrøm* (konservativ): Den, der angriber tysk Sæd, tysk Sprog og tysk Jord, er Landsforræder og skal slaas ned.

Da Forhandlingen sluttede, havde et Flertal i den tyske Rigsdag afsagt en saa sønderlemmende Dom over Køller-Politikken, at Virkningerne ikke kunde udeblive. Vel fortsatte Overpræsident Køller sit haardhændede og smaalige Regimente over for den danske Befolkning, saa vidt det lod sig gøre. Og paa den tyske Kejsers Fødselsdag sidst i Januar havde han modtaget Hyldesttelegrammer fra Festdeltagere i Rødding, Toftlund, Løgumkloster, Uge, Bovrup, Graasten og Hjortkær. Men de værste Udvækster var fjernet. Saaledes afsagde først Landsretten i Flensborg og derefter Kammerretten i Berlin, som Jessen havde forudsagt, Kendelser, hvorefter Forældreretssagerne fandtes uhjemlede, og deres Ophavsmand maatte lade dem falde.

Da Køller i 1901 traadte tilbage som Overpræsident og blev udnævnt til Statssekretær i Elsas-Lothringen, maatte han erkende, at det, han havde villet, ikke var opnaaet. »Forholdene i Nordslesvig«, sagde han ved en Afskedsfest, »er og bliver vanskelige.«

EN TELEGRAM-KRISE

I sit Brev til Landstingsmand Villars Lunn af 24. Avgust 1897 skrev Redaktør Jessen, at selv om der opnaaedes en Udjævning af de personlige Modsætninger mellem H. P. Hanssen og ham, saa vilde der maaske alligevel i Fremtiden være mangt og meget, som Hanssen og han kunde have Vanskelighed ved at blive enige om. Et saadant Tilfælde indtraf i 1899. H. P. Hanssen omtaler det undtagelsesvis ikke i sine Erindringer, men dengang var han meget optaget af det.

Efter at H. P. Hanssen den 25. Januar 1899 i den prøjsiske Landdag havde afværget et voldsomt Angreb baade fra ministeriel og anden Side paa ham personlig under Benyttelse af et Citat fra Retsprotokollen under Højforræderi-Sagen fire Aar tidligere¹⁾, blev der i den tyske Presse udfoldet ihærdige Bestræbelser for at vanskeliggøre hans Stilling som Landdagsmand og især for at faa de tyske frisindede i Landdagen, som Gustav Johannsen og han jævnligt fik Støtte fra, til at tage Afstand fra ham. Som et Led i disse Bestræbelser fremkom Redaktøren af et lille tysk Blad i Aabenraa, Th. Janke, med Beskyldninger mod Hanssen for at have brudt den Ed, han som Medlem af Landdagen havde aflagt paa den prøjsiske Forfatning. Da Bladet til sidst hoverende understregede, at Hanssen roligt fandt sig i at blive betegnet som Edsbryder, rejste H. P. Hanssen Privatklagesag mod den tyske Redaktør, og Sagen forhandlede den 13. April ved Bisidderretten i Aabenraa. Retten bestod af en Assessor Hinterlach som Formand og to hjemmetyske Bisiddere, Kaptajn Loff, Aabenraa, og Gaardejer Jessen, Tumbøl. Efter den anklagedes Begæring var som Vidner imod Hanssen indstævnet Rigsdags- og Landdagsmand Gustav Johannsen samt Redaktør Jessen.

Jessen blev først indkaldt og fik forelagt det Spørgsmaal, om der i Nordslesvig fandtes et Parti med en fast sammensluttet Organisation, som havde til Formaal at faa en stor Del af Hertugdømmet Slesvig eller ogsaa hele Hertugdømmet løsrevet fra det tyske Rige og indlemmet i Kongeriget Danmark, og at dette Formaal søgtes naaet ved alle mulige Midler.

Redaktør Jessen svarede hertil, at da der ved en saadan Sammenslutning nærmest maatte tænkes paa Den nordslesvigske Vælgerforening, hvis Bestyrelse han selv var Medlem af, saa maatte ethvert Spørgsmaal, der gik ud paa at faa fastslaaet, at Foreningen drev landsforræderiske Bestræbelser, betragtes som vedrørende ham personlig, hvorfor han ikke var forpligtet til at svare. Men i øvrigt havde han ikke noget imod at bevidne, at der i vor Tid ikke, underforstaaet som i 1848, gaves nogen Organisation i Landsdelen, som henvendte sig til udenlandske Magter for at faa dem til at overfalde den Stat, man henhørte under, eller som søgte at faa Soldaterne til at gøre Oprør, eller som indvirkede paa Embedsmændene, for at de skulde bryde deres Ed. Saadanne landsforræderiske Bestræbelser var der ingen dansk Organisation, der var delagtig i.

Der blev dernæst spurgt, om den danske Regering støttede det danske Arbejde syd for Grænsen økonomisk.

Redaktør Jessen svarede, at han var fuldt overbevist om, at der hverken af den danske Regering eller de danske Myndigheder eller paa den danske Regerings eller de danske Myndigheders Vegne blev ydet noget som helst Tilskud til, nogen som helst pekuniær Understøttelse til det danske Arbejde i Grænselandet.

Et andet Spørgsmaal gik ud paa, om der ikke i Forbindelse med H. P. Hanssens Virksomhed paa den anden Side Grænsen havde været danske Officerer til Stede ved sønderjyske Foreningsmøder, og om der ikke ved saadanne Møder var bleven talt om en Genforening med Danmark.

Redaktør Jessen svarede, at han i de fleste Tilfælde ikke havde været sammen med Hanssen ved saadanne Møder og derfor ikke kunde oplyse noget herom. Men naturligvis kunde han ikke svare for ethvert Ord i enhver Skaaltale, som en eller anden kunde have

holdt ved et Selskab, hvor det sønderjyske Spørgsmaal blev fremdraget.

Der faldt endnu et Spørgsmaal, om ikke Vidnet i sin Tid havde misbilliget, at H. P. Hanssen aflagde Eden paa den præjssiske Forfatning.

Redaktør Jessen svarede, at hans tidligere Stilling med Hensyn til Edsspørgsmaalet slet ikke vedrørte hverken denne Retssag eller Landdagsmand Hanssen. Han havde for mange Aar siden udtalt en Misbilligelse af, at afdøde Landdagsmand H. Lassen gik med til Edsaflæggelse, uden at han paa Forhaand havde indhentet sine Vælgeres Samtykke hertil.

Afsluttende besvarede Jessen Spørgsmaalet, om der her i Landsdelen fandtes en Partikasse, der ydede H. P. Hanssen Vederlag for hans politiske Arbejde, eller om nogen af de bestaaende danske nationale Foreninger gjorde det, med et Nej.

De Spørgsmaal, der blev forelagt Gustav Johannsen, var de samme, og Svarene var ogsaa, om ikke ordret saa i Realiteten, de samme.

Retten trak sig derefter tilbage, og efter en lang Raadslagning faldt Dommen. Den gik ud paa, at »Rettens Flertal« havde ment, at Sigtelsen for Edsbrud var bleven bevist. Nogen Fornærmelse i Formen forelaa ikke, og derfor maatte den anklagede frikendes.

Man fik det Indtryk, tilføjede »Flensborg Avis« i sit Referat, at det var Meddomsmændene, der paa Trods af Rettens Formand havde sat Frifindelsen igennem.

Den lokale tysk-slesvigske Presse, saaledes »Flensburger Norddeutsche Zeitung«, begyndte kort efter at udsprede Rygter om, at en Del maadeholdne indflydelsesrige Danske var traadt sammen for at faa H. P. Hanssen til at nedlægge sit Mandat som Landdagsmand, og at hans sandsynlige parlamentariske Efterfølger vilde blive Gaardejer Wolff, Gammelgab.

Jessen tilbageviste omgaaende i »Flensborg Avis«:

»De tyske Aviser forestille sig maaske, at den aabenraaske Bidsiderrettsdom i Edsbrudssagen skulde kunne gøre den danske Befolkning ked af en Landdagsmand. Deri tage de tyske Aviser meget fejl. Denne Dom har aldeles ikke svækket Hr. Hanssens Stilling. Enhver kyndig vil i det hele taget straks kunne se, at

Efterretningen er falsk. Der træder ingen danske Komiteer sammen af denne Art, da »Den nordslesvigske Vælgerforening« varetager Befolkningens politiske Tarv. Det er vel unødvendigt at tilføje, at Vælgerforeningen ikke har gjort noget som helst Skridt i den omhandlede Retning.«

»Flensborg Avis« bragte et Par Dage senere tilsvarende Udtalelser.

En lignende Haandsrækning kunde ikke forventes i den Sag, der nu blandedes ind i den foregaaende. I »Flensborg Avis« for 28. April læstes et Indlæg, mærket N., ifølge hvilket den plattyske Digter Klaus Groth i Kiel til sin 80-Aarsdag bl. andet havde modtaget en telegrafisk Hyldest fra 15 Landdagsmænd i Provinzen Slesvig-Holsten, H. P. Hanssen medindbefattet. Der gjordes opmærksom paa, at Klaus Groth i sin Tid under dansk Styre havde modtaget Ridderkorset af Kong Frederik VII, der som Landsherre i de tyske Hertugdømmer Holsten og Lauenborg ogsaa belønnede Fortjenester af disse Landsdeles Sprog og Aandsliv, men at han efter Stormen paa Dybbøl den 18. April 1864 skyndte sig at sende en Lykønskning til den prøjsiske Kong Vilhelm I med Ordene »Hil Sejrherren!« (»Heil dem Sieger!«), og at han ved Fredsslutningen samme Aar, da den danske Stat opløstes, offentliggjorde et Jubeldigt, ligesom han ogsaa senere skulde have skrevet prøjserforherligende Digte.

Her er femten Navne, hed det i Indlægget. De fjorten af disse Herrer stod tillige med to andre under Udvisningsforhandlingerne i Januar i den prøjsiske Landdag, hvad der blev fremhævet, paa Hr. Køllers Side og billigede alle Forfølgelser mod den danske Befolkning. Grev Moltke sagde udtrykkeligt, at de alle seksten udtalte den »varmeste Tak« til Regeringen for Tvangsregimentet og haabede, at »denne Fremfærd maa være varig«. Det kunde ikke andet end gøre et pinligt Indtryk at se Landdagsmand H. P. Hanssen i dette »slesvig-holstenske« Selskab.

Naar Landdagsmanden nu var »gaaet med til denne tyske Demonstration med en varm Lykønskning til en os uvedkommende danskfjendtlig Holstener, saa er dette sket uden hans Vælgeres Vidende og Vilje«. Den danske Befolkning vilde holde paa sin Værdighed og ønskede ikke at have Lod eller Del heri.

Det blev kortelig nævnt en Gang senere i anden Forbindelse, at det herhjemme havde vakt Misstemning, at H. P. Hanssen var gaaet med som Underskriver af Telegrammet, men at han vel næppe havde gjort det uden at blive opfordret.

For H. P. Hanssen selv tog Affæren sig betydeligt anderledes ud. I et langt Brev af 8. Maj 1899 til Gaardejer J. N. H. Skrumsager, Københoved²⁾, fremkom han under et Ophold i Hjemmet i Aabenraa med efterfølgende Redegørelse:

»Saa Telegrammet. Det glæder mig meget, at Du ikke som saa mange andre optræder som Dommer imod, inden Du kjender Sagens Akter. Sagen forholder sig saaledes.

Jeg var ene i Berlin. Lovene angaaende den borgerlige Lov, resp. vore Sparekasser var henviste til en Kommission, i hvilken *Bachmann* repræsenterede Hertugdømmerne. Til denne Kommission henvistes ogsaa Petitionerne fra Nordslesvigs Sparekasser. Førrige Lørdag skulde Kommissionen forhandle om Sparekassernes Stilling henholdsvis om, hvad Hensyn der burde tages til Petitionerne fra Sparekasserne. I denne Anledning indbød *Bachmann* Landdagsmændene fra Hertugdømmerne til et Møde for paa Forhaand at behandle Petitionerne og blive enige om, hvilket Standpunkt han skulde indtage i Kommissionen. Da jeg havde indbragt Petitionen fra Sparekasserne i Nordborg og Ulkebøl, blev jeg indbudt til Mødet. Jeg mødte naturligvis, fordi Sagen var meget vigtig.

Nu maa jeg minde Dig om Situationen. Køller havde allerede under sin Rejse i Nordslesvig søgt at samle Opmærksomheden om mig. Derefter fulgte v. d. Recke & Konsorters voldsomme Angreb i Landdagen ligeledes for at isolere mig. Gustav Johansen saa man mere bort fra, fordi man betragtede ham som en Dødens Kandidat. Det lykkedes mig den Gang at vise Angrebet tilbage, men Stillingen i Landdagen var i høj Grad kritisk. Nu kom Edsbrudssagen som et nyt Angreb. Og netop i disse Dage udnyttedes den stærkt imod mig i den tyske Presse; »*Kreuzzeitung*« forlangte energisk, at de Frisindede nu skulde afbryde alt Samkvem med mig, »indtil man, naar de andre Instanser havde talt, *formelt* kunde komme mig til Livs«. Under denne Situation var det altsaa, det *Bachmannske* Møde blev afholdt.

Vi mødte saa i en Sal i Landdagsbygningen. Med Undtagelse af Jürgensen og Bachmann vidste ingen, at jeg var indbudt og vilde give Møde. Vi tog Sæde, men der manglede et Par Landdagsmænd. Bachmann sagde saa: Dr. Stockmann har en Sag, som han vil føre frem her, vi kan maaske tage den først, da der mangler et Par Medlemmer.

Dr. Stockmann sagde derpaa: Det er i Dag Claus Groths 80-aarige Fødselsdag. Jeg foreslaar, at vi sender ham et Telegram i den Anledning — og oplæste saa et Udkast. Nu er Cl. Groth plattysk Digter. Han deltog ikke i Oprøret, var loyal, blev i Halvtredserne af den danske Regering udnævnt til Professor i Kiel og af Frederik VII til Ridder af Danebrog. At han senere som Tysker har forsonet sig med det nye Regimente, er rimeligt, men han er frisindet og hører til den Kreds i Kiel, *Niepa*, Hänel osv., der har staaet paa vor Side i Udvisningssagen. Desuden har Cl. Gr. skrevet meget smukt om *Modersmaalet* og hævdet, at det selv for de plattysktalende Folk var en Ulykke, at de undervistes paa højtyisk Skriftsprog. Alt dette var jeg klar over. Og jeg havde nu god Tid til at undersøge Perspektivet til alle Sider, mens Dr. Stockmann enkeltvis spurgte de Tilstedeværende, om han maatte undertegne deres Navne. De svarede alle ja. Saa spurgte han, hvad *Jebsen*³⁾? han var ikke til Stede; Bachmann og Jürgensen overtog Ansvaret for ham. Ligesaa to frikonservative for Grev Molkte [Moltke]. Derpaa pillede han forlegent med sin Pen et Øjeblik, saa spurgte han mig: Og De Hr. Hanssen? Jeg svarede da, der er ikke noget i Telegrammet, der strider imod mine Anskuelser, hvis d'Herrer derfor tillægger det Vægt, saa maa De ogsaa skrive mit Navn. Dette Svar var vel overvejet, og jeg vilde svare ligesaa i Dag. Jeg vidste, at Jessen vilde benytte Lejligheden til Angreb, men omvendt skjød jeg Breche i de tyske Planer. Samtidig med at »Kreutzzeitung« vilde isolere mig fra de Frisindede, dukkede jeg pludselig op mellem dets egne Tilhængere. I Tyskland er hele denne Sag derfor ogsaa bleven opfattet som en Sejr for mig. De tyske Landdagsmænd har været udsatte for stærke Angreb, fordi de har taget mig, »Landsforræderen«, »Edsbryderen« etc. etc. med ved denne Lejlighed. Den Slags Situationer kan ikke undgaas. De udvikler sig uden at

være tilsigtede fra nogen Side, og det gjælder da kun om at handle efter bedste Skjøn, men det er sørgeligt, at de uden nærmere at undersøges benyttes til Skade for vor Sag.

Jeg synes ikke, at Din Nærværelse er nødvendig, naar det passer Dig daarlig. Men vil Du ikke skrive til Reimers og meddele ham Din Mening om Sagen, saaledes at han kan oplæse Dit Brev under Mødet.«

De sidste Bemærkninger gjaldt et Bestyrelsesmøde i Vælgerforeningen. H. P. Hanssen skriver i sine Erindringer⁴), at han under alt dette havde »været Genstand for meget krænkende, lyssky Angreb fra dansk Side. Da jeg af en Ven blev gjort opmærksom paa Bagvaskelserne, som desværre havde vundet Tiltro i sønderjysk interesserede Kredse i København, tog jeg Sagen meget alvorligt, krævede den behandlet i Vælgerforeningen og erklærede, at jeg straks nedlagde mit Mandat, hvis jeg ikke fik fuld Oprensning.« Af Hensyn »til nulevende Personer« vil han imidlertid ikke komme nærmere ind derpaa.

Det paagældende Bind af Hanssens Erindringer udkom i 1930. Men da der endnu ikke i 1959 er fuld Adgang til H. P. Hanssens Arkiv, kan nærmere herom ikke oplyses.

At der var Misstemning ude omkring som Følge af Underskriften paa Groth-Telegrammet, viser to andre Breve til Skrumsager, det ene fra Vælgerforeningens Formand, Slagtermester Reimers, Sønderborg, det andet fra P. Skau, Bukshave.

I Brevet fra Reimers af 8. Maj 1899 er der Tale om »H. P. Hanssens overilede skridt med hensyn til hans underskrift til Claus Groths Jubilæum, og paa den anden side vor ven Jessen. Dette er jo en Sag, som angaar vore indrepolitiske Forhold, man mener, at vor ven Hansen truer med at nedlægge sit Mandat, ifald Jessen opretholder sine Anskuelser angaaende denne Sag. Dette maa efter min Overbevisning forebygges saafremt det er muligt, som jeg ikke betvivler saafremt Du møder.«

Brevet fra P. Skau, dateret 10. Maj, er skarperere:

»Disse Linjer blot for at lade Dig vide, at jeg tager til Flensborg, samt at jeg er enig med Dig ang. H. P. Hansen, trods den Dumhed af ham at være med til at takke Claus Groth.

Han har jo havt stor Medbør. Askov har redelig gjort sit for

at fordærve ham. Endnu er han dog ikke fordærvet, men han kan vel ikke have Skade af at høre en misbilligende Røst, faa sine Frygl, som vi andre ikke har kunnet undgaa, og saaledes tage det som en Lærestreg. Men videre maa der heller ikke gaaes. Der er visse Folk paa Vesteregnet, som har meget imod H. P. H. Tildels ogsaa af personlige Grunde. Jeg skal efter Dit Ønske nok se at holde den Diskurs i et mindeligt Spor, om det behøves.«

Bestyrelsesmødet i Vælgerforeningen afholdtes den 14. Maj 1899 paa Sommers Hotel i Flensborg, og det kortfattede Referat i Vælgerforeningens Protokol⁵⁾ har følgende Ordlyd:

»Landdagsmand H. P. Hanssen gav Grunde for sin Deltagelse i Afsendelsen af et Lykønskningstelegram til Claus Groth paa dennes 80-Aarsdag, hvorfor han var bleven angrebet i »Flensborg Avis«. Han gjorde desuden udførlig Rede for en Række Intriger og Mistænkeliggørelser af graverende Art, der var spundne imod ham i dette Foraar. Paa Formandens Forslag gaves der ham Oprensning herfor, ved at Bestyrelsen paa een nær gav ham et Tillidsvotum og rejste sig til Ære for ham.«

Den ene, der ikke har villet aftvinges et Tillidsvotum, maa man gaa ud fra er Redaktør Jessen. Hvad han har haft at fremføre i Mødet, vil man utvivlsomt genfinde i større Træk i en redaktionel Udtalelse i »Flensborg Avis« for 17. Maj, der efter at have nævnt den tyske Presses udførlige Gengivelse af Retsprotokollatet fra Landsforræderi-Sagen i 1895 og »Flensborg Avis«'s gentagne Afvisning af tyske Angreb paa Hanssen i Edsbryder-Sagen slutter:

»I enkelte Ytringsformer af sin politiske Virken har Landdagsmand H. P. Hanssen, til Eksempel i Medunderskriften paa Telegrammet til Professor Klavs Groth, ikke været i Overensstemmelse med de Anskuelse, der raade hos Flertallet af hans Vælgere. Men denne Sag har ikke stor Betydning og kan næsten endog reduceres til en Smagssag. En saadan Bagatel kan paatales, og dermed er den Sag omtrent færdig.

Men naar den danske Presse hævder sin Ret til i et saadant Tilfælde at paatale et Misgreb, saa vil den være saa meget mere rede til at forsvare en dansk Mand, naar han er udsat for uretfærdige Angreb . . .

Naar der, som vi erfare, i den senere Tid, t. E. i et københavnsk Gadesalgsblad, er rettet Sigtelser af personlig og mere nærgaaende Art mod Hr. Hanssen, saa ere disse saa lavtliggende, at al Imødegaaelse burde være overflødig. Men da der altid kan findes nogle, som lytte til slige Mistæneliggørelser, saa skal det dog siges, at der i Kredse, der i det hele taget kende noget til Hr. Hanssens Forhold, ikke raader mindste Tvivl om Hr. Hanssens uegennyttige Opofrelser i den nationale Sags Tjeneste. Selv de, der i et og andet se noget anderledes paa Tingene end Landdagsmand Hanssen, have ikke den fjerneste Anledning til at fravige deres selvfølgelige Anerkendelse af hans pletfrie Hæderlighed.«

At H. P. Hanssen havde lagt Sagen saa haardt op, kan muligvis ogsaa skyldes dybere liggende Aarsager. I et Brev af 8. December 1900 fra Formanden for Foreningen Dannebrog, Direktør N. Bang, København⁶), til Pastor Johansen, Svanninge, siges bl. andet:

»I øvrigt erfarede jeg af Hr. [Landstingsmand] Lunn, at der for c. 1 Aar siden skal have været Fare for et Brud mellem Gustav Johannsen og H. P. Hanssen, men at dette nu i det væsentlige var lægt.«

Om Edsbryder-Sagen er yderligere at berette, at efter at H. P. Hanssen havde indanket Bisidderrettens Dom, kom Sagen til Forhandling for Landsretten i Flensborg den 17. og 19. August, hvor denne Gang Gaardejer Skrumsager, Københoved, Journalist Nic. Svendsen og Fabrikant M. Andresen, begge Aabenraa, desuden paa ny Redaktør Jessen af den anklagede var stævnet som Vidner.

Redaktør Jankes Forsvarer, Advokat Aye, mødte frem med en Bunke Aviser, hvis Indhold skulde bevise, at H. P. Hanssen baade før og efter, at han havde aflagt Eden paa den prøjsiske Forfatning, havde handlet i Modstrid med Edsaflæggelsen. H. P. Hanssens Sagfører, Advokat Crespel, afviste. H. P. Hanssen havde, da han aflagde Eden, kun forpligtet sig til efter bedste Vidende og Vilje at opfylde sine Pligter som Deputeret, og det kunde ikke paavises, at han var optraadt afvigende herfra.

I det andet Retsmøde oplæstes saavel Protokolltilførslerne fra Højforræderi-Sagen i 1895, hvor Hanssen, paastod Advokat Aye,

med rørende Aabenhjertighed havde udtalt sig om Formaalet med den danske Agitation og sin egen Virksomhed, som den tyske Rigsadvokats Skøn i Sagen. Dette gik ud paa, at vel var Nordslesvigs Indlemmelse i Danmark Maalet for den danske Agitation, men der forelaa ingen Beviser for, at det skulde ske med Magt, hvorfor Sagen maatte standses.

Gaardejer Skrumsager, der afhørtes ved Hjælp af Tolk, fik forelagt en Række Spørgsmaal, som han besvarede, enkelte af dem ifølge Referatet i »Flensborg Avis« ganske morsomt:

Advokat Aye: Gaar en hel Del danske Nordslesvigeres Bestræbelser ikke ud paa at hidføre en Genforening med Danmark?

Skrumsager: De nærer et Ønske og et Haab herom, men Bestræbelser i den Retning foreligger ikke.

Aye: Har De hørt noget om, ad hvilken Vej Ønskets Opfyldelse ventes?

Skrumsager: Ja, jeg har baade hørt og set det. Vort Haab er bygget paa, at Pragfredens Paragraf 5 engang i Fremtiden maa blive opfyldt.

Aye: Veed De, at Hr. Hanssen i alle de tre store danske Foreninger er et meget virksomt Medlem og særlig fremtrædende.

Skrumsager: Han er nok virksom ligesom alle de andre Bestyrelsesmedlemmer. Men særlig fremtrædende kan jeg ikke sige, at han er.

Justitsraad Ebsen, der sammen med Advokat Crespel repræsenterede H. P. Hanssen: Hvorledes er Hr. Hanssens Stilling i Befolkningen? Tror De, den vilde ophøre med Kampen for at bevare sine nationale Goder, hvis Hr. Hanssen ikke var blandt de førende?

Skrumsager: Nej, det tror jeg rigtignok ikke.

Advokat Aye til Redaktør Jessen, der derefter blev afhørt: Anser De Hr. Hanssen for at være Repræsentant for hele det prøjsiske Folk eller kun for hans Vælgere?

Jessen: Kun for hans Vælgere, den danske Befolkning i Nordslesvig.

Aye: Er Genforeningen eller Bevarelsen af den danske Nationalitet Kampens egentlige Formaal?

Jessen: Da jeg selv er Medlem af Bestyrelsen for Befolkningens politiske Organisation Vælgerforeningen, og Spørgsmaalet saaledes vedrører mig personlig, nægter jeg at svare herpaa.

Da Spørgsmaalet stilledes noget anderledes, svarede *Jessen:* Jeg kan sige, at vi nærer Ønsket om en Genforening. Men jeg kan ikke se, hvorledes Vælgerforeningen paa det nuværende Tidspunkt skulde kunne udfolde Bestræbelser, som gaar ud paa noget saadant.

Justitsraad *Ebsen:* Vilde Befolkningen ogsaa nære Ønske herom, hvis Hr. Hanssen ikke var, eller er det ham, der holder det hele oppe?

Jessen: Nej, han er en af Befolkningens Repræsentanter. Selv om Hr. Hanssen eller andre Førere ikke var, vilde Befolkningen alligevel fastholde sit Standpunkt, og dette vilde af sig selv fremkalde Talsmænd herfor.

Aye: Saa veed jeg ikke, hvad Hr. Hanssens hele Agitation skal til. Saa er den jo unyttig.

Jessen: Jeg indser ikke, at Hr. Hanssen foretager sig andet, end hvad han som Befolkningens politiske Repræsentant er forpligtet og berettiget til.

De øvrige Vidner kunde ikke udsige noget af Betydning.

Efter at de to Parters Sagførere igen havde haft Ordet, meddelte Retten, at Dommen vilde blive afsagt den 25. Avgust. Den kom til at lyde paa 300 Mark i Bøde samt Offentliggørelse af Dommen i »Neuer Apenrader Anzeiger«. Desuden paalagdes det den dømte at betale Sagens Omkostninger, herunder ogsaa Privatklagerens Udlæg.

Af Domsgrundene fremgik, at Retten nok mente, at H. P. Hanssens nationale Arbejde vanskeligt kunne bringes i Samklang med den aflagte Ed paa den præjisiske Forfatning. Naar han bestræbte sig for hos den dansksindede Befolkning at vedligeholde Kærligheden til det gamle Stammeland og til dansk Sprog og Nationalitet, saa var dette næppe foreneligt med Eden. Men det var ikke bevist, at han havde gjort sig skyldig i et haandgribeligt, strafbart Edsbrud, at han virkede for en Forening med Danmark ad voldelig Vej. Følgelig maatte den fremsatte

Beskyldning afvises og den anklagede idømmes en klækkelig Bøde.

Derefter blev Dommen af Redaktør Janke indanket for Overlandsretten i Kiel. Men før den kom til Forhandling, tog den tyske Redaktør Indankningen tilbage, og Dommen var saaledes retskraftig.

JESSENS SIDSTE FÆNGSELSSTRAF

Den 18. December 1897 anmeldte Redaktør Jessen i »Flensborg Avis« et nyt Tidsskrift, der skulde udkomme fra 1. Januar det følgende Aar, og hvis Redaktører var de to Askov-Lærere Jac. Appel og Dr. phil. L. Moltesen.

»Dansk Tidsskrift«, som dets Navn lød, vilde give sine Læsere Adgang til at følge enhver Bevægelse af Betydning inden for den videnskabelige Verden gennem Afhandlinger af historisk, litterært, kirkeligt og naturvidenskabeligt Indhold, ligesom det i det hele vilde staa aabent for alt, hvad der vedrørte Aands- og Samfundslivet i Danmark. Ogsaa Udlandets Kulturstrømninger agtedes behandlet i det nye Tidsskrift.

Blandt den Kreds af fremragende Medarbejdere, der allerede fra Starten var knyttet til »Dansk Tidsskrift«, fandtes fra Sønderjylland Jessen og H. P. Hanssen.

Det første Hefte indleddes med en Afhandling af den for nylig afdøde Rigsarkivar A. D. Jørgensen om Digteren Ambrosius Stub, et Arbejde, skrev Jessen, »der vil blive modtaget med stor Paaskønnelse, ikke alene, fordi det er den for tidligt bortgangne Videnskabsmands sidste Arbejde, men ogsaa, fordi Afhandlingen er præget af de samme Egenskaber, der udmærkede de fleste af Forfatterens Arbejder, en omhyggelig Grundighed og stor Skarpsindighed i Forbindelse med en Understrøm af Varme for Æmnet«.

Endvidere forefandtes der Afhandlinger af Dr. phil. Vilh. Andersen og Jac. Appel samt af Redaktør Jessen, den sidste om »Tilstanden i Sønderjylland 1897«. Den er, oplyste Jessen selv-kritisk, »anlagt paa at give en Forestilling om, hvorledes Frugten

er bleven af den hele Udvikling i vor Landsdel efter 1864, og den er derved bleven temmelig lang. Den attraaede Jævnhed og Ædruelighed kan maaske forekomme Læserne at nærme sig til Barhed og Nøgternhed, men det, der trænges til, er i nærværende Øjeblik maaske næppe saa meget stemningsrige Skildringer, hvoraf der findes adskillige, som fuldt paalidelig Oplysning om Tilstanden.«

Det blev denne Afhandling, der indbragte Jessen hans sidste Fængselsstraf.

Den 18. April 1898 var Redaktør Jessen stævnet i Forhør hos Amtsretten i Flensborg, hvor det blev meddelt ham, at han var sat under Tiltale for i sin Afhandling at have fornærmet 1) Kejser Vilhelm I ved en Bemærkning om den Maade, hvorpaa den tyske Monark havde undladt at opfylde det af ham givne Løfte i Pragfredens Paragraf 5, 2) Landsretten i Flensborg ved en Omtale af denne Domstols Virksomhed, 3) Kusk Justus Ibsen i Løgumkloster, der under en Retssag havde faaet en dansk Gaardejer straffet for en Ytring om Slesvig-Holstenerne i 1848. Kusk Justus Ibsen havde selv stillet Straffekrav, Landsretspræsident Friherre Brockdorff for Landsretten, og det antydedes, at man vilde søge at faa Storhertuginde af Baden til at stille Straffeandragende paa sin Faders, den afdøde Kejsers Vegne.

Da sandsynligvis, bemærkede Jessen i sit Blad, hverken Kusken fra Løgumkloster eller Landsretspræsidenten og endnu mindre Storhertuginde af Baden holder og læser »Dansk Tidsskrift«, saa er det klart, at andre har sat sig i Bevægelse for at faa de paagældende til at klage til Statsadvokaten. Han tænkte herved paa det under Den tyske Forening nedsatte Angiveriudvalg. For øvrigt, tilføjede Jessen, er det vistnok første Gang, at der af prøjsiske Domstole anlægges Sag for Udtalelser i et Tidsskrift, som udkommer uden for det tyske Riges Grænser.

Redaktør Jessen havde ikke behøvet halvvejs at undskylde sig, hvad hans Afhandling angik. Den var hverken tør eller for langstrakt. Den virker stadig som spændende Læsning og giver en god og udtømmende Fremstilling af sønderjyske Forhold, som de formede sig dengang. Naar Anklagemyndighederne havde haabet at føre en Fornærmelse mod den forlængst afdøde Kejser

Vilhelm I i Marken, kunde det kun skyldes, at der i Forbindelse med en Omtale af Sønderjyderne og den tyske Militærtjeneste var indføjet:

»Enkelte har vel ogsaa faaet nogle Fornemmelser for den Eds Skyld, de har aflagt. Allerede i den gamle Kejser Vilhelms Tid faldt denne Soldatered mange for Brystet, skønt man skulde synes, det var let for Sønderjyderne at holde deres Ed til denne Monark adskilligt bedre, end han holdt sin Ed over for dem i § 5.«

Landsretten i Flensborg var slet ikke nævnt i Artiklen, men der gaves følgende almindelige Karakteristik af den Retspleje, den sønderjyske Befolkning henhørte under:

»Meget tør man rigtignok ikke vente sig af den prøjsiske Retspleje. Det gælder ikke alene om de politiske Domfældelser. Den nyere tyske Rettergang er i det hele ikke tiltalende . . . Værst er det dog fat med de saakaldte Landsretter, ved hvilke de fleste større Forseelser og mindre Forbrydelser paakendes. En Landsret bestaar af Fagdommere, i Reglen fem. Hvad der præsteres af Pedanteri, Spidsfindighed, Haardhed og Partiskhed, er det ikke let at give nogen Forestilling om.

Efter det tyske Riges nye Lovgivning er Dommerne ved Bedømmelse af selve Sagen ikke bundne ved andet end deres Overbevisning. Naar der er et Vidne imod den anklagede og tre for ham, kan Dommerne godt domfælde ham alligevel; de behøve kun at antage det ene Anklagevidne for paalideligt og de tre Forsvarsvidner for utroværdige. Man bør ligefrem være enhver tysk Bandit, man møder, taknemmelig for, at han ikke gaar hen og melder En for Vold, Brandstiftelse, Majestætsfornærmelse osv., for saa har man Udsigt til at blive dømt, at sige, hvis ens Samfundsstilling eller Omdømme ikke gør Dommerne tilbøjelige til at mistro Sigtelsen.«

I Tilslutning hertil nævnte Jessen en Retssag mod en Avlskarl fra Pamhule ved Haderslev, der af et Par tyske Landstrygere, som var bleven antaget som Tjenestekarle paa Gaarden, blev angivet for Majestætsfornærmelse. Avlskarlen havde til en af dem, der var Malkerøgter, en Dag sagt, at han var »en rar Svinekonge«, en Betegnelse, der tit brugtes under gensidigt Drilleri, og

dette Udtryk skulde efter Angiverens Paastand være anvendt om den tyske Kejser. Saa meningsløs Sigtelsen var, blev Avlskarlen idømt to Aars Fængsel, senere, da det viste sig, at der for udenforstaaende at se aabenbart forelaa en simpel Hævnaakt, nedsat til et Aars Fængsel. Ved denne Domfældelse havde Landsretten i Flensborg, uden at det dog nævntes, været medvirkende.

Kusken fra Løgumkloster var klaret i een Sætning:

»At en agtet Mand i Egnen ved Løgumkloster, naar en gammel fortrukken Kusk i Modstrid med flere andre Vidner sigter ham for at have kaldt »Slesvig-Holstenerne« i 1848 for »Menedere«, dømmes til fem Dages Fængsel, regnes for intet.«

Den 15. Juli modtog Redaktør Jessen det udfærdigede Anklageskrift, hvoraf fremgik, at man havde maattet lade Anklagen for Fornærmelse mod højsalig Kejser Vilhelm I falde. Sandsynligvis har Storhertuginde af Baden ikke ønsket at blive indblandet. Vanskeligheden ved at rejse Anklage for en i Udlandet begaaet Forseelse var man kommen uden om ved at forskrive et Eksempplar af »Dansk Tidsskrift« gennem Posten til Flensborg, saa Fornærmelsen kunde paastaas at være begaaet i Indlandet, ligesom enkelte skulde have bestilt Tidsskriftet gennem nordslesvigske Boghandlere. Endelig viste det sig, at Statsadvokaten foreslog Sagen behandlet ved Landsretten i Kiel, eftersom Landsretten i Flensborg ansaa sig for fornærmet og saaledes var Part i Sagen.

Den 23. Avgust kom Fornærmelsessagen til Behandling for Landsretten i Kiel.

Retten Formand var Landsretsdirektør Einem, og som offentlig Anklager optraadte første Statsadvokat Prahll, tidligere anden Statsadvokat ved Landsretten i Flensborg.

Anklagen lød paa Fornærmelse, begaaet 1) i Indlandet, da Tidsskriftet ogsaa var bleven udbredt paa denne Side af Grænsen, og 2) i Udlandet, i hvilket Tilfælde en tysk Undersaat kunde straffes i Tyskland, naar den paagældende Handling var strafbar ogsaa efter vedkommende Lands Lov.

Redaktør Jessen udsagde, at han havde skrevet Artiklen. Men paa Formandens Spørgsmaal om, hvor han havde skrevet den, nægtede Jessen at svare. Formanden spurgte dernæst, om han dengang havde Bopæl i Flensborg, hvad Jessen bekræftede, samt

om han, da Artiklen blev skrevet, havde opholdt sig der. Ogsaa det svarede Jessen Ja til, samtidig med at han oplyste, at han sidste Efteraar havde foretaget en Rejse til København. Det fremgik yderligere af Spørgsmaal og Svar, samt af et paafølgende Vidneforhør, at det var Forlæggeren, der havde sendt nogle Eksemplarer til Boghandlere i Nordslesvig, og at Jessen ikke havde truffet nogen som helst Aftale vedrørende Udbredelsen.

Statsadvokat *Prahl* udtalte, at der her forelaa en grov Fornærmelse baade mod Medlemmerne af Landsretten i Flensborg og mod Kusk Ibsen fra Løgumkloster. Selv om Skriftet var udkommen i Udlandet, var Afhandlingen utvivlsomt skrevet i Indlandet. Den var ogsaa bleven udbredt i Indlandet, uden at den anklagede havde søgt at hindre det. Afhandlingen var af agitatorisk Indhold og havde til Formaal at angribe alt tysk og kaste Snavs paa det. Det fremgik af Sammenhængen, at selv om Landsretten i Flensborg ikke var nævnt, saa var det den, der var ment. Betegnelsen fordrucken om Kusken i Løgumkloster kunde i det højeste bruges til Varetagelse af berettigede Interesser.

Hvad Straffens Størrelse angik, maatte det betænkes, at man her havde at gøre med en Mand, der paa en Maade forretningsmæssigt sysselsatte sig med at angribe alt tysk og drage det i Snavset. Afhandlingen var et Foster af en ondskabsfuld Fantasi. Han troede ikke, at man skænkede denne Skildring Tiltro i Danmark, dertil var Danskerne alt for forstandige. Men det var heller ikke skrevet for fornuftige Folk. Tidsskriftet søgte vel næppe første Klasses Læsere. Vi veed jo, at der stadig hinsides Kongeaen og Bælterne raader stor Harme mod Tyskland, og selv om disse Folk veed, at det, de læser, er overdrevet, saa glæder de sig dog over, at det forbandede tyske Regimente faar et Hib. Bebrejdelsen for Partiskhed er omtrent den værste Fornærmelse, jeg kan tænke mig mod en Dommer. Kun Beskyldningen for Bestikkelighed er maaske værre. Den anklagede er meget tit straffet. Jeg andrager paa 6 Maaneders Fængsel samt Offentliggørelse af Dommen i »Flensb. Norddeutsche Zeitung« og »Flensb. Nachrichten«.

Skulde Retten ikke mene, at Handlingen var begaaet i Indlandet, vilde han gaa ud fra, at den var strafbar ogsaa i Danmark.

Redaktør *Jessen* fik nu Ordet og gendrev Statsadvokaten paa flere Punkter.

Den offentlige Anklager har ment, at fordi jeg nægtede at svare paa det Spørgsmaal, om Afhandlingen var skrevet i Indlandet, saa var det Bevis for, at saadan forholdt det sig. Men naar det er Anklagemyndighedens Sag at føre Bevis herfor, saa behøver jeg ikke at udtale mig. Artiklen kunde ogsaa være bleven forandret under et Ophold i København, saa der er mange Muligheder, men aldeles intet bevist.

Jeg veed ikke, hvad jeg skulde have gjort for at hindre Udbredelsen. Naar en Forlægger udgiver et Tidsskrift med en Artikel af mig, saa kan jeg slet ikke forbyde ham at udbrede det i Nord-slesvig.

Statsadvokaten har ment, at Tidsskriftet kun var skrevet for Læsere af anden eller tredje Klasse. Professor *Buhl* i Leipzig, afdøde Rigsarkivar *A. D. Jørgensen* og forskellige Professorer ved Københavns Universitet, som har skrevet Afhandlinger til »Dansk Tidsskrift«, skriver altsaa efter Statsadvokatens Mening for et Publikum af anden eller tredje Rang. Artiklen er ikke paa nogen Maade agitatorisk. Den er meget roligere, meget mere moderat end til Eksempel de Skildringer, som den tidligere tyske Rigsretsraad *Otto Mittelstädt* har offentliggjort af Retstilstanden i Tyskland, senest i Tidsskriftet »Die Zukunft«, og ham vil den offentlige Anklager vel ikke betegne som en fanatisk Fjende af Tyskheden.

Landsretten i Flensborg er ikke bleven sigtet for Partiskhed. For at forklare de flensborgske Domfældelser er der forudskikket Bemærkninger, hvorefter Rettergangen i Danmark og i Tyskland er vidt forskellig. Der findes langt stærkere Udtryk end Pedanteri og Spidsfindighed hos Rigsretsraad *Mittelstädt*, saa jeg kan roligt beraabe mig paa ham.

Kusken i Løgumkloster har sikkert kun gennem Den tyske Forening faaet Kendskab til Artiklen. Denne Forening giver sig vitterlig, som den selv har indrømmet, af med at hidføre Straffemandragender mod danske Redaktører, og dens Formand er Landsretsdommer *Schwartz* i Flensborg. Jeg beraaber mig her paa Straffelovens Paragraf om berettigede Interesser.

Jeg maa endnu omtale, hvad der staar i den danske Straffelov. I Paragraf 217 er der kun Tale om »ubeføjede Sigtelser« og om »Ukvemsord eller Skældsord«. Naar der altsaa ikke i Artiklen findes Ytringer, der af Anklagemyndigheden betegnes som ubeføjede Sigtelser, og naar der heller ikke findes Ukvemsord eller Skældsord, saa kan dette Lovsted ikke anvendes. Da det ikke staar fast, om ikke den danske Straffelov er bleven urigtigt opfattet, stiller jeg Andragende om, at der indhentes et Skøn enten fra det juridiske Fakultet ved Universitetet i København eller fra Juridisk Forening i København, og at Sagen derfor udsættes.

Statsadvokaten havde ikke villet sige, at hele Tidsskriftet var bestemt for et Publikum uden Dømmekraft. Det gjaldt kun den af den anklagede skrevne Artikel. Imod de stillede Andragender havde han ikke noget at indvende.

Retten raadslog i tre Kvarter og vedtog at udsætte Sagen, for at der fra det juridiske Fakultet ved Universitetet i København kunde indhentes et Skøn om, hvorvidt den foreliggende Handling kunde straffes efter dansk Lov.

Et nyt Retsmøde, berammet til 5. juli 1899, blev udsat, maaske fordi det ønskede Skøn fra København ikke var indgaaet endnu.

Men den 7. November var man naaet saa vidt, og nu afslørede det tyske Retsvæsen sig i al sin Partiskhed og Delagtighed i Kampen mod Danskheden saa grundigt, at ingen Dansk kunde have gjort det bedre. Hvortil kom en Blottelse fra det tyske Gesandtskab i København, hvis Efterklange heller ikke er uinteressante.

Formand var denne Gang Landsretsdirektør Sander, Kiel, mens Statsadvokat Prahlsom sidst optraadte som offentlig Anklager.

Formanden oplæste Afsnittet om Landsretterne og sagde, henvendt til Redaktør Jessen: De maatte da vide, at dette var en alvorlig Fornærmelse.

Jessen: Nej. Det, jeg har skrevet, er slet ikke værre, end hvad Rigsretsraad Mittelstädt har skrevet om tysk Retspleje.

Formanden: Udtrykket Partiskhed om en Dommer er vel dog det værste, der kan siges.

Jessen: Jeg forstaar det ligesom en berlinsk Landsret, der forleden i en Dom fastslog, at Overlandsretten i Dresden oftere har

udtalt, at Social-Demokraterne tilhører en lavere Kreds end de andre Partier, at altsaa ikke alle Partier behandles ens. Jeg har i øvrigt kun talt om den tyske Retspleje i al Almindelighed. I Udkastet til Afhandlingen havde jeg først ogsaa anført Eksempler fra forskellige Egne i Tyskland, men strøg dem senere, fordi Afhandlingen ellers blev for lang.

Formanden: Det laa nær at antage, at Flensborg Landsret kunde føle sig fornærmet, siden de anførte Eksempler hidrørte derfra.

Jessen: Jeg har slet ikke haft Personer for Øje, hvad ogsaa Afhandlingen tydeligt udviser. Det er hele det tyske Retssystem, der sigtes til.

Formanden: De har kaldt Kusk Justus Ibsen fordrucken.

Jessen: Hans Navn var slet ikke nævnt, og hvis man ikke fra tysk Side havde indforskrevet nogle Eksemplarer af »Dansk Tidsskrift« og henvendt sig til ham, vilde ingen have anet, at det var ham, der var Tale om.

Formanden: De bestrider, at Deres Udtalelser ogsaa vilde være strafbare i Danmark.

Jessen: Ja. Da jeg var forberedt paa, at Spørgsmaalet herom vilde blive stillet til mig, har jeg allerede tidligere paa Grund af personligt Bekendtskab forespurgt hos en Retspræsident, Formand for Sø- og Handelsretten i København, Madvig, der for nogle Aar siden var praktisk Dommer som Medlem af Landsoverretten. Af Retsformandens Svar skal jeg tillade mig at oplæse: »Jeg vil indskrænke mig til at udtale, at jeg ikke kan se, at Deres Artikel — trods de enkelte skarpe Udtryk i den — paa nogen Maade er strafbar efter dansk Ret, saa lidt som jeg finder, at man med Rette kan sige, at der i sammes Udtalelse om Partiskhed i Forbindelse med Omtalen af Tysklands Landsretter er sigtet særlig til Landsretten i Flensborg.«

Tolken oplæste en Oversættelse af nogle Paragraffer i den danske Straffelov. *Jessen* henviste til andre Paragraffer i dansk Straffelov, i tysk Straffelov og tysk Straffeprocesslov. Kusken i Løgumkloster har ikke selv anlagt Søgmaal. Følgelig maa Sagen med Hensyn til ham falde bort, for saa vidt dansk Lovgivning kommer i Betragtning.

Derefter fremkom de første opsigtvækkende Oplysninger i Sagen.

Ved en Undersøgelse af Spørgsmaalet om, hvorvidt den kunde være forældet, fremdrog Retsformanden en Skrivelse fra Statsadvokaten i Flensborg af 15. Marts 1898 til Formanden for Flensborg Landsret med Forespørgsel, om han ikke vilde anlægge Sag mod Jessen. Den 22. Marts undertegnede Landsretspræsident, Friherre Brockdorff, saa et Straffeandragende.

Dernæst forelaa der en samtidig Skrivelse fra Statsadvokaten i Flensborg til Flækkeforstanderen i Løgumkloster med Forespørgsel, om Kusk Ibsen var fordrukken, og — hvis dette benægtedes — Anmodning om at spørge ham, om han ikke vilde underskrive et Straffeandragende imod Redaktør Jessen. Flækkeforstanderen stævnedes Ibsen op paa sit Kontor den 25. Marts og læste den paa-gældende Sætning i Artiklen i »Dansk Tidsskrift« for ham, hvorefter ogsaa Ibsen underskrev et Straffeandragende.

Som Vidner indkaldtes Boghandler Sørensen, Aabenraa, og Flækkeforstander Nielsen, Løgumkloster. Den sidste mente ikke, at Kusk Ibsen var hengiven til Drik. Han havde læst Artiklen i »Dansk Tidsskrift«, som var tilsendt ham med Akterne fra Statsadvokaturen i Flensborg.

Statsadvokat *Prahl* fastholdt, at selvfølgelig forelaa der en Fornærmelse mod Landsretten i Flensborg, om ikke paa anden Maade, saa fordi der var knyttet Forhaanelser til Omtalen af hele det tyske Retsvæsen. Han maatte endvidere fastholde, at Fornærmelsen var begaaet paa tysk Statsomraade. Tidsskriftet udgik i Danmark, men den anklagede har ønsket, at det blev udbredt ogsaa i Nordslesvig. Det bedste Bevis herfor var Anmeldelsen i »Flensborg Avis«, hvor det med Tilfredsstillelse blev fremhævet, at der ikke af det nye Tidsskrift vilde blive slaaet Bom ved Kongeaen. Skulde Retten imidlertid mene, at der kun kan være Tale om Fornærmelser, begaaet i Danmark, saa vilde han vise, at de ogsaa var strafbare der. Den danske Straffelov er, især med Henblik paa politiske Forseelser, langt haardere end den tyske.

Jeg har her, fortsatte Statsadvokaten, »Den danske Strafferet« af Goos, en af de mest fremragende, hvis ikke den mest fremragende danske Strafferetslærer i Danmark, og kan efter denne

Bog nævne flere lignende Sager, hvor den anklagede er bleven dømt.

Hvad Straffemaalet vedrører, maa der idømmes en haard Straf. Den anklagede har fornærmet Dommerne ved Flensborg Landsret paa en meget frivol Maade, og han har desuden søgt at rokke Tilliden til den tyske Retspleje, skønt han maatte være taknemmelig for at leve under de tyske Loves Værn. Han har ogsaa tit været straffet før, sidste Gang i 1892 med 10 Maaneders Fængsel. Jeg androg ved sidste Forhandling paa 6 Maaneders Fængsel. I Dag er jeg af den Mening, at dette ikke er tilstrækkeligt. Jeg andrager paa et Aars Fængsel, Fornærmelsen mod Ibsen kommer jo til. Jeg har ogsaa overvejet, om der burde udstedes Arrestordre mod den anklagede. Men da han de sidste Gange regelmæssigt har afsonet sine Straffe og nu er gift og har flere Børn, vil jeg se bort herfra.

Redaktør *Jessen*: Den offentlige Anklager har fremhævet, at jeg stod under de tyske Loves Værn og burde være taknemmelig for den Fordel, jeg har nydt herved. Dette Værn har for mig givet sig til Kende i, at jeg har maattet tilbringe mere end tre Aar i prøjsiske Fængsler.

Den offentlige Anklager har aldeles misforstaaet en Sætning i Anmeldelsen af »Dansk Tidsskrift« i »Flensborg Avis«, gaaende ud paa, at Tidsskriftet ikke vilde slaa Bom ved Kongeaaen. Der er her ikke tale om en Virksomhed nordfra og sydpaa, men omvendt. Der er udtrykt Tilfredshed med, at det nye Tidsskrift ikke vil forholde kongerigske Læsere Kendskab til nordslesvigske Forhold. Der staar i hele Artiklen ikke et Ord om, at Tidsskriftet skal udbredes syd for Grænsen.

Den offentlige Anklager har hævdet, at Forseelserne er begaaet i Indlandet, fordi Præsidenten for Flensborg Landsret har læst de paagældende Afsnit af Artiklen i Flensborg. Den ærede Anklager har Ret til at paastaa dette sidste, eftersom det er Anklagemyndigheden selv, der har tilstillet Retspræsidenten Heftet, for at han kunde rejse Sagsanlæg.

Paa et enkelt Punkt er jeg fuldstændig enig med den offentlige Anklager. Denne har i sin Bevisførelse brugt en Bog af Gehejmetatsraad Goos og sagt, at han var en af de mest fremragende,

maaske den mest fremragende danske Strafferetslærer. Netop fordi jeg er af samme Mening, har jeg henvendt mig til Hr. Gehejmeetatsraad Goos, der derefter har tilstillet mig et Skøn om den foreliggende Sag, som jeg beder Retten om at lade oplæse.

Retsformanden: De kan jo selv oplæse det, ligesom Statsadvokaten har gjort med sine Uddrag af den danske Straffelov.

Jessen holdt paa at faa en Retsbeslutning. Retten trak sig derefter tilbage til en Raadslagning, der endte med, at Oplæsningen paa Rettens Vegne nægtedes, men at den anklagede selv kunde læse det.

Jessen meddelte, at han efter at have set, at Goos's »Strafferet« var opstillet som Avtoritet imod ham, havde skrevet til Forfatteren, der under 30. Oktober havde sendt ham et Svar, holdt i Form af et Brev til den anklagede, hvori det hed:

»De har nu rettet det Spørgsmaal til mig, som Forfatteren af det nævnte Værk, om jeg godkender, at det efter den deri givne Fremstilling maa antages, at de Udtalelser, for hvilke De anklages, ere strafbare efter dansk Ret. Til Svar herpaa skal jeg udtale, at en saadan Udtalelse vilde være ganske ugrundet.«

Retsformanden: Vi vil lægge Skønnet til Akterne.

Jessen overrakte den tyske Oversættelse til Formanden og fortsatte:

Her foreligger altsaa fra den Avtoritet, selve Anklagemyndigheden har opstillet som den højeste i denne Sag, en Udtalelse for, at den danske Strafferet ikke hjemler Strafbarhed i dette Tilfælde, fordi:

1) Fornærmelser mod en prøjsisk Domstol er ikke strafbare efter dansk Ret.

2) Fornærmelser mod Domstole i Almindelighed er overhovedet ikke strafbare, naar ikke en bestemt Domstol er Genstand for Fornærmelsen.

3) En Sigtelse er efter dansk Ret kun strafbar, naar den efter hele sin Sammenhæng gaar ud paa at paasige vedkommende noget, som baade objektivt og subjektivt vilde være i Strid med den sædelige Fordring.

Jeg kan altsaa i denne Sag ikke straffes efter dansk Ret.

Der er derefter ikke andet tilbage af Anklagen, end at Forseelserne skulde være begaaet i Indlandet. Men da Handlingen blev begaaet, eksisterede »Dansk Tidsskrift« ikke endnu. Følgelig var det ikke udbredt i Slesvig. Der foreligger kun dette, at et Par Eksemplarer senere er kommen hertil, uden at jeg har haft det mindste med det at gøre.

For det Tilfældes Skyld, at der endnu skulde være Tvivl om, hvorvidt jeg skulde kunne findes strafbar efter dansk Ret, beder jeg om en Retsbeslutning til Afgørelse af, om Retten ikke bør fastholde sin Beslutning fra i Fjor, at der skal indhentes et Skøn fra det juridiske Fakultet ved Universitetet i København.

Retsformanden oplyste, at der var gjort Forsøg paa at faa et saadant Skøn. Den prøjsiske Justitsminister havde imidlertid meddelt, at det havde været umuligt for den tyske Gesandt i København at tilvejebringe et Skøn, som svarede til de Krav, man maatte stille om Upartiskhed m. m.

Jessen: Det maa bero paa en Misforstaaelse. Der kan ikke være gjort et saadant Forsøg. Jeg beder om en Retsbeslutning.

Statsadvokaten: Den anklagede har paaberaabt sig Gehejmeraad Goos og tilsyneladende med Rette. Jeg maa bøje mig for hans Avtoritet, men det er mig ubegribeligt. Om de danske Domstole i givet Fald vilde følge Goos's Mening, synes ogsaa meget tvivlsomt. Desuden hævder jeg, at Fornærmelserne er øvet i Indlandet, saa det andet kommer ikke i Betragtning.

Jessen: Jeg vil endnu en Gang gøre opmærksom paa, at jeg efter tysk Lov maa gaa fri for Straf for en »i Udlandet« begaaet Forseelse, saafremt jeg ikke er strafbar efter dette Lands Lov.

Retten trak sig nu tilbage, og da den 20 Minutter senere kom ind igen, meddelte Retsformanden, at man havde forkastet den anklagedes Andragende om paa ny at søge tilvejebragt et Skøn fra det juridiske Fakultet i København, da Spørgsmaalet om Strafbarheden efter dansk Ret kunde staa hen. Derimod var man ikke paa det rene med, hvorvidt Sagen var forældet, og Forhandlingen aabnedes derfor igen.

Vidneafhøringen viste, at det første Hefte af »Dansk Tidsskrift« først var bleven udbredt i Nordslesvig, efter at Anklagen mod Jessen var rejst.

Dømmen lød paa 6 Maaneders Fængsel. Retten var af den Mening, at Artiklen var objektivt fornærmende for Flensborg Landsret og for Ibsen. Der var ingen Tvivl om, at den anklagede havde været sig det fornærmelige bevidst. Han var en dannet Mand og litterært sysselsat, hvorfor han maatte vide det. Retten havde anset Fornærmelserne for øvet i Indlandet. »Dansk Tidsskrift« var ogsaa bleven udbredt i Nordslesvig, og det maatte antages at være sket med den anklagedes Vidende og Vilje. Der var stillet Straffekrav i rette Tid, saa Sagen var ikke forældet.

Foruden de 6 Maaneders Fængsel tilkendtes der de fornærmende Retten til paa den anklagedes Bekostning at lade Domsudskriften offentliggøre i »Flensborg Avis«, »Flensburger Norddeutsche Zeitung«, »Flensburger Nachrichten« og »Folkebladet« [en tysk Avis i det danske Sprog] i Haderslev.

Endelig skulde Siderne 46—61 af »Dansk Tidsskrift« fra Januar 1898 konfiskeres og Plader og Former til Afhandlingen ødelægges.

Redaktør Jessen anmeldte straks Revision og offentliggjorde den 9. November en Artikel i »Flensborg Avis«, hvori fremhævedes, hvad den timelange Duel havde bragt for Dagens Lys af forskellig Art:

»Hvorledes Fornærmelsessager mod danske Redaktører bliver til, fik man et godt Vidnesbyrd om ved den kielske Retsforhandling i Tirsdags . . .

Efter tysk Lov kan en privat Fornærmelsessag blive Genstand for offentlig Paatale, naar den offentlige Interesse kræver det. I Slesvig har den offentlige Interesse ofte krævet, at danske Mænd sættes under Tiltale for formentlige Fornærmelser mod Tyskere. Derimod kender man ikke Tilfælde af det modsatte, at Statsadvokaten har anlagt Sag mod Tyskere for Fornærmelser mod danske Folk.

Men selv om Statsadvokaten rejser Sag, saa kræves der, at den fornærmede Part først skal have stillet Begæring derom, have anraabt Statsadvokaten om Hjælp imod den Overlast, han har været udsat for. Denne de fornærmedes Hentyen til Statsadvokaten med Begæring om hans Hjælp blev i den foreliggende Retssag

iværksat paa den Maade, at det var Statsadvokaten selv, som gjorde dem bekendt med de paastaaede Fornærmelser og opfordrede dem til at undertegne et Andragende til ham om at anlægge Sag . . .

I Fjor forlangte Statsadvokat Prah i denne samme Sag, at Jessen skulde straffes med 6 Maaneders Fængsel. I Aar var Hr. Prahls Nidkærhed stegen til det dobbelte, idet han forlangte et helt Aars Fængsel. Han anførte ikke nogen som helst Grund til denne Stigning. Hvis Straffekravet skulde fordobles med hvert Aar, der gaar, saa burde vel den anklagede have Grund til at glæde sig, at Sagen ikke blev forhalet et Aar endnu, da Statsadvokaten saa kunde forlange Fængselsstraffen forhøjet til to Aar.

Det kunde mærkes, at Statsadvokaten var særlig fornøjet ved at henholde sig til Goos's »Strafferet«, og at han var lidet glad ved at se, at denne Trumf blev spillet ham af Haanden. Efter at Gehejmerraad Goos selv i sit Brev om den foreliggende Artikel havde ytret, at det var ganske ugrundet, naar den betegnedes som strafbar efter dansk Lov, var der ikke mere at gøre. Anklagen for en »i Udlandet« begaaet Forseelse stod ikke længere til at redde. Men saa klamrede Statsadvokaten sig saa meget fastere til den vovede Paastand, at den formentlige Forseelse var begaaet »i Indlandet«.

Det var et meget smukt Bevis, Statsadvokaten førte. Han sagde, at den flensborgske Landsrets Præsident havde læst Artiklen i Flensborg og altsaa var bleven ramt af Fornærmelsen her. Men hvem har forskrevet Artiklen til ham fra København og overleveret ham den? Det oplystes af Retsformanden, at det er den flensborgske Statsadvokat, som har overgivet Artiklen til ham. Det er Statsadvokaten, som har forskrevet Heftet, hvis han da ikke har det fra »Den tyske Forening«. Denne Udbredelse af Tidsskriftet er altsaa sket ikke ved den anklagede, men ved Statsadvokaten. Om de to andre Eksemplarer af Tidsskriftet, hvorom der var Tale, dem, som var udbredt gennem Hr. Sørensens Boghandel i Aabenraa, oplystes ved Vidneforhøret, at de først var bestilte, efter at Statsadvokaten havde rejst Sag mod Jessen. Saa havde Bestillerne faaet Lyst til at se Tidsskriftet. Altsaa var ogsaa denne Udbredelse foranlediget af Statsadvokaturen. Man

skulde synes, at Redaktør Jessen ikke kan straffes for en Ger-ning, som skyldes Statsadvokaten.

Medens der under Forhandlingen i Kiel brugtes flere iltre Be-tegnelser af Statsadvokat Prahl, var Retsformanden i det hele hensynsfuld i sin Udtryksmaade. Dog ytrede han engang om de politiske Domme ved Landsretten i Flensborg:

— Blive saadanne Tilfælde ikke pustede op og stærkt frem-hævede i den danske Presse?

Jessen: Pustede op — nej, stærkt fremhævede — jo.«

Efter at Redaktør Jessen saaledes Led for Led havde pillet det Anklagemateriale, der laa til Grund for Domfældelsen, fra hinan-den, gik han over til at fastnagle den Rolle, det tyske Gesandt-skab i København havde spillet i Sagen:

»En meget mærkelig Ytring under denne Forhandling om en Sigtelse for Partiskhed mod prøjsiske Domstole var den Udtalelse, der tilsyneladende tillagdes den tyske Minister i København — der simpelthen burde have efterkommet Rettens Opfordring —, at han ikke kunde afæske det juridiske Fakultet et Skøn i denne Sag, fordi det var umuligt at faa en Erklæring, der svarede til de Krav, man maatte stille i Henseende til Upartiskhed. Det kan ikke skønnes andet, end at der herved paastaas om den tyske Mi-nister i København, Baron Kiderlen-Wächter, at han mod det ju-ridiske Fakultet retter den samme Sigtelse for Partiskhed, som Landsretten i Kiel anser for værdig til en Straf paa et halvt Aars Fængsel, naar den rettes mod en prøjsisk Domstol.

Forhaabentlig er der her begaaet en Unøjagtighed undervejs. Thi det indses ikke, at Baron Kiderlen-Wächter kunde mene det foreneligt med sin Stilling som fredlyst tysk Minister i Køben-havn, at han i et Dokument, der er bestemt til at fremlægges i en Retssag, sigter et Fakultet ved Københavns Universitet for at være i Stand til at sætte sit videnskabelige Omdømme over Styr ved at afgive et partisk Skøn.«

Den 22. November, knap fjorten Dage senere, kunde »Flens-borg Avis« efter det prøjsiske Regeringsblad »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« meddele, at det tyske Riges Gesandt i Kø-benhavn, Hr. Kiderlen-Wächter, vilde blive forflyttet. Han var

udset til Gesandt i Rumænien. Forhenværende Legationssekretær i Paris, Gehejme-Legationsraad Schön, var bestemt til at være hans Efterfølger.

»Hr. Kiderlen-Wächter«, tilføjede »Flensborg Avis«, »er i den sidste Tid bleven nævnt en Del som Følge af hans Indberetning til Berlin, at han ikke kunde udføre Ordren om til Brug i Processen mod Redaktør Jessen at tilvejebringe et Skøn fra det juridiske Fakultet i København, da det efter hans Mening ikke vilde blive upartisk.«

Den 24. Februar 1900 kom Sagen til Forhandling for Rigsretten i Leipzig, hvor Jessen krydsede Klinge med Rigsadvokaten. Rigsretten anerkendte imidlertid ingen Formfejl ved Landsrettens Dom i Kiel, hvorfor Revisionsandragendet forkastedes.

Redaktør Jessen afsonede de 6 Maaneders Fængsel i Tiden fra 14. Maj til 14. November i Retsfængslet i Flensborg og overtog straks efter sin Hjemkomst igen den daglige Ledelse af »Flensborg Avis«. Allerede næste Dag begyndte han i hurtig Rækkefølge at forsyne Bladet med de ledende Artikler, der havde været savnet under hans Fraværelse, den 15. November »Slesviger eller Prøjsler«, den 16. November »Køller-Politik«, den 17. November »Fornærmelser mod Dommere«, den 18. November »Vilhelm II« i Anledning af et Attentat paa den tyske Kejser, den 20. November »Danske Skandaler«, sigtende til Wildenradt-Krabbe-Affæren, den 22. November »Prøjsiske Ejendoms køb i Nordslesvig« osv.

Her var baade Lyst og Evne til at indhente, hvad der var bleven forsømt under Fængselsopholdet. Naar Jessen saa sig i Stand til saa hurtigt at tage fat igen, skyldtes det sikkert, at Afsoningen af det halve Aar denne Gang forløb under særlig lempelige Former. Jessens Efterfølger som Redaktør af »Flensborg Avis«, E. Christiansen, har mange Aar senere fortalt om de Indtryk, han bevarede herom¹):

»I mange Maaneder gik jeg hver Dag op ad Trappen og trak i Klokken ved den store Gitterport. Langt om længe hørtes et Nøgleknippe rasle, og som gammel Bekendt blev jeg sluppet ind i »Skomagerbutikken«, et Modtagelsesværelse, hvori der paa Hylder laa en Del Fødtøj, som Fangerne havde istandsat. Fange-

vogteren fjernede sig, og et Par Minutter efter hørte jeg de kendte hurtige Skridt. Redaktør Jessen stod foran mig.

Naar Styret ikke var alt for skrap — første Statsadvokat ved Landsretten havde Fængslet under sig og gav Tonen an — kunde jeg medbringe Dagens Post. Til andre Tider kunde det knap nok gaa an at svøbe en ny »Flensborg Avis« om en Bog eller en Mælkeflaske. Men desuden skulde jeg aflægge en mundtlig Beretning om, hvad der var foregaaet i det sidste Døgn, og modtage Ordre. Saa vidt muligt styrede Jessen det hele ogsaa fra Fængslet, og han var ikke sen til at paatale enhver sproglig Bommert og enhver Bemærkning i Bladet, som ikke forekom ham tilstrækkelig rammende. Ved Lejlighed, omend sjældnere, vankede der ogsaa Ros.

En enkelt Gang slap jeg helt ind i Jessens Celle, og han bryggede en Kop Kakao til mig. Skønt jeg ikke var forvænt, forekom der mig fælt derinde: de høje hvidkalkede Vægge i det smalle Rum, Gittervinduet højt oppe, en Jernseng, et Bord og en Briks; trangt og knugende, og en karbolfyldt Luft, saa jeg syntes, det maatte være min Død, om jeg skulde blive her i Stedet for i enhver ledig Stund paa Cykle at fare ud ad Vejene og aande den friske Luft i fulde Drag.

Det har sikkert ogsaa været en Tortur for Jessen at tilbringe Maaneder og Aar af sit Liv i prøjsisk Fængsel, afskaaren fra at skrive i sit Blad og virke for den Sag, som han havde helliget sit Liv. Det var et oprivende og opslidende Liv, han førte, ogsaa uden for Fængslet. Under de vanskeligste økonomiske Forhold og under uafsladelige Forfølgelser, aldrig fri for Trusler og Forhør og Domfældelser, arbejdede han sit Blad i Vejret og afværgede Fjendens Stormløb som Føreren paa den sydligste Post. Naar han saa, fyldt baade af Bekymringer og utrættelige Planer om nyt Arbejde, stængedes inde i den prøjsiske Fangecelle og maalte den med lange Skridt, kunde han have Grund til at føle sig lænket til Klippen ved brutal ydre Vold.

Men ogsaa under disse Omgivelser var der mange Dage, da han fornøjet tog imod mig og rimede paa staaende Fod om et eller andet. Engang da han afsonede en seks Ugers Arreststraf — en mildere Form for Fængsel — og fik Lov til at tilbringe nogle Ti-

mer daglig i en af høje Mure omgiven lille Havetrekant, slap jeg hver Dag gennem flere Gitterporte ind til ham og fik fransk Undervisning i et Lysthus. Jeg mindes endnu, at Skarpretteren fra Magdeborg en Dag holdt os med Selskab; han skulde næste Morgen eksekvere en Dødsdom.

Det var ogsaa med blandede Følelser, en dansk Pressemand var paa Flensborg Domhus. Mange Gange har jeg siddet paa Tilhørerpladsen i Landsretssalen, mens Jessen stod i Aflukket omkring Anklagebænken. Hele Endevæggen over Tilhørerpladsen optoges af Lorens Frølichs store prægtige Billede af Valdemar Sejr, der giver Jydske Lov. Men Luften og Tonen i denne Sal var præjsisk helt igennem. I den anden Ende af Salen sad Dommerne og Statsadvokaten i deres Embedsdragter, værdigt afmaalte. Rettens Vogtere; men det var ikke vanskeligt paa Ansigterne at læse den Aand, der besjælede disse Folk. Det faldt ikke Jessen ind at ydmyge sig over for dem ved hyklet Ærbødighed. Men han kendte den præjsiske Lovgivnings Paragraffer ud og ind og gjorde det saa vanskeligt som muligt for den offentlige Anklager at finde rimelige Grunde for sit strenge Straffekrav. Udfaldet var dog som oftest givet. Her var der ingen, der ændsede eller nævnte, at Jessen talte en forfulgt Befolknings retfærdige Sag, her skulde der slaas ned paa de formastelige, som vovede at sætte sig op mod den præjsiske Magt og Vælde.

Pinagtigt var det at sidde hjemme paa Kontoret, naar Jessen eller en Medarbejder var for Retten. Man vidste af Erfaring, at der ikke var stort at haabe. Men vi havde været med til at forberede Afgørelsen saa godt som muligt ved at lede alt det Materiale frem, der kunde skaffes, og vi var overbeviste om, at Retten, at al Ret var paa vor Side. Naar saa den hjemvendende kom ind ad Døren, gjaldt det om at læse i hans Ansigt; men som oftest modtoges straks efter i knugende Tavshed Budskabet: seks Maaneders Fængsel, ni Maaneders Fængsel, engang halvandet Aars Fængsel.

En Smule overtroisk kunde Jessen lade ved Lejlighed. Det gjaldt om at have en heldig Haand i Livet, sagde han, og han haabede, at det maatte vise sig at blive Tilfældet med mig. Lange Fængselsstraffe var ødelæggende for Arbejde, Helbred og Hu-

mør. Idelig prækede han for mig, at det gjaldt om at undgaa den første lille Straf, den første Pengebøde. Havde man først den, saa blev den næste Gang anført som straffeskærpende, og saa var hundrede og eet ude.«

Men naar Redaktør Jessen saa var hjemme igen, har Grosserer J. C. Paulsen fortalt, saa festede det danske Flensborg enten i Borgerforeningen eller paa Sommers Hotel, som man undertiden maatte foretrække for ikke at udsætte den gamle Forening for Fare. Det var ikke blot udefra, Jessen blev budt velkommen hjem. Ikke mindst Flensborgerne samledes om ham, naar en af de haarde Straffe var overstaet.

Det er for øvrigt fra Jessens sidste Fængselsophold, Redaktør P. Simonsen, der som mangeaarig Medarbejder ved »Flensborg Avis« næst efter Jessen maatte tilbringe den længste Tid i prøjsiske Fængsler, fortæller²⁾:

»Inden jeg i Juni 1900 tiltraadte en 8 Maaneders Straf, var der kommen en anden Statsadvokat [end den gamle Statsadvokat Schwarz], en Mand nede fra Rhinlandet, der tog Sagen mere alvorligt og var meget nidkær for, at Staten ingen Skade skulde tage. Da jeg kom, havde Redaktør Jessen allerede været i Fængslet i henved seks Uger; han havde i alt seks Maaneder, den sidste Straf, han afsonede. Statsadvokaten anordnede da, at vi ikke maatte bo i samme Etage. Jessen var anbragt i Stuen, altsaa kom jeg op paa første Sal; og vi maatte ikke spadseres samtidig i Gaarden, altsammen med den Begrundelse, at vi kunde jo konspirere mod den prøjsiske Stat. Hvorfor det skulde være saa meget farligere for Staten, at vi talte sammen inden for Fængselsmurene end uden for dem — for vi tilbragte jo da heldigvis Størstedelen af vort Liv i Frihed og tilmed i de samme Redaktionsstuer —, vil vel for bestandig forblive en Gaade.

Man tog det dog ikke saa nøje. Vi kom somme Tider sammen i min Fangevogters Stue, og vi spadserede ogsaa mangan Gang sammen. En Eftermiddag ved en saadan Lejlighed kom Portneren løbende og hentede mig. Statsadvokaten, der ellers kun plejede at komme en Gang om Ugen, altid om Formiddagen, og ikke ventedes paa denne Tid, var under Opsejling; det var blevet telefoneret ovre fra hans Kontor, til Advarsel. Jeg blev altsaa reddet

indenfor i rette Tid, og Statsadvokaten forsømte da heller ikke at kigge ind til mig gennem Sprækken i Døren. Den prøjsiske Stat overstod den Fare, som laa i, at Jessen og jeg talte sammen i Fængslet; det blev ikke os, der ødelagde den, men Prøjsens eget Magtbegær.«

Tage Jessen nævner i Skildringen af sin Fader i »Haderslev Samfundets Aarsskrift« for 1937³), at da Redaktør Jessen i 1892 til 1893 afsonede en længere Fængselsstraf i Flensborg, maatte han modtage Besøg uden større Formaliteter. Baade Fru Jessen og hans etaarige Søster besøgte ham. Den 5. Juni 1900 var det Tage Jessens Tur — han var da godt halvandet Aar — at blive baaret op i Fængslet for at hilse paa sin Fader.

Men Fængsel var trods alle Lempelser Fængsel. Inden mange Aar var gaet, viste det sig, at de talrige Retssager og Fængselsophold havde tæret mere paa Jessens Kræfter, end han selv vidste.

WILDENRADT-KRABBE-AFFÆREN

Overpræsident Køller havde under sit Møde med den danske Deputation fra Christiansfeld-Eggen den 10. Januar 1899 beklaget sig stærkt over den sønderjyske Presse og henstillet til den danske Befolkning selv at oprette et Blad eller ogsaa købe et af de bestaaende og saa lade det redigere i, hvad han kaldte en freldelig Aand. Skete det, vilde alt blive godt.

Foreløbig svarede den danske Befolkning med paa et Møde i Tyrstrup den 21. Januar at vedtage en Tillidserklæring til den danske Presse og paa et stort politisk Møde i Nybøl den 29. Januar at vedtage en tilsvarende Udtalelse, hvori man erklærede sig »i fuld Overensstemmelse med vor Presse og vore ledende Mænds Varetagelse af vore efter de prøjsiske Love tilladte beretigede Interesser«. Resolutionen blev tilsendt Landdagsmand H. P. Hanssen i Berlin, der, sagde Forslagstilleren, Gaardejer Jürgensen, Hjortspring, efter den haarde Forhandling i den prøjsiske Landdag om Udvisningerne trængte til en Forfriskning, ligesom et Leve for den danske Presse fik stormende Tilslutning.

Men det var kun en Indledning til, hvad der skulde komme. I Foraaret 1900 overdroges Dagbladene »Modersmaalet« i Haderslev og »Hejmdal« i Aabenraa til Aktieselskaber. Den redaktionelle Ledelse forblev paa de samme Hænder som hidtil. Men nu ejedes de to Blade, som v. Køller havde anbefalet, af selve Befolkningen, og den sluttede dermed i endnu højere Grad end tidligere op om denne Del af Pressen og de Anskuelser, der kom til Orde i den.

Til Gengæld havde Overpræsidenten forbigaaende Heldet med sig, hvor det drejede sig om et andet af de danske Presseorganer, Landsdelens ældste Blad »Dannevirke«, ligeledes i Haderslev.

Den 29. December 1899 bragte »Dannevirke« paa fremtrædende Plads følgende Meddelelse:

»Fra i Dag af overtager Bladets Ejer, Dyrlæge J. H. Bjørnshauge i Aabenraa selv Udgivelsen af og Ansvar for Bladet.

Samtidig er undertegnede paa Grund af Uoverensstemmelse med Bladets Ejer bleven opsagt sin Stilling som Bladets Udgiver og Redaktør med Fratrædelse til 1. April og fralægger sig her-efter ethvert som helst Ansvar for Bladets Ledelse og Indhold.

Haderslev, den 29. December 1899.

M. C. Mathiesen.«

Den 2. Januar 1900 indeholdt »Dannevirke« derefter denne supplerende Meddelelse:

»Disse Linjer for at ønske »Dannevirke's« Læsere et godt Nyaar og forsikre dem om, at dette gamle danske Blad bestandig skal ledes i *ren dansk Aand og Følelse*. Ligeledes haaber jeg, at det skal blive til Bladets bedste, at jeg har sikret det unge Kræfter i dets nye Redaktør, Fru von *Wildenradt-Krabbe*, der om nogle Dage tiltræder Redaktionen. Glædeligt Nyaar.

J. H. Bjørnshauge.«

Den tidligere Ejer og Redaktør af »Dannevirke« H. R. Hiort-Lorenzen, der i 1877 nødtvungent, med en Udvisningsordre hængende over Hovedet, maatte forlade Sønderjylland, havde i 1879 solgt Bladet med tilhørende Aabenraa-Udgave »Freja« samt Ejendom og Trykkeri i Haderslev til Dyrlæge J. H. Bjørnshauge i Aabenraa, og dennes Broder, Magister J. J. Bjørnshauge, der var gammel Medarbejder ved »Dannevirke«, overtog Udgivelsen og Redaktionen. Redaktør Bjørnshauge, hvis Ledelse af Bladet nationalt havde været uangribelig, døde i 1891 og efterfulgtes af M. C. Mathiesen, der fra 1882 havde været Redaktionssekretær ved »Dannevirke«. Redaktør Mathiesen var en meget flittig og som sin Forgænger nationalt retlinet Mand, og det var derfor ikke saa mærkeligt, at han følte Forholdene ved Bladet mindre tilfredsstillende, naar dets Ejer, der var kommen i økonomiske Vanskeligheder og ogsaa efterhaanden blev noget svingende i sin

nationale Indstilling, søgte at paavirke Bladets Holdning og drage det bort fra den Vej, den sønderjyske Presse altid havde været fælles om. Da Dyrslægen i Efteraaret 1899 forlangte en Artikel optaget, hvori danske Forældre opfordredes til ikke at sende deres Børn paa kongerigske Højskoler og Efterskoler, men til den tyske Landbrugsskole i Aabenraa, var Maalet fuldt. Redaktør Mathiesen nægtede at optage Artiklen, og han blev derefter opsagt.

Fru Wildenradt-Krabbe var født i 1864 som Datter af den kendte radikale Politiker Herredsfoged Krabbe, blev i 1886 gift med Landskabsmaleren Joh. P. Wildenradt fra Helsingør, men senere skilt. Hun har selv, før hun overtog Redaktionen af »Dannevirke«, givet en lidt forenklet Fremstilling af, hvorledes hun kom i Forbindelse med Dyrslæge Bjørnshauge¹⁾:

»Jeg havde skrevet en Serie Artikler til »L'Indépendance Belge«, hvori jeg behandlede Finlands, Elsas-Lothringens og Nordslesvigs Forhold til deres respektive Stater. Artiklerne, som oversattes i »Berliner Lokal-Anzeiger«, vakte en Del Opsigt, idet de tog Afstand fra den nordslesvigske ganske unyttige Chauvinisme. De kom ogsaa »Dannevirke's« Udgiver Hr. Bjørnshauge i Hænde. Efter at have læst dem tog han øjeblikkelig til København og talte med mig om Sagen. Efter at have talt med min Fader, Herredsfoged Krabbe, om mit Forehavende, som han biligede, modtog jeg Tilbudet.«

H. P. Hanssen har i sin Afhandling om Køller-Politikken²⁾ hævdet, at det var den prøjsiske Landraad Uslar i Aabenraa, som Bjørnshauge var kommen i Forbindelse med, der drev paa, og at det var hos en lokal Meningsfælle, Apoteker v. Lachmann, han fik fat i den nye Redaktør.

Den 5. Januar 1900 offentliggjorde Redaktør Jessen en ledende Artikel i »Flensborg Avis« om de indtraadte Forandringer ved »Dannevirke«. Men forinden var der foregaaet en Slags Brevveksling, som Offentligheden indtil nu har været uden Kendskab til. Der havde allerede den 28. December Aaret i Forvejen været afholdt et privat Møde om Sagen med et formodentlig stærkt begrænset Antal Deltagere, blandt hvilke Jessen og H. P. Hanssen. Den 29. December sendte Jessen i Afskrift, »som en fortsættelse af forhandlingen i gaar«, efterfølgende Brev³⁾ til Dyrslæge Bjørns-

haage. Afskriften, der er gengivet med Afskriverens Retskrivning, er fejlagtigt dateret 1900, skal være 1899.

»Flensborg, den 29. December 1899.

Hr. Dyrlæge Bjørnshauge,

Aabenraa.

Efter hvad der med temmelig stor Bestemthed forsikres, skal der have været Tale om en Redaktionsforandring ved »Dannevirke«, idet De siges at have til Hensigt at opsiges Redaktør M. C. Mathiesen hans Stilling ved Bladet.

Da De som den ene af Parterne næppe saa let som udenforstaaende faar noget at vide om Publikums Dom om denne Sag, har De maaske ikke noget sikkert Indtryk af, paa hvilken Maade en stor Del af »Dannevirke's« Læsere vilde stille sig til en Opsigelse af Hr. Mathiesen.

De vil maaske tillade mig at gøre Dem opmærksom paa, at for saa vidt Hr. Mathiesen pludselig blev afskediget af sin Stilling uden efter Læsernes Mening selv at have givet skellig Grund dertil, saa vilde dette særlig i Haderslev og en stor Del af Haderslev Amt vække en ikke ringe Uvilje, og denne Uvilje kunde, hvis Redaktionsforholdene ved Bladet ikke ordnedes paa en Maade, som Læsere fandt tilstrækkelig betryggende, endog blive stærk nok til at give sig Udslag i et Forsøg paa at oprette et nyt Blad i Haderslev med Hr. Mathiesen som Udgiver.

Selv om De nærer Tvivl om, at et saadant Foretagende vilde have Held med sig, saa vil De indse, at det vilde, i hvert Fald en Tid lang, kunne skade »Dannevirke« ikke ubetydeligt, og i hvert Fald vilde ved Fremkomsten af et saadant nyt Presseorgan de nordslesvigske Presseforhold blive endnu mere forkludrede, end de er i Forvejen.

De vil indrømme, at dette er en Sag, som heller ikke kan være de andre danske Blade ligegyldig.

Det var maaske ikke umuligt, at der kunde fremkomme en Plan om, at Hr. Mathiesen, i Steden for at stifte et helt nyt Blad, kunde overtage Redaktion og Ekspedition af en for Haderslev og Om-

egn beregnet Udgave af »Flensborg Avis«. En saadan Ordning vilde jeg ikke finde ønskelig i og for sig, da den paa en Maade vilde forøge Forvirringen i Presseforholdene. Men De vil maaske finde, at det i givet Tilfælde kunde have sin Vanskelighed helt at forkaste en saadan Udvej, naar den fremtraadte som et mindre Onde, hvorved man undgik større Ulemper.

Det forekommer mig at være mest oprigtigt straks fra første Færd at stille Dem disse Muligheder for Øje. Ligesom det vilde gøre mig meget ondt, om der skulde kunne opstaa et Konkurrenceforhold mellem »Dannevirke«, som burde have sin Stilling nordoppe ubestridt, og »Flensborg Avis«, der uden for sit Op-land kun attraar at blive holdt og læst ved Siden af andre danske Blade, saaledes er jeg vis paa, at De nødvendig vilde give Anledning til Vanskeligheder af den antydede Art. Jeg har derfor ikke villet undlade at tilkendegive Dem, hvilke ubehagelige Muligheder der kunde aabne sig, om De saa Dem foranlediget til uden tvingende Grund at opsigte Redaktør Mathiesen, hvem De, hvad De end ellers kan have at indvende imod ham, dog vil indrømme, at han med en ulastelig Pligt troskab og Samvittighedsfuldhed har varetaget Bladets og Forretningens Tarv.

Det er vel overflødigt at tilføje, at dette Brev fremkommer uden mindste Opfordring fra Hr. Mathiesen, med hvem jeg ikke har haft nogen Forhandling om dette Anliggende.

Idet jeg haaber, at De ikke vil misforstaa min Aabenhed over for Dem, udtaler jeg det Ønske, at der heller ikke i det nye Aar maatte indtræde noget, som kunde forstyrre det gode Forhold mellem »Dannevirke« og »Flensborg Avis«.

Ærbødigst

J. Jessen.«

Redaktør Jessen sendte Brevet i Afskrift til H. P. Hanssen, idet han bemærkede, at han ikke havde noget imod, at denne viste det til M. Andresen og Kaptejn Fischer, der altsaa maa formodes at have deltaget i Drøftelsen Dagen forud, »medens der selvfølgelig ikke må tales almindelig derom, da så virkningen vilde kunne forspildes«.

Hvis Jessen og de andre har ventet sig den Virkning af Brevet, at Redaktionsskiftet ved »Dannevirke« maaske kunde være bleven undgaaet, saa viste det sig ikke at slaa til. Aktionen kom for sent. Samme Dag, som Redaktør Jessens Brev afgik til Dyrslæge Bjørnshauge og i Afskrift til H. P. Hanssen, gav Redaktør Mathiesen om Eftermiddagen gennem »Dannevirke« Meddelelse om, at han var bleven opsagt og skulde fratræde til 1. April 1900.

Redaktør Mathiesens Svoger, P. Eliassen, Kolding, fortæller i en Levnedsskildring af Mathiesen⁴), at han Nyaarsaften 1899 tilfældigt overværede en Samtale mellem den nye Redaktør, Fru Wildenradt-Krabbe, og den fratrædende Redaktør Mathiesen, og at Mathiesen herunder forholdt sig skarpt afvisende. Af denne Samtale har Redaktør Mathiesen selv givet et Referat til den daværende Formand for Foreningen »Dannebrog«, Pastor Johansen i Odense, som han netop i disse Aar stod i jævnlig Brevveksling med. Redaktør Mathiesen skriver i Brev af 7. Januar 1900⁵):

»Her i Byen, og sikkert ogsaa paa Landet misbilliger man i stærke Udtryk Hr. Bjs. Optræden; den kan aldrig være til Gavn for vor nationale Kamp, fordi den nødvendigvis maa splitte vore Kræfter, hvis det lykkes Bladet under de nye Forhold at faa nogen Indflydelse. Men man dømmes sandelig heller ikke den Kvinde mildt, der kommer herover for at ville lære os, hvorledes vi skulle føre Kampen for vor Sag. Jeg synes ogsaa nok, det er — mildest talt et stærkt Stykke. Hun besøgte mig paa Nytaarsaften og udviklede sine Ideer for mig; de vare af en meget evropæisk Natur. Det Sprog, vi talte og skrev, var »forfærdeligt«, og det var et »utaaleligt Tyranni«, de danske Blade udøvede over Befolkningen. Det »kunde ikke nytte« længere at haabe paa, at Tyskland nogen Sinde vilde give Slip paa Nordslesvig, det gjaldt at gjøre sig Forholdene saa lempelige som muligt, og det var »smaaligt« at holde paa Navnet »Sønderjylland«; i hendes Bedstefaders Tid brugtes Navnet Slesvig, og hendes Bedstefader havde været General i den danske Hær osv.

Jeg lod hende snakke og lod kun nu og da en Bemærkning falde; jeg fandt ingen Anledning til at drøfte Sagen med hende, hvilket forresten ogsaa vilde have været aldeles ørkesløst. Kun spurgte jeg hende til sidst, om hun ikke troede, at vi, der vare

Fr. Redacteur Jessen.
København hvis.

Fr. Bjørnschance har overgivet mig Deres Brev af 29 Decbr. til Besvarelse. Fr. Bjørnschance beder mig sige Dem, at den daarlige Forstaaelse og deraf følgende Adskillelse mellem ham og Fr. Mathiesen efter Fr. Bjørnschances Opfattelse er af en personlig og ikke politisk Natur.

At „Dannevirke“ paa Grund af Redacteur. Skiftet, hvis det:

fødte her og havde oplevet hele den Kamp, der var ført for Danskheden under det prøjsiske Herredømme, dog ikke kunde gjøre nok saa god Fordring paa at vide, hvorledes vi skulde forholde os, som hun, der hidtil kun havde kunnet se Forholdene paa Frastand, samt om hun ikke fandt det mærkeligt, at Ejeren af »Dannevirke« kunde faa Tilladelse til at antage en dansk Undersaat til en saa fremskudt offentlig Stilling, som det dog var at være Redaktør af et Dagblad, medens enhver dansksindet Arbejdsgiver ikke engang kunde faa Lov til at holde en dansk Tjenestepige.

Det første indrømmede hun, det sidste fandt hun naturligt og forklarede det paa den Maade, at Myndighederne dermed vilde forsøge at bringe den danske Befolkning paa andre Tanker end dem, den hidtil havde næret.«

Allerede den 2. Januar 1900 fik Redaktør Jessen Svar paa sit Brev til Dyrlæge Bjørnshauge, dog ikke fra Dyrlægen, men fra Fru Wildenradt-Krabbe. Brevet, der er skrevet med næsten tomme høje Bogstaver, lyder⁶⁾:

»»Dannevirke.«

Haderslev, den 2. 1. 19.

Hr. Redacteur Jessen

Flensborg Avis.

Hr. Bjørnshauge har overgivet mig Deres Brev af 29. December til Besvarelse. Hr. Bjørnshauge beder mig sige Dem, at den daarlige Forstaaelse og deraf følgende Adskillelse mellem ham og Hr. Mathiesen efter Hr. Bjørnshauges Opfattelse er af en personlig og ikke politisk Natur.

At »Dannevirke« paa Grund af Redacteur-Skiftet, hvis Aarsag Befolkningen misforstaar, vil gaa en vanskelig Periode i Møde, er muligt, men at det vil vedblive at tone rent dansk Flag, er sikkert.

Vi tvivler ikke om, at Deres oprigtige danske Sindelag vil forhindre Dem i at benytte denne Lejlighed til at sætte Splid imellem Bladene, og saaledes gøre den danske Presses Stilling end yderligere vanskelig og mindre værdig.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Oprettelsen af en Filial af

»Flensborg Avis« i Haderslev er vi ganske af Deres Mening, at det kun vil forøge Forvirringen i Presseforholdene.

Deres ærbødige

M. v. Wildenradt-Krabbe,
Redacteur af »Dannevirke«.

Den 3. Januar saa den nye Redaktions Program Lyset i følgende lille Artikel, som »Flensborg Avis« ikke fandt at burde forholde en videre Læsekreds:

»Nu fødes et Aarhundrede, og et andet dør.

Slutningen af det 19de Aarhundrede var for de danske — i Kongeriget som i Hertugdømmerne — den ukloge Politik, Nederlagets og Smertens Tid, lad det 20de Aarhundrede blive den kloge Politik, Taalmodens og Sejrens Æra.

Haardt ligger Skæbnens Haand paa os, og mørkt ser det ud, men for store Begivenheder og store Mænd er intet umuligt. Gud sendte Landplager over Ægypten, for at Ægypterne skulde løse Herrens Folk fra Trældom. Mindre kunde maaske gøre det for os.

Hold Haabet og Modet, særlig Taalmoden — som er den vanskeligste Form for Mod — oppe. Men svæk og forblød Eder ikke ved at trampe mod Braadden.

Den danske Presses Opgave her i Slesvig er at vedligeholde det danske Sprog hernede, at give dette indelukkede Folk Efterretninger og Indtryk fra Danmark og det øvrige Evropa, set med danske Øjne og fortalt med dansk Tunge, og inden for Klogskabens Grænser give Udtryk for Befolkningens egne Tanker.

Dagen bryder frem af Nattens Mørke, gid det 20de Aarhundrede maa se Morgenrøden for os.«

Sentensen om ikke at stampe mod Brodden var Bjørnshauge. Det indelukkede Folk var den verdenserfarne Fru Wildenradt-Krabbe. Morgenrøden var en Taleblomst, der ikke kunde vække Tilfredshed hos de Danske og skabte Mistæksomhed hos Tykkerne.

Svaret til Redaktør Jessen var trods den klare og bestemte Form lige saa tvetydigt. At tone rent dansk Flag kunde være to Ting,

enten som den øvrige sønderjyske Presse mere eller mindre fremtrædende at holde Danskhedens Fane højt baade politisk og kulturelt eller, som Dyrnlæge Bjørnshauge forestillede sig det, at nøjes med det kulturelle alene. Redaktør Jessen var selvsagt ikke i Tvivl om, hvad der laa bag. Men han foretrak at søge saavel Ejeren af »Dannevirke« som den nye Redaktør holdt saa nær op ad det gamle Grundlag som muligt.

»Man gaar saa vidt at antyde«, skrev han i en Artikel af 5. Januar, »at Danebrogsfanen ikke længere skulde vaje over »Dannevirke«, men at der skulde hejses et nyt Bannermærke, om ikke ligefrem en tysk Fane, saa dog et blakket Flag. Man har hentydet til, at »Dannevirke's« Ejer, Dyrnlæge Bjørnshauge i Aabenraa, et Par Gange har haft en Samtale med den slesvigske Overpræsident Køller om Udvisningssager, den ene Gang som Formand for en ny Forening, »Den mellemslesvigske Landboforening«, der anmodede om en Standsning i Udvisningerne af Tjenestefolk, som ere danske Undersaatter, den anden Gang som Talsmand for en enkelt Privatmand, der var bleven udvist. Skønt der i sin Tid har været givet udførlig Beretning om disse Samtaler i »Dannevirke«, og skønt der ikke foreligger noget bestemt om, at Hr. Bjørnshauge ellers har haft noget at gøre med Hr. Køller, saa har man givet at forstaa, at den formodede Signalforandring ved »Dannevirke« kunde være en Frugt af Aftaler med Overpræsidenten, som var gaaet ind paa, at Hr. Bjørnshauge antog en Redaktør fra København, uden at denne skulde være udsat for at blive udvist. Da nu den nye Redaktrice, Fru Wildenradt-Krabbe, ikke vides at være tysk Undersaat, saa har man heri villet se en Stadfæstelse af hine Rygter.

Alt dette er dog løse Formodninger. Den Forestilling, at »Dannevirke«, det ældste danske Blad i vor Landsdel, skulde blive helt eller halvt tysk, er simpelthen utænkelig.

For det første kan et Blad ikke saaledes uden videre løbe bort med sine Læsere og bringe dem over i Modstandernes Lejr . . .

For det andet er der ikke nogen Grund til at tro, at Dyrnlæge Bjørnshauge paa sine gamle Dage skulde gaa hen og blive tysk. Han er klog nok til at indse, at naar han som Indehaver af »Dannevirke« vilde bære sig ad paa samme Vis, som da Kommandan-

ten i Fæstningen Rensborg 1848 strakte Vaaben for Fjenden, saa vilde »Dannevirke's« Hær ikke bære sig ad som Tropperne i Rensborg, der modløse opgav Ævret, men den vilde sætte sig til Modværge, overvælde Fjenden eller selv bryde ud af Fæstningen. Men dernæst føler Hr. Bjørnshauge uden Tvivl ikke den fjærneste Lyst til at sætte en Plet paa den Ære, i en lang Række af Aar at have været Ejer af Slesvigs ældste danske Blad. Hr. Bjørnshauge vil nok ønske engang — det ske sent — at gaa i sin Grav som en god dansk Mand.«

Efter at have nævnt, at Bjørnshauge i de sidste Par Aar havde mistet sine Tillidsposter som Formand for »Aabenraa Amts Landboforening« og for »Den nordslesvigske Folkebank« i Aabenraa, hvad maaske kan have skabt Bitterhed hos ham, skriver Jessen videre:

»Skulde Hr. Bjørnshauge have i Sinde at udnytte sin Stilling som Ejer af »Dannevirke« til at fremhjælpe en ny Kampmaade i Forsvaret for Danskheden, saa bør dette ikke virke alt for skræmmende paa os. Vi have set sligt før. Der vil altid kunne rejses Tvivl om Rigtigheden af en vis Taktik. For en Del Aar tilbage blev der gentagne Gange, baade i kongerigske og slesvigske Blade, rettet skarpe Angreb paa den danske Ledelse hernede, paa den golde Protestpolitik, paa den brushovedagtige Presse, der bestandig løb Panden imod Muren, i Steden for at vi allesammen skulde være kloge som Slanger og enfoldige som Duer, være gode mod Tyskerne og faa dem til at være gode mod os igen. Vi døde ikke af disse Angreb, og vi dø ventelig heller ikke, om der i vore Dage blev gjort lignende Forsøg paa at indføre en ny Taktik.«

Imidlertid lader det sig ikke nægte, at det har vakt ikke ringe Misstemning hos Befolkningen, siger Jessen, at Redaktør Mathiesen »under noget foruroligende Omstændigheder« pludselig efter 17½ Aars Arbejde ved Bladet er bleven fjernet fra sin Stilling. Dets politiske Holdning har under hans Ledelse altid været ren og klar, og Bladets Ejer »vil utvivlsomt ikke nægte den fratraadte Redaktør sin Godkendelse for den enestaende Nidkærlighed og Samvittighedsfuldhed, hvormed han har røgtet sit omfattende og vanskelige Arbejde«. Men naar det nu er kom-

men, som det er, saa kan hverken Hr. Bjørnshauges Person eller den »hidtil ikke med vore Forhold nærmere fortrolige Dame«, Fru Wildenradt-Krabbe, selv med den bedste Mening om hendes Dygtighed og Omdømme, afgive en for hele Befolkningen fyldestgørende Betyggelse for, at Bladet vil blive ledet i det rigtige Spor:

»Redaktionsskiftet ved »Dannevirke« vil i manges Øjne let komme til at staa som en Begyndelse til en Eksperimenteren, hvis Følger man vanskelig kan beregne. Men saa længe der ikke gennem Bladet fremkommer noget, som med Rette vækker Forargelse hos den danske Befolkning, saa længe vil Hovedparten af dets gamle trofaste Læsekreds næppe slaa Haanden af det, og den øvrige danske Presse synes lige saa lidt at have fuld Føje til straks at opsigte en gammel kær Medfælle Huldskab og Troskab. Dette udelukker dog ikke, at man kan nære det Ønske, at Forholdene ved Nordslesvigs ældste Blad med det ærefulde Navn snart igen paa den ene eller anden Vis maa komme i deres gamle Gænge.«

Hermed var Døren holdt aaben baade for Ejeren og den nye Redaktør til fortsat Fællesskab med den øvrige sønderjyske Presse, omend det alvorlige Spørgsmaalstegn, der dannede Baggrund for hele Artiklen, ikke kunde overses. Det skulde snart vise sig, at den Vej, der var betraadt, vanskeligt eller slet ikke lod sig fravige.

Umiddelbart efter mødte det tyske Blad i Haderslev, »Schleswigsche Grenzpost«, frem med følgende sandsynligvis højere oppe fra inspirerede Advarsel:

»Det kan ikke være underkastet nogen Tvivl, at Fru Wildenradt-Krabbe har den alvorlige og faste Hensigt i Fremtiden at lede Bladet saaledes, at hun regner med de bestaaende Forhold, at hun i Særdeleshed undgaar alt — ogsaa ethvert Forsøg —, der paa lignende Maade som »Dannevirke« tidligere har gjort det, og som Blade som »Hejmdal«, »Flensborg Avis« og andre endnu den Dag i Dag gøre det, kunde opægge og ophidse Befolkningen i det nordlige Slesvig, som vil leve i Ro. Thi hvis hun ikke har denne Hensigt og ikke alvorligt og punktligt lader den blive til Handling, saa turde hendes Forbliven i »Dannevirke's« Ledelse kun være af kort Varighed. Myndighederne kunne og ville aldrig

taale, at en Udlænding her i Landet leder et Blad, som vilde gøre det til sin Opgave paa nogen som helst Maade at bekæmpe Tyskheden eller ophidse Beboerne imod hverandre. Vi tro ikke at gaa fejl i den Antagelse, at Tilsynsmyndighederne opmærksomme end nogen Sinde ville følge Bladets Holdning, og at de, hvis de udtalte Forventninger, som knytte sig til Redaktionsskiftet, skulde blive skuffede, i korteste Frist vilde gøre en Ende paa de nye Forhold ved at udøve de Rettigheder, som tilkomme dem.«

I en ny Omtale af de haderslevske Presseforhold den 11. Januar konstaterede Jessen, at hvilke Undskyldninger der end oprindeligt kunde have været for »Dannevirke's« Ejer til at indtage en Særstilling, saa var Bladet nu kørt fast. Mange haderslevske Abonnenter var falden fra, og flere vilde utvivlsomt følge efter. Bladets mulige Salgsværdi turde allerede være gaaet 10—20.000 Mark ned, og for hver Uge, der gik, maatte Ejeren regne med yderligere Nedgang. Det politisk rigtige vilde nu være, at »Dannevirke« blev købt af Danske paa Egnen og sluttet sammen med »Modersmaalet«.

Den 20. Juli 1900 blev »Dannevirke«-»Freja« med Trykkeri og Ejendom i Haderslev da ogsaa af Den nordslesvigske Folkebank i Aabenraa som ufyldestgjort Panthaver solgt til Aktieselskabet »Modersmaalet« for 52,000 Mark.

Ind imellem havde Redaktør Jessen, da han maaske har syntes, der ikke blev foretaget noget for at redde »Dannevirke« over paa sikre danske Hænder, mens Tid var, henvendt sig til Kaptejn C. C. Fischer i Aabenraa⁷⁾ for at undersøge, om han kunde faa Bladet paa Haanden, mens han søgte at skaffe Kapital til at købe det for. Den 22. Februar skriver han fra Flensborg til Kaptejn Fischer, der selvanden paa Bankens Vegne ved et af Bjørnshauge underskrevet Dokument var indsat som Ejer af Bladet samt indført i Grundbogen som Ejer af »Dannevirke's« Gaard i Haderslev med Ret til at sælge, saafremt Dyrlægens Forpligtelser ikke blev overholdt:

»Som følge af min samtale med Dem i forgårs tillader jeg mig herved at bede Dem rette en forespørgsel til folkebankens bestyrelse, om den er villig til at give mig bladet »Dannevirke« på hånden i fjorten dage. Da jeg skal rejse bort nogle dage, er otte

dage ikke nok. De kender jo planen med bladet. Jeg foretrækker, at handelen afsluttes med hr. Bjørnshauge, for at han ikke skal blive utilfreds, men jeg erkender, at banken må have føje til at afhænde bladet, hvis hr. B. ikke vil sælge inden midten af næste måned, da bladet kan antages at tabe en hel del af sin værdi.

Vedrørende prisen har jeg jo alt talt med Dem. Man plejer at regne 10 M. pr. abonnent. Det giver for 1600 abonnenter 16,000 M. Trykkeriet med bogstaver efter det gamle tyske system og med to forældede og slidte maskiner, hvoraf den ene vel nok er næsten opbrugt, kan ikke være meget værd. Grundejendommen kan vel nok koste 20,000 M. Som en almindelig handelsvare kan forretningen næppe takseres højere end 40—50,000 M. Men bladets navn, historie og traditioner må også betales, og jeg vil ikke anse 60,000 M. for nogen urimelig pris.

Jeg tillader mig derfor at spørge, om folkebanken vil give mig Dannevirke-Freja med trykkeri og grundejendom på hånden i fjorten dage — fra beslutningsdagen at regne — for 60,000 M.

Deres forbundne

J. Jessen.«

Svaret var dateret Aabenraa den 24. Februar:

»Hr. Redaktør J. Jessen

Flensborg.

I Svar paa Deres ærede Brev af i Forgaars kan jeg meddele, at Folkebankens Bestyrelse anser det for tvivlsomt, om de ere berettigede til at give nogen Bladet »Dannevirke-Freja« paa Haanden til en bestemt Salgspris, af denne Grund ser Bestyrelsen hellere, at De handler med Bjørnshauge om Salget.

Jeg troer, at dersom der ingen Handel kommer istand, vil Banken rolig vente med gjøre noget i den Sag, indtil Opsigelsesfristen er udløben.

Med Tak for sidst og en venlig Hilsen til Dem og Deres Hustru forbliver jeg

Deres hengivne

(ingen Underskrift).«

Redaktør Jessens Plan med Bladet, som vi ikke veed noget om, har antagelig været den, at »Dannevirke« med Aflægger ligesom tidligere, i alt Fald indtil videre, skulde udgaa som selvstændigt Organ med Redaktør Mathiesen som Leder, saaledes som han var det, før han blev afskediget. Naar Bestyrelsen for Den nordslesvigske Folkebank henviste Jessen til Bjørnshauge, hænger det sandsynligvis sammen med, at man efter det først affattede Dokument var indgaaet paa i et andet ikke at sælge, uden at Dyrnlæge Bjørnshauge paa Forhaand havde godkendt det, en Bestemmelse, Bjørnshauge nu ikke tøvede med at gøre Brug af.

Den 24. Juli bragte »Dannevirke« i Spidsen af Bladet følgende Indsigelse:

»»Dannevirke-Freja's« Ejer og Udgiver, Hr. Dyrnlæge J. H. Bjørnshauge, har nedlagt retslig Protest mod det af Folkebanken i Aabenraa uden Hr. Bjørnshauges Vidende foretagne Salg til Aktieselskabet »Modersmaalet«.

»Dannevirke-Freja« vil foreløbig fremdeles udkomme med samme Udgiver og Redaktion.«

Derefter udviklede dette beskæmmende Afsnit af den sønderjyske Presses Historie sig paa en Maade, ingen havde tænkt, til Glæde for Tyskerne, Tilfredshed hos den stædige Bjørnshauge og den intrigante Fru Wildenradt-Krabbe, men til levende Forargelse inden for store Dele af den danske Befolkning.

Imens havde Bjørnshauge erklæret sig fallit, og Amtsretten i Aabenraa lagde paa Boets Vegne Beslag paa Bladet. Samtidig havde Køberne forsømt at faa Bjørnshauges Navn slettet i Firma-registret og den nye Ejers Navn indført i Steden, og før dette var sket, vilde Postvæsnet ikke gaa med til at forsende Bladet for de nye Ejere. Da Boet heller ikke vilde betale Arbejds løn, hørte Bladet i det hele taget op med at udgaa.

Før »Dannevirke« lukkede, fik Fru Wildenradt-Krabbe endnu, den 15. September, udsendt følgende:

»Til vore Læsere. Idet vi i disse Linjer tager Afsked med vore Læsere fra det nærværende »Dannevirke«, er det os en Glæde at kunne meddele, at vi som Fuglen Fønix atter stige nygenfødte frem til den 1. Oktober dette Aar i »Det gamle Dannevirke« (Redaktion og Trykkeri Skibbrogade Nr. 140).

Der mødes atter »Dannevirke's« Venner »til Kamp for alt, hvad vi har kært«: Dansk Sind og Sprog, Frihed og Ret. Vi lade os ikke skræmme af Fjenden eller slaa ned af Bokserne.

Paa glædeligt Gensyn!«

Hertil kom endnu, at midt under den herved opstaaede Forvirring tilegnede tre af Byens mest kendte Tvangstyskere, Redaktøren af det lokale Fortyskningsblad »Schleswigsche Grenzpost«, K. Strackerjan, det tyske Blads Forlægger, Bogtrykker W. L. Schütze, samt dennes Søn, Uwe Schütze, sig ved Anmeldelse til Postvæsnet de nu ledigblevne danske Bladtitler. Aktieselskabet »Modersmaalet« protesterede, men forgæves, og anlagde senere Sag mod de tre Ransmænd. Fru Wildenradt-Krabbe havde ogsaa anmeldt de gamle Navne, men fejlagtigt hos Amtsretten, saa heller ikke hendes Protest nyttede noget.

Da de to danske Bladnavne for Haderslevs Vedkommende nu var i Tyskernes Eje, foretog Redaktør Jessen det eneste, der var at gøre, anmeldte Bladtitlerne »Dannevirke« og »Freja« i Flensborg, hvilket for saa vidt var fuldt lovmedholdeligt. Hvis Domstolene, skrev Jessen i en Fremstilling af Sagen i »Flensborg Avis« den 18. December, fælder den Kendelse, at den tyske Tilegnelse er sket med Urette, og at Bladtitlerne tilhører Aktieselskabet »Modersmaalet«, saa giver »Flensborg Avis« selvfølgelig Afkald paa dem, og over for en Antydning i det tyske Blad i Haderslev, at Anmeldelsen i Flensborg nok var et Skaktræk, rettet mod Aktieselskabet »Hejmdal« og Landdagsmand H. P. Hanssen, svarede Jessen:

»Den tyske Avis kan spare sig sine Dybsindigheder. »Flensborg Avis« vil stille sig lige saa kollegialt over for »Hejmdal« som over for »Modersmaalet«. Skønt »Flensborg Avis« har en Udgave for Aabenraa (»Aabenraa Avis«), der udkommer paa tolvte Aar, og skønt Bladet altsaa har nogen Hjemstedsret der, saa har den i alle disse Aar holdt sin billige mindre Udgave tilbage fra denne By for ikke at gøre »Hejmdal« — og tidligere »Freja« — besværlig Konkurrence. En lignende Hensynsfuldhed kan vises med Hensyn til Bladtitlen »Freja«, der efter Overleveringen hører hjemme i Aabenraa. Skulde »Modersmaalet« ikke faa Lov til at føre Titlerne »Dannevirke« og »Freja«, saa at disse

Navne ikke mere kunne komme frem i Haderslev, saa vil, hvis »Hejmdal« til Fordel for »Modersmaalet« opgiver sin Særtitel for Haderslev, »Haderslev Dagblad«, til Gengæld »Flensborg Avis« være villig til uden Vederlag at afstaa Bladtitlen »Freja« til »Hejmdal«, naar dettes Aktieselskab og Landdagsmand Hanssen skulde sætte Pris paa at føre dette gamle danske Bladnavn tilbage til det oprindelige Hjemsted Aabenraa.«

Den 1. April 1900 havde Redaktør M. C. Mathiesen faaet Ansættelse som udenrigspolitisk Medarbejder ved »Modersmaalet«. Men han var bleven en stille Mand. En tiltagende Tunghørhed gjorde, at det var indendørs Arbejde, der laa bedst for ham.

I 1903 blev Mathiesen for anden Gang afskediget, og for anden Gang greb Redaktør Jessen ind til Fordel for sin gamle Arbejdsfælle ved den danske Realskole i Haderslev. Han henvendte sig til Grosserer Julius Nielsen, Damager⁸⁾, der var bleven Gustav Johannsens Efterfølger i den prøjsiske Landdag, som Jessen var det i den tyske Rigsdag, og som han derfor stod i Samarbejde med i Berlin. Brevet er dateret Kollund, Fjordmark, den 4. Oktober 1903.

»Hr. landdagsmand, grosserer J. Nielsen, Damager.

Måske har De hørt, at redaktør M. C. Mathiesen er bleven opsagt af »Modersmaalet«. De vil indrømme, at vi aldrig kan være bekendt at lade ham stå hjælpeløs, efter at han i over 20 år har været i den danske presses tjeneste, hvor han saglig altid har været på ret køl.

Ved sekretær Lyckes død er der bleven en kassererpost ledig ved en forsikring. Den ønsker hr. Mathiesen at søge. Jeg håber, De vil være enig med mig i, at vi bør se at lægge vor indflydelse i vægtskålen til bedste for hr. Mathiesen ved denne lejlighed. Posten er ikke til at leve af, men den yder dog noget, og noget er jo bedre end intet.

Om »Modersmaalet« for øjeblikket kan få nogen, der kan gøre bedre gavn end hr. Mathiesen, turde være et stort spørgsmål. Når de alligevel har sat sig det i hovedet, og når opsigelsen er sket, så er der næppe noget ved den sag at gøre. Opsigelsen var undertegnet af d'hr. Finnemann, Sabroe, Fink og Jacobsen. Den sidste kender jeg ikke. Det gjorde mig ondt at se Finne-

manns navn under opsigelsen. Når man selv uforskyldt er kommen i ulykke [Finnemann var efter i en Menneskealder at have været anerkendt som præjsisk Statsborger pludselig bleven stemplet som Optant og udvist], så skal man nødig være med til at vise mangel på hensyn mod andre.

Men hvorom alting er, så gælder det nu om at hjælpe hr. Mathiesen til noget, og jeg stoler på, at De i denne henseende så godt som jeg vil føle vor fælles forpligtelse.

Venlig hilsen!

Deres forbundne

J. Jessen.«

Jessen skrev et lignende Brev til Skrumsager i Københoved, og hans Bestræbelser medførte, at Mathiesen sidst paa Aaret blev valgt til Sekretær for »Den nordslesvigske Hagelskadeforsikringsforening«, ligesom han blev løserer knyttet til »Modersmaalet« som Redaktør af dets Søndagstillæg.

Fru Wildenradt-Krabbe begyndte i sit nye Blad, som det havde været Tilfældet i det gamle, med at gøre Front til to Sider, dels mod Tyskheden og dels mod den øvrige sønderjyske Presse. I sin Førsteartikel i »Det gamle Dannevirke« raadede hun til aldrig at ophøre med Modstanden mod Erobrerne, »den fremmede Race«, eller at resignere. »Men Modstanden maa være forstandig og formaalstjenlig, udelukkende have Danskheden og danskes Tarv for Øje, og fremfor alt: aldrig drives hverken som Sport — eller Karrière. Om Danskheden skal blive ved at bestaa i Nordslesvig, maa hver enkelt dansk have Mod og Vilje til i sit eget Hjærte og sit eget Hjem at bygge en Skanse, bag hvilken Kærligheden til dansk Nationalitet og dansk Sprog kan leve, og forsage den morsomme, men ulykkebringende Sport at »drille Tyskerne« og kævles med Regeringen.«

Det var »Parade-Pressen«, de andre danske Blade i Grænselandet, der havde det moralske Ansvar for Udvisningerne. For den gjaldt det om at fortrædige Tyskerne langt mere end at gøre en Dansk noget godt. I øvrigt vilde hun, i en anden Artikel, tilgive

de Danske, der havde voldt hende Fortræd. Thi ingen ønskede i højere Grad end hun Fred mellem alle Danske.

Man har spurgt, hvor hun fik Pengene fra til det nye Blad, »Det gamle Dannevirke«. En Medarbejder ved Bladet »København«, som opsøgte hende ved Bladets Start, rettede bl. andet efterfølgende Spørgsmaal til hende:

— Der siges, at Deres Blad startes for tyske Penge. Hvis ikke, hvem skyder da Penge ind?

Fruen: Der kommer ikke en Penning i det. Grunderne ere alle danske Mænd. T. E. Proprietær Bjørnshauge til Sillerupgaard, der indskyder 10,000 Mark, en Datter af General Krogh osv. osv., Navne, som jeg ikke ønsker nævnt, men som ere fuldtud danske.

— Var De hos Hr. Køller?

Fruen: Nej, jeg har aldrig talt med ham, aldrig set ham, aldrig skrevet til ham.

— Man siger mig, at De i Deres Færd baade journalistisk og praktisk set favoriseres af den tyske Regering.

Fruen: Det kender jeg intet til. Jeg er blot fornuftigere end mine Landsmænd. Man skal ikke løbe Panden mod Muren, thi det bliver dog Panden og ikke Muren, der revner. Hvert Land sine Love. De maa respekteres. Er man i Danmark, maa man rette sig efter danske Love, nu er vi i Tyskland og maa tage Hensyn dertil.«

Den københavnske Korrespondent karakteriserede, efter at have gengivet Samtalen, Fru Wildenradt-Krabbe saaledes:

»En begavet, men urolig og ikke altid lige smagfuld Aand. En Kvinde med mere Forstand end Hjærte. En Karakter, der ikke altid behandles retfærdig, men som paa den anden Side bevidst eller ubevidst »irriterer Fjenden« ved hele sin moderne Maade at være paa, der nu engang ikke passer til Stedets Sædvaner, til den dybe, alvorlige og vemodige Stemning, der hviler over et Folk, som er erobret.«

Dette svarede i nogen Grad til den Holdning, Redaktør Jessen foreløbig indtog, og som han nu og da blev kritiseret for. I et Brev fra Formanden for De samvirkende sønderjyske Foreninger,

Tandlæge Axel Carstens, den 5. Januar 1900, til Pastor Johansen, Odense, falder Ordene skarpt og uvenligt⁹⁾:

»Og saa har jeg været saa fortrykt og forknytt i disse Dage for al den Skænsel med »Dannevirke«. Jeg begriber nu som saa ofte ikke Jessen, der afleverer den valne Artikel idag om Sagen — en Fortsættelse af hans ubegribelige Undskyldninger for Bjørns-hauge & Comp. ved Slagelsemødet. Nej, nu er jeg dobbelt glad ved, at jeg drog Sagen frem dernede og benævnedes den ved sit rette Navn, som jeg da ogsaa fik varm Tak for af Sønderjyderne ÷ Jessen.

Hans mærkelige Artikel om Hjemmetyskerne kan jeg heller ikke forstaa. Jeg tror ikke, han og jeg nogensinde kommer til at gaa rigtigt i Spænd sammen.«

Redaktør Mathiesen, der altid omfattede Jessen med mindre Velvilje, end denne nærede over for ham¹⁰⁾, indfletter i et Brev af 24. November samme Aar ligeledes til Pastor Johansen:

»Jessen er da endelig sluppet ud. Jeg har undret mig over hans Holdning med Hensyn til Fru Wildenradt-Krabbe. Hvad kan han mene med halvvejs at undskylde hendes Færd i »Dannevirke«-Sagen. Der er mange her, der kritiserer ham skarpt derfor.«

For dem, der havde fulgt Redaktør Jessen gennem Aarene, skulde det nu ikke have været saa helt umuligt at forstaa, hvad han mente, og hvad han vilde.

Lektor H. V. Clausen giver i en Afhandling »Fra Køllerpolitikens Dage«¹¹⁾ Fru Wildenradt-Krabbe Tilnavnet »Landsforrædersken«, en Betegnelse, Jessen aabent udtalte sig imod. Han medgav ogsaa, at »Flensborg Avis« vistnok var det eneste danske Blad, der fra første Færd havde anbefalet et vist Maadehold over for hende. Naturligvis var han ikke blind for »den politiske Uforstand, som er hende i Kødet baaret og i Pennen skaaret«, »hendes uforlignelige Ukyndighed om vore Forhold og hendes lige saa fuldkomne Mangel paa Forstaaelse af dem«. Men naar det paa daværende Tidspunkt, November 1900, ikke var godtgjort, at Fru Wildenradt-Krabbe havde modtaget tyske Penge, saa maatte man alene af Retfærdighedsfølelse afstaa fra, at Landsforræder-Betegnelsen blev anvendt.

Det hørte med til den lange Linje i Redaktør Jessens Kamp for

Danskheden, at det afgørende Skel skulde sættes mellem de prøjsiske Magthavere og deres svorne Tilhængere paa den ene Side og hele den øvrige sønderjyske Befolkning paa den anden. Vi var faa nok i Forvejen, vi havde ikke Raad til at støde nogen fra os, saa længe det paa nogen mulig Maade kunde undgaas. Gang paa Gang tilkendegav han, at Hjemmetyskerne trods alt hørte os til, og at vi altid maatte sigte efter at vinde dem tilbage. Hvor meget mere saa ikke de sløje, de vaklende og ligegyldige. Det viste sig ogsaa netop paa den Tid, at Skellet ved et Byraadsvalg i Sønderborg blev sat der, hvor Jessen fandt det naturligt, idet Byens Danske og ikke faa Hjemmetyskere gik til Valg sammen mod det prøjsiske Embedsmandsparti og fik deres Kandidater valgt. Over for de fremmede Magthavere og deres Tilhæng var Jessen stejl og uforsonlig, over for de andre kunde han med Landsdelens særlige Udvikling i Minde være langmodig og overbærende.

Der kom ogsaa den Dag, den 3. April 1939, da det skulde vise sig, om der havde været Hold i, hvad Jessen tilstræbte, og da det nazistiske Stortyskland, der havde sejret stort ved alle andre Landegrænser, maatte erkende, at ved den dansk-tyske Grænse af 1920 strakte Kræfterne ikke til. Ikke alene den bevidste Danskhed, men ogsaa den af Tyskerne saa stærkt opreklamerede tredje Retning, de saakaldte nationalt blakkede, bekendte sig hin Dag til Danmark. Hvad Jessen havde arbejdet hen til, hvad han undertiden staaende alene uvægerligt havde fastholdt, det var nu, over en Menneskealder senere, for en meget væsentlig Del bleven til Virkelighed. Saa langt ser den, der er et Hoved højere end de fleste. Saa langt saa Redaktør Jessen.

Ogsaa da der forud for det danske Folketingsvalg den 3. April 1901 blev rejst Storm mod Fru Wildenradt-Krabbes Fader, Folketingsmand Krabbe, der var valgt i Kalundborg—Samsø-Kredsen, fordi han ikke tilstrækkelig klart vilde tage Afstand fra Datteren, søgte Jessen, der da var udpeget til at være Gustav Johannsens Efterfølger som dansk Rigsdagsmand i Berlin, omend af andre Grunde, at holde igen over for et vist kongerigsk-sønderjysk Samspil i Sagen. Det var især H. P. Hanssens Venner i København, der gik til Angreb paa Krabbe. Da denne imidlertid ikke havde

faaet nogen Modkandidat, saa der kun var Ja- og Nej-Afstemning, erklæredes han for valgt med 1227 Ja-Stemmer mod 1273 Nej. Da Krabbe derefter af Venstre den 8. Oktober blev indstillet og af Folketinget valgt til dets Næstformand, udvidedes Aktio- nen direkte til syd for Kongeaaen, og det kostede Jessen heftige Bebrejdelser fra den varmhjertede, men iltre Skolebestyrer Hjort i København, at han ikke gik lige saa haardt paa. Men Redaktør Jessen, der til enhver Tid over for de tyske Myndigheder ved- kendte sig den kulturelle Støtte fra Kredse i Danmark, havde bl. andet af Forhørene i Edsbruds-Sagen draget den Slutning, at paa det politiske Omraade skulde man holde sig hver for sig.

»En resolution er jeg kun ked af«, skrev han den 18. November 1901 til Hjort¹²⁾ »fordi jeg absolut forkaster indblanding i kongerigske affærer, ligesom vice versa. En kraftig forhandling med kraftige udtalelser og forslag til en kraftig resolution og afslut- ning med en dagsorden, hvori der henvises baade til debattens en- stemmighed og til betænkeligheden ved en ligefrem protest-reso- lution mod et parti i kongeriget og derved indblanding i konge- rigske forhold — dette, mener jeg, vilde være den smukkeste og værdigste form og tillige den mest virkningsfulde, naar den tele- graferes til Ritzau.«

Resultatet blev, at der paa et Møde i Aabenraa, den 21. Novem- ber, efter at der var falden en Række protesterende Udtalelser fra Deltagere i Mødet, vedtoges en af P. Skau, Bukshave, foreslaet saalydende Resolution:

»Forsamlingen udtaler, at det har gjort et pinligt Indtryk i Nordslesvig, at Folketingsmand Krabbe efter den Maade, hvor- paa han har indblandet sig i vore Forhold, er bleven kaldet til en Ærespost i det danske Folketing.«

Redaktør Jessen understregede i Tilslutning hertil, at Reso- lutionen ikke skulde opfattes som en Indblanding i kongerigske Anliggender, men som en Afværgelse af Hr. Krabbes Indblan- ding i nordslesvigske Forhold. Derpaa blev Resolutionen enstem- mig vedtaget.

Aabenraa-Resolutionen vakte, som det var at vente, megen Modvilje nordpaa.

Et Genskær af den Stemning, der kom til Udbrud i Forbindelse

med Resolutionen, har vi i et Brev til J. N. H. Skrumsager, København, fra Præsten for den unitariske Menighed i København, Uffe Birkedal¹³⁾) af 3. December 1901:

»Det var dog tydeligt nok, at Jessen trykkede sig derved, men ikke turde bruge den Avtoritet, han dog må antages at sidde inde med, siden I vil gøre ham til Rigsdagsmand, til at hindre den — jeg gentager det — højst ubetimelige og ukloge Resolution, der jo ikke blot og ikke mere var rettet mod Krabbe, men mod det danske Folketing. Under ingen, ingen Omstændigheder burde det være sket. Det nytter ikke, at Resolutionen vil tage Afstand fra enhver Tanke om Indblanding i Kongerigets Forhold, naar den i sig selv er en, endogså meget stærk, Indblanding. Går jeg hen på Gaden og giver en Medborger en på Tuden, så hjælper det ikke, at jeg samtidig siger, at jeg ikke tilsigter nogen Fornærmelse.

Nå, men De siger jo, at vi slog først, at Bevægelsen udgik fra Kallundborg og ikke fra jer, og at vi, længe før I havde udtalt eders Uvilje mod Krabbe, vilde lære jer at holde Fingrene ved jer selv ved at gøre ham til Formand, hvilket er den forkerte Verden. Jeg véd dog ikke rettere, end at den sønderjyske Presse straks var med til at opløfte et Skrig mod Kr., da hans Valg i Kalldb. lå for, og gottede sig, da han ikke fik Stemmer nok i første Omgang. Det er det, jeg har tænkt på, og det er faktisk, at når Krabbe blev valgt til Næstformand, så var det for at give ham Oprejsning (ligesom da min Fader blev valgt til Formand efter sin Afskedigelse 1865). Dersom Krabbe nu bliver Minister, og det er ikke helt usandsynligt, hvis Hørup tager sin Afsked eller dør, så er intet vissere end det, at det er jer, der gør ham til Minister. — Således er Verden, kære Skrumsager.«

Krabbe blev dog først Minister i det første radikale Ministerium 1909—10, og da var Wildenradt-Krabbe-Affæren forlængst ikke aktuel mere.

Efter at Aktieselskabet »Modersmaalet« havde anlagt Sag i Striden om Bladtitlerne, traf først Landsretten i Flensborg den 3. Juli 1901, dernæst Overlandsretten i Kiel den 25. Marts 1902 og endelig Rigsretten i Leipzig den 1. December 1902 den Afgørelse, at Navnene »Dannevirke« og »Freja« tilhørte Aktieselskabet, og

at Strackerjan og Schütze ingen Ret havde til at udgive Blade med disse Navne. Men først i sidste Halvdel af Januar 1903 kunde »Modersmaalet« meddele, at de to Blade nu igen kunde bestilles gennem Postvæsnet. Og et Par Aar senere, i 1906, fik Aktieselskabet af Overlandsretten i Kiel tilkendt en Skadeserstatning af de Herrer Strackerjan og Schütze paa 3000 Mark samt Sagens Omkostninger. Det havde været en lang og trang Vej at gaa for de retmæssige Ejere, men det var til Gengæld bleven en dyr Fornøjelse for de uretmæssige.

Var Redaktør Jessen varsom med at støde Danske ud i Mørket, naar der ikke forelaa uomstødelige Beviser imod dem, saa tøvede han ikke med at gribe til, naar alt talte for, at deres Handlinger ikke taalte Dagens Lys. Under sine Ophold som Rigsdagsmand i Berlin maa han paa en eller anden Maade have faaet Vished for, at Fru Wildenradt-Krabbe ikke stod til at redde mere. Og da hendes Blad »Det gamle Dannevirke«, der i Anledning af en Domfældelse over en af Jessens Medarbejdere havde bragt nogle voldsomme Angreb paa »Flensborg Avis«, og disse Udfald i den tyske Presse citeredes som hidrørende fra et dansk Blad, erklærede Jessen kort og knapt, »Flensborg Avis«, den 16. August 1902:

»Bladet »Det gamle Dannevirke« opretholdes ved hemmelige Pengemidler fra de prøjsiske Myndigheder og opretholdes ene og alene for at skade Danskheden.«

Fru Wildenradt-Krabbe svarede i det vante Ordvalg, og Redaktør Jessen rejste Privatklagesag mod hende for at faa den af ham rettede Beskyldning nærmere belyst. I det første Retsmøde blev Sagen udsat, i det næste et halvt Aar senere, 11. Juli 1903, begærede han Overpræsidenten i Slesvig, det var nu v. Wilmowski, samt Landraaderne i Haderslev og Aabenraa tilkaldt som Vidner for at give Oplysning om, hvorvidt »Det gamle Dannevirke« direkte eller indirekte modtog Støtte fra de prøjsiske Myndigheder. Dette vedtoges, og Retten fastsatte den nye Forhandling til 24. September.

Men før man naaede saa vidt, lod Fru Wildenradt-Krabbe, sikkert ikke uden Sammenhæng med den forestaaende og for Overpræsidenten med flere ubehagelige Vidneafhøring, »Det gamle

Dannevirke« gaa ind. I August 1903 standsede hun Bladet med en Erklæring om, at hun nu vilde lade sit Parti »gro i Stilhed«, hvorefter hun tog til Paris. Retssagen var dermed bortfalden. I 1906 ægtede Fru Wildenradt-Krabbe en hollandsk Advokat, Hanks Drielsma, og hun skal senere være død i det fremmede.

Først Aaret efter afsløredes det under et indre tysk Opgør omkring den berygtede Fortysknings-Prælat i Skærbæk, Jacobsen, hvis Bank med tilhørende Foretagender var gaaet i Stykker, at der i sin Tid havde været Forhandlinger i Gang om at købe det rigtige »Dannevirke« for tyske Penge, og at Fru Wildenradt-Krabbe havde overværet disse Forhandlinger, men at de var strandede.

De rollehavendes Navne fra de Aar er saa godt som gaaet i Glemmebogen. Fru Wildenradt-Krabbe selv var en fremmed Fugl, der vel en Overgang kunde skabe Forvirring inden for den sønderjyske Bladverden, men aldrig fik virkelig Tilslutning til det Arbejde, hun saa letsindigt havde paataget sig. Det gamle danske Blad, som hun og Meningsfæller havde søgt at bringe ud af Kurs, overlevede dem alle. »Dannevirke«-»Modersmaalet« har siden Genforeningen været Organ for Partiet Venstre og er fra 1956 sammensluttet med andre Venstreblade syd for Kongeaen.

»FLENSBORG AVIS« OMKRING AARHUNDREDSKIFTET

Det havde gennem mange Aar været Redaktør Jessens Drøm, at den Dag maatte komme, da »Flensborg Avis« var et konsolideret Blad, der kunde bære sig selv uden Tilskud nordfra og derfor ogsaa være saa uafhængigt af alt og alle, som Jessen maatte ønske det.

I et Brev til stud. theol. H. P. Hansen, den senere Rektor ved Efterslægtens Gymnasium og en Aarrække Formand for Grænseforeningen, dateret Flensborg, den 11. Marts 1891¹⁾, skriver Jessen:

»Jeg sukker efter den tid, jeg håber på, da »Flensborg Avis« skal være pekuniært fuldt uafhængig, thi før den tid kan jeg ikke gøre noget for andre ting.«

Men allerede i 1896, da Jessen forhandler med Foreningen »Dannebrog« om Støtte til Frieksemplarer paa Sproggrænsen, er Bladet aabenbart saa vidt. I Brev af 15. Januar til Pastor Johansen, Odense²⁾ gør Jessen gældende:

»Det forekommer mig, at har »Flensborg Avis« kunnet arbejde sig op til nu ellers fuldstændig at stå på egne ben og udrede alle sine retsomkostninger selv, så er det ikke ubilligt, at vi støttes noget mere ved uddelingen af frieksemplarer.«

Støtten var for øvrigt selv efter den Tids Pengeværdi ikke saa forfærdelig stor. Det fremgaar af Brevet, at »Flensborg Avis« i 1895 af egne Midler har uddelt Frieksemplarer for i alt 2180 Mark, mens »Dannebrog« til samme Formaal ydede 524 Kroner.

Op mod Aarhundredskiftet har »Flensborg Avis« ganske givet trods Køller-Politik og idelige Bøder og Fængselsstraffe kunnet fastholde det økonomiske Grundlag for Bladets Virksomhed,

som det efterhaanden havde tilkæmpet sig. Det fornemmes ogsaa af den Imødekommenhed, Jessen udviste i et Brev fra Flensborg til Kaptejn Fischer, Aabenraa³⁾), der har henvendt sig til ham vedrørende Aktietegning til »Hejmdal«, da det gik over til Aktieselskab. Det er ikke en Mand, hvis Blad kæmper for Livet, der her taler:

»Flensborg den 28. marts 1900.

Hr. kaptejn C. C. Fischer,

Åbenrå.

Hvis der var søgt aktionærer til »Hejmdal« fortrinsvis i Sundved og på Als, altså i »Flensborg Avis's« og »Dybbølposten's« opland, så vilde jeg have fundet sagen noget betænkelig. Efter hvad Hr. Andresen har meddelte mig, er aktietegning i Sundved indskrænket til hr. Hanssens slægt. Nørreals var i gamle dage »Flensborg Avis's« særlige opland, men det er længe siden; skønt vi har mange abonnenter der, må det dog betragtes som tilhørende »Dybbølposten« og »Hejmdal«.

Vi har i sin tid som en slags gengældelse mod hr. Matzens »Hejmdal«, som på nærgående måde trængte ind på Gråsten, i Tønder osv., oprettet »Aabenraa Avis« — »Freja« havde gjort noget lignende — og da denne åbenråske udgave bestod, inden hr. Hanssen købte »Hejmdal«, har vi ikke noget ansvar over for ham. Alligevel har vi ikke ønsket at volde nogen konkurrence, hvorfor vi har holdt den mindre udgave borte fra Åbenrå.

Jeg har derfor for min del ikke det allermindste imod, at »Hejmdal« befæster sin stilling i Åbenrå og omegn. Jeg regner, at »Hejmdal's« opland mod syd går midt ned imellem Åbenrå og Flensborg fjorde. Jo mere »Hejmdal« kan få indpas i sit eget opland, des glidere må vi være, ligesom jeg ikke skal have det mindste imod, at »Hejmdal« holdes i vort opland ved siden af »Flensborg Avis«. Men da denne, for i længden at kunne hævde sin stilling, er nødt til at holde på sit nærmeste og bedste opland også nord for Flensborg fjord, hvoraf det bedste er Sundved, så har jeg kun haft noget imod, at folk i denne egn ved materielle interesser blev knyttede til et andet blad.

Som De heraf vil se, kan jeg ikke have det allerfjerneste imod,

Flenborg, den 5. november 1889.

H. stud. theol. H. P. Hansen

København.

De og den kreds af studenter, som den 1. oktober lykønskede mig i anledning af Flenborg avis's tyveårige beståen, bedes modtage min tak for Deres opmærksomhed.

Et tyveårs-jubilæum er nærmest en kattrølked; men de stætteste fortagender især sig frem ved hjælp af reklamen, og de fortagender, der anser sig selv for gode, blive antrent nødte til at gøre det samme.

Lige vilde vi også finde en lejlighed til ved at optrykke en del ældre artikler at vise, at Flenborg avis altid i hovedsagen har haft det samme program.

For øvrigt er det jo ganske stort, at en dansk avis i Flenborg har kunnet holde sig tyve år under präjriske forhold, og at den i løbet af de sidste 6-7 år har fået 6 gange så mange abonnenter, og vel at mærke

at den nu forholdvis ikke har så
mange holdere i Kongeriget som for 6-7
år siden.

Dette afsnit er gæst paa vidfællers
ansøgninger; og jeg er glad over at have
haft del deraf. En del havde kunnet
gøres bedre, enkelte fæser måske undgås,
enkelte vridigheder måske ligeledes; men
det er ikke så let at bære indsigelse.
Vælgten under årelangt slid af den art.

Folk er i almindelighed lettest
manglerne; det er rart, at andre se
de gode sider ved arbejdet. Når du og
den kreds, der med Dem understøttede
den uheldige skrivelse til mig, skatte den
gørring, vi gør her over, så er dette mig
en så meget større glæde, som jeg
altid føler mig stærkt tiltalt af alvorlig
fæderlandskærlighed hos den yngre slægt.

Vi have her så mange værdifulde
at kæmpe med, at det gør godt os og
da et møde til slutning. Lykkeligvis bør
vi gøre regning paa hos den danske
befolkning her nede. Jeg takker Dem for, at
også de fåle så levende deltagelse for
er virksomhed.

Obedient

at der i Åbenrå og omegn tegnes aktier på »Hejmdal«. Kan aktietegningen være til gavn for bladet og landdagsmand H. P. Hanssen personlig, så skal dette glæde mig meget.

Fabrikant M. Andresen nævnte aktietegningen i et brev til mig for nogle dage siden. Da jeg ikke har fået lejlighed til at svare — i går var jeg i Kiel i anledning af min retssag — men

Ifølge den Afregning, som blev sendt vor Ekspedition fra Posten sidst i Marts d. A., blev der af de seksspaltede Udgaver af »Flensborg Avis«, som alle bærer Navnet »Flensborg Avis« enten som Hovedtitel eller som Undertitel, og som indeholder alle Bladets Annoncer, sendt med Posten

i Januar Maaned d. A.	6338
i Februar Maaned d. A.	6407
i Marts Maaned d. A.	6427

Til Læserne i Byen uddeltes efter mine Optegnelser i Forretningsbøgerne først i Januar 771, sidst i Marts 853 Eksemplarer.

Hertil kommer endnu de Eksemplarer, der sendes til Amerika, de Blade, som afhentes i Ekspeditionen, Overtrykseksemplarerne samt den mindste Udgave, der kun indeholder en Del af Annoncerne.

Det samlede Oplag, der tryktes, var baade først i Januar og sidst i Marts 8000 Eksemplarer.

Flensborg, den 23. April 1901.

J. Vrang.«

Endvidere skriver Jessen den 2. December 1901 til Sognepræst Johansen, nu Svanninge, efter at han i København har søgt at fremskaffe et Beløb til Gustav Johannsens Enke, saa hun kan klare sine foreløbige Forpligtelser⁵⁾:

»F.D. får for fremtiden ikke nogen udgift til parlamentarisk repræsentation, da jeg anser det for uforeneligt med en rigsdagsmands stilling herneude at modtage penge til sin politiske virksomhed fra andre steder end Nordslesvig. [Der havde i 1890-erne regelmæssigt i Vælgerforeningens Budgetter været afsat Beløb paa 1000, 1200 og 1400 Mark til Rigsdagsmandens Virksomhed, formodentlig til Rejser, Møder og lignende.] Jeg anser det heller ikke for nødvendigt at ligge så lang tid ad gangen i Berlin. Derimod tager »Flensborg Avis« gerne vedblivende mod den hidtid ydede støtte til frieksemplarer. Da disse udelukkende udbredes ved sprogrænsen eller i de sproglig truede egne sønden for Flensborg—Tønder-Linjen — ingen nordligere end Hanved, Medelby, Ladelund og Sønder Løgum sogne —, så kan denne ud-

bredelse betragtes fra et rent nationalt sprogligt synspunkt. Støtte i denne retning anser jeg for aldeles ubetænkelig, så længe bladet ikke har råd til at bringe store ofre selv.

Dette i al hast. Jeg har kun villet skrive dette nu, fordi det kunde lette gennemførelsen af mit andragende om at få nogle penge til fru Johannsen.«

Alt tyder da paa, at Redaktør Jessen paa det Tidspunkt har naaet et af de Maal, han havde sat sig, at se »Flensborg Avis« som et forholdsvis vel situeret Foretagende, og at han nu med nogenlunde Tryghed kunde tage til Berlin for at varetage det Arbejde, Befolkningen havde overdraget ham.

Den nye politiske Udvikling hjemme i Danmark fulgtes af Jessen med største Tilfredshed. Da Landet sidst i Juli 1901 omsider fik et Venstre-Ministerium, erklærede han, at man fra alle Synspunkter maatte betragte det skete som en glædelig Begivenhed. Og i sin Nyaarsartikel i »Flensborg Avis« 1. Januar 1902 omtalte han ogsaa Ministerskiftet:

»I vort gamle danske Fædreland har det første Aar i det tyvende Hundredaar [i tyske Blade havde man begyndt det nye Aarhundrede 1. Januar 1900, hvad Jessen havde vendt sig imod], bragt en ubetinget glædelig og lykkelig Begivenhed, det Regeringsskifte, hvorved Landets store Flertalsparti, Venstre, for første Gang kom til Magten. Der kan være delte Meninger om Besættelsen af den ene eller den anden Ministerpost eller om en eller anden af det nye Ministeriums Regeringshandling; men man bør ikke deraf lade sig forstyrre i sin Glæde over endelig at føle sig befriet for det Mareridt, som den i de senere Aar aldeles uholdbare Stilling var bleven for det danske Folk, og for den Uhygge, dette Forhold maatte vedligeholde hos alle Danmarks Venner. Der bliver nu tilbage at ønske, at Højrepartiet maa samle sig til et fast, godt og besindigt Modstandsparti, hvad der ikke gerne maa savnes i en Nutidens Forfatningsstat, og at Venstrepartiet ogsaa nu, da det er kommet til Magten, for en rum Tid maa kunne bevare sit Sammenhold og sin Handlekraft tillige med det Maadehold, som synes at være en ny Tilvækst til dets tidligere gode Egenskaber. Hvad enten man føler sig mest knyttet til Højre eller til Venstre — man kunde maaske endog tilføje: til

Socialdemokraterne med —, maa man ønske, at Højre kan arbejde sig op til at være et i nogen Maade modstandsdygtigt Parti, og at Venstre, der tilsyneladende dog for en Aarrække maa være selvskreven som Regeringsflertal, kan have Held med sig i sit Arbejde for Landets Fremgang.«

Imens fortsatte de præjsiske Anklagemyndigheder og Domstole den Kurs over for den sønderjyske Presse, og ganske særlig »Flensborg Avis«, som de een Gang var slaet ind paa. Her kom, naar Bladene ikke paa anden Maade kunde rammes, Paragraffen om »grov Uorden« svært godt tilpas. Til sidst blev det dog selv Myndighederne i Berlin for meget, saa de fandt det nødvendigt at skride ind. I Februar 1897 kom det til Offentlighedens Kundskab, at den præjsiske Justitsminister i en Anordning havde indskærpet, at Mangelen paa nærmere Udformning af det omhandlede Lovsted, Straffelovens Paragraf 360, 11, ikke maatte forlede til Anklager og Domfældelser i Forhold, som ikke kunde bringes ind under andre Straffebestemmelser, men at Forseelser mod Paragraffen tværtimod maatte bestaa i Handlinger eller Undladelser, hvorved den offentlige Ordens ydre Bestaaen forstyrredes eller var truet. Men da havde Redaktør Rossen allerede maattet udstaa 14 Dages Arrest for i det af ham redigerede »Nordslesvigsk Søndagsblad« at have optaget et Stykke, der indeholdt Ordene Sønderjylland og sønderjysk, mens Bogholder Vrang havde afsonet 6 Ugers Arrest, fordi disse Ord var bleven staaende fra tidligere i et Par Kundgørelser og Jernbane-Køreplaner.

Den af »Flensborg Avis's« Medarbejdere, der næst efter Jessen maatte udholde de haardeste Straffe, var imidlertid Redaktør P. Simonsen. Han var Landmandssøn fra Branderup i Haderslev Vesteramt og tiltraadte, efter at have studeret ved tyske Universiteter, i 1893.

Den første længere Fængselsstraf, Redaktør Simonsen blev ikendt, hidrørte fra en lille Notits i den Del af Bladet, Simonsen var ansvarlig for, og hvori der under Overskriften »Edens Helighed« udtryktes Forundring over, at den præjsiske Militærmusik, efter at de nyindkaldte Rekrutter i Oktober 1895 havde aflagt Soldatereden i Frue Kirke i Flensborg, ved Hjemmarchen

spillede Oprørssangen fra 1840-erne, »Schleswig-Holstein meerumschlungen« for dem. Som fornærmede optraadte den lokale Militær-Kapelmester og desuden den efter Straffesager mod »Flensborg Avis« umættelige tidligere Løjtnant i den danske Hær, der havde kæmpet mod Danmark under Treaarskrigen, Brandkommissær Zeska. Da Simonsen forkastede de flensborgske Dommere, forhandlede Sagen ved Landsretten i Kiel, hvor Dommen, der senere stadfæstedes, lød paa 2 Maaneders Fængsel.

Efter et Par forgæves Forsøg paa yderligere at komme »Flensborg Avis« til Livs lykkedes det samme Hr. Zeska igen at faa Ram paa Bladet, og det var ogsaa denne Gang Redaktør Simonsen, i Marts 1901, da han følte sig krænket af en Omtale af et Mindesmærke, rejst for nogle Soldater af Oprørshæren, der var falden i Kamp mod Egnens Befolkning, paa Kirkegaarden i Brøns. Et Andragende som sidst om at forkaste Dommene ved Landsretten i Flensborg var bleven afvist. Redaktør Simonsen fremholdt under Forhandlingen, at Omtalen kun gjaldt dem, der havde deltaget i Affæren ved Brøns, og der var Zeska ikke med. Statsadvokaten mente, at Omtalen kunde gælde alle de Officerer, der var gaaet over dengang. Simonsen hævdede, at Mindesmærket havde vakt Forargelse hos Flertallet af Sognets Befolkning, hvilket der kunde fremskaffes en Erklæring for, og at han derfor havde varetaget berettigede Interesser. Det blev til 6 Maaneders Fængsel.

I Maj 1901 føjedes hertil for en Meddelelse i »Hejmdal«, delvis gengivet i »Flensborg Avis«, om en udvist Fanøpige en Anklage for Fornærmelse mod Amtsforstander Stojentin i Toftlund, der skulde have øvet Pres mod den stævnedes Pige for at faa hende til at underskrive Forhandlingsprotokollen. Det hele opløste sig i, at da den konstituerede Amtsforstander ikke forstod Dansk og Pigen ikke Tysk, var der aabenbart indløbet nogle Misforstaaelser. Resultat: Simonsen og Thade Petersen, »Hejmdal«, hver 3 Maaneders Fængsel. For Redaktør Simonsen blev de to Domme slaet sammen til 8 Maaneder.

Aaret 1902 blev et endnu haardere Aar for Redaktør Simonsen.

Den 9. April nævnte Aar traf Overlandsretten i Kiel en Afgørelse i en Sag vedrørende Udvisningsordrer mod en Optant og

en Optantsøn, som ikke var bleven efterkommet. Overlandsretten godkendte Udvisningsordrerne. I et Referat af Retsforhandlingen i »Flensborg Avis«, der nok mente, at der var bleven tilvejebragt en formel Overensstemmelse mellem de domfældtes Udvisning og den foreliggende Lovgivning, men ikke en reel, oplystes, at Retten efter den offentlige Forhandling raadslog i to Timer, og der tilføjedes:

»Naar Overlandsretten har været saa længe om at begrunde disse Domme, saa er det ikke underligt. Naar det var givet, at Dommene ikke skulde gøres om, og naar det var ønskeligt, at Lovens Forskrifter tilsyneladende blev opretholdte, saa kunde det jo nok koste lidt Hovedbrud at faa disse to Ting til nogenlunde at stemme overens.«

Overlandsretten følte sig fornærmet, idet den heri saa en Sigelse for at have bøjet Retten. Forhandlingen fandt Sted ved Landsretten i Flensborg den 11. Avgust, og Dommen lød paa et Aars Fængsel.

Nogle Dage senere blev Redaktør Simonsen pludselig arresteret, som det hed, paa Grund af Mistanke om Flugt. Redaktør Jessen henvendte sig øjeblikkelig til Retten og fik mod en Kavtion paa 10.000 Mark den arresterede løsladt.

Selvfølgelig, skrev »Flensborg Avis« bagefter, indeholdt de paagældende Ytringer en Kritik af Dommen, og selvfølgelig antages det, at den ikke er rigtig. Men naar Overlandsretten traf en Afgørelse, som er i Strid med hele den danske Retsopfattelse, saa behøver man ikke at se andet og mere i den end den Sandhed, at en vanskelig eller tvivlsom Sag ikke kan afgøres saa hurtigt som en Sag, der er let og ligetil.

Nogle Maaneder senere, den 17. Oktober, fulgte en ny og alvorlig Dom i Hælene paa den foregaaende.

Det drejede sig her om en Artikel i »Flensborg Avis« for 1. Juli, »Højskamling og Knivsbjerg«, hvor der blev taget til Orde mod et ondsindet med usandfærdige Paastande spækket Udfald mod en Sommerfest paa Skamling i det kielske Blad »Nord-Ostsee-Zeitung«, der til Sammenligning priste den tyske Fest paa Knivsbjerg ved Aabenraa.

Det er vistnok den skarpeste Artikel, Redaktør Jessen nogen

Sinde har skrevet. For selv om den ikke stod paa ledende Plads i Bladet, hvor Jessen var den ansvarlige, og altsaa ikke regnedes til de mere betydningsfulde, saa er det utvivlsomt Jessen, der har lagt Haand til. Han søgte ellers altid i sine Artikler at virke rolig, maadeholdent, overbevisende over for Bladets Læsere. Artiklerne kunde godt være bidske og snertende. Men han lagde Vægt paa at overholde en Form, der appellerede til Læsernes Tilslutning. Over for Slesvig-Holstenere, der som den berømte Ørelæge, Professor Dr. med. H. V. Meyer, København, efter Trearskrigen vendte sig til Danmark, havde Jessen altid en aaben Haand. Da der efter Professor Meyers Død opstod Strid om at rejse et Mindesmærke for ham, tog Jessen, i »Flensborg Avis« for 28. August 1895, Parti imod dem, der gjorde Indsigelse, og advarede mod, at dansk Fædrelandskærlighed kom »i Vanry for Utaalsomhed eller Trangsyn«. Men optraadte de udæskende, slog han haardt igen. Og i Knivsbjerg-Artiklen er for en Gangs Skyld det hede Sind løbet af med ham. Det er hans Vrede, hans Haan, hans Foragt for Prøjseriet og alle dets Gerninger, der lyser ud af næsten hver Linje.

Maaske har Redaktør Simonsen trods det forbitrede Gensvar ikke haft Lyst til at ændre ved det. Der brændte i ham en stille Glød, som ikke let lod sig til Syne udadtil, men som var der, og som lejlighedsvis kunde røbe sig i et enkelt Ord, en Betoning, et Glimt bag Brillerglassene, der sagde en, at hans Indstilling over for Prøjservældet var af Flint og ikke lod sig paavirke af nogen eller noget.

Javel, der er Forskel, skrev Jessen, en overvældende Forskel paa de to Festpladser. Paa Skamlingsbanke laves der ingen Hundekunster, der er hverken »Turnere« eller Sækkeløbere eller hidkommanderede Skoledrenge, hverken Dans eller Drikkeri, ingen indvandrede Embedsmænd med den hele Garde af underordnede Bestillingsmænd, ingen frafaldne, ingen Overløbere, ingen Magttilbedere, ingen Trælle og Trællesjæle. Der er kun frie Borgere, uafhængige danske Mænd og Kvinder, der i ædel Samfundsglæde samles om et godt Ord om gode Emner.

»Og saa vil vore Fjender, der søger at efterligne alt dansk, at efterabe det, at forvrænge det, saa vil de, naar de med deres

Skillingen har faaet fat paa en gammel dansk Bakke, og ved Hjælp af Tilskud fra Hr. Krupps internationale Millioner faaet rejst et Gudebillede af Sønderjyllands Dødsfjende paa Toppen [Bismarck-Taarnet med Jernkansleren helt oppe⁶], saa vil de komme og tale om en Sammenligning med Højskamling, det folkeligt hellige Bjerg, der har hørt Danmarks og Sønderjyllands ædlestes Mænd hæve deres Røst for Sandhedens, Frihedens og Retfærdighedens ophøjede Sag. Naar vi har Højskamlings skønlige alvorlige værdige Aasyn i Minde, saa kommer Fortyskningsbakken med sit grinende Abefjæs for at forvrænge, hvad der er Folket helligt og dyrebart . . .

I det kielske Blad tales der om den store Støtte paa Højskamling som en »Søjle, der ikke er en Fabriksskorsten ulig«. Aa, de stakkels Tyskere, hvis Sejersmonumenter er saa utaaeligt stygge, det ene mere end det andet. Tysklands moderne Bygninger og Monumenter er berømte i hele Verden for deres Grimhed og Smagløshed, lige fra Krinoline-Germania paa Sejrsstøtten i Berlin til den tyske Rigsdagsbygning og Sejrs-Alleen. Naturligvis har de mistet Sansen for Obeliskens simple og enkle Skønhed.«

Og Jessen sluttede med at pege paa det danske Monument som nationalt Symbol:

»Støtten paa Højskamling har desuden ved de Skaar, som minder om tysk Vandalisme i 1864, faaet et historisk Præg, der gør den end mere ærværdig, samtidig med, at den forkynder den Lære, at noget kan ødelægges, splittes til alle Sider og spredes til flere Egne, og saa kan det endda blive samlet til eet, som det skal være: Atter det skilte bøjer sig sammen.«

Fem Mand, der havde tilhørt Komiteen for den sidste Knivsbjerg-Fest, de Herrer Journalist Frölich, Flensborg, Overlærerne Schrøder og Dunker, Haderslev, samt Skibsreder Jepsen og Kaptejn Ulderup, Aabenraa, meldte sig som fornærmede og indgav Straffeandragende, skrevet af den førstnævnte.

Sagen forhandlede den 17. Oktober ved Landsretten i Flensborg. Redaktør Simonsen fastslog, at for det første var der ikke Tale om sidste Knivsbjerg-Fest, men om Festerne i Almindelighed, og dernæst ikke om samtlige Deltagere, men kun om visse Kategorier. Statsadvokaten henholdt sig til, at Artiklen maatte

være fornærmelig for alle og androg paa 9 Maaneders Fængsel. Retten sluttede sig hertil.

De to Domme blev, efter at Revision var afvist, slaaet sammen til 18 Maaneders Fængsel, der afsonedes fra 9. Marts 1903 til 9. September 1904, den længste Tid, nogen sønderjysk Pressemand har været indespærret.

Og endnu en Gang fik Redaktør Simonsen de altid villige præjssiske Domstole pudset paa sig.

Den 4. Marts 1906 bragte »Flensborg Avis« en Artikel om Understøttelse til slesvigske Veteraner. Der blev heri redegjort for de hidtilværende tyske Veteran-Understøttelser og for et Ændringsforslag, Redaktør Jessen havde stillet i den tyske Rigsdag, hvorefter gamle danske Krigsdeltagere fra Krigene 1848—50 og 1864 ogsaa skulde kunne faa Veteranhjælp. Ændringsforslaget var underskrevet af samtlige slesvigske Rigsdagsmænd, og det blev vedtaget. I Omtalen af den indtil da gældende tyske Lov fandtes følgende Afsnit:

»Ved Haandhævelse af Loven skal man endogsaa være gaaet saa vidt, at de Holstenere og Sydslesvigere, som i 1848—50 under mensvorne Officerer førtes imod deres egen Konges Tropper, altsaa kæmpede imod Konge og Fædreland, har faaet Understøttelse, medens de Slesvigere, der havde været tro Soldater i den lovlige Hær, udelukkedes.«

Ogsaa her var de sædvanlige tyske Angivere paa Benene.

Da den tro Zeska var død i Mellemtiden, havde man ikke mere ham at ty til. Men omsider fandt man frem til en tidligere dansk Kaptejn Hennings i Bremen, der ogsaa var gaaet over til de oprørske Tropper, og som formaaedes til at stille Straffeandragende. Da den hjemlige tyske Presse derefter lod sig forlyde med, at der kunde ventes en Retssag, og der blev rejst Anklage mod Redaktør Simonsen som den ansvarhavende, sendte Redaktør Jessen, der laa syg i Berlin, en Skrivelse til Anklagekamret, hvori meddeltes, at han havde skrevet Artiklen og sendt den til Flensborg, at den var optaget nøjagtig i den Form, han havde givet den, og at han derfor bad om at rette Tiltalen mod ham i Steden for Simonsen.

Nogle Uger senere afgik Redaktør Jessen ved Døden, og der ymtedes da noget om, at Sagen vilde blive standset. Men med no-

get Kendskab til prøjsisk Retspleje, skrev »Flensborg Avis«, kunde man sige sig selv, at noget saadant ikke var at vente.

Den 3. September 1906 forhandlede Sagen ved Landsretten i Flensborg. Og skønt der ikke ved tidligere Retsforhandlinger var gjort Forsøg paa at modbevise den historiske Kendsgerning, Anklagen byggede paa, idømtes Redaktør Simonsen 9 Maaneders Fængsel. Landsretten gik herved ud fra, at de oprørske Officerer ikke havde aflagt nogen Ed til Kongen af Danmark, men kun til Kongen som Hertug af Slesvig-Holsten, Lauenborg osv., som det stod at læse i den gamle Titel. De havde saaledes i Hertugens Navn kæmpet imod Kongen af samme Navn og mod Danmark, og den aflagte Ed var derfor ikke bleven brudt af dem.

Redaktør Simonsen fik heldigvis Dommen ophævet ved Rigsretten i Leipzig, og ved Landsretten i Altona, som Sagen blev henvist til, takseredes den paastaaede Fornærmelse betydeligt lavere, til 4 Maaneder, der blev afsonet 1908 i Centralfængslet i Neumünster.

Den rigtige Maalestok for Domme af den Art faar man dog først ved at sammenstille dem med Udtalelser i den tyske Presse i Nordslesvig, og hvad Domstolene sagde til dem. I en Tale i den tyske Rigsdag den 13. Januar 1905 fastslog Redaktør Jessen, at Landdagsmændene Gustav Johannsen og H. P. Hanssen Gang paa Gang i denne Presse var bleven betegnet som Menedere. Naar et af de paagældende Blade nævnte de danske Landdagsmænd, bragte det en Tidlang Billeder med tre opløftede Fingre, der var gennembrudt af en hvid Streg for dermed at antyde, at de havde brudt en Ed. Til sidst blev det Landdagsmand Julius Nielsen, der ogsaa blev kaldt den »gamle ærlige Edsbryder«, for meget. Han anlagde Sag mod Redaktøren af »Schleswigsche Grenzpost« i Haderslev, K. Strackerjan, og fik ham ved Bisidderretten idømt en Bøde paa 400 Mark.

Men da den dømte indankede Sagen, blev Bøden af den samme Landsret i Flensborg, der havde idømt Redaktør Simonsen 9 Maaneders Fængsel for Ordet »mensvoren« i Forbindelse med et Tidsafsnit, der laa Menneskealdre tilbage, nedsat til 150 Mark. Og Hr. Strackerjan fik oven i Købet Attest for, at han hørte »med til de Personer, som er kaldede til at oplyse Befolkningen om det

danske Partis, dets Føreres og dets Presses statsfjendtlige Be-
stræbelser«. »Paa Grund af denne sin Stilling«, udtaltes der i
Dommen, »som Forkæmper for Tyskheden var den anklagede
saaledes af moralsk berettigede etiske Grunde kaldet til at vare-
tage fremmede berettigede Interesser, nemlig de tyske Beboere i
Nordslesvigs Interesse i at blive oplyste om det danske Partis
Formaal, i Særdeleshed ogsaa om dets Føreres Personer.«

Det bør heller ikke lades uomtalt, at paa samme Tid omtrent
faldt der ved Bisidderretten i Flensborg et Par andre iøjnefal-
dende Domme over den brave Strackerjan, for Fornærmelse mod
Redaktør Jessen. For en af Artiklerne, hvori Jessen sigtedes for
Majestætsfornærmelse og blev tituleret som »Ophavsmanden til
disse Nederdrægtigheder«, »en saadan ryggesløs Fyr« osv., idøm-
tes den anklagede en Bøde paa 25 Mark. For en anden Artikel,
hvor Jessen havde været Genstand for Betegnelser som »største
Brutalitet«, »utrolig Frækhed og Ondskab«, blev Bøden atter sat
til 25 Mark. En tredje Artikel med Udtryk som medskyldig i
»raa Forhaanelser«, »besudle« og »urene Fingre« gik samstem-
mende hermed ligeledes for 25 Mark.

Ved en senere Lejlighed, hvor Jessen for en Tale i den tyske
Rigsdag var bleven delikateret med Vendinger som »de heftigste,
raaeste og lumskeste Angreb«, blev Redaktør Strackerjan endog
frikendt. Det var igen de berettigede Interesser, der bar ham
oppe. De stod nu engang vederlagsfrit til Raadighed for tyske
Bladmænd, mens Fængselsdøren holdtes vidaaben for de danske.

Mens Redaktør Simonsen afsonede sin sidste Fængselsstraf,
vedtoges det paa Initiativ af Franz v. Jessen at iværksætte en
Indsamling, saa der kunne overrækkes ham en Gave, naar han
kom ud. Sagfører Mandal Bertelsen, København, der fungerede
som Kasserer, gengav i en Rundskrivelse af 26. August 1908 Ord-
lyden af den Henvendelse, undertegnet af fremtrædende Mænd
af alle Samfundsklasser og politiske Partier, som var bleven ud-
sendt, og aflagde samtidig Regnskab for de indkomne Midler og
deres Anvendelse⁷⁾). Det anføres her, at Simonsen, de sidste 4
Maaneder iberegnet, vil have tilbragt i alt 37 Maaneder af sit Liv
i prøjsiske Fængsler. Redaktør Simonsen har selv opgjort Fæl-
lessummen til 33 Maaneder, men nok endda.

»Redaktør Simonsen«, siges der videre, »der nu er en Mand i Fyrreerne, har i en lang Aarrække været en af »Flensborg Avis's« Hovedstøtter. Han er en udmærket dygtig, kundskabsrig og samvittighedsfuld Journalist, der ved Redaktør J. Jessens Side og som hans Tillidsmand har udrettet et betydeligt Arbejde i den danske Sags Tjeneste.

Til Trods for de haarde og langvarige Straffe, Redaktør P. Simonsen har maattet udstaa under Udøvelsen af sin Virksomhed som dansk Journalist i Sønderjylland, har denne beskedne Mand hidtil aldrig været Genstand for nogen Sympathi-Tilkendegivelse fra sine kongerigske Landsmænds Side. Vi undertegnede har nu ønsket, at det skulde blive muligt at skaffe en Pengesum tilveje, som Hr. Simonsen efter eget Valg kunde anvende til Opmuntring og Rekreation efter sit nuværende Fængselsopholds Afslutning.«

Indsamlingen indbragte med Renter og Fradrag af Udgifter et Beløb paa Kr. 3422,04, hvoraf anvendtes til Indkøb hos Hofjuveler Michelsen af en Kaffekande, Sukkerskaal og Flødekande af Sølv, forsynet med Indskriften »Fra Venner i Danmark«, Kr. 310. Det overskydende Beløb blev overrakt dels i en Anvisning paa 3000 Kr. og dels kontant Kr. 112,04.

Redaktør Simonsen fik ligeledes ved sin Hjemkomst overrakt en Sølvskaal med Indskriften »Tak og Hilsen fra Kaldsfæller i Danmarks Presse«, ligesom der ogsaa fra danske Borgere i Flensborg blev overgivet en Hædersgave.

De 18 Maaneder, Redaktør Simonsen tilbragte i Glückstadt, forløb forholdsvis taaleligt, og han opnaaede flere Lempelser, end Redaktør Jessen i sin Tid havde kunnet glæde sig ved. Hans Celle var et temmelig stort Rum med et almindeligt Vindue. »Redaktør Jessen«, fortæller han i »Dansk Jul« 1909, »besøgte mig et Par Gange og havde den ene Gang først en Samtale med Direktøren. Denne forlod saa sit Værelse og lod mig hente ned, og Jessen og jeg sad da og talte sammen paa ubegrænset Tid i selve Direktørens Kontor uden Vidner. Den Omstændighed, at Jessen var Medlem af den tyske Rigsdag, var aabenbart ikke uden Indflydelse paa ham. Han gav ved denne Lejlighed ogsaa Tilladelse

til, at Redaktionen kunde sende mig »Flensborg Avis« hver Dag, medens jeg ellers kun havde Lov til at læse et tysk Blad.«

Det mindre Fængsel i Flensborg, hvor Redaktør Simonsen tilbragte sine tre første Fængselsophold, tilsammen 11 Maaneder, var dog i Almindelighed at foretrække. Statsadvokat Schwarz saa gerne lidt gennem Fingre med Reglementet og tillod under det første Fængselsophold, at Redaktør Jessen lod sende Mad op til Juleaften og Helligdagene, og fra et Par flensborgske Familier fik Simonsen sendt Kager og en halv Flaske Champagne til Nyarsaften.

Men ogsaa Redaktør Simonsen havde selvsagt »altid den store Dag i Tanken, da Porten aabnede sig igen«. Og heller ikke han slap fra de langvarige Fængselsophold, uden at hans Helbred tog Skade af det.

Af de yngre Medarbejdere idømtes E. Christiansen, der blev frikendt i et Par større Retssager, og L. P. Christensen flere Gange Bøder. L. P. Christensen naaede til sidst op paa 500 Mark. Men Fængselsstraffe slap de for.

I alt idømtes Redaktører og Medarbejdere ved »Flensborg Avis« i Aarene forud for den første Verdenskrig, mest i Jessens Tid, 112½ Maanedes Fængsel foruden en lang Række Pengebøder for paastaede Presseforseelser. I Nazi-Perioden lagdes der paa anden Maade Pres paa Bladet. Fængselsstraffe blev ikke anvendt.

HILSEN TIL HØRUP

Hvad Hørup tænkte om Jessen, da han i sine sidste Aar paa Grund af Sygdom har haft Tid til at se tilbage over sin kampfyldte Tilværelse, veed vi intet om. Maaske han slet ikke har gjort sig Tanker om de Aar, der laa bag ham, eller dem, han havde fejdet imod. Men hvad Jessen tænkte om sin gamle Modstander, veed vi helt nøje. Da Redaktør Hørup den 22. Maj 1901 var fyldt 60 Aar, skrev Jessen den 24. Maj i »Flensborg Avis« en ledende Artikel om ham, der kan staa som et Farvel til den radikale Modpart, selv om Jessen ikke vidste, at Hørup allerede da var dødssyg og havde mindre end et Aar at leve i.

Jessen gaar ikke uden om, hvad der efter hans Mening kan bebrejdes Hørup og »Politiken«. Men han nægter ham heller ikke Anerkendelse, hvor den med Rette tilkommer ham.

Jessen har lagt Mærke til, at ved Siden af en Hyldest-Adresse fra 220 »for største Delen fremragende eller dog bekendte Mænd og Kvinder, hvoraf de fleste i Tidens Løb har skrevet i »Politiken« eller været faste Medarbejdere«, blev i den københavnske Presse Dagen fejret med et Par Artikler i »Politiken's« Aflægger »København«. Hele den øvrige københavnske Presse, nogle Gadesalgsblade maaske undtaget, tav bomstille.

Men, fortsætter Jessen i sin næsten tre Spalter lange Leder, og han har vel ogsaa herved tænkt paa sig selv, »den Mangel paa Fællesskabsfølelse og Anerkendelse, som den københavnske Presse i dette Tilfælde har vist over for Redaktør Hørup, behøver ikke at tale til Skade for denne. At han, skønt mangleaarig Redaktør, ikke er Medlem af den københavnske Journalistforening, viser, at Kaldsfællesskabet ikke har nogen stor Betydning for

ham; men dette kan lige saa godt være en Følge af en ikke forkastelig aandelig Selvstændighed som af Aandshovmod eller Ufordragelighed. Og med den Godkendelse, en duelig Bladskriver kan vente sig i den samtidige Presse, er det ofte smaat bevendt. Den staar ikke sjældent i omvendt Forhold til det Maal af Selvstændighed og Sindsfasthed, han udviser. Da Ploug paa sine ældre Dage blev Genstand for ildesindede Overfald fra radikal Side, tog den øvrige Presse meget køligt paa den Sag. Den gamle Høvding i den danske Bladverden havde ikke været nogen Mester i Medgørlighed og Makkerskab og Maskepi, og derfor følte de gode Partifæller ikke stor Sorg, da han blev rakkert til af Modstanderne.«

Der har ogsaa været brugbare Journalister i Danmark før Hørup, siger Jessen og nævner foruden Ploug Mænd som Bille og Topsøe. De havde tilmed alle en Egenskab, som Hørup synes fuldstændig at savne. De kunde ikke alene skrive i et Blad, men ogsaa lede det, overtage og bære det moralske Ansvar for Bladets Aand og Tone. De var flittige Mænd, der ikke alene næsten daglig skrev Artikler i deres Blade, men ogsaa overvaagede Arbejdet. Hørup har intet af dette, og han er ikke meget frugtbar.

Det maa tages med, og atter tænker Jessen formentlig paa sig selv, naar man vil maale Hørups journalistiske Evner i Sammenligning med andres. »Den, der kun sætter Pen til Papiret en Gang hver fjorten Dage eller endnu sjældnere, kan skrive med større Friskhed, frodigere Kraft og mere gennemtænkt Klarhed end den, der sidder midt i Sliddet Dag ud og Dag ind.«

Men der er een Ting, Jessen indrømmer Hørup uden Forbehold:

»Man har meget rost Hørups Form; maaske burde man hellere sige hans Sprog. Han skriver ypperligt Dansk. Der er ikke nogen paafaldende Ængstelse for at bruge almindeligt kendte Fremmedord, men han anvender ingen nye. Derimod titter idelig et eller andet godt dansk Ord frem i hans Stil, som ikke netop er helt ukendt eller nylavet — snarere hentet frem af halv Forglemmelse eller genoptaget i ny Betydning —, men som virker paa en behagelig Maade, i Lighed med en god gammel Bekendt, der efter en Ferierejse eller et Badeophold stikker sit foryngede og for-

friskede Ansigt ind ad Døren. De mange nye Udtryk, Vendinger og Billeder i Hr. Hørups Sprog har ikke noget kunstlet eller frem-pint Præg; de kommer springende fra Livets friske Kilde, fra Ordsprog og Mundheld, fra Digternes Vers og fra Gadens Hverdagstale, fra Københavns Kafeer og Provinsernes Almuesprog. Ogsaa Dr. Edvard Brandes fører et godt dansk Sprog, men det har ikke den friske Oprindelighed som Hr. Hørups.«

Jessen medgiver, at »Politiken« er bleven en vigtig Faktor i dansk Politik og dansk Kulturliv. Man tør vel sige, at Hørup ubestrideligt er en varm Talsmand for Friheden. Men ellers er det vanskeligt at faa Øje paa de Livsværdier, der betyder noget for ham. Og Bladets Holdning i kristelige, moralske og nationale Spørgsmaal maa Jessen gøre Front imod.

»Gør Hr. Hørup mest Gavn eller Skade«, spørger Jessen. »Nedbrydning og Rydning kan ikke undværes i et Samfund. Selv den goldeste Livsretning kan virke nyttigt som Modgift. Men »Politiken's« Indflydelse er bleven for overvældende. Før 1864 havde de national-liberale en alt for eneraadende Stilling. Deres Haan mod Landalmuen vakte en Forbitrelse, som senere har af-født mange onde Frugter; men langt værre var det dog med deres Blindhed i Udenrigspolitikken. En enkelt dygtig Pen som Goldschmidts kunde, da den kun virkede i et Tidsskrift i Steden for i Dagspressen, ikke udrette noget imod dem eller ikke nok. De national-liberale havde mange fortrinlige Egenskaber, men de savnede nogen til at gennemhegle dem og holde dem paa Ædrue-lighedens Veje. Dengang kunde Hr. Hørup have gjort godt og maaske forhindret mange Ulykker. Nu er der den samme Fejl ved ham som tidligere ved de national-liberale: han finder ikke Modstand nok.«

Jessen slutter sin store Artikel med at berøre Hørups Stilling til det sønderjyske Spørgsmaal:

»Man siger, at Hr. Hørup i disse Dage for første Gang i sit Liv rejser udenlands, for første Gang overskrider Danmarks Grænser mod Syd. Men denne Evropæer, der aldrig har været i Evropa, har medvirket til at slappe den sunde og kraftige Danskhed, som ene kan bære Folket oppe. Selv har han vel aldrig ved at kaste et Blik paa Danmarkskortet følt et Stik i Hjertet ved at se

sit Fædreland lemlæstet. Han har derfor heller aldrig vist nogen Forstaaelse for de danske Slesvigeres Forsvarskamp. Derimod har han ofte haft Haan og Spot tilovers for dem. Disse hans Ukvemsord hører dog maaske til dem, der efter hans Ytring ved en anden Lejlighed »ikke er skrevne for Evigheden«.

Derfor skal de ogsaa gerne være ham tilgivne, især hvis han nu, da han er bleven 60 Aar, lidt mere alsidigt end hidtil, vil føle sine Forpligtelser som en dansk Mand med store Evner.«

Da Hørup var bleven Minister i det første Venstre-Ministerium, skrev Jessen i en Artikel »Venstre ved Magten«, »Flensborg Avis« den 21. Avgust 1901, at Ministeriet kun var bleven kritiseret, fordi det havde taget Hørup med. Jessen finder ikke med Rette:

»Naar man har udtalt Fortrydelse over Hørups Optagelse i Regeringen, saa er det ikke alene paa Grund af gamle Synder — naar Kongen kan slaa en Streg over dem, saa kan andre vel ogsaa —, men paa Grund af, at det yderste Venstre staar i Ledtog med Social-Demokraterne. Skulde det være en stor Fejl, om der fra det styrende Parti i Landet gaar en farbar Bro over til den af Social-Demokratiet beherskede Arbejderstand?«

Jessen var ikke, hvad andre har villet paastaa, en smaalig og snæversynet Mand. Han var det ikke over for A. D. Jørgensen, og han var det ikke over for Hørup. Men han krævede Frihed til, hvad ogsaa fremgaar af de foran gengivne presse-politiske Betragtninger, ja, ansaa det simpelthen for nødvendigt, at der over for det Parti eller den Retning, der sad Magten nærmest, saaledes ogsaa i den sønderjyske Hjemstavn, fandtes en Opposition, der kunde sige til, naar det ud fra væsentlige Meningsforskelle skønedes fornødent.

Hørup døde af Kræft i Forbindelse med en Nyresygdom den 15. Februar 1902. Jessen var da ude i en anstrengende Valgkamp forud for Rigsdagsvalget den 8. Marts samme Aar, saa der var ikke Tid til at skrive Nekrologer. Men han havde ogsaa sagt, hvad han havde at sige om Hørup, forud. Og sagt det saadan, at han kunde staa ved det, efter at Hørup ikke var i Live mere.

GUSTAV JOHANNSENS DØD OG JESSENS VALG TIL RIGSDAGSMAND

Den 25. Oktober 1901 afgik Nordslesvigs mangeaarige Rigsdagsmand i Berlin, Gustav Johannsen, ved Døden i sit Hjem i Flensborg, 61 Aar gammel. Den tidligere Sygdom, Koldbrand i den ene Fod, var han efter et Par Operationer kommen over. Men nogle Maaneder før sin Død følte han sig plaget af en ny Sygdom, Kræft i Leveren, og den var der ingen Hjælp for. Han var dog ikke mere medtaget, end at han modtog Besøg og glædede sig ved dem omtrent til det sidste.

Dagen efter bragte »Flensborg Avis« en stor Forside-Artikel af Redaktør Jessen i sort Ramme. I dette Øjeblik, skrev Jessen, vil al den Hengivenhed, som i Tidens Løb hos saa utallige Mennesker har været knyttet til Gustav Johannsen, leve op med ny Styrke. Han havde gode Ord om den afdøde som Menneske og Familiefader. Men ellers var det mest Gustav Johannsens Deltagelse i det offentlige Liv, der her blev givet et Rids af:

»Man skulde vanskelig finde en Mand, der var saa skikket som Gustav Johannsen til at optage en Gerning for den danske Sag i den sprogblandede By Flensborg i de bevægede Aar efter 1864. Selv født ved Slien, opvokset ved Danevirke, nøje kendt med Forholdene i Angel, lige fortrolig med Dansk, Plattysk og Højtysk, i Stand til at følge den jævreste Arbejders som den velhavende og oplyste Storkøbmands Tankegang, altid rede til at gaa ind paa baade de alvorligste Emner og den hyggeligste Spøg, kunde han være en skattet Arbejdsfælle, Selskabsbroder og Raadgiver for alle.

Som Politikken tog ham og lagde Beslag paa hans Tid og Virkekraft, maatte hans borgerlige Erhverv træde til Side. Dette

medførte naturligt, at han aldrig opnaaede fuld Fasthed og Tryghed i det materielle Grundlag. Savnet heraf mærkedes uden Tvivl stærkt af den ærekære og fintfølende Mand. Det kan nu ved hans Død siges, at Gustav Johannsen ikke undgik den Lod, der rammer mange Mænd, som ofrer sig for det almene, at de tit faar at føle, at de, der bærer andres Byrder, ingenlunde derved slipper for at tynges af deres egne.

Til Trods for alle Vanskeligheder naaede Gustav Johannsen højt i Flensborg. Det kan uden Modsigelse hævdes, at ingen anden Mand tilnærmelsesvis har vundet saa megen Yndest hos Flensborgerne i den sidste Menneskealder. Det var en stolt Dag, da han den 11. November 1881 forenede tre Femtedele af alle flensborgske Vælgeres Stemmer paa sit Navn. Da stod Johannsen paa sit Højdepunkt. I sin paafølgende Rigsdagsvirksomhed lagde han saa megen varsom Kløgt og Takt for Dagen, at han ved næste Valg, i Oktober 1884, i Flensborg By fik 300 Stemmer flere end ved Hovedvalget tre Aar i Forvejen. Men det er muligt, at han havde overset, hvilken Modvilje der kunde fremkaldes imod ham hos Angelboerne, ved at han i Rigsdagen aabenlyst havde sluttet sig som Hospitant til de frisindede. Medens han ved Omvalget i Angel 1881 havde faaet en Mængde Stemmer ogsaa fra halve eller hele Tyskere, saa rejstes der ved næste Valg en saa stærk Modstand imod ham, at det ikke lykkedes at faa ham paa Omvalg.

Dermed havde Gustav Johannsen tabt sin største Betydning for Flensborg. Han vedblev til sin Død at være den fremragende, afholdte og agtede Borger, men han kunde ikke længere vinde frem til at beherske hele Byen som Politiker. Det var lykkedes Socialisterne at vinde Arbejderne i Flensborg, ogsaa de dansksindede, og da Udsigten til senere at sætte Johannsens Valg igennem gik tabt, kølnedes Iveren for at stemme paa ham. Det blev efterhaanden kun de mest nationalsindede Flensborgere, som siden gik til Valg med en dansk Stemmeseddel. De andre blev hjemme eller lod sig endog bevæge til at stemme paa en tysk frisindet, naar en saadan mentes at kunne blive valgt, eller paa en Socialdemokrat.

Men Gustav Johannsen fik en ny Velmagtstid. Efter Junggreens

Død 1886 var Johannsens Navn noget traadt tilbage, saa der ikke straks var fuld Enstemmighed om at opstille ham som Valgkandidat i Haderslev—Sønderborg Rigsdagsvalgkreds. Men efter at han var bleven valgt, formaaede han atter at øve den fængslende Indflydelse, som han før havde haft. Baade ved sin Optræden som Folketaler i Nordslesvig, ved sin Virksomhed i Berlin, hvor han snart blev baade Rigsdagsmand og Landdagsmand, og ved den Maade, hvorpaa han vedligeholdt Forbindelsen med Kongeriget, gjorde han Fyldest paa en Maade, der maatte skaffe ham en meget stærk Stilling. Kun hans Sygdom i de senere Aar har kunnet svække hans Gerning . . .

Det store Tab, vi har lidt, vil føles alle Vegne, i Flensborg, hvor hans stolte Skikkelse var kendt af alle, i Nordslesvig, hvor man har savnet hans vækkende Ord i de sidste Aar, da Sygdommen var hans Herre, og i Kongeriget, hvor man ligeledes overalt kendte og skattede hans Navn.

Han holdt Protestens Fane højt til det sidste. Tidlig og silde gentog han de rammende Ord: *Vi er danske, vi vil vedblive at være danske og behandles som saadanne efter Folkerettens Forskrifter.*«

Overalt i den danske Presse og delvis i den tyske fik Gustav Johannsen et værdigt Eftermæle, og ogsaa i det danske Folketing og Landsting blev han mindet. Men nu var det Jessen om at gøre, at Jordefærden fik et Forløb, der svarede hertil. At det var Redaktør Jessen, der tilrettelagde det hele, fremgaar af følgende Brev til H. P. Hanssen¹):

»Flensborg, den 26. Oktober 1901.

Hr. Landdagsmand H. P. Hanssen,

Aabenraa.

Efter Jordfæstelsen paa Tirsdag vil der blive afholdt en Fællespisning, der faar Præg af Sørgefest. Vi antager, at Hr. Reimers vil byde Velkommen, hvorefter Ordet bliver givet til mig. Iblandt de følgende Talere vilde vi gerne have Dem til, som Johannsens Kollega, at tale om Deres Minder om fælles Arbejde. Jeg turde maaske bede Dem gøre det meget personligt, da vi af Hensyn til

de kongerigske Gæster slet ikke maa sige noget, der kan udlægges som Politik, og jeg behøver derfor ikke at bede Dem om forud nøje at overlægge ethvert Ord, De vil sige. Ordet vil ikke blive givet frit, og der vil kun blive sunget aandelige Sange. Maaske maa vi ogsaa bede Dem om at føre en af de nærmeste paarørende til Bords som Æresgæst. Alt nærmere paa Tirsdag.

Deres forbundne

J. Jessen.

Jeg har været for træt til at skrive Brevene selv.«

Gustav Johannsens Jordefærd blev et magtfuldt Minde for dem, der deltog. Dagen før var Kisten ført fra Hjemmet til Helligaandskirken, hvor de danske Gudstjenester afholdtes, og her fandt Sørgehøjtideligheden Sted den 29. Oktober. Pastor Carstens, Dansk Kirkes mangeaarige Præst, talte fra Alteret, og hans Efterfølger, Pastor Carsten Petersen, bad en Bøn, før Kisten bares ud. Kirken, der havde været fyldt til Trængsel, endda mange maatte blive udenfor, af Slægtninge, Deputationer, Bestyrelsesmedlemmer fra en Række nationale Foreninger, Presserepræsentanter og andre tilrejsende fra begge Sider Grænsen, tømtes kun langsomt. Da Ligtøget satte sig i Bevægelse, gik Medlemmer af de to Skytteforeninger, den afdøde havde været Medlem af, St. Knuds Gilde og Flensborg Skytteforening, med Faner og Musik i Spidsen, og et mægtigt Følge fulgte efter Ligvognen, mens Fortove og Vinduer var fyldt af Mennesker. Halvandet Hundrede Kranse, blandt dem flere Sølvkranse og mange med signerede Baand, fuldkommengjorde det Billede, Ligfærden frembød.

Paa den nye Kirkegaard talte Pastor Petersen og foretog Jordpaakastelsen, hvorefter Musikken spillede, og Fanerne sænkedes over Graven.

I Fællesmaaltidet i Borgerforeningens Lokaler deltog c. 350 Personer. Formanden for Den nordslesvigske Vælgerforening, J. P. Reimers, Sønderborg, bød velkommen, og derefter holdt Redaktør Jessen den egentlige Mindetale. Dernæst talte en Søn, Fotograf Albert Johannsen, Haderslev, J. N. H. Skrumsager, Københoved, Borgerforeningens Formand, F. A. Jürgensen, Flens-

borg, den ene af Svigersønnerne, Folketingsmand Johan Ottosen, København, Landdagsmand H. P. Hanssen, den mangeaarige Formand for det danske Folketing, Sofus Høgsbro, P. Skau, Bukshave, Tobaksfabrikant M. Andresen, Aabenraa, og til sidst den afdøde Broder, forhenværende Folketingsmand Johannsen, der takkede for den store Deltagelse.

Men det var Redaktør Jessens højtbaarne Mindetale, af hvilken her et Uddrag, der udgjorde Midtpunktet og greb stærkest.

I Dag for otte Dage siden, sagde Jessen, havde jeg en Samtale med Gustav Johannsen i hans Hjem. Han var glad og livfuld som sædvanlig. Da jeg gik, sagde han Tak for Besøget og tilføjede: Kom snart igen. Jeg kom snart igen, et Par Dage efter, men fandt kun hans afsjælede Legeme.

»Nu melder sig Sorgen og Savnet.

Vi søger en Trøst i et Ord, der staar i Grundtvigs Sang »Ud-rundne er de gamle Dage«. Det er det Ord: »De ædles Æt dør aldrig ud.«

Det er et stort Ord.

Vi er ikke tilbøjelige til at ophøje Mænd over Fortjeneste. Det er ikke vor Skik at rejse Gudebilleder af skrøbelige Mennesker og skænde Helligdommen.

Alligevel tør vi uden Sky sige: Vi regner den hensovede til de ædles Æt.

Uafhængigt af de Brøst, som Livets haarde Virkelighed kan paaføre os, er der i enhver af os et Forbillede for os selv, et indre Menneske, Kernen i vor Tilværelse.

Ingen vil nægte, at dette forbilledlige indre Menneske hos Gustav Johannsen var straalende og skønt.

Jeg vil ikke tale om Gustav Johannsens enkelte Egenskaber, om hans store Begavelse, hans ydre Elskværdighed, hans indre Blyhed, hans Given sig hen i en Stemning, hans Vennesælhed, om hans Hjertes Renhed og hans Gudsfrygt, heller ikke om hans øvrige Livsanskuelser og den Maade, hvorpaa han satte dem i Værk. Alt dette forklarer ikke den vidunderlige Tiltrækning, som denne Mand øvede paa saa utallige forskelligartede Mennesker.

Men Gustav Johannsen ejede noget, der fremfor alt andet dra-

ger vore Medmennesker til os. Det er, naar de føler, at Livets Kilde sprudler i et Menneske som et udtømmeligt Væld.

Det var, som Gustav Johannsen idelig spiste af Yduns Æbler. Hans Væsen fornyedes bestandig. Hans Ungdomssind bevarede . . .

Vi aflægger det Løfte, alle med hinanden: Alt, hvad der var stort og skønt og godt i Gustav Johannsens Livsgerning, alt, hvad der kan bestaa for Evighedens Domstol, alt, hvad der bærer Velsignelsens Livsfrø i sig, det skal ogsaa leve i os.

Vi lover, at disse store og ædle Formaal skal være Formaal ogsaa for os. For dem vil vi virke og arbejde, indtil ogsaa vi engang stedes til Hvile.«

I Tilslutning til Mindehøjtideligheden afholdt Vælgerforeningens Bestyrelse og Tilsynsraad Møde for at vedtage, hvem der skulde opstilles som Kandidat ved Udfyldningsvalget i første Rigsdagsvalgkreds efter Gustav Johannsen.

Mødet afholdtes paa »Flensborg Avis's« Kontor, og Vælgerforeningens Protokol indeholder herom kun de nøgne Kendsgerninger:

»Mødte var af Bestyrelsen: Formanden, Kassereren, Sekretæren; af Tilsynsraadet Skrumsager, Københoved, Skau, Bukshave, Amorsen, Haderslev, Julius Nielsen, Vojens, Ph. Møller, Jægerup, Nis Jensen, Branderup, Hanssen og Fischer, Aabenraa, Jessen, Flensborg, Budach, Hornskrup, Jürgensen, Graasten, og Fr. Hansen, Løjtertoft.

Bestyrelsens Formand aabnede Mødet.

Tilsynsraadets Flertal godkendte Bestyrelsens Beslutning om at offentliggøre følgende:

Det bringes herved til Vælgernes Kundskab, at Bestyrelsen for Vælgerforeningen har vedtaget at opstille Redaktør J. Jessen, Flensborg, som de danske Nordslesvigeres Kandidat ved det forestaaende Rigsdagsvalg for første Valgkreds.

P. Reimers, Formand.«

Skrumsager var ogsaa denne Gang en helhjetet Fortaler for H. P. Hanssen. Han fortæller i »Æt og Minder«²⁾:

»Den Gang, Gustav Johannsen døde, var Spørgsmaalet jo om,

hvem der skulde være hans Afløser i Rigsdagen. Meningerne herom var meget delte, og inden for Vælgerforeningen var det i høj Grad Tilfældet. Det var jo alle klart, at der i Grunden kun var to, der kunde være Tale om, Jessen og H. P. Hanssen. Som Journalist og som den, der mest hensynsløst havde paatalt de mange tyske Overgreb, og som mest havde maattet lide for sin Optræden imod Tyskeriet, var Jessen Manden. Som den, der sad inde med de største og videst skuende politiske Evner var H. P. Hanssen Manden.

Sagen blev meget indgaaende behandlet af Vælgerforeningens Tilsynsraad efter G. J.s Jordefærd, og som nævnt var Stemmerne meget delt. Jeg var jo nok den, der stærkest hævdede, at H. P. Hanssen var den, der bedst vilde fylde Pladsen. Men saa henvendte H. P. H. sig til mig, og maaske har han gjort det til flere, med Begæring om, at jeg vilde lade hans Kandidatur falde, thi, sagde han, vore egne indre Forhold vil være bedst tjent hermed, og heri havde han sikkert nok Ret. Jeg tog Hensyn hertil, og førtes Forhandlingerne saa til Ende med det Resultat, at vi eenstemmig kaarede Jessen til G. J.s Efterfølger i den tyske Rigsdag.«

Franz v. Jessen, der ogsaa deltog i Begravelsen, og hvis Skildringer af Jessen og hans Forhold til H. P. Hanssen i øvrigt kan være noget uensartede og ikke altid helt dækkende, mener³⁾, at det var Grosserer Julius Nielsen, Damager ved Haderslev, H. V. Clausens Svigerfader, der udfoldede al sin Veltalenhed paa Mindretallets Vegne. Men Forsamlingens Flertal lod sig ikke rokke:

»Hovedsagen var, at Forsamlingens langt overvejende Flertal vilde have Jessen valgt, ikke fordi han under nogen Form nød Popularitet, men fordi han legemliggjorde Protesten mod Fremmedherredømmet, Trofastheden mod Paragraf fem-Standpunktet, Samhørigheden med det konservative, kongetro og forsvarsvenlige Danmark. Lad være, han var stejl, egensindig og rethaverisk. Der kunde stoles paa ham i alle livsvigtige Sager. H. P. Hanssen var en storartet Mand og vældig dygtig til at organisere; men som min Ven fra Tønderegnen den Aften sagde til mig: Han æ vos for rø' (rød) aa saa møj gevaldig Taktikus.«

Om Styrkeforholdet inden for Vælgerforeningens Bestyrelse

og Tilsynsraad ved dette Møde har hverken Skrumsager eller H. P. Hanssen nogen Oplysning. Den sidste giver et kort Referat i sine Erindringer⁴):

»Det besluttedes først, at der skulde vælges to Repræsentanter i Stedet for Gustav Johannsen, som havde haft Dobbeltmandat, altsaa baade en Rigsdagsmand og en Landdagsmand, saaledes at Nordslesvig fremtidig havde tre Repræsentanter i Berlin. Derefter blev Redaktør Jessen opstillet som Rigsdagskandidat. Et Mindretal stemte paa mig.«

Af større Interesse er et Brev af 30. Oktober fra Jessens Svoger, R. P. Rossen, der 9. Oktober var flyttet fra Flensborg til Tønder for at overtage Posten som Direktør i den nyoprettede Tønder Landmandsbank. Han skriver heri til Møller Jacobsen, Brøns Mølle⁵):

»Jessen blev opstillet som Rigsdagskandidat, saa vidt jeg veed med 9 af 14 Stemmer. Forhandlingerne var vist til Tider noget stormende, men de to Modparter gav saa efter Opfordring hinanden Haanden paa godt Medarbejderskab for Fremtiden. Paa en Hentydning til, at der, hvis Hanssen blev Rigsdagsmand, vilde komme en endnu bitrere Kritik af ham i Fl. Av., svarede Jessen, at det vilde ikke blive Tilfældet, thi i saa Fald vilde han anse sit politiske Hverv for endt, vilde ikke mere angribe Hanssens Politik, heller ikke paa de Punkter, hvor han ansaa den for forfejlet, nemlig ved at tale for meget om vore Sejre og ved at slaa saa ofte paa vore stærke Sider og derved vise Tyskerne, hvor de skulde rette deres Vaaben mod. Thi saa havde Befolkningen gentagne Gange valgt, og Fl. Av. vilde saa herefter indskrænke sig til at være et dansk Blad og kæmpe for Nationalitetens Bevarelse, men ikke være et politisk Blad. Om dette har slaaet Hovedet paa Sømmet; men jeg finder for Resten, at det vilde have været sørgeligt, om det var kommet saa vidt. Det politiske og det nationale hænger dog saa meget sammen, at det er vanskeligt at skille dem ad, uden at det sidste taber i Liv og Kraft.«

Der maa saaledes baade efter H. P. Hanssens og R. P. Rossens Notater have fundet en Afstemning Sted, med 9 Stemmer for Jessen og 5 for Hanssen. Mærkeligt nok, da der ifølge Vælgerforeningens Protokol skal have deltaget 15 Personer. Men Tallene

9 og 5 gaar igen hos to af Deltagerne i Ligfærden nordfra, Folketingsmand Sofus Høgsbro, der omtaler Begivenheden i sine Dagbøger⁶⁾ og Direktør Bang, København, Medlem af Bestyrelsen for Foreningen »Dannebrog«, der i Brev af 3. November til Pastor Johansen, Odense⁷⁾ meddeler Indtryk fra Begravelsesdagen:

»Hvad Begravelsen angaar, vil De af Aviserne sikkert have faaet en fyldig Beretning, og jeg skal derfor ikke gentage samme, men kun udtale, at jeg er *meget* glad ved at have været til Stede. Sorgen var præget i alles Ansigter, men tillige var der en frejdig Stemning og Tro paa Fremtiden, som kun kan gøre en godt, og som enhver Dansk har saa godt af at føle. Det er noget af det højtideligste, som jeg har overværet, og meget ugerne vilde jeg undvære mine Indtryk herfra. Begge de danske Præster (Carstens og Petersen) talte smukt og gribende, og begge ere sikkert gode danske Mænd, og dette er godt at vide. Det lykkedes mig at faa en Sølvkrans i Stand fra »F. D.« med den af Dem foreslaaede smukke Indskrift, og jeg lagde den selv paa Kisten og hilste Familien fra Dem personlig og fra os alle i »F. D.«

Det var meget imponerende at se Ligtoget paa mindst 1000 Mennesker bevæge sig gennem Gaderne, hvor Menneskemængden stod tætpakket som en Mur, synlig deltagende i alt, og hvor alle Vinduer var besatte. Der er endnu meget dansk paa Bunden af Flensborgernes Hjerter, og Byen kan under gunstige Forhold genvindes. Tæt [bag] Ligvognen bares paa Forslag af Reimers de 4 Sølvkranse, og jeg gik Side om Side med Reimers, der bar Sølvkransen fra Vælgerforeningen, og da vi drejede om ad Mariegade, bad Reimers mig se tilbage, og jeg saa da et Menneskehav, saa langt Øjet rakte, hvortil Reimers udbrød: »Aah, Direktør Bang, dette gør saa godt«, og jeg glemmer aldrig dette Udbrud af denne gamle stoute Mand, der med Jernvilje og Jerntro kæmper for vor Sag.

Redaktør Jessen talte fortrinligt ved Fællesspisningen for c. 300 Mennesker i Borgerforeningen, og det er min Overbevisning, at hans Kandidatur til Rigsdagsmand er den rette. Jessen er en meget dygtig Mand, og han har forandret sig meget paa de Omraader, hvor han tidligere kunde synes at støde an. Da han var

valgt, rakte han H. P. Hanssen Haanden og bad ham lade alt være glemt mellem dem til Fordel for Sagen. Han blev valgt med 9 Stemmer (deriblandt Reimers) mod 5. Med Guds Hjælp ville vi saaledes have denne Sag i god Gænge og kunne haabe det bedste af Fremtiden.«

Direktør Bangs Viden om Stemmetallene og den Stilling, Reimers har indtaget, kan næppe hidrøre fra andre end Reimers selv.

Fra Mødet fortæller H. P. Hanssen endnu, at Jessen, efter at hans Kandidatur var vedtaget, forsigtigt spurgte Hanssen, om han var villig til at tale sammen med ham paa hans første Valgmøde:

»Jeg svarede uden Betænkning Ja, fast bestemt paa at imødekomme ham saa meget som min politiske Overbevisning tillod, for dermed at indlede et muligt godt Samarbejde i Berlin. Min Beredvillighed glædede ham synligt. »Jeg beundrer Dem, at De kan gøre det«, sagde han, »jeg vilde ikke have kunnet gøre det, hvis De var bleven opstillet som Rigsdagskandidat.« Det blev derefter ordnet saaledes, at Reimers skulde lede Jessens første Valgmøde og jeg tale, efter at han havde holdt sin Programtale. Mødet forløb godt og virkede som et Samlingssignal. Senere talte jeg sammen med ham i Agerskov. Jeg søgte paa disse Møder at trænge det, der skilte os politisk set, saa meget tilbage som muligt.«

At H. P. Hanssen har bestræbt sig for under den paafølgende Valgkamp at vise Loyalitet over for Jessen, er givet. Men Mod-sætningsforholdet kommer alligevel tydeligt frem, naar han i Brev til J. N. H. Skrumsager⁸⁾ af 6. November 1901 tror at burde forudse de største Ubesindigheder fra Jessens Side i den tyske Rigsdag og som Følge deraf ogsaa de største Vanskeligheder under det kommende Samarbejde:

»I maa regne med den nærliggende Eventualitet, at jeg ikke modtager Genvalg [som Landdagsmand] om 2 Aar. Det vil bero paa, hvorledes Jessen tager Sagen i Berlin. Mine Anskuelse er prøvede dernede, de forandres næppe. Om Jessen ændrer sine Anskuelse, det er mere end tvivlsomt, og et fortsat Samarbejde er derfor i hvert Fald ikke meget sandsynligt. Jeg er imidlertid ikke i mindste Tvivl om, at en Politik med stærke Ord, voldsom-

me Sammenstød i Parlamentet etc. vil vække stærkest Gjenlyd og finde størst Bifald i Nordslesvig, og at den derfor ogsaa vil blive den sejrende i en uoverskuelig Fremtid. Men derfor vil jeg ikke gjøre den med.«

Det viste sig ret hurtigt, at Hanssen havde undervurderet Jesens Evne til at fylde den Plads, der var bleven ham betroet.

Rigsdagsvalget blev udskrevet til 8. Marts 1902.

Det fandt Sted paa et Tidspunkt, da Køller-Politikken havde givet sig et nyt grelt Udslag i det saakaldte Optantlaveri. Nu nøjedes de prøjsiske Myndigheder ikke med at holde et vaagent Øje med de virkelige Optanter, der efter 1864 havde opteret for Danmark og saaledes var bleven danske Statsborgere, men alligevel havde bevaret Retten til at blive boende i Nordslesvig. Man lavede simpelthen nye Optanter. Ogsaa her drejede det sig om Mænd, der i sin Tid havde afgivet en Optionserklæring, men senere en tilladt Tilbage trædelseserklæring. Som Følge heraf var de af den daværende prøjsiske Administration bleven anerkendt som prøjsiske Statsborgere og behandlet som saadanne i over en Menneskealder, havde aftjent deres prøjsiske Værnepligt, for en Dels Vedkommende deltaget i den fransk-tyske Krig 1870—71, udøvet deres Valgret osv. Nu blev de pludselig erklæret for Optanter og adskillige af dem udvist. Køb af falske Vidner, der skulde aflægge Ed paa, at de paagældende for en Tid havde foretaget den for en gyldig Option foreskrevne Overflytning til Danmark, blev ogsaa anvendt.

Fra Januar 1902 til Maj 1903 blev ifølge en iværksat Statistik 886 Personer, der indtil da havde været opført som prøjsiske Statsborgere, stemplet som Optanter og Optantbørn. Af dem var 411 fra Sønderborg Amt, 371 fra Haderslev Amt, 87 fra Aabenraa Amt, 11 fra Tønder Amt og 6 fra Flensborg Amt. Efterhaanden kom der flere til. Man regnede med, at i Aarene 1902 og 1903 ramtes i alt c. 1200 Personer af Optantlaveriet, hvilket vil sige, at mange Hundrede danske Stemmer bortfaldt.

Det var under disse Forhold, Redaktør Jessen førte sin første Valgkamp som den danske Befolknings vordende Første-Repræsentant i Berlin.

Men forinden havde Jessen den 12. November 1901 holdt Ho-

vedtalen ved en Mindefest for Gustav Johannsen i Studenterforeningen i København. Blandt de unge Medlemmer af Foreningen var senere Højskoleforstander Holger Budde-Lund, Vestbirk, der i Højskolens Aarsskrift^o) har efterladt en Skildring af Jessen, som han huskede ham fra den Aften:

»Jessen stod paa Talerstolen og gav et smukt og troværdigt Billede af sin ældre Ven og Kampfælle. Han lignede ingen anden paa en Talerstol. Denne høje, ranke Skikkelse med det ejendommelige, stejle Kast med Hovedet gjorde straks Indtryk ved den Fyrighed, hvormed han gik i Lag med sit Emne, han var i det med det samme. Han tændte, naar han talte. Der var en Glød i hans Indre, som maatte tænde. Der var noget æggende, noget sporende over ham; vi unge fik altid et Indtryk af ukuelig Energi og mandig Fasthed, naar han førte Ordet.

Bagefter var der en Sammenkomst, hvor vi samledes om Bordene, og nu var det den nye Mand, Gustav Johannsens Arvtager, Redaktør Jessen, det gjaldt.

Hil Dig, Du som støt og stærk
træder i hans Sted!
Løfte vil du Arven
fra ham, som nu har Fred.

Tak til Dig for Din Strid indtil denne Dag!
Tak for hvert et Fremtids-Slag
for Sønderjyllands Sag!

Saaan sang vi, og der faldt mange gode Ord til ham, men det egentlige kom, da han rejste sig for at sige Tak og for at tale om det nye og mærkelige Afsnit af sit Liv, han nu stod overfor. Da saa vi unge noget af det smukkeste, unge kan faa at se — en Mand i sit Kald —, en Mand, der stod og talte, betaget af den Opgave, som helt ud var hans, og som han dog maatte ængstes for, fordi Ansvarret var saa stort.

Jo, han, der stod, havde, som A. D. Jørgensen sagde det, »været grebet af Folkesjælens Dødsangst og været henrykt af dens mægtige Attraa efter Liv og Udvikling«. Han vilde kunne tolke den med Myndighed paa sin Post.

Til sidst fulgte vi ham — de Hundreder af unge — ned ad de brede Trapper fra Festsalen, mens vi sang »Dengang jeg drog af-

sted« saadan, som man synger, naar alle Strengene i ens Sind er stemt. Vi stod og sang, mens han fik Overtøjet paa, og da vi sang Verset om Danebrog:

Og den har Tysken haanet og traadt den under Fod;
Nej, dertil er vor Fane for gammel og for god —,

saa vendte han sig om og saa med et straalende Blik op paa alle de mange unge Ansigter, der stod Hoved ved Hoved op ad den høje Trappe. Han vinkede Farvel til os, og saa ilede han ud i Regnen ud til Vognen, og vi efter, og mens Stormen hylede om det gamle Hjørne nede ved Niels Juels Statue, og Regnen piskede ned, rungede Hurraraabene efter ham ud i Natten.«

Det første Valgmøde afholdtes den 21. November i Aabenraa. Naar det ikke blev i selve Valgkredsen, Jessen begyndte, skyldtes det, at det mest var tænkt som et Tillidsmandsmøde for hele Nordslesvig, og det var ogsaa her, Krabbe-Resolutionen blev vedtaget.

Omkring Aarhundredskiftet og op til Udbrudet af den første Verdenskrig stod under de indre sønderjyske Brydninger forskellige Slagord paa Dagsordenen, som forlængst er kendt døde og magtesløse. Derefter skulde Jessen og Meningsfæller have været Protest- eller Følelses-Politikere, hvorved der forstodes noget tilbageblevet og mindre tidssvarende. H. P. Hanssen og hans Tilhængere derimod fremhævedes som Real-Politikere, hvilket var det mere fremskredne. Sandheden er den, at begge Parter var begge Dele, og det er vel et stort Spørgsmaal, om ikke, naar alt kom til alt, Jessens realpolitiske Indstilling var mere medgivet og mindre tilkæmpet end den, H. P. Hanssen ønskede sig tilkendt. Til dem, der vil have nøjere Kendskab til den Side af Redaktør Jessens Synspunkter, kan anbefales et Studium af hans Valgtaler fra 1902, der efter Valget udsendtes som Særtryk¹⁰), og som han engang over for en af sine unge Medarbejdere betegnede som sit politiske Testamente. Der skal ikke let i nogen dansk Politikers Efterladenskab findes saa megen realitetsbetonet Politik paa saa faa Blade som her.

I Programtalen i Aabenraa trak han de national-politiske Hovedlinjer op, og de Afbrydelser med Bifald, der slog ham i Møde,

viste, at han og Forsamlingen var eet. Jessen havde sin Styrke i, naar han talte, straks at gaa til Kernen i det, han havde at sige. Saaledes ogsaa i den indledende Valgtale.

»Der gives Lande«, begyndte han, »hvor en Befolkning er udsat for værre Forfølgelser end dem, der rammer de danske Slesvigere. Men man skal lede længe om et oplyst Land, hvor en lovlydig Befolkning maa taale et Tvangsregimente som det, der nu raader i Nordslesvig.«

Det første Hørraab, Tilhørerne var med.

Det Spørgsmaal kunde da rejses eller er bleven rejst, fortsatte Jessen, om ikke vi Danske ved en anden Holdning end hidtil kunde skaffe os en mere skaansom Behandling og mere lidelige Kaar. Det Spørgsmaal kunde tænkes at komme frem: Skal vi forandre Signaler:

»Noget for noget. Vi maa vide, hvad man forlanger af os, og hvad vi kan opnaa, hvis vi falder til Føje.

De mest maadeholdne blandt vore Modstandere kræver, at vi skal opgive Haabet om Genforeningen med Danmark, og at vi efterhaanden skal lade os vinde for en endelig og inderlig Tilslutning til den prøjsiske Stat og det tyske Rige. De mere yderliggaaende udtrykker deres Opfattelse nogenlunde paa følgende Maade: Saa længe der i Slesvig endnu er nogen, som pønser paa at komme tilbage til Danmark, saa længe skal der vedblivende øves Tvang, saa længe skal Forfølgelserne ikke standse.

Lad os tænke os, at vi fulgte Tyskernes Raad og opgav Tanken om Genforeningen. Hvad kunde vi saa opnaa derved?

Vi vilde faa Lov til at lade os vinde af Prøjsieriet, at opsuges af Tyskheden. Uden det Hold og den Styrkelse, som Haabet om Genforeningen giver, vilde vi staa næsten værgeløse over for Paavirkning af alle det tyske Riges Magt- og Kulturmidler. Den tiltalende Udsigt, man byder os, er en lempeligt fremskridende Tilintetgørelse som Folk, en hemmelig Hensygnen, en taalelig Tæring, en stilfærdig Svindsot.

Enden vilde blive en hæderløs Straadød. Men det kan vi let blive enige om: Vi vil ikke have Tæring, vi vil ikke dø Straadøden.«

Jessen sammenlignede derefter de danske Nordslesvigeres Stilling med Elsas-Lothringernes og Polakkernes:

»Ingen af dem har Løfte om at udløses af det tyske Rige. Det kan næppe ske paa fredelig Maade. Evropa kan komme i Brand, og der kan foregaa store Forandringer. Men uden en Verdenskrig vinder Frankrig næppe frem til Rhinen, og uden Prøjsens Opløsning kan man næppe vente nogen Oprettelse af et polsk Rige. Ja, selv om den prøjsiske Stat led et uhyre Nederlag over for Rusland, vilde Følgen, saa vidt man nu kan se, kun være den, at de prøjsiske Polakker kom under den østlige Nabostat, og de vilde vel sige: Om Ravnene eller Kragen tager os, kan være os lige meget.

I Modsætning til Elsas-Lothringere og Polakker kan vi danske Slesvigerer nære Haab om at komme tilbage til Danmark ad fredelig Vej, og vi har i Pragfredens Artikel 5 et lovligt Grundlag for vort Ønske.«

Her blev Taleren afbrudt af gentagne Bravoraab.

Nej, vedblev Jessen, ikke engang nogen øjeblikkelig Fordel af Betydning vilde vi vinde ved at slippe vort faste Standpunkt:

»Vilde monstro saa vort Modersmaal og vort Folkeliv faa Fred og gode Kaar? Man vil paastaa, at med nogen Forsonlighed havde vi kunnet undgaa Sprogforordningen af 1888. Men hvorledes er det da gaaet de forsonlige Polakker? Har de beholdt det polske Sprog i Skolerne? Skønt de staar med den mægtige katolske Kirke i Ryggen, bliver endog deres Religionsundervisning fortysket. Og Elsas-Lothringerne, der holder sig saa stille og ter sig saa fredeligt, skønt de har den Afstivning, som den mægtige Nabostat kan give, dem lader man for hele Evropas Øjne sidde paa enog-tredivte Aar under Diktaturet, under en vedvarende Belejringstilstand . . .

Lad os da ikke lege Skjul med vore Ønsker. Lad os ikke fremhykle noget, vi ikke mener.

Vi har ikke ringeste Grund til at fravige vort gamle Standpunkt, vort lovlige Fodfæste i Artikel 5. Derfor hævder vi vedblivende: Vi er Danske, vi vil vedblive at være Danske, vi vil behandles som Danske efter Folkerettens Forskrifter.«

Efter at have aflagt denne Bekendelse, der blev hilst med Bifaldsraab og Haandklap, gjorde Jessen en Tilføjelse:

»Men om vi end aabent vil hævde vor lovlige Ret, saa er det ingenlunde Meningen, at vi vil fremkalde Forfølgelser imod os ved ørkesløse Udæskninger i vort Forhold til Tyskland.

Der er intet, der tarrer den mægtige saa meget, som naar den svage hoverer. Selv om vi mener, at vi kan staa os ret godt i Kampen, saa har vi ingen Grund til at tale store Ord derom. Vi skal heller ikke true med vore Trumfer, hvis vi tror, vi har nogle. Vi fører vort Forsvar i al Jævnhed og Stilfærdighed. Kommer der saa uden vor Skyld Forfølgelser over os, Forfølgelser, som vi anser for Overgreb, saa kan vi være frimodige endda og trøste os med det gode Ord, at det er bedre at lide Uret end at gøre Uret.«

I sidste Halvdel af Talen kommer saa det centrale Afsnit om Danmarks Stilling til den sønderjyske Befolkning og dennes Forhold til den danske Stat:

»Vi indrømmer gerne, at vi ved Forsvaret af vort Modersmaal og vort Aandsliv maa søge et Rygstød hos hele det danske Folk. Ingen kan formene os det. Ingen kan med Rette forarges derover . . .

Naar man fra Kongeriget tilbyder os Bøger og Blade og andre Midler til Udbredelse af dansk Oplysning, da tager vi derimod uden Betænkning og med Glæde. Og naar kongerigske Efterskoler og Folkehøjskoler vil byde vore unge nogen Lettelse og saaledes række den nordslesvigske Skoleforening en hjælpende Haand, saa siger vi Tak derfor.

Noget andet er det med politiske Bestræbelser. Her er vi henviste til os selv. Vi Nordslesvigere kan frejdigt fastholde Paragraf 5 og aabent vedkende os, at vi ønsker at komme tilbage til Danmark. Men i dette Stykke kan den danske Stat og det danske Folk ikke vise nogen Tilslutning.

Selvfølgelig bør enhver Dansk i sit Hjerte ønske Genforeningen. En Fædrelandsven kan ikke kaste et Øje paa Danmarks Kort uden ved første Blik at se, at det er et lemlæstet Land, der trænger til at faa en naturligere Grænse. Men den danske Stat har ingen Magtmidler til at hidføre eller fremskynde Helbredelsen.

Danmark maa sidde i stille Venten. Magtesløse Klager eller tomme Demonstrationer kan ikke gavne.

Hvor højt vi end sætter vort Haab til Genforeningen, saa er der dog noget, som maa staa endnu højere for os; det er Hensynet til vort gamle Fædrelands Tryghed. Vi kan ikke ønske, at Danmark for vor Skyld gør noget som helst, der kunde skade dets Stilling. Vel kan vi ikke se, at der truer nogen stor Fare for det danske Riges Bestaaen. Store Bælt er Nøglen til Østersøen. Ingen af de nordlige evropæiske Stormagter ønsker denne Nøgle i en anden Stormagts Hænder. Naar Danmark ved et nogenlunde udviklet Forsvar har betrygget sig mod en Overrumpling, saa vil, selv under farefulde Omstændigheder, dets Tilværelse kunne anses for sikret. Alligevel bør en lille Stat vise megen Forsigtighed . . .

Det falder ikke os danske Slesvigere ind at ville friste den danske Regering eller det danske Folk ud af denne kloge og værdige Holdning. Vi veed, at vi maa gøre vort politiske Arbejde selv. Alle tyske Paastande om, at vi i vor Politik staar under kongerigsk Formynderskab, viser vi tilbage som tomme Fabler.«

Det har maaske overrasket en og anden, at Redaktør Jessen kunde fremsætte saadanne Udtalelser. De har altid haft den Forvisning, at han var uforfærdet og frygtløs fremfor nogen. Heri tog de ikke fejl. Men naar det gjaldt den danske Stat og dens Selvstændighed, maatte selv de bedste og mest berettigede Følelser vige for realpolitiske Betragtninger.

Jessen sluttede, som han havde begyndt, og under stadig nyt Bifald med det hjemlige:

»Vi maa arbejde for at styrke, fæstne og opdyrke vort Modersmaal, for at oplære vor Ungdom, for at udbrede god og sand Kundskab til vore egne Forhold, til Folk og Land og modarbejde al den Usandfærdighed, der vil tilsløre og forvanske vor Fortid og vor Slægtsarv; vi maa fremme en fast og frugtbringende Folkeoplysning; vi maa forbedre vore Livsvilkaar; vi maa virke for vore materielle Tarv, vort Landbrug, vort Forretningsliv, hele vor Samfundsudvikling.

Den dygtige Mand vejer mere i Samfundslivet end den udygtige: den, der forstaar at klare sig materielt, mere end den økono-

misk afhængige. Det materielle har en stor Betydning i Folkelivet. Vi maa derfor i Fællesskab arbejde paa at højne vort økonomiske Grundlag som vor hele Udvikling. Lykkes det os at hævde os som en velstillet, oplyst, udviklet og selvstændig Befolkning, saa tør vi ogsaa haabe at kunne holde ud i Kampen for Tilværelsen, Forsvaret for os selv og vort eget.

En saadan Befolkning lader sig hverken lokke eller true til at vige bort fra sin gode Gerning i Selvopholdelsens, Sandhedens og Rettens Tjeneste.«

Efter Talen takkede Reimers paa Forsamlingens Vegne for Foredraget. Alle vil være enige om, at Redaktør Jessen er en Mand, vi kan være tjent med som Rigsdagsmand. Vil De sige ham Tak ved at rejse Dem. Hvilket skete.

Derefter talte H. P. Hanssen, der ligeledes sluttede op om Genforeningshaabet. »Flensborg Avis« refererer:

»Vi har ikke alene det Løfte, Prøjsen gav os i Paragraf 5, men den prøjsiske Statsforfatning og den tyske Rigsforfatning hjemler os samme Ret. Derfor kan vi paa det bestemteste tilbagevise de latterlige Beskyldninger om, at vi gaar ud paa Landets Løsrivelse, paa Oprør, paa at bruge Magt, noget, der ikke har det mindste at gøre med, at vi nærer det stille Ønske om at genforenes med vort gamle Fædreland. Vi kan henvise til Forfatningens Bestemmelse om, at Statens Grænser ændres ved Lov. Det er sket før, at de er blevne forandrede, og det kan ske igen. Der kan siges, at vort Haab ikke har megen Udsigt til at opfyldes, men det vil bestandig leve videre i Nordslesvig, og det vil kun styrkes, naar Tvangspolitikken fortsættes.«

Ogsaa H. P. Hanssens Tale hilstes med livligt Bifald, og Reimers udbragte et Leve for ham.

Det næste Valgmøde skulde have været afholdt i Nybøl Kro paa Sundved Søndag den 24. November, og den lokale Politimyndighed, Amtsforsander Kjer i Sønderborg, havde allerede om Torsdagen kvitteret for Anmeldelsen. Men Lørdag Eftermiddag indløb der til Redaktør Jessen telegrafisk Afbud:

»Jeg ser mig nødsaget til, efter Aftale med Kredslægen, at forbyde Mødet i Morgen paa Grund af Skarlagensfeber og Mæslinger.

Amtsforsander Kjer.«

Samtidig meddeltes, at Amtsforsstanderen havde lukket det danske Forsamlingshus i Nybøl, der var mindre og ikke skulde have været benyttet. Maaske er det i Hast bleven brøstfældigt, som et i Bevtoft er bleven det forleden, skrev »Flensborg Avis«:

»Der har ikke været meldt noget om, at Skolerne i Sundved er bleve lukkede paa Grund af smitsomme Sygdomme. Heller ikke hører man, at Gudstjenesten er bleven forbudt i Kirkerne. Hvis Skoler og Kirker holdes aabne, maa Smittefaren anses for at være større ved politiske Møder . . .

Det skal nu vise sig, om der udbryder smitsomme Sygdomme paa de andre Steder, hvor der berammes danske Valgmøder, og om Kroerne og Forsamlingshusene alle bliver brøstfældige.«

Smittefaren blev dog vistnok hængende ved Nybøl, men der fandtes andre Midler. Da Gæstgiverne var afhængige af Myndighederne med Hensyn til Lukketid og andet, saa de sig i stort Tal tvunget til at nægte Lokale til de danske Valgmøder. Der blev derfor ikke Møder i Christiansfeld, Vojens, Rødding, Toftlund, Skærbæk, Sønderborg, Avgustenburg og Nordborg, Knudepunkter i Jessens Valgkredse. Der var ingen Lokaler at opdrive. Men hvor Jessen kom frem, samlede han store Skarer om sig. Han var, høj og statelig af Skikkelse, som skabt til i onde Tider at være et Symbol paa den sønderjyske Befolknings Modstandskraft.

Og der, hvor han talte, uddybede han, hvad han kun kort havde kunnet naa i sin Programtale, klogt, maadeholdent og realistisk, omfattende alle, ogsaa de nationalt passive Tilhængere af Indre Mission, danske Arbejdere og Hjemmetyskere, appellerende til alle.

Hør hans Ord i Talen om »Vor Stilling herhjemme« til Indre Missions-Folkene:

»Jo flere Forfølgelser vi er udsatte for, og jo større Vanskeligheder vi har at kæmpe med i vort folkelige og politiske Arbejde, jo mere maa vi være betænkte paa at søge fuld Tilslutning hos saa stor en Del af den indfødte Befolkning som muligt. I de senere Aar har vi herhjemme i Aandslivet stadig mødt en Magt, der ikke altid har stillet sig i et nøjere Tillidsforhold til Forsvaret for Danskheden. Det er den indre Mission.«

Jessen udvikler derefter, hvorledes der for at raade Bod paa de

kirkeligt utilfredsstillende Tilstande, der indtræder, naar den præjsiske Statspræst ikke kan vise den Selvfornægtelse at holde sig borte fra den tyske Agitation, er to aandelige Bevægelser, der vil optage et kirkeligt Arbejde paa hver sin Vis:

»Det er Frimenighederne, som staar den grundtvigske Retning nær, og dernæst den indre Mission.

Det er givet, at enhver har Lov til at søge sin kirkelige Trang fyldestgjort paa den Maade, der tiltaler ham mest. Naar vi ser Sagen fra den folkelige Side, saa maa en Mand som dansk Mand være os lige kær, hvad enten han gaar til Frimenighederne eller til den indre Mission.

Det er sandt, at Medlemmer af Frimenighederne i Almindelighed viser, at de har en vaagen Sans ogsaa for Folkelivet, at de har Øje ogsaa for deres folkelige Pligter. Men der er ingen Grund til at tro, at den indre Missions Venner med Forsæt og fuldt Overlæg skulde ville frigøre sig for disse Pligter.

Det er undskyldeligt, om et religiøst vakt Menneske i den første Nidkærhed delvis kan overse, at han har andre aandelige Forpligtelser end de kirkelige. Men han vil efterhaanden komme til bedre Erkendelse. Han stryger jo dog ikke alle andre Pligter af sig. Ligesom han vil blive nødt til at gøre Fyldest i sin daglige Gerning, og ligesom han maa gøre sin Skyldighed i Familielivet, saaledes maa han føle sit Ansvar ogsaa i det borgerlige Liv. Han vil indse, at der ogsaa er folkelige Pligter, som kalder ad ham. Har han ikke Lov til at glemme sin Familie, saa har han heller ikke Ret til at svigte sit Folk.

Men fremfor alt vil en dansk Slesviger, naar det er Alvor med hans religiøse Iver, snart lære at indse, at han for Religionens Skyld maa blive sit Folk og sit Sprog tro. Han veed, at hans Modersmaal og Folkeliv trues med Tilsidesættelse og Undergang, og han maa vide, at dermed vilde Aandslivet lægges øde for lange Tider. Han vil vel ikke gaa med til at grave en Grav for sit Folks Sjæleliv.«

Eller lad os høre, hvad Jessen i forskellige af sine Valgtaler, herunder »Vore Arbejdere«, har at sige til de smaatstillede i Samfundet:

»Ingen fortænker vore Arbejdere i, at de gør, hvad de kan, for

at forbedre deres Kaar. Ingen vil misunde dem den Fremgang i Arbejdsløn og Velfærd, som Nutiden har bragt, og som Fremtiden vil bringe. Vi andre vil gerne være med til at gøre, hvad vi kan, for at støtte alle dem, der maa arbejde haardest for det daglige Brød . . .

Blandt vor Arbejderstands Ønsker om udvortes Betyggelse er, i hvert Fald naar man tager Arbejderne enkeltvis, Spørgsmaalet om Arbejdslønnen ikke det mest fremtrædende. Det, som først og fremmest attraas, er en betrygget Alderdom. Undrer man sig ikke over, at Staten altid kan faa Folk til de allerkedsoommeligste Poster? Unge raske Mænd tilbyder sig i Mængde for at blive Postbude, Brevbærere, med Udsigt til at gaa sig stivbenede paa Landevejen, at blive Banevogtere og hænge i Klokkestrengen, at blive Fangevogtere og derved selv være Fange. Hvorfor? Fordi de vil sikre sig Retten til i deres Alderdom at faa Efterløn, Pension. Ingen Samfundsforbedring kan virke mere forsonende paa Arbejderstanden end Alderdomsforsørgelsen . . .

Samtidig med, at Arbejderne opnaar bedre Lønningsvilkaar, stiger deres Krav om borgerlig Agtelse. Med Rette forlanger enhver hæderlig og dygtig Arbejder at anses for paa sit Omraade at være en lige saa nyttig og agtværdig Borger som ethvert andet Medlem af Samfundet . . .

Vi danske Slesvigere veed ikke alene, at enhver Borger, hvilken Stilling han end indtager i Samfundet, kan være lige god til sit Arbejde, lige agtværdig og lige ærekær, og at alle Borgere bør være lige for Loven, men vi ønsker ogsaa, at alle skal have Lod og Del i Samfundets Udvikling og i Arbejdet for det almene Liv. Derfor hilser vi alle Landsmænd velkommen til vore Møder og haaber, at vore Arbejdere altid maa føle sig i god Pagt med alle andre Danske i Forsvaret for vor gode Sag.«

Her har Jessen et fornøjeligt Indskud om de rejsende Haandværkssvende, som »Flensborg Avis« ikke gerne lukkede Døren for:

»At faa Penge har de ofte ikke godt af, og det er derfor altid betænkeligt at yde Pengegaver. Men noget at spise kan man unde enhver, selv den uværdigste. Vi gav derfor de vejfarende Svende Sedler til Aflevering i de billige Kaffehuse, hvor de saa fik en

Skaal Kaffe og et Par Rundstykker. Vi gav til alle, ogsaa til Folk nede fra Tyskland. Nogen Forskel gjorde vi dog paa vore egne Folk og de fremmede. Alle, der hørte hjemme nord for Ejderen, ogsaa Svenskere og Nordmænd, fik Kaffe med Mælk og Rundstykker med Smør. De nede fra Tyskland, som ikke er saa godt vant og ikke kommer os saa meget ved, maatte nøjes med bare Rundstykker og sort Kaffe.«

Det var ikke Taleblomster, naar Jessen søgte at faa Arbejderne med i det nationale Fællesskab. Var han paa Besøg i sit Barn-domshjem, eller holdt han Møde i Nærheden, forsømte han aldrig at opsøge gamle Arbejdere, han havde kendt som Barn. Det vides, at da en Arbejdsmand engang med Pibe i Munden kom ind til den i Princip og Teori frisindede J. N. H. Skrumsager, Københoved, der havde Kontordag i den stedlige Sparekasse, tordnede den gamle ham i Møde: »E Pif' a e Mund, e Rygen ska vi nok klar sjæl!« En saadan Tiltale vilde den i visse Kredse som reaktionær udskregne Jessen have fundet utilbørlig.

Jessens Holdning over for Hjemmetyskerne er flere Gange nævnt i anden Forbindelse. Ved et af Valgmøderne udtaler han sin Sorg over, at der ved de tyske Knivbjerg-Fester Mand og Mand imellem kan høres dansk Tale. Hvis det udelukkende var de indvandrede, der festede, kunde det hele være temmelig ligegyldigt. »De Folk, der er blæste herind over vort Land af en kvalm Søndenvind, kan jo forsvinde igen for en forfriskende Nordenvind.« Men med Hjemmetyskerne er det noget andet:

»Hjemmetyskerne hører til vort eget Folk, og der er altid Mulighed for, at de kan lære at indse det selv. Vor Dør maa altid staa paa Klem, naar de med god Vilje vil ty ind til os, deres Frænder, hvor de rettelig hører hjemme.

Der fortælles om en Søster, hvis Broder var til Søs, at hver Aften, før hun gik til Ro, satte hun et Lys i Vinduet, for at Broderen kunde se det, naar han kom tilbage. De danske Nordslesvigere har ogsaa Brødre, som er borte for dem. Vi maa ikke glemme at sætte Lys i Vinduet.«

Her kan indføjes, at da der den 5. Februar 1947 afsløredes en Buste af Jessen i Møgeltønder og samtidig en Mindeplade i hans Fødehjem, den gamle Skole i Toghale, var det sidstnævnte Sted

den danske Sogneraadsformand Sønnik Thomsen, der holdt Mindetalen og foretog Afsløringen. Han var Sønnesøn af en kendt Hjemmetysker, Lindskov-Mølleren, som var en nær Ven af Jessens Fader.

Til sidst af Talen »Vor Kultur«, hvor Jessen efter mange Henvisninger til statistiske Opgørelser foretager en Sammenstilling, der heller ikke er kedelig:

»Vor Kultur viser sig altsaa i Forhold til den prøjsiske paa den Maade, at vi har flere Penge i Sparekasserne, vi har en ligeligere Fordeling af Ejendommen, vi faar bedre Udbytte af vor Jord og bedre Smør af vore Køer. Vi lever længere end Prøjserne og har mere Udsigt end disse til at holde vore Børn i Live. Hos os stjæles, hæles, røves, myrdes der ikke halvt saa meget som i Prøjsen, hvor de derimod sværger tre Gange saa mange falske Eder.

Naar det stiller sig saaledes, kan vi godt være bekendt at blive ved vor egen Kultur, vort eget danske Aandsliv. Vi bliver ikke bedre ved at gøre os til Tyskere.«

Det kan ogsaa i vor Tid for dem, der ikke er fortabt i Mekanik og Fjernsyn, være noget af en Oplevelse at læse disse klart gennemtænkte Valgtaler, der blev holdt for snart 70 Aar siden, og som alligevel i meget er saa friske og aktuelle, som var de tiltænkt ikke Datidens Nordslesvig, men det nuværende.

Selv i Vælgerforeningens Protokol afspejler Jessens Valgtaler sig, naar der fra Foreningens Generalforsamling den 28. Juli 1902, efter at Savnet af Gustav Johannsen er nævnt, findes indført:

»Vore Modstandere udøvede et Tryk og arbejdede med en Ihærdighed, som overgik, hvad der er præsteret hidindtil. Mange af vore Vælgere berøvedes Valgretten, Valgmødernes Afholdelse blev os i høj Grad beskaaret. Naar Resultatet alligevel blev tilfredsstillende for os, saa skyldtes det den Omstændighed, at vi gik samlede til Valg, og det store Arbejde, som særlig Rigsdagskandidaten udfoldede i Valgtiden, og som vakte Beundring ud over Nordslesvigs Grænser.«

Fra Vælgerforeningens Generalforsamling i 1903 er i Protokollen optaget, at Jessen har skænket Foreningen 10.000 Eksemplarer af »Valgtaler 1902«, som det har kostet 1003 Mark at lade indbinde, til vederlagsfri Udbredelse over hele Nordslesvig.

Redaktør Jessen var ikke helt tilfreds med Valgudfaldet den 8. Marts. Det danske Stemmetal i første Rigsdagsvalgkreds gik tilbage fra 10,421 i det gode Valgaar 1898, før Køller-Politikken holdt sit Indtog, til 10,058 i 1902, mens det tyske steg fra 3713 til 4539. Hele den danske Tilbagegang faldt paa Sønderborg Amt med Sønderborg By i Spidsen, hvor Stemmetallet sank fra 259 til 198. Haderslev Amt viste en lille Fremgang. De socialdemokratiske Stemmer var gaaet frem fra 342 til 487.

Den 11. Marts sluttede Jessen en ledende Artikel om Valget med en Opfordring til at gøre det bedre næste Gang:

»Vi Danske skal være dobbelt saa levende, dobbelt saa viljefaste, dobbelt saa modige og derfor dobbelt saa dygtige som Tyskerne, saa vinder vi frem igen, og saa er der intet i Vejen, saa er Fremtiden vor. Naar vi har Ret i, at der er intet indre Hold i Tyskheden her til Lands, at vi Danske sidder inde med al Frihedssansen, al Sandheden, al Retten, med den mest ægte menneskelige Følelse og derfor ogsaa med den virkelige Livskilde, saa er det os, der har det gode i Vente.

Dette Valg regner vi ikke for en Sejr. Men næste Foraar er der Valg igen. Lad os bruge Tiden godt i det Aar.«

Dagen efter, den 12. Marts, skrev Fru Jessen til Fru Charlotte Schrøder i Askov¹⁾:

»Kære Fru Schrøder.

Hjertelig tak for Deres kærlige og deltagende brev, som meget har glædet os. Ja, det har været en travl og forventningsfuld tid, den sidste, og blev forventningerne end noget skuffede, må vi vel i det hele taget være ret tilfredse med udfaldet. Når Haderslev kreds til trods for, at fornemmelig den har været ramt af politiske forfølgelser, har holdt så ypperlig stand, så tør der vel være håb om næste gang at nå et smukkere resultat over hele linjen, når der nu straks tages grundigt fat på Als, og såfremt — ja, man ved jo aldrig, hvilke uforudsete angreb der endnu kan ramme os. Men der skal et svært arbejde til, for som P. Grau skrev til min Mand: Det gælder om at bearbejde den enkelte, det er de mange. I Grau har sagen en udmærket støtte, og blot der bliver stadigt og ihærdigt samarbejde mellem repræsentanterne og sådanne nye mænd i forskellige egne, så er der ingen grund til at tabe modet.

Jeg har også glædet mig meget over det smukke arbejde, som blev gjort før valget, og skønt det er umuligt at nå — i sidste øjeblik, trods store anstrengelser — en vidtrækkende eller dybtgående påvirkning, så kan man vel nok sige, at de danske valgmoder har haft deres betydning, ikke mindst for fremtiden, og at forknytheden, uden dem, vilde have været en del større.

Min mand har det, gud ske lov, ganske godt efter de overståede strabadser; jeg tror, at han meget bedre kan tåle at farte om som folketaler end trodse hverdagens ærgrelser på kontoret. Han tænker jo altid på, hvor meget der skal gøres, og på at få så mange arbejdsfæller som muligt. Han beder mig bringe Dem sin hjertelige og taknemmelige hilsen for Deres smukke brev, ligesom jeg selv, kære fru Schrøder, sender Dem og alle Deres . . . en venlig hilsen.

Deres hengivne

Marie Jessen,
f. Fibiger.«

Det var under Valgkampen Aaret efter, at en af »Flensborg Avis's« unge Medarbejdere forud for et dansk Valgmøde i Flensborg, mens de fleste af Redaktionspersonalet var fraværende, overraskede Jessen, der ganske alene inde i sin Stue gik frem og tilbage og sang: »Staa fast, Du lille Flok, staa fast — i Stormens Brag«. Jo, Valgtiden passede ham forbavsende godt.

Ved det almindelige Rigsdagsvalg den 16. Juni 1903 opnaaedes da ogsaa, skønt Køller-Politikken langtfra var ebbet ud endnu, i første Rigsdagsvalgkreds en dansk Fremgang fra 10,058 Stemmer Aaret før til 10,274. Heraf tegnede Haderslev Amt sig for over 200, mens Sønderborg Amt, med godt 30 Stemmers Fremgang i Sønderborg By, der havde taget sig sammen igen, holdt Tallet fra sidst. Det tyske Stemmetal var steget yderligere fra 4539 til 4862, det social-demokratiske fra 487 til 712. I begge Tilfælde skyldtes Tilgangen for en Del tysk Indvandring, bl. andet som Følge af nye Jernbaneanlæg, der trak mange Arbejdere til sydfra.

Aarstiden havde denne Gang muliggjort, at flere danske Valgmøder afholdtes i Telte, hvor der ingen Lokaler var at faa.

For hele Nordslesvig blev Tallene, sammenlignet med det foregaaende almindelige Rigsdagsvalg i 1898: 15,448 danske Stemmer, 1903: 14,843, en samlet Nedgang paa 605 Stemmer. Det var den tyske Høst af næsten fem Aars brutalt Voldsstyre over for den sønderjyske Befolkning.

Det frisindede Blad i Kiel, »Kieler Zeitung«, erklærede derefter aabent, at »den Fortysknings-Politik, som i de sidste Aar er bleven drevet i Nordslesvig, har forfejlet sit Maal«.

I Løbet af et kort Aaremaal blev denne Anskuelse, ikke mindst i betydende hjemmetyske Kredse, den raadende, og der blev herfra gjort Forsøg paa at naa frem til mere taalelige og frugtbringende Former for den Brydning mellem Dansk og Tysk, som for et Grænseland var naturlig og ikke kunde undgaas.

JESSEN I BERLIN

Den 14. April 1902 rejste Redaktør Jessen til Berlin for at begynde sit Arbejde som den danske Befolknings Repræsentant i den tyske Rigsdag.

Forinden havde han maattet henvende sig først til Vælgerforeningens Sekretær, Gaardejer N. Nissen, Nordborg, og derefter til H. P. Hanssen for at faa tilstillet det indhentede Materiale fra Rigsdagsvalget, som han gerne vilde gøre sig bekendt med.

Herom to Breve¹⁾:

»Flensborg, den 9. April 1902.

Hr. landdagsmand Hanssen,

Aabenraa.

Ved en henvendelse til vælgerforeningens sekretær har jeg fået at vide, at materialet fra rigsdagsvalget er sendt til Dem. Da jeg gerne skulde kende klagerne osv., inden jeg tager til Berlin, er det på høje tid, at jeg ser det, og jeg vilde derfor gerne bede Dem i dag eller i morgen at sende mig det for nogle dage. Vil De meddele mig, om jeg skal sende materialet tilbage til Dem eller til hr. Nissen, for så vidt der ikke er noget, som jeg skal bruge, men det er der vel ikke, da eventuelle bevismidler vel bedst sendes som bilag med klagerne til rigsdagen.

Venlig hilsen!

Deres forbundne

J. Jessen.«

Efter at have modtaget en Del af Materialet følger en ny Henvendelse:

»Flensborg, den 12. April 1902.

Hr. landdagsmand Hanssen,
f. t. Berlin.

Tak for det tilsendte. I grunden var det ikke alene disse klager, men hele vælgerforeningens materiale, jeg gerne vilde se; men det kan vel ske i Berlin, for De har det vel med. — Jeg glæder mig til at se Dem og grosserer Nielsen i Berlin. Da De opgiver mig Deres hotel, hvor Gustav Johannsen også boede, så vil jeg være så fri at tage ind der. Jeg kommer mandag Aften.

Venlig hilsen til Dem og hr. Nielsen.

Deres forbundne
J. Jessen.«

Da Redaktør Jessen vistnok i Gustav Johannsens sidste Levetid har haft adskillige Samtaler med sin Forgænger, og da Gustav Johannsen selv havde ønsket ham som sin Efterfølger²⁾, har han nok faaet et og andet Raad med paa Vejen. Det viste sig da ogsaa, at Jessen hurtigt fandt sig tilrette under de nye Forhold. Han hilste paa forskellige, blandt dem de frisindedes Fører, Eugen Richter, og Social-Demokraternes Høvding, den ildfulde Bebel.

»De var meget elskværdige«, skrev han hjem³⁾. »Jeg troede ikke, Richter havde kunnet se så venlig ud, han havde et smukt smil.« Og om Bebel, der ligesom Jessen havde haft rig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med de prøjsiske Domstole og Fængsler: »Bebel har maaske det mest karakterfulde og betydelige Hoved i Rigsdagen. Han ligner Georg Brandes.« De frisindede omtalte Gustav Johannsen med megen Velvilje, og »de er meget forekommende mod mig«.

Allerede den 21. April holdt Jessen sin Jomfrutale i Rigsdagen. For en dreven Parlamentariker vil det for det meste være en Vinding, naar Husets Formand afbryder, fordi det samler Opmærksomheden om den, der har Ordet. For Nybegyndere er det en Prøve, som ikke alle bestaar. Jessen blev afbrudt ikke mindre end tre Gange, fordi han efter Formandens Mening ikke holdt sig tæt nok op ad det foreliggende Lovforslag, og bestod.

Der er noget, der tyder paa, at Jessen havde tænkt sig at holde

en større Tale. Men Tidspunktet for hans Deltagelse i Forhandlingen faldt uheldigt. Han var sidste Taler sidst paa Dagen og maatte af Hensyn til den fremrykkede Tid korte, hvad han vilde sige. Selve Lovforslaget, der stod til Behandling, var heller ikke det mest egnede for ham. Det drejede sig om Afskaffelse af den saakaldte flyvende Retspleje, hvorefter Retssager mod Blade og Tidsskrifter for Fremtiden kun skulde kunne forhandles paa Ud-giverstedet, Privatklager undtaget. Og den sønderjyske Presse var netop, hvad Jessen ogsaa anførte, interesseret i, at Retssager imod den kunde komme til Forhandling andensteds end ved de hjemlige hildede Domstole.

Men Talen var karakteristisk for Jessen og bebudede, at Rigsdagen i ham vilde finde en vaagen og hvas Kritiker af det prøjsiske Tvangsstyre hjemme i Nordslesvig. Han fastslog straks, at den nordslesvigske Befolkning levede under Undtagelsestilstande, at Køller-Regimentet ogsaa uden Statssekretær v. Køllers Person fortsatte som begyndt, hvor umuligt det var at faa Anklagemyndighederne til at gribe ind over for Overgreb, naar man ikke var Regeringen behagelig, men hvorledes de til Gengæld holdt Haanden over de regeringstro, der tidligt og silde havde fri Adgang til at fornærme anderledes sindede. Saadan var det gaet hans Forgænger i Rigsdagen, Gustav Johannsen, og de danske Medlemmer af den prøjsiske Landdag maatte finde sig i det samme.

Da H. P. Hanssen havde sin første Fremtræden i Landdagen, gengav »Flensborg Avis« bl. andet efter den berlinske Presse, at han talte et daarligt Tysk. Jessens Tysk var godt nok, men ikke saa let og bevægeligt som Gustav Johannsens. Nu kunde »Flensborg Avis« blandt andre tyske Bladudtalelser bringe disse Linjer af »Berliner Zeitung«: »Han vilde, hvis hans tyske Udtale var bedre, ikke være nogen daarlig Taler.«

Jessen, der ikke alene kunde være kritisk over for andre, men ogsaa i udpræget Grad var selvkritisk, skal efter Overleveringen have været ret utilfreds med denne Begyndelse. Men den gamle liberale Overlandsretsraad Schmieder fra Breslau, der havde været en god Ven af Gustav Johannsen, sagde bagefter til ham: »Sie haben Sich recht gut eingeführt. Sie werden in der Zukunft das

Ohr des Hauses haben.« (»De har faaet helt godt begyndt. De vil i Fremtiden kunne regne med Lydhørhed fra Husets Side.«)

Kun en halv Snes Dage senere, den 1. Maj, stod Jessen for anden Gang paa Talerstolen, og nu var han den første paa Talerlisten.

Det var et Lovforslag, stillet af Centrum og de frisindede vedrørende Sikring af Valghemmeligheden, der var til tredje Behandling. Jessen paaviste ved Hjælp af det Materiale, han nu var i Besiddelse af, hvorledes der var øvet Valgtryk fra Myndighedernes Side og forekommet Krænkelser af Valghemmeligheden ved Udfyldningsvalget i Haderslev—Sønderborg Valgkreds den 8. Marts. Der forelaa saaledes tre Tilfælde fra Gammel Haderslev, hvor en Kommuneforstander J. Christiansen havde skrevet til gamle Arbejdere, som fik Alderdoms- eller Uførhedsrente, og opfordret dem til at stemme tysk, ligesom der var vedlagt tyske Stemmesedler, forsynede med forskellige Mærker, saa den tyske Valgbestyrelse kunde forvisse sig om, hvorvidt de var afgivet eller ej. Jessen oplæste Brevene og fremlagde dem samt Stemmesedlerne, der ikke var bleven afgivet, paa Rigsdagens Bord. Mange af Rigsdagsmændene gik hen for at se paa dem.

Jessen fremførte endvidere en Besværing over Amtsforsstander Valentiner i Tyrstrup, der ved personlig Henvendelse havde søgt at paavirke danske Vælgere til at stemme tysk, over Valgforstander Petersen i Arrild, der havde truet med Optantlaveri og paafølgende Udvisning, og endelig over Landraad Becherer i Haderslev, der ogsaa havde anvendt Trusel om Udvisning. Jessen havde dengang henvendt sig til Overpræsident Wilmowski i Slesvig, og Landraaden var derefter bleven formanet til at tage sin Trusel tilbage. Alligevel var den paagældende bleven udvist, og skønt Jessen klagede til Overpræsidenten, var Udvisningen endnu ikke bleven ophævet.

Jessen havde nu faaet den rette Kontakt med sine Tilhørere, og der lød under hans Tale flere Hørraab. Rigsdagens Møder formede sig i det hele til Tider ret livligt. Denne Gang paadrog Lenzmann (Det frisindede Folkeparti) sig en Tilrettevisning fra Formanden, og Ledebour (Social-Demokrat) blev kaldt til Orden.

Dagen efter aflagde for øvrigt Overpræsident Wilmowski,

følgende sin Forgænger, Overpræsident Køllers gode Eksempel, Besøg i Haderslev By og Amt og forsikrede, at hvad angik Bekæmpelsen af Danskheden, vilde alt blive ved det gamle. Overpræsidenten og Landraad Becherer har under deres Samvær næppe kunnet undgaa at faa Kendskab til, at de selv og den af dem hyldede Tvangspolitik havde været Genstand for Paatale i Rigsdagen.

Da Redaktør Jessen var bleven valgt til Rigsdagsmand, spaaede de hjemlige tyske Blade ham en isoleret Stilling i Berlin uden Venner og uden Indflydelse. Mærkeligt nok har Franz v. Jessen i sit Fembinds Erindringsværk⁴), der bl. andet rummer Nærbilleder fra Berlin, ment at kunde stadfæste, at saadan blev det ogsaa:

»Han gjorde Forsøg paa at finde sig tilrette og knytte Forbindelse med forskellige parlamentariske Grupper; det mislykkedes, og han blev ogsaa i Berlin en ensom Mand.«

Bortset fra, at Redaktør Jessen, naar han var hjemme, ikke var mere ensom, end han enten paa Grund af sit Bladarbejde eller legemlig Svaghed følte Trang til, saa er det Billede, Forfatteren giver af ham i Berlin, urigtigt.

Sønnen, Redaktør Tage Jessen siger i en Artikel om sin Fader i Anledning af Jessens Hundreedaarsdag⁵):

»Han blev godt modtaget af Gustav Johannsens mange tyske Venner inden for det katolske Centrum, de frisindede Partier, som hver for sig indbød ham til deres Fraktionsmøder, og Social-Demokraterne . . .

Kollegerne respekterede hans Ærlighed. De lærte, at de kunde stole paa hans Diskretion. Han vandt sig virkelige Venner.«

En af de yngre Medarbejdere, L. P. Christensen, der nogen Tid opholdt sig hos ham i Berlin som Privatsekretær, fortæller⁶):

»Jessen fandt overmaade megen Imødekommen hos Medlemmer af de forskellige Partier. Flere Rigsdagsmænd, især frisindede, holdt ham ikke alene for en velset Kollega, som de gerne saa færdes iblandt dem, men de viste ogsaa Vilje og Mod til offentlig at støtte ham i Rigsdagen . . .

Ved de frisindedes ugentlige Sammenkomster var Jessen en kærkommen Gæst. »Paa Gensyn i Aften!« lød det om Onsdagen

fra flere Munde, naar Rigsdagsmændene efter Mødets Slutning ilede ud af Salen, og nogen af de frisindede mødte Jessen.«

Dr. la Cour tilføjer i sin lille fortrinlige Bog om Jessen⁷⁾, sikkert efter Fru Jessen, at om Aftenen, naar Rigsdagsarbejdet var forbi, kunde han som Gæst besøge tyske Familier. Hjemme i Flensborg drillede hans paarørende ham med, at han næsten gjorde mere Lykke hos Tyskerne end hos de Danske.

Mere rimeligt lyder det, naar Franz v. Jessen bemærker, at Samarbejdet i Berlin mellem de tre Parlamentarikere aldrig blev mere end taaleligt, fordi de to Lejre, Jessen paa den ene Side, Hanssen-Nielsen paa den anden, personligt og politisk stod hinanden for fjernt til, at der kunde opstaa et fortroligt, endsige hjerteligt Forhold imellem dem.

Der er dog ingen Tvivl om, at Jessen har søgt at faa det bedst mulige ud af det, og et vist selskabeligt Samkvem er ogsaa bleven opretholdt. Engang, det var i April 1902, spenderede Landdagsmand Julius Nielsen en Middag paa Berliner-Hotellet Monopol, bestaaende af 10 Retter, fordi det var Fru Niensens Fødselsdag⁸⁾. Forhaabentlig har Jessen nøjedes med lidt af hvert, da Middagen ellers næppe er kommen ham ret tilgode. Af Brev fra Berlin⁹⁾ til H. P. Hanssen den 4. November 1902 fremgaar, at han har været paa Besøg i Aabenraa og takker Hanssen og Frue for sidst. En Julehilsen til H. P. Hanssen og Familie fra Julen 1902 viser, at Hanssen og Fru Hanssen ogsaa har aflagt Besøg i Flensborg, og Jessen udtrykker »håb om godt samarbejde i det nye år«. Den 8. Januar 1903 indbyder han H. P. Hanssen til at spise Frokost i Flensborg, undervejs til Berlin, hvor Julius Nielsen da maaske ogsaa kan være med. Den 6. Februar 1904 beder han dem begge spise til Middag hos sig paa Hotel Bristol i Berlin. Jessen har ogsaa været Gæst hos Landdagsmand Jul. Nielsen paa Damager og takker i Brev af 24. Juli 1903 ham og Frue »for den smukke Fest i Søndags«¹⁰⁾, og den 29. November 1905 gentager han, »hvad jeg gennem telefonen sagde til Deres frue, nemlig min bedste tak til Dem begge for al gæstfrihed og forekommenhed, da jeg sidst var hos Dem«.

Det er fra en saadan Fest paa Damager, Fru Direktør Thomsen,

Haderslev, født Hanssen, i et Rids af sit Barndomshjem¹¹) indfletter:

»Maaske for at give mig et Indtryk af Jens Jessen tog Far mig som syttenaarig med til en Sammenkomst hos Julius Nielsen paa Damager. For ung til at faa et blivende Indtryk var jeg dog optaget af, at Jessen til Trods for sit bistre Udseende kunde være saa venlig. I vort Hjem vidste vi unge nok, at der var forskellige Opfattelser af, hvordan Kampen skulde føres, men jeg har aldrig hørt Far udtale sig personligt nedsættende om en Modstander. Da var Mor mere djærv. Hun var kritisk i sin Bedømmelse af Mennesker og skaanede heller ikke sine egne.«

Da den tyske Rigsdag var samlet igen i Vinterhalvaaret 1902—03, og det var Forenings- og Forsamlingsretten, der stod paa Dagsordenen, talte Jessen den 15. November 1902 om alle de Overgreb, danske Foreninger og danske Møder var udsat for fra Myndighedernes Side, ligesom han vendte sig imod, at Den tyske Forening for det nordlige Slesvig, der ofte gjorde sig bemærket ved Denunciationer mod danske Sammenslutninger, nu for anden Gang havde sin Formand inden for Dommerkollegiet ved Landsretten i Flensborg.

Berliner-Pressen bragte gennemgaaende fyldige Referater.

Den 5. Februar 1903, paa sin Fødselsdag, fremdrog Jessen under Behandlingen af Rigskanslerens Budget paa ny det Tilfælde fra Haderslev Amt, som han løseligt havde omtalt Aaret i Forvejen, hvor en Arbejdsmand Terp fra Sverdrup, dansk Statsborger, var bleven truet med Udvisning, hvis ikke hans Søn, der var prøjsisk Statsborger, og hans Svigersøn, der ligeledes var prøjsisk Statsborger, vilde forpligte sig til: 1) ikke at læse danske Blade, 2) ikke at være Medlemmer af danske politiske Foreninger og deltage i danske Møder, og 3) ikke ved det efter Gustav Johannsens Død forestaaende Udfyldningsvalg at stemme dansk. Næstformanden, Grev Stollberg-Wernigerode, søgte et Par Gange at afbryde Taleren under Henviisning til, at det var et prøjsisk Anliggende, men blev vist tilbage af Jessen, der hævdede, at Rigsdagsvalgretten i første Omgang maatte henhøre under Rigsdagen, og at denne Valgret var truet for mange Vælgere i Nordslesvig.

Jessen fik flere Gange under sin Tale Tilslutning fra Venstre. Af andre Taler i den tyske Rigsdag bør fremhæves den Tale, Jessen holdt, igen paa sin Fødselsdag, den 5. Februar 1904. Der var da bebudet en Ændring af den prøjsiske Forenings- og Forsamlingslovgivning, gaaende ud paa, at ikke-tyske Sprog skulde forbydes paa offentlige Møder.

Jessen paaviste ved talrige Eksempler, hvor ringe det i Forvejen stod til med den prøjsiske Forenings- og Forsamlingsret i Nord-slesvig, og fremdrog herunder et Par Skrivelser fra Landraaden i Aabenraa. Den danske Rigsdagskandidat i Aabenraa—Flensborg Valgkreds, Fabrikant M. Andresen, havde forud for sidste Rigsdagsvalg til Landraad v. Uslar rettet det Spørgsmaal, om det vilde blive forbudt Gæstgiverne, at der afholdtes danske Møder hos dem. Landraaden svarede:

»Brøndlund Slot, den 15. Maj 1903.

Paa Deres Skrivelse af 14. ds. svarer jeg høfligst, at jeg maa overlade det til Kromændene selv, om de vil stille deres Lokaler til Deres Raadighed eller ikke. Ingen af de Politimyndigheder, som staar under mig, har skadet Gæstgiverne. Politihandhævelsen fra de Herrer Amtsforstanderes Side over for Kromændene har hidindtil ikke givet nogen Anledning til begrundede Klager.
v. Uslar.«

Men samme Dag, det naaede senere frem til Offentligheden, lod han tilgaa de underordnede Amtsforstandere følgende:

»Aabenraa, den 15. Maj 1903.

Strengt fortroligt!

Som Bilag tilsender jeg Dem til Efterretning en Skrivelse fra den paagældende Andresen samt mit Svar. Jeg haaber, at Værterne vedblivende nægter at give Lokale til Andresens Møder. Jeg beder Dem høfligst om at gaa forsigtigt og behændigt til Værks. Skulde en eller anden Vært give sine Lokaler, beder jeg Dem om at notere ham.

Om særlige Foreteelser og Tildragelser bedes De stadig straks at sende mig Indberetning.

v. Uslar.

Til de Herrer Amtsforstandere.

Egenhændigt!«

En saadan Dokumentation af politisk korrumpereede Tilstande forfejlede ikke sin Virkning.

Hvorledes Jessen, efter at have appelleret især til det dominerende Midterparti, det katolske Centrum, og til de konservative Partier, tog det national-liberale Parti under Behandling, vil det efterfølgende Afsnit af Talen vise:

»Tilbage bliver kun et stort Parti, de Herrer national-liberale. Naar de Herrer national-liberale ikke opfatter deres Navn saaledes, at »national« kun betyder, at de kun har Respekt for deres egen Nationalitet, derimod nærer den største Foragt over for enhver anden Nationalitet, og at Ordet »liberal« kun har den Betydning, at de ikke har Agtelse for Friheden i og for sig, men at de kun under sig selv Friheden; naar det ikke er saaledes, naar der i Virkeligheden i det national-liberale Parti endnu er en Gnist af Respekt for Nationaliteten, Folkeligheden og Friheden i og for sig, saa vil ogsaa det national-liberale Parti være imod dette Forbud.«

De national-liberale lod stiltiende denne Skylle gaa hen over sig. De mange Bifaldsraab under Talen vidnede ogsaa tilstrækkeligt om, at Jessen havde en meget stor Del af Rigsdagen med sig, og at han nok vilde have været i Stand til, hvis det var bleven nødvendigt, at give Svar tilbage.

Jessen kunde, naar han talte, udfolde en egen barsk Humor, som Rigsdagen ikke var utilgængelig for. Da han i et Møde den 2. Marts 1904 under anden Behandling af Rigsjustitsforvaltningens Budget drog til Felts mod Anvendelsen af et Par gamle tidsbestemte Forordninger fra Aarene efter Krigen i 1864 om Af-syngelse af danske Sange af nationalt »saarende eller ophid-sende« Karakter samt Afsætning af saadanne Sange, gengav han af en Dom ved Landsretten i Flensborg følgende utroligt haar-trukne Motivering:

»En Sang kan oprindeligt, som den er ment fra Digterens, Læse-rens eller Sangerens Side være politisk ganske uangribelig, men kan saa ved et eller andet Tilfælde eller ved Omtydninger af enkelte Udtryk, uden nogen Forandring af Ordlyden, faa et helt nyt

Indhold, saaledes at den bliver til en national Kampsang. Ogsaa saadan i Betydningen ændrede Sange forbyder Forordningen af 1865, da det ikke kan komme an paa, hvad Digteren kan have ment, men hvad de, der synger Sangen, vil udtrykke. Og det var i det foreliggende Tilfælde et Opraab til Kamp imod Tyskheden. Dermed er Sangens nationalt ophidsende Indhold slaet fast.«

Jessen fortsatte, holdende sig følgestrengt til Landsrettens Tankegang :

»Efter en saadan Fortolkning kan jo til syvende og sidst alt muligt forbydes og straffes. Saa kunde man ogsaa i Luthers Salme »Vor Gud han er saa fast en Borg« ved Ordene

Og myldred Djævla frem paa Jord,
og os opsluge vilde,
vi frygte dog ej Fare stor,
de deres Trusler spilde,

sige: Naar Danskerne synger om Djævla, saa mener de naturligvis Prøjserne (Munterhed). Og naar det i sidste Vers hedder:

Det Ord de vel skal lade staa
og dertil Tak ej have,

saa kunde man sige: Der tænker Danskerne naturligvis paa Bestemmelsen i Pragfredens Paragraf 5, ifølge hvilken de skulde tilbagegives til Danmark. Saa kunde man altsaa ogsaa forbyde denne Sang.«

Den sidste Bemærkning har i alt Fald moret Jessen selv. Mens det stenografiske Referat ellers den ene Gang efter den anden noterer Munterhed eller stor almindelig Munterhed fra Salen, naar Jessen i vittige Vendinger revsede de mange taabelige Forbud mod den danske Sangskat, saa gled Paragraf 5 stille ned.

Faa Dage senere, i Rigsdagens Møder den 8. og 10. Marts 1904, fik Jessen Lejlighed til at redegøre for de sønderjyske historiske Forhold. Til Behandling stod et Lovforslag om at give Huset Holsten samme retslige Særstilling, som de tidligere regerende Fyrstehuse i Tyskland havde faaet tildelt. Rigsdagsmand, Konsistorialraad Stockmann fra Rigspartiet, der var valgt i Holsten, udtalte sin Tilfredshed med, at der herved indrømmedes det arvefødte avgustenborgske Fyrstehus den Stilling, der tilkom det.

Jessen gjorde straks Indsigelse. Det havde ikke været hans Hensigt at tage Ordet ved Behandlingen af denne Sag. Men da Stockmann havde villet tillægge den politisk Betydning, vilde han udtale, at de danske Slesvigere aldrig havde anset det avgustenborgske Hus for det nedarvede. De havde erklæret sig fuldt ud tilfreds med det Resultat, som de prøjsiske Kronjurister var naaet til i 1865, og hvorefter Avgustenborgerne slet ingen Arveret havde. Hvis ikke Stockmanns politiske Udtalelser var kommen, havde han saa meget mindre haft Anledning til at gribe ind, som den Begrundelse, der var givet af Rigskansler v. Bülow, var meget maadeholden. Den viste, at Rigskansleren huskede sin danske Tradition og ikke for ingenting var Søn af en tidligere dansk Minister.

Imod de frisindedes og Social-Demokraternes Stemmer vedtoges det i samme Møde at gaa over til anden Behandling, mens Jessen undlod at stemme.

Efter at Stockmann ved tredje Behandling den 10. Marts havde gentaget, at for Slesvig-Holstenerne var Huset Avgustenborg det arveberettigede, svarede Jessen:

»Mine Herrer, der har aldrig eksisteret noget Land Slesvig-Holsten. (Tilraab fra Højre.) Det er en aandelig Annektion af samme Slags, som naar man fra tysk Side nu ofte betegner den bekendte store danske Hund »le grand danois« som »Ulmer Dogge«. (Muntherhed.) Den samme Opfattelse, som Rigsdagsmand Stockmann repræsenterer, viser sig rigtignok ogsaa fra Myndighedernes Side. Sidste Søndag holdt endog Overpræsidenten i Slesvig, Hr. v. Wilmowski, en Tale, hvori han sagde: For fyrretyve Aar siden blev vi befriet fra Fremmedherredømmet. Vi Slesvigere belæres altsaa af en Prøjsler om, at vi er bleven befriet. (Meget rigtigt! fra Højre.) Jeg konstaterer imidlertid, at med Hensyn til Holsten var Historien saaledes: Holsten har for 400 Aar siden frivilligt indladt sig i Forbindelse med Danmark. Men med Slesvig forholdt det sig saaledes: Danmark var alle Slesvigeres tusindaarige Fædreland, og Slesvig er bleven skilt fra Danmark imod Flertallet af sine Beboeres Vilje. (Tilraab fra Højre.) De Herrer konservative siger Nej. Saa maa jeg dog anføre, at der i Avgust 1867 ved Rigsdagsvalget i hele Hertugdømmet Sles-

vig, til Trods for at Tusinder af danske Slesvigere var bleven jaget bort og til Gengæld Tusinder af Tyskere var indvandret, blev afgivet flere danske Stemmer end tyske. I Hovedstaden Flensborg blev der ved første Rigsdagsvalg afgivet 1900 danske Stemmer mod 1700 tyske. Hvorledes vilde det da have været, hvis vore Folk ikke i Tusindvis var jaget eller drevet ud af Landet, og hvis der i 1864 havde fundet en fri Afstemning Sted. (Tilraab fra Højre.)«

Jessen sluttede med, at Sandheden herom engang havde maattet siges i den tyske Rigsdag.

Stadthagen (Social-Demokrat) talte til Slutning endnu en Gang mod Forslaget og sagde, at det var bedre at vedtage et Lovforslag mod Udvisningerne i Nordslesvig. Hvorefter det fremsatte Forslag vedtoges.

Denne Gang var Jessen tilfreds og havde Grund til at være det. Selv om de tyske konservative kom med nok saa mange Tilraab, i sønderjysk Historie kunde de ikke hamle op med ham. »Moder vilde nok have glædet sig«, skrev han hjem¹²⁾, »om hun havde oplevet, at jeg talte saaledes paa hendes Fødselsdag.«

Jessen havde uden Omsvøb af nogen Art ladet den tyske Rigsdag forstaa, hvor den danske Befolkning i Nordslesvig rettelig hørte hjemme. Men det ændrede intet ved, at da Amtsretten i Flensborg den 17. Marts 1904 i en Straffesag mod Redaktør Jessen ved en Husundersøgelse paa »Flensborg Avis's« Kontor var gaaet hans Immunitet som Rigsdagsmand for nær, sluttede hele Rigsdagen op om ham.

Den Artikel, »Tysk Skandale paa Graasten«, der havde givet Anledning til Husundersøgelsen, var et Efterslæt til det foregaaende Landdagsvalg den 20. November 1903. Da Valghandlingen i Graasten var forbi, udbragtes fra dansk Side det traditionelle Leve for den nyvalgte Landdagsmand, det var H. P. Hanssen, og de tyske Valgmænd svarede imod Sædvane med Af-syngelse af den kendte Oprørssang »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. En af de danske Valgmænd, P. Grau, Pøl, følte sammen med de tilstedeværende Meningsfæller, en Del var i Færd med at forlade Salen, dette som en Udfordring og protesterede ved at pifte. Sangen holdt op, og en indvandret Tysker, Skor-

stensfejer Scholz fra Nordborg, løb med en Stol hen imod Grau og knaldede den i Hovedet paa ham. Dette blev senere af Stockmann, der igen optraadte som Jessens Modpart, fremstillet, som om den rabierte Skorstensfejer havde taget en Rørstol »og trykket den mod Hovedet af ham«. Grau greb i Nødværge fat paa Skorstensfejeren og kastede ham i Gulvet. Derefter strømmede flere tyske Valgmænd til for at hjælpe Scholz, og den hjemmetyske Amtsforstander Bendixen fra Stollig slog Grau med knyttet Næve i Ansigtet. Grau blødte stærkt baade af Slaget med Stolen og af Næveslaget, og nogle ældre danske Valgmænd gik nu imellem, hvorefter Haandgribelighederne ophørte.

Artiklen i »Flensborg Avis« for 22. November var hverken særlig fremtrædende eller særlig opsigtsvækkende. Men der var naturligvis et Par Steder, som nok er falden nogle Tyskere for Brystet.

»Tyskernes Adfærd«, stod der, »fremtræder i sit rette Lys, naar man betænker, at hvis de danske Valgmænd vilde have besvaret Udæskningen med at synge »Dansken har Sejer vunden«, saa vilde de allesammen være satte under Anklage og af de prøjsiske Domstole dømt til store Bøder — for Overtrædelse af Forordningen af 12. Juli 1865.«

Og endvidere over for en Paastand om i »Sonderburger Zeitung«, at det var de danske Valgmænd, der var Skyld i »dette kedelige Tilfælde«:

»Saaledes stilles al Fornuft paa Hovedet. Naar Tyskerne ikke trods alle de Midler, de har brugt, kan frarive den danske Befolkning et Landdagsmandat, saa skal der demonstreres, og naar der fra dansk Side fremkommer en Mishagsytring mod Demonstrationen, saa kommer der et Overfald. En net tysk Skandale.«

Nogle tyske Valgmænd rejste Straffeandragende mod »Flensborg Avis« for Fornærmelse, og de prøjsiske Anklagemyndigheder var som sædvanlig villige. Efter at Journalist E. Christiansen, der var ansvarshavende, havde været stævnet i Forhør og vedkendt sig det juridiske Ansvar, mødte uventet to Kriminalbetjente op paa Bladets Kontor med en Retsbeslutning fra Amtsretten i Flensborg for at foretage en Husundersøgelse efter Manuskriptet til Artiklen, der dog forlængst ikke forefandtes mere. Under-

søgelsen, der var rettet imod Redaktør Jessen, blev foretaget til Trods for nedlagt Protest, da Jessen var i Berlin som Rigsdagsmand, og strafferetlige Undersøgelser mod en Parlamentariker ifølge Rigsforfatningen var forbudt, saa længe Rigsdagen var samlet.

Da Jessen Dagen efter, den 18. Marts, fik Meddelelse om Husundersøgelsen, satte han sig med det samme i Bevægelse for at faa fastslaaet, at der var begaaet et groft Overgreb mod et af Rigsdagens Medlemmer. Den Maade, hvorpaa dette lettest kunde ske, var at indgive et saakaldte skyndsomt Andragende til Rigskansleren om at sørge for, at den indledede Undersøgelse omgaaende blev standset. Der behøvedes hertil 15 Underskrifter. En frisindet Rigsdagsmand, der var Jurist, affattede Andragendet, og de i Salen tilstedeværende Medlemmer af de tre frisindede borgerlige Partier, Det frisindede Folkeparti, Den frisindede Forening og Det sydtyske Folkeparti, erklærede sig straks rede til at støtte Andragendet. Føreren for Det frisindede Folkeparti, Eugen Richter, var blandt de første, der skrev under. Ogsaa Centrums Fører, Rigsretsraad Spahn, og de national-liberales Fører, Arkivdirektør Sattler samt et Par andre Medlemmer af disse Partier, gav deres Underskrifter. To Timer efter, at Jessen havde faaet Efterretningen, var Andragendet affattet, undertegnet, afleveret til Formanden og sendt i Trykkeriet.

Den 19. Marts kom Andragendet til Forhandling i Rigsdagen, og efter at Storz (Det sydtyske Folkeparti), Singer (Socialistfører) og Professor Eickhoff (Det frisindede Folkeparti) havde betegnet Husundersøgelsen som en flagrant Krænkelser af Paragraf 31 i Rigsforfatningen, ligesom der var udtalt Ønske om, at Sagen, naar alle Oplysninger var bleven indhentet, kunde blive Genstand for en udførlig Behandling, blev Andragendet enstemmigt vedtaget.

Den egentlige Forhandling fandt først Sted den 30. Maj 1905, og der forelaa da en Indstilling fra Rigsdagens Udvalg for Forretningsordenen, gaende ud paa, at den foretagne Husundersøgelse var foretaget uden Rigsdagens Tilladelse og derfor en Krænkelser af Artikel 31 i Rigsforfatningen.

Amtsretsraad Kirsch (Centrum) var første Taler som Ordfører

for Udvalget. Derefter fulgte Professor Eickhoff, Sagfører Bachem (Centrumsfører), Sagfører Storz, Singer og Gehejmeraad Büsing (national-liberal). Dernæst fik Jessen Ordet og angreb Den tyske Forening i Forbindelse med Graasten-Affæren. Fremdeles talte Dove (Den frisindede Forening) og Stockmann, hvilket medførte et Ordskifte mellem ham og Jessen. Alle, selv Stockmann, anbefalede Udvalgets Indstilling. Til sidst vedtoges den deri indeholdte Misbilligelse, idet alle Medlemmer af alle Partier rejste sig.

Det var for Jessen en ikke ringe Tilfredsstillelse og for de prøjsiske Domstole derhjemme en gavnlige Lære, at Rigsdagen saa klart havde stillet sig bag ham. Redaktør Christiansen blev senere frikendt, han mener ikke uden Sammenhæng med den Holdning, Rigsdagen havde indtaget¹³).

Sin sidste Tale i den tyske Rigsdag holdt Jessen den 24. Marts 1906. Der forelaa da et polsk Andragende til Behandling, hvorefter der foresloges en Skærpelse af Paragraf 130 i den tyske Straffelovbog, saa de, der truede den offentlige Fred og offentligt op-hidsede forskellige Klasser af Befolkningen til Voldshandlinger imod hinanden, straffedes med en Pengebøde paa indtil 600 Mark eller Fængsel indtil 2 Aar.

Redaktør L. P. Christensen, der som ung Medarbejder ved »Flensborg Avis« opholdt sig nogen Tid i Berlin dengang, fortæller¹⁴), at Jessen da var mærket af sin Sygdom.

»Den lidende Mand, der hele sit Liv igennem havde været saa virksom, kunde da sommetider ytre Mismod over at skulle tilbringe hele sin Tid dernede. Men saa snart der aabnede sig en Mulighed for at virke og udrette noget, var han paa Pletten og opfyldt af Virketrang. Sidst i Februar fandt Jessen Lejlighed til at fremsætte sit Forslag om Hjælp til slesvigske Krigere fra 1848 og 1864, og Udsigten til, at der hvert Aar maaske kunde tilflyde gamle trængende Soldater henved 150,000 Mark, gjorde ham atter fornøjet. Man kan dog se, at det ikke altid er forgæves at være hernelde, ytrede han.«

L. P. Christensen overværede den sidste Tale, Jessen holdt i Rigsdagen:

»Uforberedt gik han op til Talerstolen, rask og rank, som om han skulde tale til Meningsfæller hjemme i Slesvig. En hel Del

Rigsdagsmænd samlede ved Talerstolen for at lytte. Jessen fortalte, for at vise, hvad der i Nordlesvig ansaas for opæggende og hvad ikke — om den aabenraaske Smædevisse, der var bestemt til at synges ved en tysk Kejserfest, og nævnte som Modstykke, hvad de prøjsiske Domstoles sagkyndige i Retssagerne om den blaa Sangbog havde betegnet som opæggende. Han oplæste med høj og tydelig Røst [først paa Dansk og derefter paa Tysk] et Brudstykke af Brorsons Salme »Her vil ties«:

Trange Tider langsomt skrider,
langsomt skrider, det har den Art,

og af Øhlenschlägers Gravsang »Lær mig, o Skov, at visne glad«:

Lær mig, du lette Sommerfugl,
at sønderbryde tunge Skjul,
som nu min Frihed tvinger.

Disse kønne danske Ord, baarne frem af Jessens øvede Tunge, lød klart og smukt gennem den store Rigsdagssal, og mange lyttede opmærksomt til hans Foredrag. — Han har saadan mærkelig Udtale, sagde en tysk Dame i en af Tilhørerlogerne. — Det er en Dansker, forklarede en anden. — Men man forstaar hvert Ord, han siger, lagde den første til.

Da Jessen var kommen ned fra Talerstolen, — dette »Skafot«, som en anden nordlesvigsk Repræsentant har døbt den samme Indretning i et andet berlinsk Parlament [Julius Nielsen] — gik flere af Rigsdagsmændene hen til ham og trykkede hans Haand. — Det er nok første Gang, der har lydt Dansk i den tyske Rigsdag, sagde han og smilede glad.«

Jessen havde i Almindelighed ikke nogen overvættets stor Tiltro til, hvad den danske Rigsdagsmand kunde udrette i Berlin.

»Den danske Befolkning«, skrev han i en Nyaarsartikel i »Flensborg Avis« for 3. Januar 1904, »har Indsigt nok til at vide, at den ikke kan forlange meget af sine Talsmænd i de berlinske Parlater. Kan de, som den udmærkede Parlamentariker Gustav Johannsen saa fortrinligt evnede, holde Standpunktet klart uden nogen Sinde at afstedkomme Fortræd, saa har de gjort alt, hvad man til Jævnshold kan vente af dem. De danske Folke-repræsentanter bærer sig ikke netop ad som Elsasserne og Polak-

kerne, der for en stor Del kun giver Møde i Berlin en sjælden Gang, naar de vil tage Ordet eller være med til en Afstemning. De Danskes mere stadige Ophold i Parlaterne vil medføre, at de oftere maa tage Stilling til de forekommende almindelige Spørgsmaal. I det hele falder dette let nok, da det er det naturlige at staa paa Mindretallets Ret, hvad med andre Ord vil sige inden for visse Grænser at holde politisk med de frisindede, religiøst med Centrum, socialt med Socialdemokraterne og nationalt med Polakker og Elsassere.

Mest til Bestyrkelse for os selv kan vore Folkerepræsentanter nu og da forebringe vore Klager og Ønsker.«

Dette betød paa ingen Maade, at Jessen ikke, naar han saa Lejlighed til det, ogsaa i Rigsdagen trak blank over for det prøjsiske Tvangsstyre, eller søgte at hjælpe den enkelte, der henvendte sig til ham. Men han var altid bange for at vække for store Forventninger, der siden ikke kunde indfries.

Paa et Møde i Skærbæk den 9. Oktober 1904, hvor Jessen talte sammen med H. P. Hanssen, uddybede han sit Syn paa Rigsdagsgerningen nærmere:

»En ikke helt betydningsløs Del af den danske Rigsdagsmands Opgave er, saa smaat det end kan lyde, selv at lade sig se i Berlin. Rigsdagen er sædvanlig ikke meget søgt af sine Medlemmer. Man regner, at der ofte til Jævnshold af de 397 Medlemmer kun er et halvt Hundrede til Stede. Det er det hele. Sagerne afgøres saa af Førerne og de faa, der er mødte. For nogle Aar siden var ved Afstemningen om en enkelt vigtig Sag, en Forandring af Arbejderforsikringen, der oven i Købet var til tredje Behandling, syv Medlemmer i Salen. Skal en omtvistet Sag afgøres, saa sender Førerne Ilbud ud i alle Retninger for at hidkalde Folk. De kommer saa og afgiver Deres Stemmer, og bagefter forsvinder de igen.

Naar den danske Rigsdagsmand bestandig er dernede, naar Rigsdagen er samlet, saa mindes Tyskerne stadig om, at vi er til. Det hører jo ogsaa med til at holde Spørgsmaalet aabent.«

Længere fremme nævnte han sit Indlæg i Debatten om det av-gustenborgske Hus:

»Ved Taler, hvori man beretter om slemme Overgreb, kan man gøre Regning paa en hel Del Velvilje i Rigsdagen. Anderle-

des er det, naar man ikke gør nogen Røverkule af sit Hjerte, men siger i klare Ord, at vi ikke skønner saa uhyre meget paa den »Befrielse«, vi var Genstand for i 1864 . . .

Jeg holder det for vigtigt, at sligt siges, men man kan ved saadan Lejlighed vel nok finde Opmærksomhed i Forsamlingen, men ingen Tilslutning.«

Heller ikke privat gjorde Jessen mere ud af sin Virksomhed i Berlin, end han mente at kunne staa ved. Her spillede Helbredet dog ogsaa med ind. Det havde aldrig været helt godt, og i de sidste Aar, han levede, blev det værre. Hvad han hidindtil havde udrettet, var kun Stykværk, skrev han i Brev af 4. Marts 1905 til Dr. H. L. Møller¹⁵):

»Alligevel havde jeg sidste Gang 32 Gange Tilslutning til min Tale. Amtsretsraad Jürgensen truede i Landdagen Professor (Latinskoleoverlærer) Eickhoff med, at han offentlig i Landdagen vilde stemple det som forargeligt, at de frisindede ydede mig Støtte og Bifald i Rigsdagen. Eickhoff vilde da svare og vedkende sig dette samt tilføje, at i tysk Følelse havde han i hvert Fald det forud for Landdagsmand Jürgensen, at han var af tysk Oprindelse, hvad den anden ikke er. Det bliver vist ikke til noget, for Jürgensen vogter sig nok. Men det havde ellers været en stor Triumf, om jeg var blevet taget i Forsvar i selve den præjsiske Landdag af et af de mest ansete Medlemmer af de liberale, Indehaver af den røde Ørn osv.

De forstaaer jo nok, det er kun mine gode Bekendte, der yder mig Bifald og Støtte. Al Tale om at omvende de tyske liberale er — hvad jeg altid har sagt — kun Humbug. Men netop herpaa bygger jeg Formeningen om, hvad personlig Paavirkning kan udrette.«

Til de Glæder, Jessen havde i de Aar, han opholdt sig i Berlin, hørte Samværet med unge dansksindede Studenter fra Nordslav. Blandt dem var nu afdøde Amtslæge, Dr. M. Michelsen, Aabenraa, dennes Efterfølger, ligeledes nu afdøde Amtslæge, Dr. Lausten-Thomsen, Aabenraa, og Advokat Johs. Andersen, Haderslev.

Amtslæge Lausten-Thomsen mindes i en Artikel i »Flensborg

Avis« for 4. Februar 1954 Jessen fra Vinteren 1905—06, det sidste Aar, han levede:

»Da opholdt jeg mig som ung læge et par måneder i Berlin. Jessen var allerede stærkt mærket af den sygdom, som et halvt år senere tog hans liv. Han følte sig tit ene i den fremmede by, og så sendte han bud efter unge danske studerende, nok tiest efter mig. Så åbnede han for de tanker, han var optaget af. Da så jeg ham som skønhedsdyrkeren. Når han så noget smukt på vore spadsereture, skulde han nok gøre opmærksom på det. Da han engang havde indbudt mig og et par andre unge studerende — de nu afdøde læger fru Storm Hollensen i Gråsten og Hans Jensen i Guderup — til en middag på en vinrestaurant, tog han imod os ved indgangen, og da vi kom ind i restauranten, førte han os hen til det eneste bord, der var pyntet med blomster; han vilde gøre det festligt for sine unge venner; men han vilde ogsaa have, at vi skulde se det, og gjorde os med elskelig ligefremhed opmærksom på det.«

Advokat Andersen kom efter at have studeret i Jena, Heidelberg og Leipzig i April 1906 til Berlin og opsøgte som gammel Læser af »Flensborg Avis« faa Dage efter sin Ankomst Jessen i den tyske Rigsdag.

»Det var et Møde«, siger Advokat Andersen i et Interview¹⁶⁾, »som fik Betydning for mig for Livet. Det gik saadan, at jeg en Overgang blev hans Sekretær og dermed stod i praktisk talt dagligt Samkvem med ham. Jeg skrev hans Breve, og jeg skrev mange af hans Artikler til »Flensborg Avis«. Alt imens han dikterede, skridtede han sindigt op og ned ad Gulvet.

— Var Artiklen færdig til Afsendelse, naar Diktatet var forbi?

— Ikke altid. Jessen var uhyre omhyggelig med alt, hvad han foretog sig, men navnlig med Sproget. Det hændte, at der blev fileet og lavet om paa det. Klart og korrekt skulde det være i de mindste Enkeltheder.

— Hvordan var Jessen?

— En Mand, der stillede store Krav til sig selv og sine Omgivelser. Streng kunde han være, men ogsaa festlig. Han kunde være munter i et muntert Lag og overordentlig fornøjelig. At være »i Byen« med Jessen var en Oplevelse.«

Redaktør E. Christiansen skriver i Indledningen til Jessens Artikler i Udvalg¹⁷), dateret Flensborg, i December 1906, fra Jessens allersidste Tid i Berlin:

»Nævnes skal, at han enkelte Gange paa Sygelejet, naar han havde faaet Materialet, kunde diktere en Artikel uden Standsning. Sætning efter Sætning. Han gjorde dette endnu den 14. Maj i Aar, mens han laa dødssyg i Berlin. Efter at have dikteret mig sin Artikel, sagde han med et Suk, mens hans Hoved sank tilbage paa Pudsen: »Saa, det er min sidste Leder, i alt Fald foreløbig.« Desværre blev det den sidste.«

OPTANT-KONVENTIONEN OG DENS BAGGRUND

En af de Sager, der kom til at optage Redaktør Jessen stærkt i Berlin, var Optantsagen. Saa tidligt som i Sommeren 1901 havde han i »Flensborg Avis« skrevet en Række vægtige Artikler om Optanterne og deres Retsstilling, en af dem, som han plejede, naar han ogsaa vilde have toneangivende tyske Kredse i Tale, baade paa Dansk og Tysk. Nu havde han Adgang til desuden at bringe dette vidtrækkende Spørgsmaal frem i Rigsdagen.

Ved anden Behandling af Rigskanslerens Budget og i Rigskanslerens Nærværelse den 15. Marts 1905 angreb Jessen under livligt Bifald kraftigt de prøjsiske Myndigheder i Nordslesvig for Optantlaveriet og nævnte ogsaa Købet af falske Vidneudsagn. Han blev imødegaaet af Statssekretær, Grev v. Posadowsky-Wehners, men svarede den 17. Marts med bl. andet at fremdrage en for nylig udkommen Afhandling af Professor H. Matzen, »Det nordslesvigske Optantspørgsmaal«:

»I den Bog, Professor Matzen i København, den første danske Statsretslærer, har udgivet, er der nøje bevist — Beviset burde i øvrigt slet ikke have været nødvendigt —, at alle før 1864 fødte Slesvigere, hvad enten de har operet eller ikke, er i Besiddelse af Indfødsretten, at de altsaa ikke kan udvises, at deres Udvisning er aldeles ulovlig. Hele den nordiske Retsvidenskab vil være enig med Professor Matzen heri. Hele den nordiske Retsvidenskab vil altsaa anse Udvisningen af alle Optanter for et Retsbrud, et Traktatbrud.«

Der udfoldedes i den følgende Tid parallelt løbende Bestræbelser fra to Sider for at faa tilvejebragt en tilfredsstillende Ordning af Optant-Spørgsmaalet, dels af Jessen og dels af den danske

Regering i Forstaaelse med H. P. Hanssen, der allerede gennem en Aarrække med Professor Aage Friis som Mellemand fortroligt havde været dens sagkyndige Raadgiver i Sagen.

For Jessens Vedkommende er at melde, at han i December 1905, da han i andet Ærende forhandlede med det prøjsiske Indenrigsministerium, meddelte, at han paatænkte i nær Fremtid paa ny at bringe Optantsagen paa Tale i den tyske Rigsdag og især de Uoverensstemmelser, der forelaa mellem velvillige tyske officiose Udtalelser i Forbindelse med Kejser Vilhelm II.s Besøg i København i Sommeren 1905, og den haarde Kurs, de prøjsiske Myndigheder vedvarende holdt gaaende over for den danske Befolkning i Nordslesvig. I Februar 1906 modtog Jessen gennem den tyske frisindede Partifører Müller-Sagan en Henvendelse fra Chefen for Rigskancelliet, Gehejmeraad Loebell, der bad om at blive underrettet om Indholdet af den Tale, han agtede at holde. Jessen svarede foreløbig kun kortfattet. Men da Behandlingen af Rigskanslerens Budget nærmede sig, forespurgte han nogle Dage i Forvejen, om Loebell ønskede nærmere Kendskab til, hvad han tænkte at fremføre, og denne erklærede sig nu rede til en Samtale om Sagen. Omtrent samtidig blev der overbragt Jessen en Henvendelse fra Gehejme-Legationsraad v. Kries, der som det tyske Udenrigsministeriums Referent i danske Anliggender var bemyndiget til at optage en Protokol over de Besværinger, Jessen havde at forebringe, ligesom Understatssekretær v. Mühlberg var rede til at drøfte Sagen med ham.

I Begyndelsen af April 1906 førtes derefter flere Forhandlinger mellem Jessen og de nævnte Embedsmænd, og Understatssekretæren bad ham paa Rigskanslerens Vegne ikke at tale om Optantsagen for ikke at gribe forstyrrende ind i en forestaaende Ordning. Da Jessen krævede bindende Udtalelser, tilsikredes det ham udtrykkeligt i den tyske Rigskanslers Navn, at Optantsagen vilde blive ordnet uden Hensyn til de paagældendes Sindelag.

Et Par Dage senere blev Rigskansler, Fyrst Bülow syg under en Tale i Rigsdagen, og Jessen begyndte at frygte for, at der kunde komme Vanskeligheder for den Ordning, der var lovet. Den 22. April havde han en Samtale med Overpræsident Wilmowski i Slesvig, og dens Udfald var ikke just betryggende. Under en ny

Forhandling med Understatssekretær Mühlberg bekræftede denne imidlertid i et og alt, hvad han tidligere havde udtalt.

Ind imellem havde Jessen i Brev af 4. April 1906 fra Berlin til Landstingsmand, Professor Matzen¹⁾ givet en Fremstilling af det forefaldne. Han oplyser heri, at Ekcellencen Mühlberg havde henvist til, »at Kejseren ønskede det bedste Forhold til Danmark, og at Bülow havde de mest vidtgaende Hensigter«. »Denne Gang«, tilføjer Jessen, »anser jeg det for Alvor.«

»De kan jo vide«, hedder det videre, »at jeg i Forhandlingerne med de Herrer Prøjsere har gjort rigelig Brug af Deres Bog og Deres Navn. I Dag brugte jeg ogsaa »Nationaltidende's« Angreb paa [den danske Udenrigsminister] Grev Raben, der jo er Bülows Ven, og antydede, at der i Landstingskredse maaske var Ønske om at styrte Raben og ryge ud i Udenrigsministeriet, fordi der ikke var opnaaet noget i Forhandlinger med Tyskland. Jeg har skrevet til »Nationaltidende«, at der vel nu helst maa fares med Lempe.

Det sluttede med, at jeg til enhver Tid skulde være velkommen med Klager og Besværinger. Foreløbig var der jo Vanskeligheder med de prøjsiske Domstoles Kendelser i Optantsagerne, saa der maatte Tid til.

Da De, Hr. Professor, har en saa vigtig Del i, at der nu synes at komme god Gænge i Tingene, har jeg ikke villet undlade i al Hast at sende Dem denne lille Beretning.«

Den 11. April 1906 havde Jessen ifølge Vælgerforeningens Protokol paa et Møde i Vælgerforeningens Bestyrelse og Tilsynsraad, som afholdtes i Flensborg, givet »vigtige politiske Meddelelser fra Berlin i Optantsagen«, og i et Brev, dateret Berlin den 5. Maj 1906 til Vælgerforeningens Sekretær, Gaardejer N. Nissen, (Nordborg²⁾), skrevet i anden Foranledning, fortæller han, at »i Slesvig var Overpræsidenten lutter Høflighed og Forekommenhed, men — vilde ikke give Løfter i Optantsagen . . .

Jeg har nu her i Berlin klaget over, at Wilmowski vilde lade Spioneriet ved Optantoptagelser bestaa, og jeg blev der opfordret til at indgive det skriftlig, hvad jeg har gjort i Gaar. I Dag indsendte jeg, ligeledes efter Aftale, en Fremstilling i Finnemannsagen. I Udenrigsministeriet vedstod man fuldt ud min Opfattelse

af de givne Løfter, der var givne mig »paa Rigskanslerens Vegne«, desavouerede Wilmowski (»Das stimmt nicht«) og meddelte, at der snart vil blive vedtaget en Beslutning af det prøjsiske Statsministerium i Optantsagen »nærmest efter Deres Ønsker«. Dette dog nogenlunde fortroligt. Der maa *intet* komme i Bladene herom.«

Saa vidt Jessens Deltagelse i Forhandlingerne vedrørende Optant-Spørgsmaalet. Han var nu en syg Mand og døde et Par Maaneder senere. Tilbage staar kortelig at nævne, hvorledes Sagen paa anden Side, den danske Regering og H. P. Hanssen med Professor Aage Friis som Mellemlid, tog sig ud.

H. P. Hanssen offentliggør i sine Erindringer³) et Brudstykke af et Brev fra Jessen, dateret Berlin den 5. Februar 1906, altsaa inden Jessen droges med ind i Forhandlingerne, til Redaktør Moldt, Sønderborg, der tjenstvilligt sendte Privatbrevet videre til Hanssen. Jessen skriver her om H. P. Hanssen, der ved et Middagsbord i Berlin nødtvungent havde sagt noget om, at der førtes Forhandlinger⁴):

»Han fortalte mig, at han fra bedste Kilde vidste, at Optantsagen længe havde været under stadig Forhandling mellem den prøjsiske og den danske Regering. Jeg fortalte ham, at jeg fra *allerbedste* Kilde vidste, at det ikke var Tilfældet, idet jeg i mit Værge har en Afskrift af et Brev fra selve Udenrigsminister Grev Raben, hvori det modsatte udtrykkelig er sagt. Men tror De, det gjorde det allerringeste Indtryk: Tror de ikke Moses og Profeterne, saa tror de heller ikke, om nogen opstaar fra de døde. Desværre stadfæstedes stadig mit gamle Indtryk af Hr. Hanssens fuldstændige Umulighed som Politiker — alle hans gode Egenskaber ufortalte.

Alt dette faar De nu i Tilgift, skønt det strengt taget ikke nødvendigt hører med til den foreliggende Sag. De maa godt fortælle det til Deres Hustru, men det er vel ikke værd at bedrøve Hr. Reimers dermed. For min Skyld maa De ellers godt fortælle ham det, vel helst i en skaansom Form. Det er en Selvfølge, at Brevet fra Grev Raben (til en dansk adelig Godsejer) er strengt fortroligt.«

Man spørger sig selv, hvorledes Jessen kunde komme saa helt

paatværs af de faktiske Forhold. Og Svaret maa blive: Fordi han endnu en Gang, den sidste, var bleven holdt udenfor og ikke, før han fra Regeringen i Berlin fik et begrænset Kendskab til de dansk-tyske Forhandlinger om Optantsagen, vidste eller kunde vide noget herom.

H. P. Hanssen angiver som Grund til dette mærkelige Forhold, at han og Gustav Johannsen efter Edsbrudssagen var bleven enige om⁵⁾, at de skulde dele de Sager af international Art, som de ikke vilde have frem i Offentligheden, saa Gustav Johannsen tog sig af Salget af de vestindiske Øer, der i givet Fald kunde blive et brugbart Bytteobjekt i Relation til det nordslesvigske Spørgsmaal, mens H. P. Hanssen fik Optantsagen. Hver især skulde arbejde selvstændigt og ikke vide, hvad den anden foretog sig, saa de ved Retsforhandlinger var sikret imod, at de ved Vidneførsel kunde blive tvunget til at give Oplysninger, som den nationale Modstander kunde drage Nytte af.

Under Skildringen af Optantsagens Udvikling, efter at Jessen var bleven Rigsdagsmand, skriver H. P. Hanssen⁶⁾:

»Jeg førte, som Aftalen var med Gustav Johannsen, hvad jeg fremdeles holdt for rigtigt, og hvad den danske Udenrigsminister ogsaa lagde Vægt paa, vedvarende alle Forhandlinger selvstændigt under eget Ansvar og bevarede streng Tavshed om, hvad jeg foretog mig. Imidlertid var Redaktør Jessen bleven Rigsdagsmand. Han havde før som edfæstet Vidne imod mig været underkastet et pinligt Krydsforhør. Jeg bevarede derfor ogsaa Tavshed med Hensyn til Sagens Gang over for ham.«

Det er en meget svag Begrundelse. Aftalen med Gustav Johannsen kunde maaske i og for sig være nyttig nok, skønt man ikke netop faar det Indtryk, at Vidnerne i Edsbrudssagen, blandt dem Redaktør Jessen, var alt for trykkede ved de Spørgsmaal, der stilledes til dem⁷⁾. Men da Jessen var bleven Gustav Johannsens Efterfølger i den tyske Rigsdag, maatte Aftalen selvfølgelig fornys med ham, hvis det lod sig gøre, og H. P. Hanssen stadfæster selv i det ovenfor gengivne, at noget saadant hverken har været forsøgt eller blot tænkt.

Det er et ikke helt tiltalende Mellemspil, man her bliver Vidne til. Den danske Befolknings fornemste Repræsentant i Berlin

var og blev uvidende om, hvad der foregik, eller at der i det hele taget foregik noget, mellem Danmark og Tyskland i en saa vigtig Sag, indtil den tyske Regering lod ham tilflyde nogle af de Oplysninger, der fra dansk Side var holdt tilbage for ham. At han derved, den danske Udenrigsministers lidet flatterende Benægtelse medindbefattet, ud fra falske Forudsætninger gjorde sig skyldig i en falsk Bedømmelse af H. P. Hanssens politiske Kvalifikationer, vil ingen bestride.

Naar Professor Aage Friis i det Stykke optræder mere frimodigt, er det kun, hvad der var at vente. Han føler sig saa helt retvendt, at han hverken behøver at forklare eller forsvare.

Professor Aage Friis havde først i nogle Aar uofficielt været knyttet til det danske Udenrigsministerium som Konsulent i nord-slesvigske Spørgsmaal, og fra 1910 ansattes han officielt som Ministeriets Konsulent over for Pressen, hvilket i det væsentlige blev en Fortsættelse af det foregaaende. Men allerede, før han overtog disse Hverv, deltog han efter Systemskiftet i 1901 i de underhaands Forhandlinger, der blev ført med Konseilspræsident Deuntzer for at faa gennemført »en ny Behandling af de nord-slesvigske Sager«, og her blev H. P. Hanssens Navn af Friis draget afgørende i Forgrunden⁸⁾:

»Jeg fik Deuntzer overbevist om, at H. P. Hanssen var den Mand, med hvem man burde søge Føling, idet han baade sad inde med den mest omfattende Viden og bedst var i Stand til ved Raad og Forslag paa een Gang at varetage sin Hjemegns og hele Danmarks Interesser. I Marts 1902 gav jeg i en Samtale med Deuntzer et udførligt skriftligt Referat af Hanssens Synspunkter. Senere efterfulgtes det af Samtaler og Memoranda fra Hanssen og mig med Forslag om de Skridt, som den danske Regering efter Hanssens Mening burde foretage for at støtte Danskheden under Tilrettelægnngen af det almindelige Forhold til Tyskland. Dette var Indledningen til en fast Forbindelse mellem Hanssen og Udenrigsministeriet med mig som Mellemand.«

Da Aage Friis, der i 1913 fik et historisk Professorat ved Københavns Universitet og dermed fratraadte som Ministeriets Konsulent, ogsaa gennem alle Aarene havde Adgang til at skrive ledende Artikler om sønderjyske Forhold i »Politiken«, vil det

uden videre heraf fremgaa, at han i disse Spørgsmaal indtog en Nøglestilling, der ogsaa i udstrakt Grad kom H. P. Hanssen tilgode. Hvor meget det var ham om at gøre at fremhæve Hanssen paa Jessens Bekostning, faar man en Forestilling om ved at læse hans Artikel i »Politiken« for 23. Januar 1907, »Den dansk-tyske Konventions Forhistorie«, aftrykt i »Sønderjydske Aarbøger« (1907⁹), hvor det understreges, at Jessen, indtil han blev delvis orienteret af den tyske Regering, »havde staaet aldeles uden for alle Forhandlinger om Optantsagen«.

Det er ogsaa ganske interessant, at da den syge Jessen fra Berlin havde ladet Redaktør E. Christiansen nedskrive en Beretning om de af Jessen førte Forhandlinger til Folketingsmand Dr. H. L. Møller, blev Beretningen af Højesteretsadvokat Nellemann, København, efter Aftale med H. L. Møller tilstillet H. P. Hanssen, saa han kunde gøre sig bekendt med den¹⁰).

Men var Jessen ogsaa som Rigsdagsmand holdt uden for de dansk-tyske Forhandlinger om Optant-Spørgsmaalet, saa havde H. P. Hanssen og Professor Aage Friis, og her kan man bruge Aage Friis's egen Vending, staaet »aldeles« uden for de Forhandlinger af storpolitisk Karakter, der dannede Baggrunden for Optant-Konventionen af 11. Januar 1907, som blev Resultatet af de snævrere Forhandlinger, de var med i. Et underligt Æskesystem. Jessen maatte ikke vide, hvad H. P. Hanssen foretog sig, og H. P. Hanssen og Professor Aage Friis maatte ikke vide, hvad den danske Regering i øvrigt foretog sig.

Da H. P. Hanssen den 20. Oktober 1907 talte ved en privat Sammenkomst paa Askov Højskole, hvortil en Række danske Politikere og Presse mænd var indbudt, refereret i »Dansk Udsyn« 1919, opgjorde han, at der indtil da i Henhold til Optant-Konventionen var foretaget 4—5000 Naturalisationer. Det var for det meste Optantbørn, der blev naturaliseret. For, som en berlinsk Embedsmand udtrykte det, Optanterne dør jo ud efterhaanden.

Men selv om alle var paa det rene med, at Konventionen bød den danske Befolkning i Nordlesvig store Fordele, saa var der alligevel mange, som blev betænkelige ved den Indledning, Konventionen havde faaet. Ikke alene var Kongeaa-Grænsen endnu en

Gang traktatlig fastlagt i den, men den indeholdt desuden en Passus om, at »hver af de to Regeringer paa sit Statsomraade og inden for Rammen af sit Lands Lovgivning« forpligtede sig til »paa enhver Maade at henvirke til en Beroligelse i Grænse-Landsdelen«. Naar man nu vidste, at de prøjsiske Myndigheder konsekvent betragtede den dansk-slesvigske Befolknings nationale Selvhævdelse og den kulturelle Støtte nordfra som en saadan Foruroiligelse, saa var det ikke saa underligt, at man frygtede for, hvad Følgen vilde blive af den indgaaede Forpligtelse, om den ikke rummede en Fare for tysk Indblanding i danske Forhold.

I Oktober 1907 bragtes disse Ting da ogsaa paa Tale i det danske Folketing af Højremanden Dr. H. L. Møller, der indrømmede, at Konventionen var et betydningsfuldt Skridt fremefter, men at Forpligtelsen til at arbejde hen til en Beroligelse af visse Folkerørelser for et lille Land var en farlig Risiko at paatage sig over for et større.

Da der i denne og anden Sammenhæng blev rettet Angreb paa den danske Regering i Sønderborg-Bladet »Dybbøl-Posten«, fik dets Redaktør, A. Svensson, i et Møde i Vælgerforeningens Bestyrelse og Tilsynsraad den 8. Oktober 1907 tildelt en skarp Misbilligelse. H. P. Hanssen holdt derefter i samme Møde et længere Foredrag om Danmarks og sin egen Politik over for Tyskland, talte om »Dybbøl-Posten's« »vilde Fantasterier« og spurgte, om det var forsvarligt at vække »Forestillinger om dansk-tyske Alliance-Planer«. Herpaa vilde Taleren svare med et fuldtonende Nej.

Vi veed nu, at der var mere dyster Virkelighed bag disse saakaldte Fantasterier, end H. P. Hanssen og andre anede.

Den evropæiske storpolitiske Situation var paa det Tidspunkt i faa Ord den, at Kejser Vilhelm II fra kort efter Aarhundredskiftet ihærdigt havde arbejdet hen til en Sprængning af den fransk-engelske Entente, hvilket skulde opnaas gennem en Fastlands-Koalition, omfattende Tyskland, Rusland og Frankrig, vendt mod England, og at han under fortrolige Samtaler med den russiske Tsar Nikolaj II i Juli 1905 paa Bjørkø i den finske Skærgaard fik truffet Aftaler i den Retning. At de senere viste sig uigennemførlige, ændrer ikke noget ved, at der i dette storpoliti-

ske Spil ogsaa var tiltænkt Danmark en Andel, for saa vidt som det gjaldt om at øge den tyske Indflydelse i Østersøen, hvor de danske Gennemsejlingsfarvande som altid var strategisk betydningfulde. Da Kejser Vilhelm kort efter Bjørkø-Forhandlingerne aflagde Besøg i København, var det hans Hensigt ligeledes at tale med Kong Christian IX om sine Planer. Men den gamle Konge forholdt sig saa høfligt tilbageholdende, at Kejseren ikke opnaaede noget.

I 1906 derimod indlededes, og denne Gang paa dansk Initiativ, dansk-tyske militære Forhandlinger, idet J. C. Christensen som Konseilspræsident og Forsvarsminister, i Forstaaelse med Kongen, Frederik VIII, der da havde efterfulgt sin Fader paa Tronen, og daværende Udenrigsminister, Grev Raben-Levetzau, lod Chefen for Krigsministeriets 1. Departement, Kaptejn Lütken, tage i hemmelig Mission til Berlin for at pleje Underhandlinger med Chefen for den store tyske Generalstab, Helmuth von Moltke, om Danmarks Holdning i Tilfælde af en evropæisk Krig, som man regnede med vilde være en ikke alt for fjernt liggende Mulighed. I den Instruks, den danske Officer havde med, klargjordes det, at Danmark i saa Fald vilde gøre energiske Forsøg paa at hævde sin Nevtralitet, at det ikke var Hensigten at tillade nogen anden Magt at benytte dansk Territorium, at man forventede, at et krigsførende Tyskland vilde respektere et saadant Standpunkt, og at man maatte finde det ønskeligt, om Tyskland offentligt kunde give Udtryk herfor, for Eksempel i en Overenskomst.

Instruksen indeholdt et Afsnit som dette, og her nærmer vi os Landsdelen syd for Kongeaaen:

»Skulde en saadan Overenskomst have et videre Indhold og f. Eks. være en Militærkonvention, da maa man finde dette meget betænkeligt af følgende Grunde:

fordi Københavns Søbefæstning i Øjeblikket er for svag til med Sikkerhed at kunne afværge et Flaadeangreb fra en fælles tysk-dansk Modstander, og

fordi en Militærkonvention saa godt som udelukkende vil være i Tysklands Interesse, medens den vil udsætte Danmark for store Tab, ja endog for truende Fare. Noget saadant bør Landet ikke

udsætte sig for, med mindre det faar meget væsentlige Fordele til Gengæld . . .«

J. C. Christensen har bagefter i en Redegørelse til Forsvarskommissionen af 1919 oplyst, at Hensigten med Lütkens Sendefærd dels var at modvirke tysk Mistillid til Danmark i en spændt udenrigspolitisk Situation, dels at prøve, hvor vidt Tyskland vilde gaa med Hensyn til Indrømmelser over for de Danske i Nordslesvig.

At de dansk-tyske militære Forhandlinger allerede paa det i Instruksen givne Grundlag var et farligt Forehavende, vil der næppe være delte Meninger om. Men ikke alene Kaptejn Lütken, ogsaa den danske Udenrigsminister Grev Raben-Levetzau, viser sig under Samtaler i Berlin at være gaet ud over, hvad Instruksen tillod. Efter et Referat af v. Moltke, gengivet i Uddrag i det officielle tyske Værk om Forhistorien til den første Verdenskrig, »Die grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914«, skal Lütken have ladet den tyske Generalstabschef vide, »at saavel Minister Christensen som ogsaa Hans Majestæt Kongen efter moden Overvejelse har truffet den Afgørelse, at Danmark — det nævnte Krigstilfælde forudsat — ubetinget vilde stille sig paa Tysklands Side«. Og af en Samtale med Grev Raben, der i November 1906 havde ledsaget Frederik VIII paa et Besøg i Berlin, refererer Statssekretær i det tyske Udenrigsministerium, v. Tschirschky, sammesteds, at Grev Raben over for ham havde udtalt, at saafremt der udbrød Krig, kunde Danmark kun staa Side om Side med Tyskland. Den danske Konge delte denne Anskuelse, og ogsaa Ministeriet tog fornuftigt paa Tingene og »var overbevist om Nødvendigheden af at tilslutte sig Tyskland«. Grev Raben har 20 Aar efter søgt at dæmpe sine Udtalelser, men de er ikke desmindre meget vidtgaaende. I Professor Friis's Artikel i »Politiken« siges der nu udtrykkeligt om det Sæt Forhandlinger, der vedrørte Optant-Spørgsmaalet¹¹⁾, at »omtrent ved den Tid, da Kongebesøget i Berlin fandt Sted, tog de særlig Fart«. Saa nær laa de op ad de dansk-tyske militære Forhandlinger og var paa-virket af den dansk-tyske Tilnærmelse, de havde medført.

Det er senere af Professor Troels Fink i Bogen »Spillet om dansk Nevtralitet 1905—1909« paavist¹²⁾, at da Naturalisationer-

ne efter Konventionens Indgaaelse lod vente paa sig, var det gennem Henvendelse fra Kaptejn Lütken til den tyske Generalstabschef, General Moltke, og videre fra denne til Statssekretær Tschirschky, at der kom Gang i dem. Den præjisiske Indenrigsminister lod efter Generalstabschefens Indgriben omgaaende Overpræsident Wilmowski i Slesvig tilgaa Ordre om at lade Optantsagerne behandle som Ekspressager, at der i nærmeste Fremtid skulde iværksættes Massennaturalisationer, og at Modstand hos underordnede Embedsmænd »med alt Eftertryk« skulde brydes, samt at Overpræsidenten om fornødent skulde »anvende et Magtsprog« hertil.

Professor Aage Friis taler i den førnævnte Artikel om Optant-Konventionen overlegent om dem, og hermed sigtes der ogsaa til Jessen, der var uvant med »at føre blot et lille Stykke Storpolitik«. Da de militære Forhandlinger kom for Dagens Lys, tog saavel H. P. Hanssen som han Afstand fra dem. H. P. Hanssen siger i sine Erindringer¹³), at disse Forhandlinger kendte han ikke noget til. »Jeg vilde sikkert have fraraadet Samtalerne som meget betænkelige . . . Jeg har senere, i 1926, som Vidne i en Retssag udtalt, at »de i deres Helhed havde gavnlige Virkninger ved at hjælpe til med at udvikle den Atmosfære, som gjorde det muligt at holde vort Fædreland uden for den store Verdenskrig«. Paa dette Standpunkt staar jeg ogsaa i Dag.«

Professor Aage Friis udtaler sig i sit Bidrag til Bogen om H. P. Hanssen¹⁴) mere bestemt, naar han skriver:

»Vi vilde begge have anset det for overordentlig farligt at give mindste Anledning til en militær-politisk eller anden direkte eller indirekte Paktering med Tyskland, selv om Hensigten havde været derved at lette Danskhedens Kaar i Nordslesvig. Sligt laa absolut uden for Hanssens og min Tanke under Bestræbelserne for at hjælpe Optanterne og Optantbørnene . . . Heldigvis fik J. C. Christensens sikkert velmente, men mærkelig kortsynede, hemmelige Aktion ingen skadelige Følger. Ja, som Forholdene udviklede sig, kan den vel, som Hanssen sidenhen mente, snarere have lettet Danmarks Stilling ved Udbruddet af Verdenskrigen 1914.«

Det er muligt og maaske ogsaa sandsynligt. Da Krigen kom,

nøjedes Tyskland med, at vi under Pres spærrede de danske Bælter ved Mineudlægning. Men hvis man havde taget den danske militære Forhandler paa Ordet, hvad saa. Hvad var da bleven Danmarks Lod ved Verdenskrigens Afslutning. Hvad var der bleven af Genforeningen, og hvorledes vilde det Livsværk være endt, som Jessen og H. P. Hanssen trods alle Brydninger havde været fælles om.

Nu var Lykken bedre end Forstanden. Den tyske Rigskansler, der var mindre impulsiv end Kejseren og havde mere Føling med danske Forhold, troede, efter hvad han har noteret i sine »Denkwürdigkeiten«, ikke paa Tanken om et tysk-dansk Forbund, derimod nok »ved en forstandig Behandling af de danske Nordslesvigere« paa Tilvejebringelsen af korrekte gensidige Forbindelser. Derved blev det, og vi kan kun være taknemmelige for, at de militære storpolitiske Forhandlinger, der dannede Baggrunden for Optant-Konventionen, ikke drog uoverskueligt skæbnesvangre Konsekvenser efter sig.

VIRKSOMHED UDEN FOR BLADET

Det er med Rette bleven stærkt fremhævet, at H. P. Hanssen, ogsaa efter at han ikke mere var Sekretær for Vælgerforeningen, vedblev at være Raadgiver for alle. Paa hans Kontor, er der sagt, løb alle Traade sammen. Det er overdrevet, men der bliver nok endda. Jessen tog sin Del, naar han var uden for Fængselsmurene. Redaktør E. Christiansen skriver i et Forord til Redaktør Jessens Artikler¹⁾ om de Krav, der stilledes til Jessen ved Siden af det daglige Bladarbejde:

»Han modtog mange Breve og mange Besøg mellem Aar og Dag, blev fra Kongeriget og fra Nordslesvig og fra Danske ude omkring spurgt til Raads om alle mulige Ting. Som oftest gav han i faa Ord ypperlig Vejledning. Fra Bladets Kontor blev der skrevet Ansøgninger for Veteraner og danske Undersaatter, Klager, Besværinger og Indlæg for Folk, der var udsatte for Retsforfølgelse i politiske Sager. Det hændte mangen Gang, at en Retssag blev vundet, fordi vedkommende havde fulgt de modtagne Raad. Han gjorde tillige udstrakt Brug af sine Evner som Organisator. Ikke faa Foretagender, hvis Tilblivelse og Vækst har forbavset Modstanderne, var udklækkede i hans Hjerne, med stor Energi gennemførte af ham. Men han sørgede altid for at faa Befolkningen med, stillede ikke sit eget Navn i Forgrunden, og selv i Nordslesvig har de færreste en Anelse om, hvor meget der skyldes ham og ham alene.«

Man møder her den samme Mangel paa Materiale som overalt, hvor Jessens Arbejde uden for »Flensborg Avis« kunde ønskes klarlagt. Kun fra en enkelt Retssag, Gantzel-Sagen²⁾, er Akterne opbevaret, blandt dem op imod en Snes Breve fra Jessen. Det

drejede sig om en af de præjsiske Myndigheder brutaliseret dansk Vestslesviger, der var bleven hjemløs, men som man til sidst blev nødt til at lade dø hjemme.

Hvad Redaktør Christiansen har tænkt paa, naar han nævner Foretagender, som havde deres Udspring hos Redaktør Jessen, vides ikke. Men der kan være Grund til her at fremdrage Jessens Andel i Tilblivelsen af Tønder Landmandsbank, hvor han maatte gribe ind, før der kunde komme Skred i Aktietegningen, og Jessens Initiativ til Oprettelsen af »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, Begyndelsen til den Form for dansk Kirkeliv, der nu rører sig i Sydslesvig.

Tanken om at faa oprettet en dansk Bank i Tønder, hvor den omboende danske Befolkning indtil da havde været henvist til tyske Pengeinstitutter, opstod, efter at man i 1898 havde set sig nødsaget til at aflyse et dansk Valgmøde i Tønder med Jessen som Taler, fordi præjsiske Embedsmænd pressede Værten paa Skyttegaarden til at tage sit Løfte om at give Lokale til Mødet tilbage. Der var god Stemning for Banken. Men da to af de mest pengestærke Mænd, Godsejer H. Aa. Knudsen, Trøjborg, og Kniplingshandler Ditlev Hansen, Møgeltønder, holdt sig borte, maatte Jessen gribe ind, og i et Brev til Grosserer Julius Nielsen, Haderslev³⁾, der havde tilraadet, af 9. Maj 1901, meddeler han:

»Det lykkedes mig i forgårs og igår at få alle til at gå ind på de forslag, jeg havde drøftet med Dem. Hansen i Møgeltønder lod sig bevæge til at gå med, når Knudsen, Trøjborg, vilde, og denne blev da også formået til at give efter. Han tog straks i går eftermiddags til Møgeltønder for at tale med Hansen. De to herrer havde nemlig aftalt, at de ikke vilde have med sagen at gøre. Nu, da den ikke længere stod som en løs plan uden nogen betryggelse, i fastere udformning og i personlige garantier, vilde de for sagens skyld gå med. Skønt jeg ikke har talt med dem efter deres nye samtale, tvivler jeg ikke om, at de selvfølgelig vedstå deres udtalelser hver for sig til mig. De var ikke meget tilbøjelige til at arbejde sammen med Høyberg, som de anså for meget optimistisk; men jeg forestillede dem, at man umuligt kunde være bekendt at støde denne overmåde virksomme og velmenende mand ved ikke at tage ham med, selv om han selv og de andre

mænd vilde gå ind derpå. Man var meget tilfreds med forslaget om Petersen, Rørkær, og man havde ikke noget at indvende mod den unge rige Hansen, Kannikhus.

Alle var overmåde glade ved Deres imødekommen over for mit forslag, om at De i den første tid, så længe De selv skønnede det for ønskeligt, og så længe De mente at kunne påtage Dem det, vilde være tillidsmand for tilsynsrådet . . .

Høyberg har bedt mig tage med til Rødekro på søndag for at forelægge personspørgsmålene, da han jo ikke kan anbefale sig selv til medlem af tilsynsrådet. Han har også indbudt landdagsmand H. P. Hanssen, der også har interesse for sagen. Jeg var helst bleven borte, men da der ingen er fra vesteregnet, som kan tænkes at ville påtage sig at forelægge forslaget, og da vesteregnet folk jo må vide, i hvis hånd de vil komme til at lægge sagerne, hvorfor det er nødvendigt straks at udpege mænd til tilsynsrådet, så har jeg ikke kunnet undslå mig. Jeg tænker da at ville foreslå vesteregnet folk — der kommer et par timer før De og de andre nordfra—, at affatte en protokol med de aftalte hovedpunkter, som så kan forelægges de ny tilkommende til drøftelse.«

Paa Stiftelsesmødet den 30. Avgust 1901, hvor baade Jessen og Julius Nielsen var Medindbydere, fik den nye Bank efter Forslag af Redaktør Jessen Navnet »Tønder Landmandsbank«⁴), og den 15. Oktober 1901 kunde Banken med Redaktør Rossen, Flensborg, som Førstedirektør paabegynde sin Virksomhed. Den blev i de følgende Aar, som det var forudset, en kraftig Bærepille for Danskheden i Tønder By og Omegn.

Ogsaa ved Oprettelsen af »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn« blev Stødet givet udefra, og ligesom i Tønder var det Overgreb fra tysk Side, der fik Byens Danske til at sætte sig til Modværge.

Lige fra Reformationen og op til vore Dage har de fleste tyske Kirkemyndigheder med sand kristelig Iver søgt at ødelægge eller dog hæmme og hindre dansk Kirkeliv i Sydslesvig, saa vidt man kunde overkomme det. Saaledes ogsaa mens Jessen levede. I 1869 blev det danske Præsteembede ved Helligaandskirken i Flensborg ophævet, og det overdroges Andenpræsten ved Vor Frue Kirke at besørge de danske Gudstjenester. I 1899 blev dansk

Konfirmation i Flensborg afskaffet, saa det kunde forekomme, at af en dansk Søkendeflok var de ældste konfirmeret paa Dansk, de yngste paa Tysk. I 1900 blev de danske Gudstjenester, skønt 700 danske Flensborgere protesterede, nedskaaret til det halve, en Gudstjeneste hveranden Søndag. I 1902 blev Indsigelsen gen- taget, denne Gang af 2000 danske Flensborgere, men afvist. I 1905 solgtes Helligaandskirkens gamle smukt udskaarne, værdifulde Prædikestol til Anbringelse i en nyopført tysk Kirke paa Jør- gensbysiden.

Men dermed var Grænsen ogsaa naaet.

Den Dag, Nyheden spredtes, at Prædikestolen var solgt, kom Redaktør Jessen op paa »Flensborg Avis's« Kontor, opbragt over den Hensynsløshed, hvormed der var handlet over for den gamle danske Kirke og den danske Menighed, og sagde, at nu burde der gives et Svar, som ikke lod sig misforstaa. Og det skulde ske snarest. Der maatte smedes, mens Jernet var varmt.

Jessen fremsatte derefter, formodentlig efter Samraad med Fru Jessen, der var Medlem af et »Udvalg for kristelig Virksomhed i Nordslesvig«, Tanken om at danne et »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«. De forberedende Forhandlinger fandt under Jessens Ledelse Sted paa »Flensborg Avis's« Kontor. Paa et til den 5. Oktober 1905 indvarslet Møde paa Sommers Hotel, hvori ogsaa deltog den daværende Præst ved Helligaandskirken, Nielsen, og Præsten i St. Jørgens Sogn, Lensch, drøftedes Sagen indgaaende, og der optoges en Protokol⁵⁾, ifølge hvilken »For- samlingen udtaler sin Beklagelse over den Meddelelse, der er gjort den vedrørende Salget af Prædikestolen i den danske Kirke, men anser sig ikke for kompetent til for Øjeblikket nærmere at tage Stilling til Sagen, hvilket den mener at turde overlade til et Sam- fund, som skal stiftes til Varetagelse af den danske Gudstjenestes Interesser«.

»Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn« blev oprettet den 19. Oktober, og det første Bestyrelsesmøde afholdtes den 17. November.

Hvor virksomt Jessen deltog i Arbejdet, viser et Brev fra Berlin til en af de unge Medarbejdere, der til en Begyndelse virkede som uofficiel Sekretær⁶⁾. Det er dateret den 22. Januar 1906, og Jes-

sen giver heri Udkast til Indbydelseskort til Samfundets første Møde samt Kundgørelse i Bladene. Som sædvanlig holdt Jessen sig i Baggrunden:

»Hvad De foreslår, er rigtigt. Kun bør De ikke gå til ynglinge-reden [Ynglingeforeningens Forsamlingsbygning Nørre Gravene 70, hvor det første Møde blev afholdt]. Det må De endelig lade de andre om. Hvor De kan træde tilbage (d.v.s. vi andre), bør vi selvfølgelig gøre det.«

I samme Brev meddelte Jessen, at han havde skrevet til Samfundets første Formand, Grosserer Lor. Poulsen, at Præsterne maaske helst skulde indkvarteres i private Hjem, hvis de ikke foretrak at bo paa Hotel. Endvidere:

»Der bør endelig (af min hustru) vælges gode salmer (4—6), ikke for mange af Grundtvigs, som så forelægges præsten ved hans ankomst eller forinden, hvis han ønsker nogen forandring. Der kunde t. e. (*lige før tiden*) skrives til ham: Der er påtænkt at synge følgende salmer. Skulde hr. pastoren ønske en forandring heri, særlig for hovedsalmens vedkommende af hensyn til prædikenen, vilde bestyrelsen være Dem taknemmelig for, hvis De straks vilde underrette os herom.«

Det første Møde fandt Sted den 21. Marts Klokken 8½ Aften, og Indre Missions Formand i Nordslesvig, Pastor Tonnesen, Hoptrup, prædikede.

Et Brev fra Jessen, Paaskelørdag 1902, til Professor C. Nyrop, København⁷⁾, der antagelig har raadført sig med ham om Udsendelsen af et offentligt Opraab til Støtte for Rejsning af Fri-menighedskirker i Nordslesvig, viser, at Jessen da har omgaaedes med Planer om en ny dansk Kirke i Flensborg:

»Med hensyn til kirkerne er jeg lidt betænkelig ved offentlige opråb, af flere grunde, særlig den, at begrundelsen er vanskeligere for steder, hvor der endnu er dansk gudstjeneste hver søndag. Ellers har en offentlig opfordring noget tiltalende ved sig, fordi det kan styrke henede. Men jeg tror i dette tilfælde at burde fraråde offentligheden. Noget andet er det, hvis der skulde opføres en dansk kirke i Flensborg, hvor to grunde kunde anføres: 1) ophævelsen af halvdelen af den danske gudstjeneste, 2) hensynet til de danske sømænd.«

Jessen havde den Glæde, før han døde, at se det nye danske Menighedsarbejde trives og udvikles. Der var maanedlige Gudstjenester enten i Helligaandskirken eller i Forsamlingsbygningen i Nørre Gravene med gennemsnitlig 250 Deltagere. Under den første Verdenskrig kunde Gudstjenesterne ikke opretholdes, fordi de nordslesvigske Præster var for stærkt optaget hjemme. Men saa snart Krigen var endt, blev Arbejdet paabegyndt igen, og efter lange og frugtesløse Forhandlinger med Konsistoriet i Kiel oprettedes den 13. Maj 1921, efter Indbydelse af Kirkeligt Samfund, »Den danske Menighed i Flensborg«, der økonomisk og aandeligt fandt Rygstød hos »Dansk Kirke i Udlandet«. Den 26. Juni samme Aar indsattes senere Biskop C. W. Noack som Præst for Menigheden.

Siden har det danske kirkelige Arbejde støt og stilfærdigt slaaet Rødder ud over hele Sydslesvig, og da de tyske kirkelige Myndigheder fortsat forholder sig kontrært over for dansk Kirkeliv, vedtoges det paa et Møde i Slesvig den 7. Maj 1959 af c. 100 Delegerede at skabe en juridisk Fællesorganisation for de i alt 106 danske Menigheder og Prædikesteder i Landsdelen, »Den danske Kirke i Sydslesvig e.V.«, der er tænkt som en Overgangsform enten til Overenskomst med den tyske Landskirke eller til Brud med den.

Beslægtet med Jessens Indgriben i den danske Kirkesag i Flensborg er hans Svar paa et Brev fra Aftægtsmand Kaad i Mintebjerg, der var Medlem af Provstisynoden for Sønderborg Provsti og inden for denne igen af Synodeudvalget.

Inden en Provstisynode, bestaaende af Provsten som Formand og samtlige fast ansatte eller vikarierende Præster samt det dobbelte Antal Lægmænd, holdt Møde hvertandet Aar, skulde der paa Synodeudvalgets Vegne affattes en Beretning om de kirkelige Forhold i Provstiet. Synodeudvalget bestod af Provsten, en Præst og tre danske Lægmænd. Nu havde Provst Valentiner i Sønderborg i Sommeren 1902 affattet Beretningen og oplæst den for Udvalgets Medlemmer paa Tysk, skønt Forhandlingerne paa Provstisynoden altid foregik paa Dansk. I Beretningen havde han under Kapitlet »Sekterne« faaet indflettet:

»I Sundved søger Grundtvigianerne at lave Propaganda og,

som det synes, ikke uden Held, da man, efter hvad der berettes, er i Færd med at bygge en Kirke i Stenderup. For Fredens Skyld i vore Menigheder maa vi meget beklage, naar den grundtvigske Frimenighed, der staar fjendtligt over for Landskirken, faar Fodfæste hos os.«

Dette har tydeligt nok voldt de danske Medlemmer af Synodeudvalget, saa vidt de har forstaaet alt det oplæste, store Betæneligheder, og det er paa en Henvendelse herom fra Kaad, Jessen svarer⁸⁾):

»Flensborg, den 3. Juli 1903.

Hr. A. Kaad, Mindebjerg.

Som altid er jeg imod enhver sammenblanding af det religiøse og det politiske. Derfor vilde jeg også fraråde enhver hentydning til den tyske kejser eller besøget i København.

Bemærkningerne i synodeberetningen finder jeg rent skandaløse. Provsten burde på ingen måde have haft lov til at oplæse beretningen på tysk. Værsgod, hr. Valentiner, at skrive den på dansk, og så, hvis De føler trang til det, oversætte den på tysk. Det forekommer mig nødvendigt, at De på synodemødet tager afstand fra beretningen og ligefrem fortæller, at den ikke er bleven Dem oplæst på dansk, og at De derfor ikke anede, der var den slags faldgruber i den.

At udtale en fordømmelse over de danske frimenigheder er at udtale en fordømmelse over hele den danske folkekirke. De danske frimenighedspræster godkendes af den danske folkekirkes præster som kaldsbrødre og embedsfæller.

De er aldeles ikke valgt til at arbejde for den præstelige statskirke, men for den kristne kirke. Når De antager, at frimenighedsbevægelsen er mere kristelig end det sort-hvide væsen med alle rævestreger og al underfundighed, så gør Deres pligt som synodeudvalgsmedlem ved at tage parti for det kristelige imod det sort-hvide.

Det undrer mig, at en så sundttænkende mand som De kan være i tvivl om den ting. Men det beviser, at selv de bedste iblandt os danske går omkring med en skranten samvittighed, det

vil sige med aldeles unødvendige betæneligheder ved at hævde vor ret over for rænkesmeddene.

Hvis der var tid dertil, burde De i dette tilfælde have rådført Dem med en anset præst i kongeriget, helst en uden for partierne, til eksempel pastor Koch i Odense.

Jeg for min part er aldeles imod, at frimenighedsbevægelsen giver sig af med politik. Gør den ikke det, så står på den ene side en kristelig bevægelse, frimenigheden, på den anden side en meget blandet institution, den præjsiske statskirke, som helt er i hænderne på verdslige magthavere, der lader den styre efter godtbefindende. Det er mig ubegribeligt, at man af religiøse grunde kan holde sig forpligtet til at tage parti imod den religiøse bevægelse.

Jeg kan ikke andet end på det indstændigste råde Dem til på kraftigste måde at tage afstand fra hestefoden i synodeberetningen.

Med venlig hilsen

Deres forbundne

J. Jessen.«

Pennen har været varm, da Jessen skrev, og Brevet er noget irettesættende. Men den gamle Kaad, der var en Hædersmand, har nok indset, at Jessens Bebrejdelse for at have ladet sig overliste af den tyske Provst var berettiget.

Paa Mødet i Provstisynoden den 15. Juli kom det til et langvarigt og til Tider skarpt Ordskifte mellem nogle af de tyske Præster og de danske Lægmænd. A. Kaad indledede med, følgende Jessens Henstilling, at gøre Indsigelse mod det i Synodeudvalgets Beretning indeholdte Afsnit om Frimenighedsbevægelsen. Hvis han havde forstaaet alt, hvad der var bleven oplæst i den paa Tysk affattede Beretning, vilde han ikke have anerkendt det. Pastor Bade, Avgustenburg, talte om Frimenigheds-Byggeriet som en nederdrægtig Handling og foreslog en Resolution, som Formanden dog, klog af Skade, afviste. Da de danske Lægmænd, der havde Ordet, uden Undtagelse vendte sig imod Angrebet paa Frimenighederne, maatte, som Jessen skrev bagefter i »Flensborg Avis«, Provst Valentiner ende Forhandlingen herom med en Ve-

klage over, hvad der var kommen ud af hans Skribentvirksomhed.

Ogsaa mindre Ting end den danske Bank i Tønder, Kirkesagen i Flensborg og Synodeudvalgets Beretning i Sønderborg maatte Jessen tage sig af. Den 29. December 1904 skriver han til Folketingsmand, Dr. H. L. Møller om det gamle St. Knudsgilde i Flensborg⁹⁾:

»Blandt mine mange bekymringer er ogsaa St. Knudsgilde. Vi fik de 9 medlemmer gjort til henved 70, men en del er under den dårlige bestyrelse — i de gamle hænder — falden fra igen.«

Gildet har en større Gæld hos Sparekassen for Flensborg og Omegn, og der er ikke betalt Renter. »Jeg foretrak, vi hjalp os selv ved hvert år at skillinge sammen til renterne, men folk synes, når de giver 12 mark om året uden at sætte deres fod i gildet, så er det nok.« Jessen spørger, om ikke Ejendomsforeningen [formentlig Oktoberforeningen til Værn om dansk Ejendom] kan yde Gildet et rentefrit Laan, og om H. L. Møller vil tale med Landstingsmand V. Lunn om det.

At St. Knudsgildet endnu i vore Dage er med til at præge Flensborg By, har Jessen bidraget sit til. Meget kan der ikke fortæles om den Raadgiver-Virksomhed, som ogsaa han udøvede over for dem, der søgte ham, bortset fra Tilfælde, hvor han selv tog Initiativet. Men Arten og Omfanget af den vil være antydet med de Eksempler, der her er gengivet.

JESSEN I TALE OG SKRIFT

Det kunde ske, Redaktør Jessen beklagede sig over, at han ikke som H. P. Hanssen kom tilstrækkeligt ud, fordi Bladet krævede saa meget af ham. Pudsigt nok fandt ogsaa Hanssen Anledning til Beklagelse, idet han følte det som en Mangel, at han ikke som Jessen kunde tage sig mere af sine Medarbejdere og deres Uddannelse.

Men kom Jessen ud til Møder, og det blev alligevel ikke saa faa i Aarenes Løb, saa befandt han sig vel ved det, og hans stærke Tale huskedes tit længe efter. Han virkede baade ved sin Personlighed og ved det, han sagde. Der er dem, der har ment, han talte for tørt og uden Løftelse. De fleste vil have haft det modsatte Indtryk, at hans Tale var ildfuld, æggende og som rettet til hver enkelt.

Redaktør Andr. Grau skrev mange Aar efter Jessens Død, »Flensborg Avis« den 1. Januar 1929:

»Det var i Begyndelsen af Halvfemserne, at afdøde Redaktør Jessen holdt et Foredrag i den daværende Foredragsforening for Avgustenburg og Omegn. Jeg var kun en halv Snes Aar dengang og var selvfølgelig ikke med, men dog vilde jeg efter Beretninger og Samtaler i mit Hjem om dette Foredrag kunne gengive det meste deraf endnu. Han talte om det danske Sprog. Fra den Dag af holdt »Flensborg Avis« sit Indtog i mit Hjem, og dermed kom jeg i Forbindelse med en af de vigtigste Faktorer for min national-politiske Opdragelse. Den Mand, der skrev »Flensborg Avis«, blev mit national-politiske Ideal.

Gennem »Flensborg Avis« lærte jeg Nordslesvig og Danmark at kende, lærte at forstaa den nationale Kamps Storhed og Sam-

menhæng, vort Folks store Opgaver. Gennem »Flensborg Avis's« Spalter har jeg lært at harmes over Uretten, jeg har følt mig begejstret som i mit Livs bedste Timer ved at læse om Danmark og lærte at forstaa, at et lille Folks Historie og Liv kan være lige saa stor og værdifuld som det store Folks, og at det var en Skam og en national Forbrydelse ikke at være med i den Kamp, Nord-slesvig førte under Fremmedherredømmet. Artiklerne i »Flensborg Avis« var Samtaleemne i mit Hjem, naar Slægt og Venner mødtes, og den Mands Navn, der stod paa dette Blad, nævntes med næsten mere end Ærbødighed. Hver Gang han vandrede i Fængsel, var der Sorg og Bekymring, men ogsaa Stolthed i Vis-heden om, at han bøjede sig ikke.

»Flensborg Avis« var Vækker, og den var Fører under Redaktør Jessens Ledelse. Den var saa at sige vort nationale Rustkammer, dens Stemninger var vore Stemninger, dens Haab vort Haab. Dens Appel til den danske Befolkning, til Eksempel i Køller-Politikens Tid, virkede som Fanfarer. Den rev os med ind i Kampen, tegnede os vore Opgaver og Idealer.«

Fra et andet Møde, ligeledes paa Als, fortæller Gaardejer H. Thomsen, Damkobbøl, i »Flensborg Avis« den 14. Juni 1931, at nogle unge fra Kegnæs midt i 1890-erne var kommen paa den Tanke, at der burde afholdes et politisk Møde i Sognet, noget, der ikke var sket før. Man enedes om at henvende sig til Redaktør Jessen, og han lovede at komme.

»Mødet blev bestemt til midt i November Maaned 1896 i Gaasvig Kro. Der taltes frem og tilbage om dette, for det var jo noget af en Oplevelse at høre Redaktør Jessen tale. Jessen var personlig ganske ukendt her paa Kegnæs. Til den fastsatte Dag var ikke alene den store Sal i Gaasvig Kro fyldt til sidste Plads, men ogsaa de tilstødende Lokaler, saa Forsamlingen talte henved 300 Mennesker.

Mødet begyndte med en kraftig Optakt. Amtsforstanderen samt to Gendarmer var mødte, og da Mødet aabnedes, gjorde Amtsforstanderen Vrøvl og forlangte, at han, der havde anmeldt Mødet, ogsaa skulde aabne det samt være dets Ordstyrer. Men Amtsforstanderen blev meget grundigt belært af Redaktør Jessen om, at dette ikke var nødvendigt, og dermed Punktum.

Jessen fik derpaa Ordet og gennemgik i store Træk Tiden fra 64 til Dato, paaviste, hvorledes det danske Stemmetail, begrundet paa Udvandringen, var gaaet tilbage, og hvorledes der atter viste sig Fremgang, efter at Udvandringen var standset. Jessen revsede Tyskerne, hvad de ærligt havde fortjent, og sluttede med en Opfordring til Sognets danske Mænd og Kvinder om at tage Del i det nationale Arbejde samt støtte de nationale Foreninger, der var vort bedste Vaaben. Foredraget lønnedes med bragende Bifald fra Forsamlingen.«

Der blev efter Mødet oprettet en Foredragsforening, ogsaa for derigennem at holde Danskheden samlet, »og dette er jo kun i faa Sogne i Sønderjylland lykkedes bedre end paa Kegnæs«.

En af de unge Medarbejdere ved »Flensborg Avis«, Tycho Filskov, fulgte Jessen som Referent til Bladet under Valgkampen i 1902. Jessen var glad i Valgtiden, skriver han i en Skildring i samme Nummer af »Flensborg Avis«. Til Trods for det strenge Arbejde og Rejselivets Besværligheder følte han det »som en Slags Ferie« at komme ud i Valgkampen, og han var straalende og glad for hvert vellykket Møde.

»Naar Jessen talte, hang Tilhørernes Øjne ved ham, og der vil særlig blandt de unge findes mange, som ved hans Ord har følt en Begejstringens Varmebølge skylle gennem sig. Jeg husker et Møde i Skodborg, hvor der var myldrende fuldt af Folk, saa Mødet maatte holdes i to Afdelinger. Under første Afdeling holdt Jessen saa det Foredrag, som han var forberedt paa at holde; det drejede sig om »Vore Modstandere«. Bagefter gik saa alle de tilstedeværende ud, og Salen og de tilstødende Værelser fyldtes hurtigt paa ny. Det var denne Gang mest unge Mennesker, der hørte, og Jessen talte uforberedt, men maaske netop derfor usædvanlig gribende og varmt om vort Forsvar for Danskheden. Tale- ren selv var saa bevæget, at Stemmen skjald. De unge sad i aandeløs Lytten, og manges Øjne duggedes.

Det var Redaktør Jessens store Styrke, at han forstod den Kunst at løfte Stemningen. Begge de to sidste Rigsdagsvalg faldt i Tvangsstyrets værste Tid; Køller-Politikken stod i fuld Kraft, og som et nyt Skud var Optantlaveriet kommet til. Det er da forstaaeligt, at Stemningen paa Møderne enkelte Steder til en Be-

gyndelse kunde være noget trykket. Jessen satte Humør i Folk. I sine Smaataler forstod han at indflette morsomme og æggende Bemærkninger, særlig beregnede paa Befolkningen i den By eller paa den Egn, hvor Mødet holdtes. Gik det noget trevent med Talerne, fristede han de unge til at tage Ordet.«

En anden Medarbejder har fra et Møde i det gamle Forsamlingshus i Sønderborg¹⁾ bevaret et lignende Billede af Jessen som Taler, da han, idet han rakte højre Arm i Vejret, som om han holdt en Fane i den, lod det lyde ud over Salen:

»Aldrig skal Tyskerne se os rulle Fanen sammen, aldrig se os tage den ned, aldrig se den falde. Den skal staa, som den har staaet igennem Tiderne, og segner vi, da skal den næste Slægt holde den højt.«

Bifaldet skyllede op mod Jessen og varede i flere Minutter.

De sidste Aar, Jessen levede, kunde der være en Højhed over ham, naar han stod paa Talerstolen, og en Inderlighed i hans Tale, der ligesom forudsagde, at hans Tid snart vilde være forbi. Men der var den samme Rankhed og den samme Rejsning som tidligere, den samme Evne til klart og anskueligt at redegøre for det Emne, han behandlede. Og der var Hjertelighed i den Hyldest, der blev bragt ham af Tilhørerne, hvad enten de hørte til den ene Fløj eller den anden.

Ogsaa senere Amtsskolekonsulent Nic. Svendsen, da Medarbejder ved »Hejmdal« og nær Ven af H. P. Hanssen, fulgte i 1902 som Referent Jessen ved flere Møder under hans første Valgkamp som vordende Rigsdagsmand.

Fra tidligere Møder havde Nic. Svendsen det Indtryk, at Jessen ikke virkede ved store Talegaver, men ved en sjælden Evne til at fængsle Tilhørerne uden overflødige Ord i Fremstillingen. Det var en let forstaaelig Redegørelse med Masser af oplysende Træk, og han lagde Mærke til, at Folk med Fornøjelse fulgte Sætning for Sætning, især naar Jessen i skarpe Vendinger revsede den præjsiske Tvangspolitik, som da var paa sit højeste.

»Vi var«, skriver Svendsen om Jessen under Valgkampen, »Flensborg Avis« for 1. Oktober 1959, »allerede kommet paa Talefod med hinanden, og jeg fik god Lejlighed til at opnaa Indblik i hans Opfattelse, Meninger, som ikke altid var de samme,

som vi gav Udtryk for i »Hejmdal«. Men det var altid en Oplevelse for mig at diskutere de forskellige Anskuelser. Jeg husker, at han hver Gang tog venligt paa mine Indlæg. Det var en saare behagelig Opgave at være Referent ved Jessens Møder, da han nøje havde udarbejdet sin Tale i Forvejen og stillede Manuskriptet til vor Raadighed . . .

Jeg husker ogsaa, at Jessen flere Gange over for mig har ydet H. P. Hanssen fuld Anerkendelse.«

Georg Brandes skal engang have kaldt Redaktør Jessen en Modersmaalets Mester. Og sikkert er, at han tidligt fik Sans for det danske Sprogs Skønhed, og at han i »Flensborg Avis« lagde Vægt paa, at det blev behandlet med den største Omhu. Ogsaa det sønderjyske Folkemaal, der i tyske Blade haanedes som »Kartoffeldansk«, søgte han at faa Befolkningen til at skønne paa som det gode og oprindelige Dansk, det var, hvor ikke tyske Brokker havde sneget sig ind og gjort det mindre vellydende.

Kort før Jessen i 1889 blev arresteret og ført til Glückstadt for at afsone en ham idømt Straf paa et Aars Fængsel²⁾, talte han ved flere politiske Møder i Vestslesvig. I et Foredrag om Modersmaalet, som han ikke naaede at holde i Løgumkloster den 9. November, det blev saa trykt i »Flensborg Avis« den 12. November, drog han vittigt Sammenligninger mellem det danske Sprog og det tyske med særlig Adresse til Hjemmetyskerne. Jessen gjorde opmærksom paa, at det danske Sprog i Modsætning til det tyske var kort og fyndigt med en let og simpel Sætningsbygning:

»Engelsk og Fransk lader sig langt lettere oversætte til Dansk end til Tysk. Det er endog saaledes, at en dansk Bog, der oversættes til Tysk, bliver en Sjettedel større, medens en tysk Bog ved Oversættelsen til Dansk bliver en Syvendedel kortere. Det vil med andre Ord sige, at man paa Dansk kan sige lige saa meget i seks Dage som paa Tysk i syv. Vi Danske have altsaa Raad til at holde Hviledag en Gang om Ugen.

Men endnu mere værd end det danske Sprogs Korthed er dets Jævnhed og Klarhed. Et videnskabeligt Foredrag kan paa Tysk vanskelig eller umulig fremsættes paa en Maade, der er forstaaelig for Menigmand. Paa de bedste danske Folkehøjskoler kan der

derimod gives særdeles god og fyldig Oplysning om videnskabelige Æmner, fordi Sproget saa let og naturligt følger sig efter Tanken. Derfor ere Danmarks Folkehøjskoler og danske Foredragsmøder saa stærkt besøgte, derfor holdes der i Danmark flere Aviser end vistnok i hvilket som helst andet Land med samme Folketal. Det samme bliver efterhaanden ogsaa Tilfældet i Nord-slesvig.«

»Tidligere«, siger Jessen videre, »var det et gængs Argument blandt vore Modstandere, at Tysk var et fornemmere Sprog; det var ikke fint at tale Dansk. Det er sandt, at der har været Tider, da Tysk eller Fransk var Hovedsprog ved det danske Hof og i de højere Kredse. Det var paa lignende Maade som i Berlin, hvor Fransk var Hoffets og de fine Folks Sprog. Den prøjsiske Livgarde hedder endnu »Garde du Corps«, to af de prøjsiske Slotte endnu »Sanssouci« (Sorgfri) og »Mon bijou« (min Ædelsten). Prøjsens dygtigste Hersker, Frederik den anden, skrev i sine Værker aldrig andet end Fransk; han saa ned paa den tyske Litteratur og foragtede det tyske Sprog, ja, kunde end ikke skrive rigtigt Tysk.

Ogsaa i Danmark har Modersmaalet været tilsidesat ved Hove og i den fornemme Verden; men de Tider ere nu forbi. Nu tør vel heller ingen Tysker tale om Dansk som et ringeagtet Sprog. Naar i England Deputationer, der ogsaa tæller fødte Sønderjyder, have Foretræde hos Prinsen og Prinsessen af Wales, saa taler Prinsessen straks med Glæde Dansk til vore Landsmænd. Naar det russiske Kejserpar rejser til Finland, kommer til Universitetsstaden Helsingfors eller sejler rundt i Skærgaardene, saa underholder Kejserinden sig altid paa Dansk med de svensktalende. Det Sprog, som Englands kommende Dronning taler med sine Landsmænd og Østens Dagmar, Ruslands Kejserinde, med Finlands Studenter, det Sprog, som Grækenlands skønne Dronning og Verdens mægtigste Mand, Ruslands ophøjede Kejser, have lært at læse og tale, tør vel ingen Hjemmetysker lade haant om eller se ned paa.«

Efter gennem denne Udredning af have styrket den jævne Befolkning i dens Kærlighed til det Danske slutter Jessen med disse paa samme Tid kraftfulde og ømme Ord:

»Paa hvilke Steder er det sønderjyske Almuesprog mindst ligt almindeligt Dansk? I Købstæderne. I Tønder taler man anderledes end i Abild, i Aabenraa anderledes end i Genner. Hvorfor det? Fordi det danske Modersmaal fra ældre Tid skændigvis har været forholdt den danske Ungdom i Skolen. Men det Almuesprog, som tales her hos os, hvad ligner det? Det skal jeg sige. Det er blot blevet tilbage i sin Udvikling; det ligner en hel Del Sproget, som det taltes hele Danmark over for fem til seks Hundredaar siden. Det er det Maal, som vore stolte Valdemarer talte, naar de drog i Leding med deres Helte. Det taltes af Valdemar Sejer, da Danebrog faldt ned fra Himlen, det hviskedes i Kamret paa Riberhus, da Dronning Dagmar bød ham Farvel, fordi Himlens Engle biede paa hende. Det skulde vi ikke skamme os over.

Lad os holde fast ved vort ældgamle, dyrebare Modersmaal, det er det bedste Værn og Væрге i Kampen for vor gode Sag.«

Det var da naturligt, at Jessen allerede rent sprogligt set værdsatte den danske Presses Arbejde meget højt. Herom læses i en ledende Artikel i »Flensborg Avis« for 17. Oktober 1888:

»Intet holder dog paa Sproget som Pressen. Ideligt Dryp huler Stenen. Den daglige Indflydelse er den stærkeste. Derfor er den danske Presse Tyskerne en saa stor Torn i Øjet. Selv om de danske Aviser ikke bragte andet Stof end almindelige Nyheder, Smaahistorier, Fortællinger og Kundgørelser, vilde de være Modersmaalets vigtigste Støtte.«

Som et Eksempel paa, hvorledes Redaktør Jessen ogsaa under Fravær fulgte med i det daglige Bladarbejde, kan gengives af et Brev fra Berlin³⁾ den 3. December 1904 til Redaktionssekretæren, E. Christiansen:

»Det er jo »Dagens æmner«, De nu særlig er i gang med. Jeg synes, de er gode, men de kan være endnu bedre. Det skorter især på form og sprog. Guldæbler i en sølvskål er bedre end guldæbler i en kobberskål. Tænk på at kæle for hvert enkelt lille stykke, at file på sproget, at tænke på, om hver enkelt sætning falder, som den skal, om overskriften er rammende og velklingende, og om slutningen sætter et ordentligt punktum eller spørgsmålstegn. Et

hjasket sprog og en utilstrækkelig form giver et utilfredsstillende indtryk.

De vil måske sige, at De ikke har tid. Må jeg give Dem et godt råd. Kunde De ikke foreløbig — for ikke straks om morgenen at tabe friskheden — lade Christensen og Svensson om bladene, så at De de første 3—4 timer (nu har De jo ikke mig til at forstyrre Dem) bliver ene og alene ved Deres »Dagens æmner«? Hen imod middag kunde De så kigge både i Christensens og Svenssons blade og se efter, om de havde fået alt med. Ellers kunde det jo indstreges og tages med om eftermiddagen, for Svenssons vedkommende mellem kl. 1 og 3. Når De således havde 2—3 timer til fri og uhindret rådighed ved udarbejdelsen af to spalter »Dagens æmner«, så måtte det kunne blive små lækkerbidskener.«

Af Jessens Sprog og Evne til at forme Sætninger, saa de huskedes, vil en dansk Videnskabsmand engang kunne hente Stof til en værdifuld Afhandling. Her kan kun blive Plads til nogle Antydninger.

Blader man de Artikler igennem, der er samlet dels i »Redaktør Jessens Artikler« fra 1907 og dels i »Redaktør Jessen i Tale og Skrift« fra 1921, saa standser man straks ved den indledende Hymne til de faldne i Slaget ved Isted, »Kærligheden binder«, »Flensborg Avis« for 25. Juli 1882, der meget minder om »Et Land uden Navn«⁴) tretten Aar efter. Her som der mærker vi den Ildsjael, der skulde varme saa mange. Og den samme sikre Formsans. Fyndigt og med ypperlig Brug af Gentagelsens Kunst hamres ind i Læsernes Bevidsthed, hvad Jessen vil have sagt:

»Det er ikke alt Blod, der binder. Hvis saa var, da vilde det være en let Sag at binde Lande og Folkeslag sammen, der er adskilte i Slægt og Sprog, i Sæd og Skik. Thi da vilde enhver stor Hær, der gik ud paa Landvinding, kunne fuldbyrde en Gerning for Evigheden, da vilde de smaa uden Haab og Trøst for bestandig være prisgivet til at knuses og kues af Overmagten. Men det er lykkeligvis ikke saa. Det er ikke alt Blod, der binder.«

Ved sin Klarhed og Sluttethed er et saadant lille Afsnit af en Artikel fuldendt i sig selv.

Af en Valgartikel i »Flensborg Avis« for 26. Marts 1886 ser vi,

hvorledes Jessen fra første Færd kort og knapt tiltvinger sig Lærernes Opmærksomhed og holder den fast. Til det forestaaende Rigsdagsvalg i 2. Rigsdagsvalgkreds var opstillet Landsretsraad Gottburgsen, Flensborg, Skrædder Heinzl, Kiel, og Gustav Johannsen.

Først Indledningen:

»Der er tre Kandidater. Den ene bæres frem af den prøjsiske Embedsstand, og hvem den har kunnet faa med sig. Den anden anbefales af socialistiske Arbejdere, der mest er indvandret sydfra. Den tredje støttes af den store Hovedpart af den uafhængige By- og Landbefolkning.«

Og saa kommer Gentagelsen med andre Ord, men samme Sigte:

»Den ene Kandidat er en prøjsisk Embedsmand, som vist passer sit Embede meget godt, og der er intet ufordelagtigt bekendt om ham, saa han kan være en meget passende Kandidat for det prøjsiske Embedsparti. Den anden Kandidat er ogsaa kommen sydfra. Vi tvivler ikke om, at han er en hæderlig Haandværker og en dygtig Mand, saa han kan være en passende Kandidat for det importerede tyske Socialdemokrati. Den tredje Kandidat er en Mand af vor Midte, en af vore egne, en her i Landet født og opdragen Mand, der kender alle vore Forhold, kender Befolkningen og er kendt af den som en Mand, der fortjener dens fulde Tillid.«

Bedre kunde en dansk Valgkamp ikke indledes.

Af Artiklen »Falsk Vidnesbyrd«, »Flensborg Avis« for 5. Oktober 1905, vedrørende de af prøjsiske Myndigheder fremskaffede falske Vidneudsagn i Finnemann-Sagen vil ingen af Bladets Læsere saa let have kunnet glemme den Sætning, der gaar igen og igen og til sidst staar som med luende Bogstaver: Du skal ikke sige falsk Vidnesbyrd imod din Næste.

Jessen gennemgaar i sin ledende Artikel udførligt den indtil videre gældende Dom, afsagt af Landsretten i Flensborg mod H. P. Hanssen og en af hans Medarbejdere ved »Hejmdal«, cand. math. Nik. Andersen, og Slag i Slag følger ind imellem den Anklage, han rejser mod det Grundlag, Dommen er fældet paa:

»Hvorledes end Vidnerne er komne til det, af Vanvare, ved Fejlhuskning, ved Uagtsomhed, Sorgløshed eller Tankeløshed,

saa har de i deres Vidneførsel paastaet noget, som ikke kan opretholdes, og deres Paastande har bragt Ulykke over hæderlige Mennesker. Hvad der end kan begrunde eller forklare deres Misgreb, saa er de komne for Skade at overtræde det ottende Bud:

Du skal ikke sige falsk Vidnesbyrd imod din Næste.

Det er ikke afgjort, at den tyske Rigsret ophæver Dommen som Følge af disse Indvendinger. Men saa meget vil dog opnaas, at ogsaa den øverste Domstol i det tyske Rige bliver gjort bekendt med, at medens, som Forsvareren i Flensborg sagde i Fredags, der for de værste Forbrydelser i Løbet af tredive Aar indtræder Straffefrihed, saa har man ved Optantlaveriet opgravet paastaede formelle Forseelser, der var over 30 Aar gamle, og paa Grundlag af dem jaget hæderlige Mænd i Landflygtighed. Og endvidere vil den tyske Rigsret faa at vide, at i nærværende Tilfælde har Landsforvisningens haarde Lod ramt Mænd paa Grundlag af falske Vidneudsagn, som Følge af, at det Bud er overtraadt:

Du skal ikke sige falsk Vidnesbyrd om din Næste.

Der synes at være et Misforhold imellem, at de dansk-slesvigske Medlemmer af tyske Parlater har det Privilegium at kunne blive Genstand for ustraffelige Fornærmelser mod deres Personer, medens de selv ikke har noget Privilegium til at tale med om Politik — uden for Parlaterne. Dette vil dog næppe afholde dem fra ogsaa i Fremtiden baade i og uden for de parlamentariske Forsamlinger at gøre, hvad de anser for deres Pligt, ogsaa naar det gælder om at raade Bod paa den Skade, der er voldt, naar der fra anden Side er sket en Krænkelse af det Bud:

Du skal ikke sige falsk Vidnesbyrd imod din Næste.»

Men det var langt fra altid, Redaktør Jessen tog saa haandfast paa Tingene. De, der kun har et overfladisk Kendskab til Jessens Journalistik, vil ikke tro, at mange af hans Artikler var maa-deholdne i deres Fremstilling, næsten som en rolig fremadskridende Fortælling, hvor Spændingen hele Tiden holdes vedlige og stilfærdigt Vid og smaa underfundige Sidebemærkninger gør det yderligere interessant at følge den til Vejs Ende. Her kan et Par Præste-Artikler ikke forbigaas.

Da den sydfra indvandrede Provst Niese i Flensborg paa Fællessynoden i Rendsborg havde udtalt sig ret nedsættende til et

af 702 danske Flensborgere indgivet Andragende om at maatte beholde den danske Gudstjeneste hver Søndag, efter at den var bleven nedskaaret til det halve, fandt Jessen det rimeligt at lade ham stille til Paatale i »Flensborg Avis«. Ifølge Referat i tyske Blade havde Provsten fremhævet, at blandt Ansøgerne »er der næppe 10 bekendte ansete flensborgske Borgere, de fleste Underskriveres Bopæl og Stand har ikke kunnet oplyses, mange Underskrifter lyder simpelthen kun Peter Hansen, Karl Hansen, Marie Hansen osv.«.

Den 5. December 1900 meldte Jessen sig med en Artikel »Ansete Folk i Kirken«, der nok er bleven baade læst og omtalt i Flensborg, mere end Provsten har følt sig opbygget af.

Efter en længere lokalt præget og morsom Indledning kommer Turen til Hr. Niese:

»Man maa ikke misforstaa Provst Niese, som om han havde villet sige, at de danske Borgere i Flensborg ikke var hæderlige og agtværdige. Det har begribeligvis ikke været Provstens Mening at paastaa, at saa godt som alle danske Flensborgere var noget Kæltringpak. Hr. Niese har kun villet hentyde til deres Samfundsstilling, deres selskabelige Levefod og storborgerlige Anseelse. Men selv denne Udlægning vil falde en og anden lidt kuriøs, da man mener, at det ikke vil være vanskeligt at tælle de Rangspersoner, der om Søndagen lytter til selve Provst Nieses tyske Prædiken, medens der er noget mindre tiltalende ved at foretage en Optælling af, hvor mange fyldte Pengepunge der gaar ind ad Kirkens Dør.

Der er dog stor Forskel paa dansk og præjsisk Opfattelse af, hvad der er rigtig god Tone. Hvis det kunde tænkes, at en dansk Provst, om det var i hans egen Dagligstue, vilde sige om en stor Del af Befolkningen i hans Sogn eller By, til Eksempel om et ham ubehageligt Parti, at der iblandt disse Folk ikke var stort andet end Skræddere og Skomagere, saa vilde mange forarges derover og maaske minde Hans Højærværdighed om Luthers Forklaring til den fjerde Bøn, hvor der til »det daglige Brød«, som Gud giver os, straks efter Mad og Drikke regnes »Klæder og Sko«, hvorved Luther gør Ære af disse Nødvendighedsmidlers Forfærdigere, medens der i det højeste kan findes en Plads til Gehejme-

raaderne og Rangspersonerne helt henne mod Enden af Forklaringen under Udtrykkene »gode Venner, trofaste Naboer og deslige«.

Og deslige er godt, det er simpelthen et Fund.

Dernæst de næppe 10 bekendte ansete flensborgske Borgere:

»Det kan jo være galt nok, at de fleste af Underskriverne har saa danske Navne som Peter Hansen, Karl Hansen, Marie Hansen osv., men hvad skal man sige? Det er nu engang saa vrimplende fuldt i Flensborg med de danske Navne Hansen og Petersen, medens der forholdsvis ikke er mange, der hedder Michael Fuchs, Wilhelm Wolf, Heinrich Grubengräber, Friedrich Gutmann og Emil Niese. Provsten maa lære foreløbig at bære over med denne Mangel ved den gamle danske By . . .

Medens Provst Niese finder Smag i at kaste Vrag paa sine danske Medborgeres sociale Anseelse, saa kan vi Danske ikke rigtig bekvemme os til at gøre et Forsøg paa at imødegaa Provsten ved til Eksempel at paapege, at der blandt Underskriverne er mindst 6 tidligere Medlemmer af Vor Frue Sogns Kirkeforstanderskab og Menighedsraad, at der er bekendte Repræsentanter for Industrien, Handelen og Haandværket osv. Vi Danske anser en slig offentlig Vejen og Maalen af nulevende Bysbørns borgerlige Anseelse for temmelig usmagelig.«

Til sidst en lille Snert, hvis Svie vil have kunnet mærkes ud over Øjeblikket. Jessen finder det

»uforsigtigt af denne syd fra tilflyttede Svigersøn af den tidligere Provst, der har arvet Svigerfaderens Embede, at sætte sig til Doms over sine Medborgeres Anseelse, da Folk saa kunde føle sig fristet til at sætte Hr. Nieses egen teologiske Anseelse og aandelige Betydning under Diskussion, hvis der overhovedet er saa delte Meninger om den Ting, at en Diskussion kan komme i Stand«.

Det var Niese, og derefter gaar vi længere nordpaa.

Da de projsiske Myndigheder under Køller-Politikken havde frataget en Del danske Menighedsmedlemmer i Haderslev deres kirkelige Valgret, valgtes der for Haderslev By kun tyske Synodemedlemmer. I 1903 var man naaet dertil, at hvis alle Præster stemte tysk, vilde det tyske Parti i Provstisynoden have et lille,

men altsaa ikke helt sikkert Flertal. Saaledes stod Sagen, da Synoden holdt Møde nævnte Aar den 22. Juli, og under Forhandlingerne forud var Tyskerne bleven enige om, at der kun skulde vælges tysksindede til Synodeudvalget og mindst en tysk Lægmand til Fællessynoden.

Pastor Bolten af Moltrup og Bjerning skulde Klokkeren 3 være i Bjerning Kirke for at foretage en Vielse. Provst Petersen, Haderslev, der vidste dette, stillede Forslag om, at Dagsordenen blev ændret, saa man omgaaende kunde skride til Valgene og tage de øvrige Punkter senere. Dette vedtoges med 33 Stemmer mod 30 danske. Saa kunde Valgene begynde. Men det tog lang Tid, og Brudeparret i Bjerning Kirke maatte vente.

Redaktør Jessen skildrer nu i Artiklen »Modstridende Pligter«, »Flensborg Avis« for 2. August 1903, Dagens videre Forløb saaledes:

»Allerede mellem Klokkeren 1 og 2 samledes Bryllupsgæsterne i Gildesgaarden i Rørkær, nær ved Bjerning Kirke, hvor Vielsen var berammet til Klokkeren 3. Det var Pastor Bolten selv, som havde fastsat Dagen og Klokketallet. Men det var rygtedes, at Forhandlingerne paa Provstisynoden blev langvarige, og at Pastor Bolten var bleven i Haderslev. Saa sendte man en Hjulrider af Sted for at faa at vide, om der vilde ske en Forsinkelse. Men henved Klokkeren 4 kørte man endelig til Kirke. Der var ingen Præst, og han kom ikke saa snart. Endelig Klokkeren 5 tog den tilstedeværende tyske Kommuneforstander den gode Beslutning at telegrafere til Provst Petersen, om han ikke vilde give Pastor Bolten Tilhold om at udføre den Embedshandling, han selv havde ansat til Klokkeren 3.

I Kirken i Bjerning sad Brudeparret og 150 Bryllupsgæster og ventede paa Pastor Bolten. Hvad skulde den stakkels Mand gøre? Han maatte dog være til Stede ved det vigtige Valg af Medlemmer til Synodeudvalget. Han stemte trofast paa Tyskernes fire Kandidater, af hvilke dog de tre faldt igennem alligevel. Men saa var Klokkeren bleven 6. Og da Pastor Bolten vel har syntes, at det unge Par helst maatte vies inden Aften, for at Solen ikke skulde gaa ned over deres ugifte Stand, saa mente han at burde sige Farvel til Synoden og ikke oppebie Valget af Medlemmer til Fælles-

synoden. Han skrev saa en tysk Stemmeseddel, som Degnen senere puttede i Valgurnen. Det blev opdaget og paatalt og Valget kasseret, saa det maatte foretages endnu en Gang. Men da var Pastor Bolten borte. Med den gode Samvittighed, at han havde fyldestgjort sin Pligt baade mod det tyske Rige og imod det ventende Ægtepar, var han paa Vejen til Bjerning Kirke, hvor han kom Klokkeren 6 $\frac{3}{4}$. Saa omtrent Klokkeren 7 kunde Vielsen finde Sted.

Men hvor Folk er underlige. Brudeparret, der, som det maa haabes, skal vandre et helt Liv sammen og saaledes har Tiden for sig, syntes ikke engang om at vente i de fire Timer, og de 150 Bryllupsgæster var heller ikke tilfredse. Og dog var ingen af dem død af Hunger. Bryllupsgaarden var ikke langt borte, og naar Sulsten meldte sig, saa gik Folk fra Kirken til Gaarden for at styrke sig med Mad og Drikke. Man kan tænke sig denne Folkevandring fra Kirken til Hjemmet og fra Hjemmet til Kirken. Saaledes havde Pastor Bolten bidraget til en levende Forbindelse mellem Kirke og Hjem. Alligevel var Folk blevne utaalmodige. Den i Følelsen af sin gode Samvittighed saa tilfredse Præst maatte med Forfærdelse opdage, at hans Bryllupsoffer paa Alteret mod Sædvane var en Bunke smaa Kobberskillinger, mest Enpenningstykker. Endda gik Præsten med den gode Samvittighed efter Vielsen til Bryllupsgaarden, og der er han uden Tvivl bleven lige saa forundret, da det viste sig, at der var meget faa af Selskabet, som følte Trang til at indlade sig i en Samtale med ham.

Men Søndagen derefter, den 26. Juli, kørte det unge Ægtepar fra Rørkær og mange af deres Naboer og Bekendte til Gudstjeneste i den danske Frimenighedskirke i Haderslev. Nu kan saa Pastor Bolten i Moltrup og den kloge Provst Petersen i Haderslev sidde og regne ud, hvor meget det prøjsiske Statskirkevæsen har vundet ved Pastor Boltens Deltagelse i Valgene paa Provstisynoden i Haderslev.«

Jessen vidste meget om Sønderjyllands Fortid, ikke alene historisk og politisk, men ogsaa personallhistorisk. Han krydrede tit sine Indlæg med Smaatræk om danske og tyske Embedsmænd, afstandtagende eller godmodigt overbærende, alt eftersom det faldt.

De mødetrætte Danske har Redaktør Jessen taget paa Kornet saa livagtigt, at man skulde tro, det var skrevet i vore Dage og ikke efter det maadelige Landdagsvalg i 1898:

»Lad os kun sige det, som det er: Nidkærheden og Ihærdigheden er ikke stor iblandt os. Det er Befolkningens Ære, at den sejgt holder fast ved sin Danskhed og sindig værger sig mod Fortyskningen. Men nogen stor Kraftudfoldelse ligger ikke for os. Hvad er der sket for at sikre os et godt Resultat af dette Valgmandsvalg? Ja, hvis nogen vil fortælle os det, saa skulle vi fortælle dem det igen. Tilsyneladende er der sket lidet eller intet.

Hvad er Grunden til den danske Sløjhed? Det ligger os i Blodet, vi danske er magelige af os. Desuden er det nu engang saa, at al Ophidselse ligger os fjærn. Have vi taget os en Smule sammen ved en Lejlighed, som ved sidste Rigsdagsvalg, saa synes vi, nu kan det være godt med det, og vi have ikke stor Lyst til nogle faa Maaneder efter at gøre nye Anstrængelser. Vi ere trætte af Møder, trætte af Sammenkomster, trætte af Valgartikler, trætte af Rejser, trætte af Brevveksling og af det hele Apparat, der hører til, naar der skal udrettes noget.«

Ikke desmindre slutter Artiklen, at naar vi er paa det rene med, at der maa mere Arbejde til, saa kommer det ogsaa. »Naar vi alle have Klarhed over, at noget bør der ske, blive vi nok enige om, hvad og hvorledes det skal være.«

Hvad Jessen ikke kunde vide, var, at inden Aarets Udgang kom Overpræsident v. Køller med sin Voldspolitik og jog de sløje ud af deres Huler. Den avlede øget Modstandskraft, og den afstedkom megen berettiget Ængstelse. Men Sløjheden var det foreløbig Slut med.

Jessen var Modstander af overdreven Brug af Fremmedord. Bragte Bladet fremmede Navne, meddeltes tit i Klammer, hvorledes Navnet skulde udtales: Den franske Præsident Felix Faure (Faar), Byen Carmaux (Karmo) osv. I »Flensborg Avis« for 15. Marts 1893 paaviste Jessen paa fornøjelig Maade i Artiklen »Fremmedords Nytt«, hvorledes Fremmedord enten ikke mere bruges eller ogsaa betyder noget helt andet i de Sprog, hvor de hører hjemme:

»Saaledes gaar vi i Dansk og slæbe omkring med en Mængde ørkesløse Fremmedord, som enten slet ikke bruges i deres Hjem-sprog eller dog ere forældede, og som i hvert Fald anvendes forskellig i de forskellige Lande. Og saa tror man endda, at de fremmede Ord betyde noget mere end de hjemlige. Stambøger, Billedbøger og Mindebøger kalder man for »Albums«. Men »Album« betyder blot noget, der er hvidt. Ordet oversat vilde saa hedde »en Hvilling«, hvilket Navn vi jo bruge for en stor Torsk, saa det er endelig ikke saa fint. For øvrigt kunde man sige en Hvidbog (en Bog med hvide Blade), ligesom man siger en Grønbog, en Blaabog osv. om Samlinger af diplomatiske Aktstykker, hvis man endelig vil efterligne det fremmede Ord, hvad der dog ikke er nogen tvingende Grund til, da Ord som Stambog, Mindebog, Vennebog, Mindeblade ligge lige for Haanden. Og saa er alligevel »Album« et af de Ord, der bedst kunne taales, eftersom det er ganske vellydende og for saa vidt passer ret vel ind i vort Sprog, da det ikke vækker Vanskeligheder ved Udtalen. Men der er Tusender af andre Vildskud (»Barbarismer«) i Sproget, som der skal en god Kniv til at skære bort.«

»Hvorfor«, skrev Jessen Aaret efter i en Artikel til Bladets 25-Aars Jubilæum, den 2. Oktober 1894, »skal Menigmand plaget med at læse halsbrækkende fremmede Ord, der naturligvis som oftest faar en barbarisk Udtale, naar der ligger hjemlige Ord nok lige for Haanden? Men vi mene rigtignok ogsaa, at Fremmedordene gør Modersmaalet stilløst, urent, usmageligt. De virker som Farveklatter paa en Marmorskikkelse.«

Jessen nedfældede ogsaa, og ikke sjældent, Fyndord i sine Artikler. Allerede fra først i 1880-erne findes de spredt i, hvad han skrev.

»En snild Ræv har to Udgange, og en klog Tysker har flere end to.« (»Fl. Avis« 25. Februar 1883.)

»Saa længe man kæmper, skal man hverken skifte Uniform eller Vaaben eller Taktik.« (»Fl. Avis« 3. Januar 1894.)

»I en politisk Kamp maa man bruge politiske Vaaben. Flytte vi Striden helt over paa det sproglige Omraade, saa bliver der Fra-fald i de sløve dansktalende Egne.« (»Fl. Avis« 6. Januar 1894.)

»Det er nu engang ikke let at slippe tør imellem to Tagdryp.«

[Det var ikke nemt at gøre Bladet godt, naar Domfældelserne haglede ned over det, samtidig med at Den tyske Forening førte økonomisk Krig imod det.] (»Fl. Avis« 30. September 1896.)

»Uden Fane fylkes ingen Flok. Skal der holdes sammen, maa der være noget at holde sammen om.« (»Fl. Avis« 3. Januar 1904.)

Eller Jessen kunde forme et helt Program i faa Sætninger:

»Vi have udadtil to Arbejdsmarker. Paa den ene Side gælder det at overbevise Hjemmetyskerne om deres Vejs Vildfarelser, paa den anden Side maa vi arbejde os sydpaa, trænge syd for den tidligere Afstemningsgrænse i Steden for at lade os trænge nordpaa.« (»Fl. Avis« 3. Januar 1894.)

Eller ogsaa fandt han rammende Udtryk for et københavnsk Gadesalgsblad (»et lille Staahejblad«). Da han i Januar 1896 blev idømt 6 Ugers Arrest i Henhold til Paragraffen om grov Uorden, rettede han det til »aandelig Gadeuorden«. Og da han i en Artikel om Landdagsvalget i 1898 nævnte Christiansfeld, hvor Herrnhutterne traditionelt stemte tysk, fik den paasat Skiltet: »Den tyske Fromheds-Fabriksby.«

Om Redaktør Jessen som Brevskriver er der kun lidt at sige, fordi der er opbevaret saa faa Breve fra ham. Hvor de forefindes, vil de som Regel være vel disponeret og fra Indholdets Side beherskede og afdæmpede. Formen: Deres hengivne fandtes saa godt som ikke i Jessens Ordbog. Det hedder som oftest i Brevene: Deres ærbødige, ærbødigst og Deres forbundne. Altid gammeldags ridderlig over for Kvinder forsømte han ikke gerne at bede en Mand overbringe sin Hustru en ærbødig Hilsen. Den bidende og sarkastiske Redaktør Jessen, som man kunde møde i »Flensborg Avis's« Spalter, naar han skiftede Hug med sine Modstandere, er i Brevene bleven til den korrekte Jessen, hvor bunden Varme vel stedvis anes under Overfladen, men Følelsesudbrud for det meste undgaas.

I de sidste Aar mærkes som noget af en Moll-Tone i Brevene. Under den haarde Kamp, Jessen som Redaktør af »Flensborg Avis« havde maattet føre med den prøjsiske Administration og de prøjsiske Domstole, var det alt det fra Faderen nedarvede, den stejle Trods over for Undertrykkerne og den ubøjelige Retsbevidsthed, der tiest brød igennem hos ham. Ved private Samvær

og i halvt fortrolig Brevskrivning lærte man den Jessen at kende, hvis Slægtsmærker fra Moderen ogsaa var levende i ham, den velvillige og godlidende, som det offentlige Liv gav saa ringe Udviklingsmuligheder, og som han i øvrigt ogsaa kun med en vis Undseelse lagde noget for Dagen af.

Der er Artikler af Jessen, som ikke vil dø, saa længe der er et nationalt Spørgsmaal ved Danmarks Sydgrænse. Der er andre, som uafhængigt heraf vil leve, saa længe der føles Glæde ved det danske Sprogs Vellyd. Men der er selvsagt ogsaa Artikler, som baade med Hensyn til Form og Indhold er svagere og mindre betydelige. Alligevel, naar man tager dem frem, er forbavsende faa bleget af Tiden. Da klinger i Muld det gamle Guld. Hvad vor største Digter engang sang om de Oldtidshorn, der blev fundet ude paa hans Fødeegn, kan anvendes ogsaa paa Jessen, naar han ydede sit bedste.

JESSEN HJEMME

For at faa det rigtige Billede frem af Redaktør Jessen, som han var, er det ikke nok blot at vide, hvorledes han tog sig ud i Of-fentlighedens Øjne. Som Danskhedens aldrig overvundne Strids-mand paa den yderste Post var han kendt af de fleste. Hans Hold-ning under de indre danske Brydninger var ligeledes kendt og værdsat eller omstridt, alt eftersom man delte Meninger med ham eller ikke. Men hvorledes var Jessen hjemme i Familiekredsen og blandt sine Medarbejdere.

Fru Magda Schmidt, født Speth, Enke efter den mangeaarige Stadsdyrlæge Schmidt, Haderslev, har i et Interview i »Danne-virke« for en Del Aar siden¹⁾ givet en indtagende Skildring af et Ophold i Hjemmet paa »Fjordmark« ved Kollund Strand, hvor Familien Jessen boede om Sommeren, og hvor hun som 15-aarig havde Plads som overkomplet. Der var i Forvejen to unge Piger i Huset. Men gamle Venskabsforbindelser fra HaderslevTiden, da Jessen var Lærer ved den danske Realskole, medførte, at da den unge Frk. Speth første Gang skulde ud, blev det Jessens, der tog imod hende.

Fru Schmidt siger selv, at den Sommer paa »Fjordmark« glem-mer hun aldrig. Mens Fru Jessen staar for hende som en moderlig god Veninde, som hun tit maatte beundre, har det været Jessen, der gjorde det stærkeste Indtryk paa hende. Det var ogsaa ham, hun paa Forhaand vidste mest om.

»Det var jo ikke i Folkekampens Frontlinje, jeg havde Jessen paa nærmeste Hold«, fortæller Fru Schmidt, »men hjemme, naar han havde lagt alt det til Side, som prægede det daglige, som oftest oprivende Slid, og han kun var Manden og Faderen i de kæres Kreds.

— Og Husbond, indskyder Intervieweren.

— Ja, og jeg kender ham kun som en god Husbond. Bestemt var han og myndig. Men den Side staar alligevel for mig i Dag som noget meget fjernt, periferisk. Det centrale er Mindet om et stort Menneske, rank og frimodig. Ja, denne Rankhed, som prægede hele hans Færd og ligesom udstraalede, hvad der boede i ham af Holdning og Standpunkt i alt det, som var hans Livsgerning og Kamp. Et herligt Midtpunkt var han i Kredsen derhjemme, glad kunde han være og fornøjelig, slagfærdig og en vidunderlig Ven og Vejleder for de unge i hans Omgivelser.

— Billeder, som man kender dem af Redaktør Jessen, kan ellers nok virke lidt bistre, tillukkede, ordknappe.

— Aa, men det er helt forkert. Han kunde være den gladeste blandt de glade, maaske lidt drilsk til Tider, men en dejlig Mand, der aldrig blev træt af at tale og forklare og beskæftige sig med Mennesker. Jessen holdt af at færdes i Naturen. Han gik lange Ture, og da var det en Oplevelse at være i hans Selskab. Som han frydede sig over, hvad han mødte paa sin Vej. Pludselig kunde han standse og vende Blikket udover mod Holdnæs og Broager, allerhelst dog indover mod Flensborg By, som den laa der dybt inde i Bunden af den blaa Fjord. Og i saadanne Øjeblikke anede man, selv om man var meget ung, at noget stort brødes i hans Sind, spirende Haab levede i hans Hjerter.

— Skete det, at Tidens Brydninger, Fortrædeligheder i Dagens Gerning afspejledes i hans Færd i Hjemmet.

— Hvis De dermed mener forstemmende Indslag i Familienlivet, nej. Redaktør Jessen var ikke den Mand — saadan staar det i hvert Fald for mig —, der lod Bitterhed og Modgang forstyrre Hjemmets Fred. Han var Manden med Holdning og Mod. Jeg glemmer ikke engang, det var efter mit Fjordmark-Ophold, da jeg sammen med Fru Jessen besøgte ham i Fængslet [det har formentlig været under Jessens sidste og mere lempelige Fængselsstraf 1900 i Flensborg], hvorledes han selv der kom os i Møde med samme frejdige Sind, som jeg kendte det fra Sommeren i hans Hjem, rank som Egen, intet kunde kue. Og saa var han endda helbredsmæssigt ikke nogen stærk Mand. Men han havde en Vilje og en staalsat Energi. Ganske vist, jo, der kunde komme

Dage, hvor han gik stille omkring i Stuerne eller i Haven, mere tavs end han plejede, tænkssom, og hvor man tænkte ved sig selv, at den Mand nok alligevel havde mere at bære paa, tungere Byrder at slides med, end han gav det Udseende af. Men han bar det selv, uden at bebyrde eller forstyrre Hjemmets Fred og Ro med det.

— Er der ikke noget om, at Redaktør Jessen var lidt af en Havemand.

— Jo, i høj Grad, og her i hans Have skulde man maaske allerhelst se ham for at faa det rette Indtryk af ham, som den, han var, naar han krængede Dagens Besvær af sig og bare var hjemme. Han holdt af Træerne, han holdt af at se det gro og trives, men vist allerhelst af at se det blomstre. Blomsterne var nok noget af hans store Kærlighed.«

Om Redaktør Jessen som Familiefader har Sønnen, Redaktør Tage Jessen, lejlighedsvis fortalt, hvad han huskede.

Der var tre Børn:

Dagmar (Kirsten Marie) Jessen. Født i Flensborg 1. April 1892, død 28. September 1943 paa Statshospitalet i Sønderborg af en Blodsygdom (Leukæmi). Urnen bisat i Flensborg den 5. Oktober 1943.

Aksel (Hans Adolf Fibiger) Jessen. Født i Flensborg 11. Juli 1896, død 8. Januar 1925 paa Aandssvageanstalten Ebberødgaard. Blev angrebet af Hjernebetændelse, da han var 3 Aar²), og fik aldrig sin Helsen igen. Han blev begravet den 14. Januar 1925 i sine Morforældres og sin ældste Mosters Gravsted paa Frederiksberg Kirkegaard.

Tage Jessen, født 5. September 1898 i den gamle Sommervilla »Fjordmark«, der i 1909—10 afløstes af det nye »Fjordmark«.

Jessen var Børneven, som H. P. Hanssen var det. I det Stykke lignede de hinanden.

»Naar det gjaldt om at glæde os Børn«, skriver Tage Jessen³), »kom det bløde op i Far. Saa brød denne principfaste Mand sine Grundsætninger [om ikke altid at have noget med hjem til Børnene, for saa glædede de sig ikke til selve Faderens eller Moderens Hjemkomst]. Ja, han gjorde det i den Grad, at han havde flere Overraskelser med hjem til os. Saa tog Far Overtøj paa,

sagde højtideligt Farvel og skulde ud paa en »ny Rejse«. Kort Tid efter var han der igen, tog Overtøjet af: Ja, nu er jeg her igen. Hvorpaa en ny Ting — et Stykke Legetøj, Chokolade eller Frugt — blev pakket ud som den »nye Rejses« Høst.

Et andet Smaatræk, som jeg ikke husker, men som Mor har skrevet op. Natten til min 5 Aars Fødselsdag tilbragte Far inde i Flensborg, hvor han havde været til Generalforsamling i Borgerforeningen. Han kunde jo være blevet i Byen for at tage fat paa Redaktionsarbejdet. Men han tog ud til Kollund med det tidligste Morgenskip for sammen med Mor at overvære »Afløringen« af mit Fødselsdagsbord i Spisestuen. Hvorefter han atter tog ind til Flensborg med 8,10-Damperen.

Fra Vinteren 1905—06 husker jeg foruden Julen, at to danske Barndomsvenner og jeg var med Far paa Markedet. Det morede os naturligvis meget at køre paa Karrussel eller Rutchebane og se de andre Herligheder. Ved Indgangen til Markedspladsen stod eller sad der altid en Række Invalider, Lirekassemænd og andre. Naar Far gik med os til Krammarkedet, fik vi altid en Bunke Pengestykker, for vi skulde give et til hver eneste af Invaliderne. Det hørte med til Opdragelsen.«

Det svarer godt hertil, at naar Jessen var i Aabenraa, aflagde han undertiden Besøg hos en ældre kvindelig Slægtning, der var Enke, og saa laa der altid efter hans Bortgang et Guldtimark-Stykke under Kaffekoppen, han havde drukket af. Det var noget, der ikke skulde tales om.

Fra Aarhundredskiftet til Jessens Død boede Familien om Vinteren i et lejet Hus i Flensborg, en tidligere Lægebolig, Mariegade 20. Efter Genforeningen købtes Huset af Flensborg-Samfundet og fik Navnet »Hjemmet«. Det rummede først en dansk Privatskole og har derefter tjent som Forsamlingslokale og Gæstehjem.

Tage Jessens Minder om Barndommens Jul er knyttet til Hjemmet i Mariegade.

Jessen var dengang kun hjemme, det var under hans Rigsdags-tid, med kortere eller længere Mellemrum. I Juleferien fik han dog Tid til at hjælpe Fru Jessen med Juleforberedelserne. Jessen var da i straalende Humør, mens han derimod maatte ligge længe

i Sengen første Juledag. Hans Helbred var alvorligt svækket de sidste Aar, han levede.

Den 24. December var en spændende Dag⁴):

»Vi fik Frokost med »Juleøl« (Hvidtøl) og henad Aften Risengrød, Gaas med Rødvin og bagefter Æbleskiver med Svedske-mos i. Far er bleven betegnet som typisk Vestslesviger og var jo ogsaa fra Møgeltønder Sogn. Men i den vestlige Del af Sønderjylland spiste man ikke Æbleskiver, i hvert Fald ikke ved Juletid. Min Farmor stammede imidlertid fra Genner i Aabenraa Amt. Hun havde bragt Skikken med sig vestpaa. Og min Mor bagte Æbleskiver efter sin Svigermors Recept.

Efter en Ventetid, der forekom os Børn lang, gik Mor ind for at tænde Lysene i Juletræet. Far og vi Børn sad ved Vinduet i den mørke Dagligstue, hvorfra vi kunde se skraas over en lille Gaardsplads til »Fars Stue«. Bag nedrullede Gardiner skimtedes Lysenes Skær.

Paa os Børn virkede Juletræet fuldkommen blændende, naar Mor aabnede Døren til »Fars Stue«. Det var nu ikke saa mærkeligt, for vi var vokset op med Petroleumslampen i Stuen og Stearinlys i Soveværelset. Desuden syntes jeg, Juletræet var meget stort, hvad det vist slet ikke var. Men dels var jeg jo kun 7 Aar, dels stod Træet paa et Bord. Den forgyldte Stjerne i Toppen naaede et godt Stykke op imod Loftet.

Mine Forældre ser jeg for mig, som var det i Gaar. Mor satte sig ved Klaveret. Far, en høj, mager og rank Skikkelse, gik frem og tilbage i Stuen og sang Julesalmerne med kraftig Røst. Min Søster og — maaske især — jeg, syntes, at hans Kendskab til vor Salmeskat var ingenlunde ubetydeligt, mens vi skottede hen til Gavepakkerne.

Nyaarsaften blev Juletræet flyttet ind i Spisestuen. I Modsætning til Juleaften var det nu pyntet med Papir-Dannebrogsglag. Vi spillede Lotteri, og den gamle Æske med Kortene ligger endnu nede i Kælderen . . .

Naar Julen var forbi, plejede min Søster at gribes af en vis Tristhedsfølelse over, at nu forestod der et helt Aar, inden det paa ny blev Jul. Den Følelse havde hun sikkert ogsaa ved Aarsskiftet

1905—06. Derimod kunde hun selvfølgelig ikke ane noget om, at vi skulde miste den ene af vore Forældre i Løbet af 1906.«

Men saa var der Jessen paa Redaktionen. Her var han krævende over for sig selv, og hans Medarbejdere maatte selvsagt ogsaa yde det bedst mulige. At sidde med Snadde i Munden og høre paa Grammofonmusik, mens man arbejdede, vilde ikke være bleven taalt.

Først maatte der mødes præcist, som Jessen ogsaa gjorde det.

Det hændte en Morgen med øsende Regnvejr, at en af de unge paa Redaktionen, den sidst tilkomne, mødte en lille halv Time for sent. Redaktør Jessen kom med Fart paa og Pennen i Haand inde fra sin Stue og vilde vide, hvorfor. Den unge Mand fortalte da, som sandt var — han boede paa en Kvist oppe i Riddergade, skraat over for, hvor Duborg-Skolen nu ligger —, at da han naaede midtvejs ned ad den store Trappe til Hovedgaden, sad der en lille gennemblødt Dreng og græd trøstesløst. Hans ene slidte Træsko var gaaet itu, flækket paa langs, og han var tydeligt nok ængstelig for at komme hjem i en saa miserabel Forfatning. Den unge Medarbejder, hvis Beholdning af Mønt ellers ikke var særlig stor, tog ham med ned til en blandet Skotøjsforretning paa den anden Side Gaden og købte et Par ny med Overlæder forsynede Træsko til ham, hvorefter Drengen glædestraalende ilede hjemad.

Da Jessen hørte den Historie, blev han stille. Den rørte ved det inderste i ham.

— Ja, sagde han, henvendt til den øvrige Redaktion, det er saadan, det skal gøres. Man skal hjælpe dem, der sidder ved Vejen, hvis man er i Stand til det.

Den sikkert paatænkte Irettesættelse udeblev naturligvis ganske.

Med Hensyn til det redaktionelle Arbejde stillede Jessen bestemte Krav til Sproget, Formen og Sagernes Behandling. Paa-passelighed og Nøjagtighed hørte til de Dyder, man ikke kom uden om. Sjuskeri afskyede han. Daarlig Korrekturlæsning, hvorfra igen fulgte Trykfejl i Bladet, ligesaa. Der skulde skrives et jævnt og smukt Dansk, som alle kunde forstaa og have Glæde af.

Redaktør Jessen mødte, naar han var hjemme, hver Morgen paa

Redaktionen med Dagens »Flensborg Avis«, forsynet med Indstregninger, revsede og roste, saa paa os med strenge eller muntre Blikke ud over Lorgnet-Glassene, tordnede, naar der var syndet alt for galt, eller fyldte, naar det bød sig saadan, Kontorerne med en fornøjet, barnlig-glad Latter.

Jessen fremstilles for det meste som den korrekte og tilknappe-de Mand, det var vanskeligt at komme i Kontakt med. Og vel kunde han nu og da virke forbeholdent udadtil. Men de, der til daglig havde ham paa nærmere Hold ved Bladet, kendte ham mere fra en anden Side, som den altid velvillige Chef over for sine Medarbejdere, den, der tog levende Del i deres personlige Ve og Vel og til enhver Tid var rede til at drøfte de Problemer med dem, som de var optaget af. Da viste det sig, som en af hans unge Medarbejdere sagde i en Mindetale efter hans Død, at der bag ved det ildfulde og kampvæbnede Ydre boede en Sjæl med rige og dybe Stemninger, et Hjerte, som var fuldt af Medfølelse og Godhed over for andre⁵).

Fru Jessen plejede flere Gange om Aaret at være paa længere Besøg i København. Jessen bad da snart den ene, snart den anden af sine unge Medarbejdere tage med sig ud til »Fjordmark« og overnatte der. Naar man saa var paa Tomandshaand med ham, var han, fortæller den paagældende Medarbejder, god at komme til:

»Han vidste altid Raad og evnede altid at hjælpe. Intet var saa ubetydeligt i en andens Liv, at han ikke havde Stunder til at tage sig af det, intet saa lidt, at det ikke blev ligesom større og betydningsfuldere, naar han talte om det. Da mærkede man først, hvad Livserfaring han sad inde med, hvor meget han havde levet sit eget personlige Liv bag ved den Kamp, som Offentligheden kendte. Sjældent har jeg følt en saadan Glæde ved at høre en anden tale, som naar jeg — helst en Efteraarsaften, naar der var Ild i Kaminen — kunde sidde i hans Stue ude paa hans Landsted paa Kollund Strand og se ham gaa frem og tilbage ude paa Gulvet, belyst af det røde Skin, og fortælle og blive ved at fortælle, undertiden til langt ud paa Natten. Disse Tusmørketimer hører til det, jeg skylder ham den største Tak for.

Et Emne, han stadig kom tilbage til, naar vi saaledes sad og

talte sammen, var dette, hvor det var lykkeligt være ung, naar man havde et stærkt Legeme og en god Forstand, havde fundet den rette Plads i Tilværelsen og saa havde noget stort at kæmpe for. Han kunde da med stille Begejstring tale om den unge som den, der skal tiltræde Farten i sin egen Lykkes Baad. Livet ligger i Morgensol for Ungdommen. Intet kan hindre den i at naa frem, naar bare den selv vil. Han kunde som ingen anden give den unge et festligt Udsyn over Livet.«

Om Sommeren blev Kontorpersonalet gerne bedt ud til en Sammenkomst paa Landstedet ved Kollund Strand. Det var især den pragtfulde Have, der da tiltrak sig Opmærksomheden. Jessen var en stor Rosenelsker. Her var L. P. Christensen hans Assistent, og han opbevarer endnu en Fortegnelse over de forskellige Rosenbede med et Nummer for hver enkelt Plante samt Blomstens Navn og Beskrivelse. Engang var der ikke færre end 1100 Roser af flere Hundrede forskellige Slags. Ogsaa den gyldne Gyvel lyste op derude. Tog man saa hjem hen ad Aften efter at have tilbragt en fornøjelig Dag, kunde især de unge Ægtepar være forsynet med dejlige Roser i Massevis, som Jessen aldrig var karrig med over for dem, der satte Pris paa dem. Det skete ogsaa, at han om Vinteren købte Billetter til en Teaterforestilling, som han syntes, de skulde se. Saa kunde han blive siddende paa Redaktionen til sent paa Aftenen for at høre, hvad de havde haft ud af det.

Ved Ribe Domkirkes Indvielse efter endt Restaurering den 7. Avgust 1904, hvor Kongefamilien var til Stede, skulde saa mange af Medarbejderne med, som Bladet kunde undvære. Det var Jessen, der betalte. Det vides for øvrigt, at da den gamle Konge, Christian IX, hørte, at Redaktør Jessen var der, sagde han: Jeg vil tale med Jessen. Hvilket ogsaa skete.

Sine Medarbejdere ved »Flensborg Avis« var han tit meget glad for. Nu ønsker jeg mig ingen anden Medarbejderkreds, sagde han engang i de sidste Aar, han levede. Ingen af de Medarbejdere, jeg har nu, staar jeg ligegyldig overfor. Jeg nærer Velvilje for dem alle.

En Sommer tog de yngste Medarbejdere skiftevis om Morgen med Dampskibet ud til Landstedet i Kollund, drak Te sam-

men med Jessen og Familie og fulgtes saa med ham ind til Flensborg. Det var en lang Spadseretur, gennem den bakkede Kollund Skov, over Kobbermøllen, hvis man ikke med Baad lod sig sætte over den inderste Vig af Kobbermølle-Bugten for saa at fortsætte Turen til Fods fra Sosti, langs med Flensborg—Aabenraa-Vejen forbi Sofiesminde til den nordlige Udkant af Byen. Derfra gik der Sporvogn med Hest forspændt.

Om Vinteren mødte han undertiden op paa Redaktionen, naar Bladet var færdigt, for at faa en af de yngre Medarbejdere til at gaa Aftentur med sig. Han holdt altid meget af at gaa om Aftenen, fordi Mørket virkede beroligende paa Øjnene. Han talte da sjældent om sig selv, men mere ud af de Erfaringer, han havde tilegnet sig paa anden Haand, gennem Bøger, han havde læst, eller Iagttagelser, han havde gjort.

Engang tog han sig for, ogsaa ved Sommertide, at læse Fransk med de yngre Medarbejdere i Middagstimen, naar Bladet laa stille, og inden han skulde med Dampskibet til Kollund. Der var fem Deltagere, hans egen Datter, Dagmar Jessen, hendes Veninde, en Datter af Direktør Bredsdorff paa Flensborg Skibsværft, L. P. Christensen, Tycho Filskov og A. Svensson.

Der var den Hage ved disse Timer, at der ogsaa skulde læses noget hjemme. Og det var ikke altid, de mandlige Deltagere havde faaet det Pensum gaet igennem, som Jessen havde paa-budt. Redaktør Jessen sad saa sammen med »Klassen« ved det runde Bord inde i hans Stue og saa snart belærende, snart undersøgende eller straffende ud over Lorgnetterne, alt eftersom Omstændighederne var til det. Men kedeligt var det ikke. Frie Indfald og en god Spøg fandt let Ørenlyd. Især plejede Filskov, naar Forberedelsen ikke var til at prale af, med uskyldigt Ansigt at stille Spørgsmaal af sproglig eller anden Art. Der var noget, han var kommen til at tænke over siden sidst, og som han gerne vilde have nærmere Besked om. Om Jessen anede Hensigten, er aldrig opklaret. Han lod sig i alt Fald ikke mærke med det og gik gladelig ind paa de Spørgsmaal, der var stillet. Den Slags Udviklinger kunde sluge det meste af Timen. Men der var ingen af Deltagerne, der bar Samvittighedsnag af den Grund. For saa

øste Jessen af sin rige og mangesidede Viden, og derved blev Timen meget værdifuldere, end den ellers vilde have været.

Naturligvis kunde han bruse op, naar der var noget, han ikke evnede at tage med det samme. Men det varede ikke længe. Man havde nærmest paa Følelsen, at han hurtigt fortrød det.

En skønne Dag fandt Jessen paa, at enhver af de unge Medarbejdere skulde gaa med et Guldtimarkstykke i Lommen, som Kassen forsynede dem med. Det skulde være en Reserve, som kun maatte angribes, naar det var tvingende nødvendigt. Denne tvingende Nødvendighed indtraf desværre jævnligt hen mod Slutningen af Maaneden, og saa blev den dyrebare Guldmønt sat i Omløb, indtil de paagældende den 1. i næste Maaned igen fik Penge mellem Hænder. Derefter anbragtes Reserven paa ny, hvor den skulde være, og for saa vidt havde den opfyldt sin Mission, omend paa en lidt anden Maade, end Jessen egentlig havde tiltænkt den.

Franz v. Jessen savner en bestemt Egenskab hos Redaktør Jessen. Han var blottet for Lune. Mon det nu ikke er den undertiden ret højtidelige Fr. v. Jessen selv, der har maattet være noget af det danske Lune foruden. Han fortæller i sine Erindringer følgende kostelige Træk om Jessen:

»Da jeg i Februar 1899 (altsaa i Køller-Perioden) besøgte ham paa »Flensborg Avis«, sagde han til mig med et Smil, der vilde være elskværdigt, men ikke var det, at han ikke kunde lide mig — og hvorfor? »Jo, jeg har tre Grunde. For det første har jeg aldrig kunnet lide Deres Fornavn, især ikke med den tyske Staveform (*Franz*), De anvender; for det andet er jeg ked af, at De hedder *von*, som jo er rent tysk; og for det tredje synes jeg ikke om, at De hedder *Jessen*, da der hidtil kun har været een dansk Journalist af nogen Betydning med dette Navn, og det er mig.«

Det ligner Jessen godt nok, naar han var i det drilagtige Hjørne, og Fr. v. Jessen har ikke i sin Krænkelser kunnet give igen som en anden besøgende, vistnok en dansk Student, til hvem Jessen ifølge Familie-Traditionen skal have sagt — der forlyder ikke noget om, at det grumme Smil ogsaa der spillede en Rolle —: »De er mere godmodig end god, og De er mere elskværdig end

elskelig.« Hvortil den unge Mand ufortrødent, til Jessens store Fornøjelse, svarede: »Og De er mere ondskabsfuld end ond.«

At den rappe Replik har frydet Jessen, fremgaar af, at han hjemkommen fra Bladet straks har ladet den gaa videre.

Redaktør Jessen holdt meget af, naar han havde ledige Øjeblikke paa Redaktionen, at strø om sig med smaa muntre rimede Sentenser. I 1904 fik en ung Pige fra Døstrup, Maren Møller, i daglig Tale kaldet Maja, Ansættelse ved Bladet. Hun blev en Dag, Jessen havde glemt sin Pengepung i en af Byens Forretninger, anmodet om at søge den fremskaffet igen. Det foregik i følgende Form: »O Maja, o Maja, find mig min Portemonaja!« I 1910 rejste hun sammen med en Søster til Oakland i Kalifornien, hvor hun døde i April 1958. Men de seks Aar, hun tilbragte i Flensborg, blev altid staaende som en Lykketid for hende, og Jessen mindedes hun med Taknemmelighed, saa længe hun levede.

Da Redaktør Jessen til en Jul sendte »Juleroser«, det kendte Julehefte, til sin Broder, Lærer P. Jessen i Daler, forsynede han Heftet med disse Linjer: »Per Degn, han boer i Daler By, di-du, Daler By, Per Degn, han boer saa godt i Ly, gi-gu, godt i Ly. Han Offer faar i Sæk og Pose, nu faar han ogsaa Juleroser.«

Det kunde ske engang imellem, at Jessen var til festligt Samvær i en Kreds, hvor alle hans Medarbejdere var til Stede. Naar Talen da kom paa det, der bandt dem sammen, Arbejdet ved »Flensborg Avis«, kunde han tale længe og stærkt og varmt om den Gerning, Bladet havde at gøre, om de mange Tusind Hjem, som det hver Dag bragte Bud til. I et saadant Øjeblik var det betagende at være sammen med ham.

Var Jessen i Berlin, skrev han Breve eller korte Epistler, redaktionelt og privat, til de forskellige Medarbejdere, og da flere af de yngre efterhaanden stiftede eget Hjem, ogsaa til Mand og Hustru i Fællesskab.

Her Uddrag af et lille Brev til en yngre Medarbejder, dateret Berlin den 28. April 1904:

»Deres brev har glædet mig, ikke netop så meget, fordi jeg fik at vide, hvad jeg ønskede rede på, men særlig fordi det var klart og forstandigt, som det skal være. Jeg er glad for, at De gør Deres iagttagelser udenfor; vi og jeg veed for lidt om stemninger,

som findes eller fremkaldes i befolkningen. For at De kan blive et mellemed i denne henseende, er det nødvendigt, at De vedblivende er noget tilbageholdende i udtalelser over for alle og enhver. For øvrigt må De godt, når nogen spørger Dem, sige, at jeg sjælden eller aldrig har noget at udsætte på Hanssens taler i landdagen, at jeg tværtimod ofte har glædet mig over hans optræden, men at jeg ikke har nogen tillid til en taktik, der hviler på den tro, at vi enten kan overliste den prøjsiske regering, eller komme meget godt ud af det med den.«

I samme Brev en sproglig Rettelse, der er karakteristisk for Jessen:

»Jeg kan ikke lide, at De skriver, at De »stod i begreb med« noget; det er et udansk og ufolkeligt bogligt udtryk. Man siger på dansk: jeg var i færd med, jeg var lige ved, jeg skulde netop osv.«

En anden Gang, Brev fra Berlin den 8. December 1905, faldt der en misbilligende Bemærkning vedrørende Haandskriften:

»Deres første brev lå og drev her i Berlin eller gik på vandring, da man ikke kunde læse adressen. De burde tiere følge mine råd. Har De nogen sinde gjort det og så bagefter fortrudt det? Det gælder Dem begge to, det spørgsmål. Men den mandlige del af ægteskabet gælder den bebrejdelse, at De i sin tid ikke med god vilje gav Dem til et skrivekursus for at få en jævnere og mere læselig håndskrift. De vilde ikke.«

Ved et Læsekursus samme Aar i Aarhus for Sønderjyder, der vilde øve sig i Oplæsning i Forsamlingshusene, havde flere af Deltagerne været til et Møde, hvor Forfatteren Jakob Knudsen læste »Den gamle Præst« i dramatiseret Skikkelse, saadan som han selv og Sven Lange havde formet det for Teater. Jakob Knudsen var da skilt fra sin første Hustru, havde nogle Aar efter giftet sig igen, maatte som Følge deraf tage sin Afsked som Valgmenighedspræst i Mellerup og ernærede sig foreløbig som Foredragsholder og Oplæser. Blandt Deltagerne var ogsaa et af de unge Ægtepar ved »Flensborg Avis«, og Oplæsningen gjorde et stærkt Indtryk paa dem. Enkelte andre, blandt dem Fru Skau-Petersen fra Sommersted, der ligeledes var nygift, og hendes Mand, havde holdt sig tilbage, og Fru Skau-Petersen vilde lige-

frem have, at Jakob Knudsen skulde stenes ud af Byen. Det er der afgivet Beretning om til Jessen, som nok har finansieret Opholdet, og som svarer herpaa i sit Brev:

»De har vel ikke været for slem ved fru Skau-Petersen og mand? De er begrænsede, men hun er i mange måder en udmærket personlighed. De vil, kære fru . . . måske give mig ret, når jeg anbefaler Deres mand lidt lempelige omgangsformer. Ikke, at jeg har noget imod et kraftigt ord som modsvar til steningen. Men Deres mand vil blive kraftig personlighed nok endda, selv om han sliber en del kanter af. De spurgte en dag Deres mand, om noget, han sagde, var taget af hans egen pose, eller om det var mine ord. Det var nu netop hans eget. De skal ikke være bange for, at han lader sig påvirke af mig. Jeg tror, jeg endnu kan lære ham mangt og meget. Kan han tilegne sig det meste af, hvad han kunde lære af mig, og så endda have sit eget i behold, kun mere udviklet og beriget, så var det ikke til at kimse ad.«

Til andre Tider kunde Jessen pludselig i sine Breve ligesom aabne Døren paa Klem ind til sig selv. Den 15. Februar 1905 skrev han fra Berlin til den da endnu ugifte Medarbejder:

»Så vidt jeg tør tro ved at se tilbage på mit liv, er jeg ikke utro mod folk, jeg sætter pris på. Jeg slipper næppe nogen, som ikke slipper mig, med mindre jeg da helt skulde blive skuffet, og det er jeg næppe bleven på denne side af mit tyvende år. Men jeg er altid bange for, at folk skal føle sig skuffede af og ved mig, og derfor er jeg også bange for, at de skal nære for stor velvilje imod mig, da der så kan være fare for, den ikke holder ud. Jeg dæmper da også denne velvilje efter evne nu og da.«

Redaktør Jessens Holdning over for Personalet i Sætterier og Trykkerier var ikke væsensforskellig fra den, han indtog paa Redaktionen. Afdøde Faktor Lausten har mange Aar efter hans Død⁶) givet ham det smukkeste Eftermæle. Naar der af en eller anden Grund havde været Vanskeligheder med Trykningen, kom Jessen undertiden ned med en Kande Kaffe og Kager, noget der blev meget paaskønnet.

»Et af de første Eksemplarer, der kom ud af Maskinen, gik i øvrigt altid op til Jessen, og saa kunde det ske, at han kom farenende ned og raabte: »Stands, stands!« Saa var der en Trykfejl,

der skulde rettes. Det var jo »Flensborg Avis's« Stolthed, at den saa godt som overhovedet ikke kendte til Trykfejl.«

— Interesserede Redaktør Jessen sig for Personalet i den tekniske Afdeling, spørges der.

»Det gjorde han i høj Grad, og først og fremmest for Lærlingene. Der var dengang en hel Del Lærlinge baade i Redaktion og Trykkeriet, og Jessen holdt Øje med hver enkelt, talte med os om forskellige Problemer, underviste og gjorde os ganske særlig klart, hvilken betydningsfuld Gerning det var at deltage i det nationale Arbejde. Jeg kan huske, at jeg en Nat, da jeg stod og passede en Trykkemaskine, sang af karsken Bælg. Nationale Sange naturligvis, for det var det, vi sang dengang. Saa kom Jessen ind. Han sagde, han havde staaet udenfor og lyttet til min Sang, og at han havde glædet sig over at høre de danske Toner. Ved en anden Lejlighed, da Typograferne i Slutningen af Halvfemserne begyndte at spille Dilettantkomedie i »Ydun«, udtrykte Jessen sin store Glæde over dette Initiativ. Han var en myndig Arbejdsgiver, men forstaaende og hjælpsom, naar han følte, at der var Trang for det.«

Endnu saa sent som sidst paa Aaret 1957 skrev en gammel Typograf, Niels O. Jeppesen, der da opholdt sig paa det danske Alderdomshjem i Flensborg, om Jessen, at han var den Mand, »som jeg har agtet og holdt af, siden jeg den 5. Januar 1889 kom i Sæterlære ved »Fl. Avis«. Han var en »gentleman« i enhver Henseende, som elskede at glæde vi unge, saa ofte han kunde.«

Religiøse Emner berørte Redaktør Jessen saa godt som aldrig i private Samtaler. Men at hans Tanker ved Lejlighed kredsede ogsaa om Liv og Død, fremgaar af en lille Optegnelse fra Jessens sidste Aar af Tage Jessen⁷⁾:

»En Dag sejlede vi — Mor, Farbror Peter og vi Børn — med en Fisker til Okseøen. Far var blevet hjemme i Haven paa »Fjordmark«. Mor har fortalt, at hun ved Hjemkomsten spurgte ham, hvad han havde bestilt. »Jeg har tænkt paa Døden.« Mor slog det hen. Men Far følte, at han snart skulde dø.«

Nogle Aar i Forvejen, Foraaret 1901, var der for øvrigt bleven ført en privat Korrespondance mellem Pastor Johansen, Odense, Biskop Fr. Nielsen, Aalborg, og Redaktør Jessen samt mellem

Pastor Johansen og Jessen om Katolicisme og Protestantisme, foranlediget af nogle offentligt fremsatte Udtalelser af den sidste⁸). Biskoppen, der som forhenværende Professor i Kirkehistorie var Specialist i Romerkirken i det 19. Aarhundrede, har aabenbart følt sig stødt paa Protestantismens Vegne, og det virker næsten komisk, at han i denne Sammenhæng har kunnet tænke sig Jessen fjernet fra »Flensborg Avis«, hvilket ikke saa godt lod sig gøre alene af den Grund, at det var Jessen, der ejede Bladet.

At Jessen i Aarenes Løb talte ved mange Møder baade nord for Grænsen og syd for den, behøver næppe at fremhæves. Men at han ogsaa, naar han var hjemme, kunde dukke op ved Møder, hvor man slet ikke havde ventet ham, aabenbart for at se, hvorledes det spændte af, har den gamle Pressemand og senere Amtsskolekonsulent Nic. Svendsen givet en humorfyldt Skildring af i et af »Flensborg Avis's« Jubilæumsnumre⁹).

Det maa have været engang i Vinteren 1903, fortæller N. Svendsen, at »Landboforeningen for Flensborg og Omegn« havde indbudt til et Møde i Hanved Kro, hvor Landbrugskandidat Jakob Michelsen fra Kolstrup skulde tale om Landbrug og en anden holde et folkeligt Foredrag. Da den sidstnævnte, Nikolaj Andersen, Aabenraa, fik Forfald, maatte Svendsen i Hast træde til. Der blev sjældent afholdt danske Møder paa disse Egne, og Svendsen var interesseret. Han havde fundet ud af, at han kunde tale om Forfatteren Bendix Hansen, der var født i Hanved Sogn, og oven i Købet efter en folkelig holdt Artikel af denne i et dansk Ugeblad give en Forestilling om Holberg og hans Komedier. Saaledes rustet ankom Nic. Svendsen sammen med Michelsen den fastsatte Dag til Hanved:

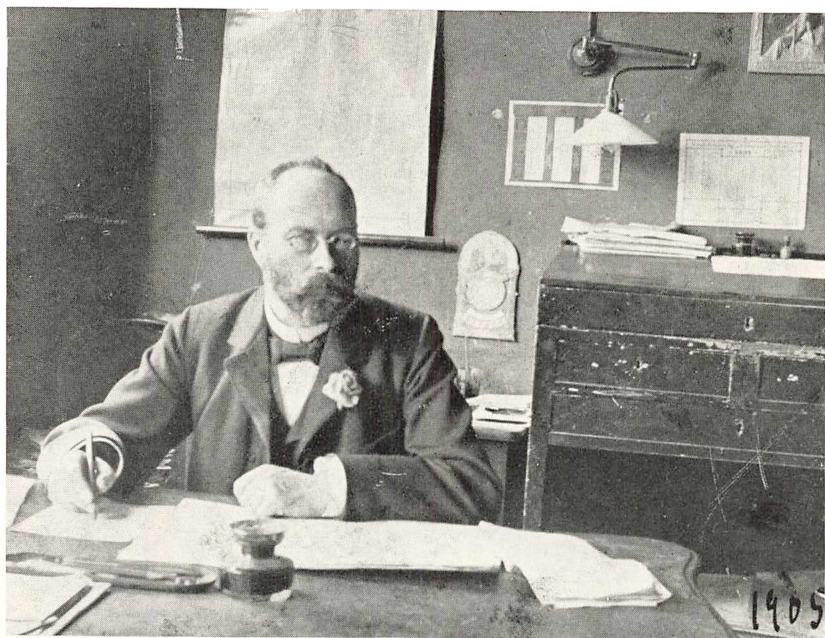
»I den lavloftede Krostue stod Værten bag Disken, og for Bordenden sad en prøjsisk Gendarm i fuld Krigsmaling. Sin Pikkelhats havde han stillet op i Vinduet, saa den kunde ses udefra og muligvis tjene som Skilt og Advarsel for dem, der agtede at deltage i det paatænkte Møde. Han var formentlig af Myndighederne udsendt som tilsynshavende. Hans Ærinde kunde der ikke være Tvivl om.

Et fyldt Toddyglas forklarede, hvad han fik Tiden til at gaa med. Da vi havde talt lidt med Værten, rejste Gendarmen sig og

Sommerligt Samvær paa Villa »Fjordmark« i 1905

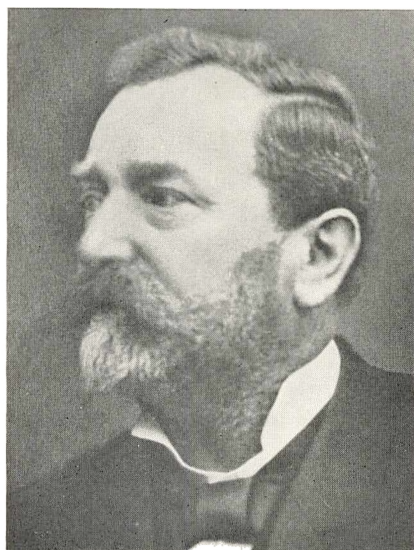
Staaende fra venstre: A. Svensson, Redaktør Jessen, en Nabo fra Kollund, Bogholder Vrang, P. Simonsen, Fru Svensson, Fru Vrang, Frk. Merete Nielsen, E. Christiansen, Fru Jessen, Frk. Maren [Maja] Møller med Tage Jessen. Liggende foran: Fru Christiansen og Dagmar Jessen.

P. Simonsen ved Skrivebordet

M. C. Mathiesen

Julius Nielsen

brølede, at han ikke vilde taale noget dansk Møde. Han var paa dette Tidspunkt allerede halv fuld. Til at begynde med ændsede vi ham ikke, men nød en Forfriskning uden at se til den Side, hvor han sad og stadig blev mere og mere højroestet, for hver Gang Glasset blev fyldt. Saa vidt jeg husker, var vi dog ondskabsfulde nok til at spørge, om vi maatte spendere en Toddy paa ham, og fik til Svar: »Ja, warum nicht!« [Ja, hvorfor ikke!]

Men denne Venlighed havde kun den Virkning, at han vedvarende fortsatte sin Enetale og forkyndte, at han vilde udrydde alle danske Møder og at han nok skulde faa »Flensborg Avis« forbudt. Han havde tidligere været i Nordslesvig og pralede med der at have faaet dette Blad fuldstændig udryddet. »Denn dieser Jessen«, han skulde bare komme ham inden for Synsvidde, saa skulde han nok. Ja, jeg husker ikke mere, hvad det var, som skulde times Jessen, men noget godt var det i hvert Fald ikke.

Imens begyndte Deltagerne i Mødet at drysse ind ad Døren og at tage Plads ved Skænkestuens Borde. Det var jævne dansk-talende Bønder, som oftest med en halvlang Pibe dinglende fra Mundvigen efter Datidens Skik. De kiggede lidt paa Gendarmen, der skraalede stærkere og stærkere op om, hvad han altsammen vilde forbyde. Folkene lod sig ikke skræmme, men morede sig nærmest over hans Tale og Trusler, der stadig drejede sig om »Flensborg Avis«, der skulde forbydes, »und dieser Jessen, dieser Jessen [og denne Jessen, denne Jessen], ja jeg husker altsaa ikke, hvad det var, der skulde ske med ham.

»Alle, der er tyske, skal staa op!« kommanderede Gendarmen pludselig, da alle Siddepladserne omtrent var optaget af Folk, som var kommet til Stede i Dagens Anledning, og man begyndte at sætte Borde og Bænke til Rette inde i det tilstødende Mødelokale. Der var naturligvis ingen, som fulgte den stortalende Betjents Opfordring. Men jeg ser ham endnu rejse sig, slaa sig for Brystet og saa dejse tilbage paa Bænken, idet han væltede Toddyglasset med Indhold.

I det samme kørte en Karet, en saakaldt Landauer, op foran Døren, og ind traadte den rejsende. Det var Rigsdagsmand Jessen. Han gik med sin ranke Gang gennem Skænkestuen, venligt hilsende til Højre og Venstre, og fortsatte lige ind i den lille Sal,

hvor Mødet skulde være. Jeg fulgte efter for at forklare Aarsagen til min Nærværelse. Inde i Skænkestuen var der nogle af Bønderne, der gjorde Gendarmen opmærksom paa, at det var Jessen, som han jo havde siddet og talt om.

»Jessen, Jessen! Ach mein Gott!« [Jessen, Jessen! Aa Gud!] udbrød han forfærdet. Jeg hørte ham rave omkring derude, og saa trampede han lige ind til os og omfavnede Jessen, idet han raabte: »Ach, lieber Herr Jessen; ich will es ja gar nicht tun. Ich will nicht »Flensborg Avis« verbieten.« [Aa, kære Hr. Jessen, jeg vil jo slet ikke gøre det. Jeg vil ikke forbyde »Flensborg Avis«.]

Jessen stod helt stiv og søgte at ryste Manden af sig. Jeg kom imidlertid bagfra og tog bogstavelig Gendarmen i Kraven og skubbede ham ublidt over Tærskelen ud i Skænkestuen til stor Fornøjelse for Mødedeltagerne, der nu kom ind og tog Plads. Jessen sagde ikke andet end: »Saadant Kryb!«, da jeg gav ham en kort Forklaring til Gendarmens Optræden.

Ja, saa tog Mødet sin Begyndelse. Døren blev lukket, og vi sang: »Jeg er en simpel Bondemand«. Den kunde de udenad ligesom andre kendte danske Sange. Derpaa fik Jakob Michelsen Ordet, og jeg sad og tænkte paa, at min Opgave ikke var blevet lettere, efter at en saa kritisk Tilhører var kommet til Stede. Da Jakob Michelsen var midt i sin Tale, blev Døren pludselig revet op, og i Aabningen stod den fulde Gendarm og raabte: »Das ist lauter Quatsch!« [Det er Sludder altsammen!] Men saa rejste sig en Mand, der ligesom de andre havde siddet og røget af sin halvlange Pibe og ellers ikke i Udseende adskilte sig fra de øvrige Mænd. Det var Stedets Amtsforsander, blev der sagt. »Ud eller ind!« bød han. Men da Gendarmen stadig stod og dinglede mellem Dørstolperne, raabte Amtsforsanderen barsk saadan noget som: »Skrub af!« Det forstod Mennesket. Han bukkede ærbødigt for sin foresatte og lukkede sindigt Døren efter sig. Der skete ingen yderligere Forstyrrelser. Men lidt efter hørte vi Hestettrin og erfarede siden, at Kromanden havde faaet den fulde Mand stablet paa Hesten og sendt afsted.

Vi sang saa: »I alle de Riger og Lande«. At det var en forbudt Sang, syntes ikke at være kendt paa disse Enemærker. Og saa kom Turen til mig. Omtalen af Bendix Hansen interesserede, da

han var født i Frøslev, og flere kendte ham og hans Familie. Hvis jeg slap nogenlunde fra Foredraget om Ludvig Holberg, skete det jo ogsaa paa Bendix Hansens Bekostning. Folk lyttede i hvert Fald og morede sig over Jeppe og Nille, og Jessen nikkede forstaaende. Han sagde endda et Par venlige Ord bagefter om Foredraget.

Saa kom Kaffebordet. I Tilgift bestilte de fleste vistnok ogsaa en Kaffe-punch. De fik atter Piberne tændt, og det hele tog sig meget hyggeligt ud. Jeg kan huske fejl, men jeg mener at have set Jessen ogsaa hælde et Par Draaber Brændevin i sin Kaffe og tænde en Cigaret, som han dog straks lagde fra sig igen.

Vi sang derpaa atter et Par forbudte Sange. Det er muligt, at Amtsforsøgeren var gaet forinden. Derpaa rejste Jessen sig og fortalte i en hel Time meget fornøjeligt og oplysende om sit Ophold og sin Virksomhed i Berlin. Det forekommer mig endnu, at han blandt andet lyslevende skildrede adskillige af de kendte Skikkelser fra Rigsdagen og deres Indstilling. Det blev Mødets store Oplevelse. Rigsdagsmanden var vel oplagt, en ypperlig Fortæller, og han følte sig aabenbart som hjemme i denne Kreds og syntes at være glad for at have faaet Lejlighed til at være sammen med disse Mennesker. Der var ikke Tvivl om, at alle mente, at det havde været en vellykket Aften, som der plejer at staa i Avisen. Det skete jo ikke saa ofte, at danske Mænd ude fra disse Sogne mødtes til et saadant Samvær. Jessen var ogsaa ret optaget af denne Aftens Forløb og fortalte os, da vi kørte i Vognen sammen ind til Byen, livligt om Forholdene dernede, som jo var noget anderledes end dem, vi kendte oppe fra Nordslesvig. Da vi stod af, maatte vi absolut følge med ind i hans Hjem, skønt det var blevet meget sent. Han var ogsaa her meget oprømt i Underholdningen om Dagens Emner, indtil vi maatte tage Afsked.«

En indendørs Sag, der til en Begyndelse voldte Redaktør Jessen Bekymring paa det sidste, var et Tilbud fra Dybbølpost-Foreningens Bestyrelse til E. Christiansen om at overtage Redaktionen af »Dybbøl-Posten« i Sønderborg, naar Redaktør Moldt, der var bleven gammel, fratraadte. Jessen havde ogsaa i sine Breve fra Berlin Smaa-indsendinger over for Christiansen, arbejdsmæssigt og personligt. Men at han satte Christiansens Dygtighed me-

get højt og maaske ogsaa i ham saa sin Efterfølger som Redaktør af »Flensborg Avis«, bærer de opbevarede Breve til Christiansen rigeligt Vidnesbyrd om. Det har da virket ubehageligt og overrumplende paa Jessen, at han pludselig saa sig stillet over for den Mulighed at skulle afstaa ham til et andet Blad.

I Brev fra Berlin den 26. Januar 1906 begynder han helt fortrydeligt¹⁰):

»Det brev, jeg fik fra Dem i går, gjorde ikke noget godt indtryk på mig. De var bleven svimmel over den bratte hædersbevisning. Det har man af, at man går og udbasunerer folks ros.«

Et efterfølgende Brev fra Christiansen er dog »for mig i alle måder tilfredsstillende, og jeg takker Dem for det«.

Jessen mener imidlertid, at den, der først har Krav paa Stillingen, er Redaktør Simonsen:

»Nu er mit råd foreløbig dette. De understreger, om der ikke er udsigt for Simonsen, der jo så at sige havde forhåndsret. Jeg vil anse det for en ærespligt for Dem at gøre alt muligt først for at skaffe Simonsen posten, og jeg vil tilråde Dem at fo(afbrydelse, fordi jeg blev afhentet til et lille møde i et udvalgsværelse af medlemmer af Interparlamentarisk konference) rtælle hr. Simonsen, hvorledes sagen står, og drøfte den med ham. Dernæst tiltræder jeg min hustrus råd, at De kræver sikkerhed for 3500 mark.

Hvis man så på ingen måde vil tage hr. Simonsen, og hvis man vil yde Dem sikkerhed for 3500 m., med i øvrigt den samme stilling som hr. Moldt, så foreligger der et virkeligt tilbud, som der kan tages stilling til. I så tilfælde ønsker De vel i grunden ikke noget råd af mig, men kun min fulde og uforbeholdne billigelse af planen. Denne vil jeg i øjeblikket ikke give, da de nævnte forudsætninger ikke er til stede. Og derefter slipper De ikke for at høre de forskellige grunde, der taler for og imod.

Det gør jo heller ikke noget, om De foreløbig siger, at De ikke vil binde Dem uden at have drøftet sagen nøje med mig.

En ting vil jeg sige: Det er ørkesløst at tale om, at De senere muligvis kunde komme tilbage til Flensborg Avis. Allerede nu, da De har haft en anden plan i hovedet, vilde De, hvis De bliver, ikke føle Dem så nøje knyttet til Flensborg Avis, som jeg har forudsat hidindtil. Og havde De først været borte, vilde De van-

skelig blive tilfreds ved at komme tilbage. Deres mening, at jeg — indtil i forgårs — skulde i de senere år have været mindre tilfreds med Dem end tidligere, er fuldstændig ugrundet. Min tillid var for fast til, at jeg anså det for nødvendigt at betone den.«

Et Brev af 30. Januar viser, at Jessen i Mellemtiden har tænkt Sagen godt igennem. Han har afsendt en Skrivelse til P. Grau, Pøl, der var Medlem af Dybbølpost-Foreningens Bestyrelse, skrevet af L. P. Christensen efter Diktat af Jessen og med dennes Stave-maade, hvoraf Christiansen faar en Afskrift:

»De ser, jeg modsætter mig ingenlunde planen med Dem; men for det tilfælde, at man mener ikke at kunne yde Dem den forlangte sikkerhed, er jeg villig til at påtage mig opgaven. Jeg måtte da forhandle med Dem eller hr. Simonsen.«

Brevet til P. Grau er ligeledes dateret Berlin, den 30. Januar 1906:

»Hr. gårdejer P. Grau, Pøl.

Forleden dag så jeg, at det tyske blad i Sønderborg opgav sit oplag til 2000, »Dybbøl-Posten« sit til 750. Dette slog for mig sømmet på hovedet. Jeg vil nu for mit vedkommende medvirke til den løsning, som Dybbøl-Postforeningen måtte finde at være den bedste.

Hvis De tog hr. Simonsen til redaktør, vilde jeg på grund af hans tidligere straffe, som han har fået i »Flensborg Avis's« tjeneste, gå ind på, at såfremt han som redaktør af »Dybbøl-Posten« skulde blive idømt fængselsstraffe, så vilde jeg foreløbig for et tidsrum af to år indgå den forpligtelse gratis at stille en redaktør til rådighed under hans fraværelse, som De kunde være tjent med.

Skulde man vedblivende for enhver pris ønske at få hr. Christiansen, så vil jeg ikke modsætte mig det. Men jeg indser, at det vil have sine store vanskeligheder. Den bedste redaktør vil vanskeligt kunne gøre noget ud af »Dybbøl-Posten« i dens nuværende Størrelse. Bladet måtte se ud omtrent som »Dannevirke« eller »Hejmdal«, men dette vilde medføre en forøget udgift til papir og sætning af mindst 2—3000 mark om året, uden at der var sikkerhed for, at udbredelsen vilde stige i tilsvarende grad. Jeg tilbyder at overtage risikoen. Der skal ikke være tale om fælles

drift af bladene i form af sammensmeltning med »Flensborg Avis«. »Dybbøl-Posten« skulde beholde tryksted, kontor og redaktion i Sønderborg som »selvstændigt« blad. Een mand kunde umuligt gøre arbejdet, hvad der selvfølgelig yderligere vilde forøge driftsomkostningerne. Men jeg vilde påtage mig alt, når først Dybbøl-Postforeningen havde indrettet trykkeri og materiel således, at bladet kunde trykkes i et større format. Foreningen skulde ikke være bunden ved overenskomsten, hvis »Dybbøl-Posten« ikke inden to år havde et oplag af 1200 eksemplarer, og der skulde til enhver tid kunne ske opsigelse med tilbørlig frist, når oplaget gik ned derunder. Dybbøl-Postforeningen skulde have en sådan leje, at et nyt lån til indkøb af materiel kunde forrentes og afdrages i løbet af rimelig tid, og at der desuden var en rimelig dividende.

Imod en sådan ordning vilde der vel kun kunne indvendes, at jeg vilde få nogen politisk indflydelse på bladet, hvad der i visse tænkelige tilfælde kunde blive føleligt. I alle andre henseender måtte ordningen være fordelagtig for bladet selv, for Sønderborg og bladets øvrige opland.

Mit tilbud må ikke opfattes, som om jeg var forhippet på at påtage mig en sådan opgave og et sådant ansvar. Men jeg indser ikke let, på hvilken måde spørgsmålet ellers vilde kunne løses fuldt tilfredsstillende.

Skulde bestyrelsen ønske en anden ordning, så er jeg, hvad enten De vælger hr. Simonsen eller hr. Christiansen til redaktør, villig til at yde min medvirken for at få sagen i en god gænge.

Deres forbundne

J. Jessen.«

Det blev E. Christiansen, der fik Posten overdraget. Og da Jessen døde, og man fra alle Sider indsaa, at han nu maatte blive ved »Flensborg Avis«, den sidst tilkomne af Jessens Medarbejdere, A. Svensson.

SKYGGER OVER JESSENS SIDSTE TID

Den sidste Tid, Jessen opholdt sig i Berlin, faldt der Skygger ind over hans Sygeleje fra en Sag, han havde ofret meget Arbejde paa, Rejsningen af et Mindesmærke paa Gustav Johannsens Grav i Flensborg.

Forholdet var for øvrigt det, at efter Overlærer Monrads Død blev det Redaktør Jessen, der maatte træde til med Raad og Daad, naar Gustav Johannsen økonomisk ikke kunde klare for sig. I sidste Halvdel af 1890-erne har en Sanering aabenbart været tiltrængt, og det maa anses for givet, at det er Jessen, der har fremsat Tanken om at fremskaffe en Hædersgave til Gustav Johannsen, af hvilken et nærmere fastsat Beløb saa kunde anvendes med det samme, mens Størstedelen var tænkt som en Reserve for Gustav Johannsen og evt. hans Enke efter ham.

Aktionen synes at være paabegyndt med en kortfattet Henvendelse fra Jessen af 23. November 1897 til Gaardejer Skrumsager, Københoved, hvori der er Tale om »en vigtig sag«, som Jessen og et Par andre Flensborgere gerne vil drøfte med ham. Sammenkomsten skulde finde Sted i Flensborg, og herunder er der tilsyneladende stillet Forslag om, at en regnskabskyndig Mand eller to skulde have Adgang til at faa Indblik i Gustav Johannsens Pengesager, saa man vidste, hvad Grundlag man havde at staa paa.

Om denne Gennemgang skriver Jessen den 8. December 1897 til Skrumsager¹⁾:

»I sidste uge kom den mand, De havde talt med, hen på kontoret, da han hellere vilde gøre mundtlig rede for sagen. Da jeg ikke var til stede, gik jeg senere ned til ham og fik alle de oplys-

ninger, de to mænd havde. Men han foreslog mig at samles med fire mænd for at drøfte sagen, og det skete i aftes. Alle var enige om, at rede penge vilde forsvinde som dug for solen, da der er huller — prioriteter og kavtioner — mere end nok. En enkelt konto var endnu ikke undersøgt, men alle mente, at der ikke var noget virkeligt i vejen i nogen henseende, og de godkendte vort foretagende. Imidlertid fandt de det rigtigst endnu at afvente den sidste undersøgelse, som finder sted med det allerførste (den tiloversblevne konto), og jeg holder det da også for bedst *ikke* at indvarsle mødet til førstkommende søndag, hvad jeg havde tænkt på, men at vente til måske næste søndag. Det er jo bedst, at alt er klappet og klart forinden.«

Hvad der derefter skete, kan man læse sig til i en Artikel i »Flensborg Avis« for 3. Juni 1898, fordi Sagen i Mellemtiden var bleven Genstand for tysk Retsforfølgelse, idet der blev rejst Anklage mod nogle Mænd fra Rødding-Eggen, blandt dem Skrumsager, samt Redaktør Jessen for at have foranstaltet offentlig Kollekt. En offentlig Kollekt skulde have Tilladelse fra Overpræsidenten, og den havde man naturligvis ikke indhentet. Det hele var foregaaet saa stiltfærdigt, at hverken Gustav Johannsen eller de tyske Myndigheder vidste noget om Sagen, før en opmærksom Tysker i en Sidekupé i Toget mellem Rødekro og Aabenraa havde hørt to Danske tale sammen og deraf forstaaet, at de kom fra et Møde om en Hædersgave til Gustav Johannsen. Den paagældende gav sin Viden videre til et tysk Blad i Aabenraa, og saa fulgte det øvrige af sig selv.

Det viser sig, at der har staaet et Forretningsudvalg bag Indsamlingen, een Mand fra hvert Amt, naar undtages to fra Haderslev Amt, der var delt i Østeramt og Vesteramt: Gaardejer N. H. Callesen, Lerskov, Redaktør Jessen, Flensborg, Godsejer H. Aa. Knudsen, Trøjborg, fhv. Fysikus P. A. Madvig, Haderslev, Slagtermester P. Reimers, Sønderborg, og Gaardejer J. N. H. Skrumsager, Københoved. Efter Madvigs Død indtraadte Møllejejer Boyesen, Tørning Mølle, i Udvalget.

Dette Udvalg indbød 70—80 Mænd fra forskellige Egne af Nordslesvig til et Møde den 28. Januar 1898 i Vamdrup, hvor Sagen blev drøftet. Man havde valgt Vamdrup som Mødested, da

man ikke vilde udsætte sig for at blive tiltalt for at have holdt Møde til Drøftelse af »offentlige Anliggender« uden i Forvejen at have anmeldt Mødet til Politiet.

Saa godt som alle de indbudte gav Møde, og det vedtoges at udsende til Venner og Meningsfæller en Skrivelse, utvivlsomt ført i Pennen af Jessen, og en Vejledning om Indsamlingens Tilladelighed, forfattet af Jessen. Skrivelsen var undertegnet af Forretningsudvalgets Medlemmer samt af 77 andre Mænd rundt omkring fra Landsdelen og udsendtes i lukkede Breve. De fleste Penge tegnedes i Løbet af faa Dage og indbetaltes til Redaktør Jessen som Kasserer. Der indkom ialt c. 23,400 Mark i større og smaa Bidrag, af hvilke c. 3000 Mark i Flensborg.

Saa vidt var alt, udadtil, godt og vel. Tre af de anklagede i Sagen blev 13. Oktober 1898 ved Bisidderretten i Rødning idømt Møder paa 50, 50 og 30 Mark, mens de øvrige blev frikendt, fordi Tiltalen imod dem var forældet. Dommen stadfæstedes først af Landsretten i Flensborg og senere af Kammerretten i Berlin. Ganske morsomt blev der derimod ikke rejst Tiltale, da slesvigske Kvinder efter Dronning Louises Død den 29. September 1898 udstedte en offentlig Opfordring til at yde Bidrag til en Sølvkrans til Dronningens Kiste. Her skrev Overpræsident Køller til en af Damerne, at der skulde have været søgt om Tilladelse. Men da de vel ved en Forglemmelse havde undladt dette, vilde han uopfordret give Tilladelse hertil. Hvad enten Overpræsidenten nu har villet vise, at han ogsaa kunde være galant, eller man i et Tilfælde som dette ikke har fundet det formaalstjenligt at skride ind, saa slap Damerne for at komme for Retten.

Af efterladte Breve ses det, at der har været afholdt flere Møder i Sagen, bl. andet for at overveje, hvilke Tilbud fra Livsforsikringselskaber der maatte være de bedste. Da Gustav Johannsen i Oktober 1901 var afgaaet ved Døden, blev der den 1. December samme Aar afholdt et nyt Møde af Forretningsudvalget for Hædersgaven og Forretningsudvalget for Den nordslesvigske Vælgerforening. For Hædersgave-Udvalget var i Steden for Callesen, Lerskov, der var forhindret, mødt Landdagsmand H. P. Hanssen, og i Steden for Knudsen, Trøjborg, der var syg, Gaard-ejer Fr. Høyberg, Nørmark.

Ifølge Referat fra Mødet efter Diktat af Jessen²⁾ er man bleven enig om følgende:

»Forhandlingen førtes paa Grundlag af den Ordning, der var afgjort ved Mødet den 19. Marts 1899 og godkendt af Rigsdagsmand Gustav Johannsen.

Af den forhaandenværende Kapital, M. 23,466,52 havde Komiteen, imødekommende et Ønske af Hr. Gustav Johannsen, til denne udbetalt 3216,52, medens Resten, 20,250 = 18,000 Kroner, blev sat paa Rente.

Komiteen havde over for Giverne overtaget den Forpligtelse at sætte hele Summen paa Livrente til Fordel for Rigsdagsmand Gustav Johannsen og Hustru. Var de 20,250 M. straks satte i Livsforsikringsanstalten af 1871 — Halvdelen for Hr. Gustav Johannsen, Halvdelen for ham og hans Hustru paa længst Liv — vilde der kunnet sikres Hr. Gustav Johannsen en Livrente paa omtrent 1400 tyske Rigsmark om Aaret, hans Hustru efter hans Død omtrent 600 tyske Rigsmark. For at kunne forøge Livrenten til henholdsvis 2000 og 800 Mark vedtog man at udsætte Købet af en Livrente i mindst 5—6 Aar. Vælgerforeningen vilde da — bortset fra, hvad den ydede Rigsdagsmanden til politisk Virksomhed — til de 800 Mark, som Kapitalen kunde give i Rente, hvert Aar tilskyde 600 Mark, saa at Hr. Gustav Johannsen straks kunde oppebære den fulde Livrente og alligevel have Udsigt til senere at se den betydelig forøget. Fremdeles vedtoges det, at i Tilfælde af Hr. Gustav Johannsens Død skulde der sikres hans Enke mindst 800 Rigsmark om Aaret, medens Kapitalen skulde anvendes til nationale Øjemed, hvorved der nærmest var tænkt paa Vælgerforeningen.

Da Vælgerforeningen har vist den Velvilje at give Afkald paa ethvert Krav paa nogen Del af Kapitalen ud over en Tilbagebetaling af de 1800 Mark, som den har ydet i Forskud for Livrenten i de forløbne tre Aar, var der i de to Udvalg ved Mødet den 1. December 1901 Stemning for at anvende hele den øvrige Kapital, 18,450 Mark til en større Livrente for Fru Johannsen og en mindre paa længst Liv for Fru Johannsen og hendes ældste Datter, Frøken Alexandra Johannsen. Tre Medlemmer, de Herrer Skrumsager, Moldt og Jessen, holdt paa Grundlag heraf Samraad med de

to Damer, der dog foreløbig ikke ønskede en saadan Ordning, særlig ikke øjeblikkelig Baandlæggelse af Kapitalens fulde Beløb. Fremdeles ønskede Fru Johannsen, at Livrenten blev tegnet i den danske Statsanstalt af 1871.

Udvalgene tog Hensyn til disse Ønsker.

Det vedtoges derpaa straks at sikre Fru Johannsen en Livrente i Statsanstalten for Livsforsikring af 1871 paa 1000 Kr. (= 1125 tyske Rigsmark) om Aaret, med halvaars Udbetaling, og at hensætte Resten af Kapitalen med Fradrag af Vælgerforeningens Forskud paa Livrenten (i alt 1800 Mark) rentebærende, indtil der kan skaffes et Overblik over Boets Formuesforhold, hvorefter Udvalgene igen træder sammen for at tage en endelig Afgørelse.«

Den 13. April 1902 er der afholdt et nyt Møde, og der forefindes i Skrumsagers Papirer efterfølgende Referat, dikteret og rundsendt af Jessen:

»I Mellemtiden havde Redaktør Jessen efter Fru Johannsens Ønske og efter at have indhentet de øvrige Medlemmers Tilladelse anvist 3000 Mark af Restbeløbet til Udbetaling i Haderslev ved Ordning af hendes Søns, Fotograf Albert Johannsens Anliggender.

Af det i sin Tid indkomne Beløb M. 23,466,52, var der efter Beslutning af Komiteen Søndag den 19. Marts 1899 udbetalt til Rigsdagsmand Gustav Johannsen M. 3216,52, saaledes at det tilbagestaaende Beløb var Kr. 18,000 = M. 20,250. Efter Gustav Johannsens Død godtgjordes til Vælgerforeningen som Tilbagebetaling af dennes Forskud M. 1800, saa at Restkapitalen var M. 18,450. Til Livrenten udrededes Kr. 11,613 = M. 13,064,62. Af Resten, M. 5385,37 udbetaltes 3000 M. til Fotograf Johannsen, saa at der med Renter fra 24. November 1901 til 9. April 1902 — Kr. 156,20 — var i alt M. 2439,69 tilbage. Dette Beløb er i Dag blevet overgivet til Fru Johannsen, hvorpaa Sagen er ordnet til hendes og Familiens fuldkomne Tilfredshed.«

Referatet er underskrevet egenhændigt af: N. P. Boysen, J. N. H. Skrumsager, N. Nissen, Moldt, H. Aa. Knudsen, N. H. Callesen, J. Jessen, P. Reimers.

Naar det har været nødvendigt at gaa i Enkeltheder i denne Sag, saa af den Grund, at den utvivlsomt spiller med ind i den

næste. Det var Jessen, der havde sat Sagen i Gang og i det væsentlige udført det Arbejde, den førte med sig. Han kunde lige saa lidt som de øvrige Medlemmer af Udvalget være tilfreds med, at der i Modstrid med Hensigten og Ordlyden af den udsendte Henvendelse skulde afsættes et større Beløb til Fotograf Johannsen i Haderslev, og det er ogsaa troligt, hvad Fr. Høyberg i et efterladt Manuskript³⁾, afsluttet 1912, hentyder til, at Jessen har holdt igen, selv om han som de andre til Slut har bøjet sig for Fru Johannsens Ønske herom.

Fr. Høyberg udtaler i sine Erindringer sin Forundring over den Uvilje og Misstemning, »der nu og da paa en ret tydelig Maade har ytret sig fra Johannsens Families Side mod Jessen og hans Minde. Mange Gange har jeg hørt Jessen omtale Johannsen og hans Gerning paa den mest anerkendende, sympatiske Maade, og man vil næppe i Jessens Blad finde noget i fjerneste Maade nedsettende om Johannsen, hvorimod der vel nok kunde pilles noget ud, der turde være vel rosende. Og hvem tog ham vel under Armene, da han i pekuniær Henseende var saa langt nede, at en Katastrofe syntes nær forestaaende og vilde være kommen, hvis der ikke blev ydet Hjælp.«

Hvorefter en Omtale af Mødet i Vamdrup og Hædersgaven til Gustav Johannsen.

Det næste Skridt, Jessen tog, nu i Mindet om Gustav Johannsens Livsgerning, var at faa rejst et Mindesmærke paa hans Grav, der svarede til den Betydning, han havde haft for den danske Befolkning i Sønderjylland og det Danskhedsarbejde, hvis mest fremtrædende Repræsentant i Berlin han havde været i en lang Aarrække.

Allerede Aaret efter Gustav Johannsens Død fremkom Jessen med Forslag om at rejse et Gravmæle for Gustav Johannsen. Men andre mente, se et senere Aktstykke, at Tidspunktet ikke var belejligt. I Oktober 1903 tager Jessen Sagen op igen, og i en Rundskrivelse til J. N. H. Skrumsager med flere⁴⁾ hedder det:

»I Fjor blev det ved en Sammenkomst vedtaget at udsætte Spørgsmaalet om et Mindesmærke for Gustav Johannsen til i Aar. Det er nu paa Tide, at Sagen sættes i Gang.«

Der medfølger en Henvendelse, holdt i almindelige og løse

Udtryk, »fordi det ikke er tilladt at udstede en *Opfordring* til en Indsamling, hvorimod en *Meddelelse* om, at Sagen forberedes, maa være uangribelig«.

Af en ny Rundskrivelse fra Jessen, af 27. Oktober 1903, fremgaar, at nogle Medlemmer af Vælgerforeningens Tilsynsraad har næret Betæneligheder med Hensyn til Lovligheden af den fremsendte Meddelelse. Jessen gør modsatte Synspunkter gældende, men fortsætter:

»Imidlertid kan og vil man fra juridisk Side ikke give noget bestemt Løfte om, at der ikke kan skrides ind imod dem, der fremmer Sagen, paa hvilken Maade den end behandles.

Derfor har jeg, til yderligere Sikkerhed for de øvrige Underskrivere, anset det for rigtigt at sætte en Streg neden under de flensborgske Navne. Disse fire kan da gælde som de, der har sat Sagen i Værk — hvad jo ikke er andet end sandt —, og enhver af de andre kan derfor i givet Tilfælde roligt afvise Sagen for sit Vedkommende og gøre gældende, at det er Flensborgerne, der har sat Sagen i Værk, medens de andre kun har anbefalet den.

Skulde saa i værste Tilfælde vi Flensborgere faa en Mulkt, saa er denne Ulykke ikke større, end at den kan bæres. Naar der ikke kan paavises, at private Henvendelser har fundet Sted, vil der rimeligvis ikke foretages noget i Sagen. Listen over indkomne Bidrag bedes indsendte til os hver Torsdag, foreløbig nu paa Torsdag, i Overmorgen. I Fortegnelsen vil der i *Bladene ikke* blive tilføjet, hos hvem Bidragene er komne ind.«

Den 25. Oktober 1903, paa Gustav Johannsens Dødsdag, offentliggjordes da i den sønderjyske Presse følgende af Jessen foreslaaede og af Underskriverne godkendte Henvendelse:

»Der er henrundet to Aar, siden Budskabet lød ud over Landet, at *Gustav Johannsen* var gaaet heden.

Født nede ved Slien og opvokset ved Danevirke havde han fra Barnsben indsuget Kærligheden til vor sønderjyske Landsdel og hele vort Fædreland. I Flensborg, hvor han boede i en Meneskealder og snart var bleven Byens mest kendte og afholdte Borger, delte han med saa mange af det indfødte Borgerskab Troskaben imod Fortiden. I 1881 var tre Femtedele af Byens stemmegivende Vælgere med til at kaare ham til Medlem af den tyske

Rigsdag, hvor den Yndest, han, den paaskønnede Talsmand først for Flensborg—Aabenraa og siden for Haderslev—Sønderborg Valgkreds, vandt som en af Forsamlingens fremtrædende Skikkelser, gav hans Ord saa meget større Virkning, naar han talte sine Landsmænds Sag. Ogsaa i den præjsiske Landdag tolkede han Gang paa Gang med Klogskab og Kraft vore Klager og vore Ønsker. Hans Minde vil leve iblandt os.

I den Forvisning, at det vil være et almindeligt Ønske blandt vore slesvigske Landsmænd, at der paa vor Befolknings Vegne rejses et Mindesmærke paa Gustav Johannsens Grav, tillader undertegnede at meddele, at vi har taget denne Sag i vor Haand.

Lister over Bidragydere vil senere komme frem i Bladene. For at drage en Grænse for Deltagelsen har vi ment, at der kun bør tages mod Støtte af nuværende og tidligere Slesvigere, ligesom vi maa bede om, at de fleste Bidrag maa blive paa 1 Mark eller 50 Penning. Ogsaa den mindste Skærv er velkommen. Derimod modtages ikke Beløb over 5 Mark.

Det er vort Ønske, at saare mange af Gustav Johannsens slesvigske Landsmænd skal have den Glæde at være med til at rejse hans Bavgasten.«

Henvendelsen var underskrevet af A. E. Colding, J. Jessen, F. A. Jürgensen, L. Poulsen, alle fra Flensborg, S. Amorsen, Haderslev, A. Boysen, Tørning Mølle, G. Budach, Jaruplund, N. H. Callesen, Lerskov, F. Hansen, Løjtertoft, H. Hansen, Nejs, H. P. Hanssen, Aabenraa, Kresten Jensen, Ballum, A. P. Jürgensen, Graasten, J. Moldt, Sønderborg, J. Nielsen, Damager, N. Nissen, Nordborg, N. Petersen, Hønsnap, P. Reimers, Sønderborg, M. Simonsen, Flovt, P. Skau, Bukshave, H. Tychsen, Frøslev, og P. J. Tønder, Birkelev.

Stregen under de fire første kom i »Flensborg Avis«, formentlig ved en Forglemmelse, først med ved tredje Offentliggørelse den 28. Oktober. Ved Aarets Udgang var der foreløbig indkommen 1385 Mark 15 Penning.

Redaktør Jessen har antagelig ret omgaaende sat sig i Forbindelse med Bygmesteren af det nye Raadhus i København, Arkitekt Martin Nyrop, hvis første Udkast man har anmodet om at

ændre noget. I Rundskrivelse fra Jessen af 5. September 1904 oplyses herom⁵⁾):

»Fra Hr. Arkitekt Nyrop foreligger en ny Tegning, der var bleven nødvendiggjort ved den forlangte fyldigere Indskrift. Paa denne Tegning findes øverst et Kors, hvorunder to Løver. Omkring Gustav Johannsens Navn og Gerning findes nogle Hjerter. Som Slutning af Indskriften forneden foreslaar Hr. Arkitekt Nyrop første Vers af Gustav Johannsens Yndlingssang:

I alle de Riger og Lande,
hvorhen jeg i Verden foer,
jeg kæmped med aaben Pande,
for hvad jeg for Alvor tror.

Som Tegn paa Kampen findes midt i Indskriften et Spyd, hvis Od peger nedad mod det lave.

Hr. Grosserer Poulsen og jeg synes godt om Tegningen, men har ikke paa egen Haand villet afgøre Sagen uden at høre de andre Udvalgsmedlemmers Mening. Vi har dog tænkt, at det foreløbig turde være overflødigt at indkalde et Udvalgsmøde, da maaske ingen nærer større Betæneligheder ved den foreslaaede Forandring. Vi vil derfor bede Dem underrette os om, hvorvidt De godkender Forandringen eller ønsker et Udvalgsmøde sammenkaldt for at drøfte Sagen. Saafremt intet Medlem af Udvalget begærer Ansættelse af et Udvalgsmøde, vil vi tillade os at betragte det nye Udkast som godkendt.

Ærbødigst

J. Jessen.«

Selvfølgelig har der ogsaa maattet indledes Forhandlinger med de stedlige Myndigheder, og de nulevende af dem, der dengang var unge Medarbejdere ved »Flensborg Avis«, vil endnu mindes de mange Vanskeligheder, der maatte overvindes, før Mindesmærket kunde rejses og afsløres.

Midt i alt dette modtog Jessen nedenstaaende Brev fra en Svigersøn af Gustav Johannsen⁶⁾), den københavnske Forfatter, senere spiritistisk Skribent, Sigurd Trier:

Hr. Redaktør J. Jessen!

Naar jeg beslutter mig til at skrive til Dem, er det efter længere Tids Overvejelser frem og tilbage. Jeg har ikke været sikker paa, om Deres Sind var modtageligt for det, jeg vilde sige, eller ej. — Jeg skriver til Dem for at sige til Dem, at den Maade, De har behaget at behandle Monumentsagen paa, nærmest er højst ejendommelig. Det var saaledes Dem, der i sin Tid fik sat igennem, at Bidragene til Mindesmærket over Gustav Johannsen højst maatte være 5 Mark, saaledes at den indkomne Sum nødvendigvis *maatte* blive meningsløs ringe. Det var ligeledes Dem, der fik sat igennem, at kun indfødte Sønderjyder maatte bidrage, saaledes at Johannsen's talrige danske Venner i Kongeriget blev udelukkede.

De har ikke fundet for godt at holde Johannsen's Familie, ikke engang hans Enke, à jour med, hvornaar Afsløringen skal finde Sted, saa lidt som udsendt nogen Indbydelse til denne.

De har altid, efter hvad der meddeles mig fra alle Sider, stillet Dem saa vrangvilligt over for alt, hvad der havde med det Johannsenske Hus at gøre, at det næsten er blevet et Ordsprog i vor Kreds (»være uvillig som Jessen«). Om De end tidligere har følt Dem som Medbejler af Gustav Johannsen til Sønderjydernes Gunst, burde De i hvert Fald nu, da Johannsen hviler under Mulde, lade Deres Følelses Begrænsning virke mindre aktivt. De burde i alt Fald over for Sønderjyderne give det *Skær* af, at *De* ogsaa gerne vilde hædre Johannsen's Minde. Den Maade, hvorpaa De tager Monumentsagen, er ved at forspilde Dem mange tidligere Beundreres Gunst. —

Det maa jo selvfølgelig blive Deres egen Sag, om De vil optage mine Artikler eller ej, men jeg kan kun betragte Deres Holdning over for mig som værende i Samklang med Deres sædvanlige Optræden over for det Johannsen'ske Hus. *Jeg* skrev i sin Tid disse gratis Artikler til Dem for at støtte Dem, for at danne Bro mellem det lidt ældre Slægtled og de yngre sønderjysk interesserede, og fordi jeg vidste, at en Mængde Mennesker her og sønden for Kongeaaen gerne saa mig som Gustav Johannsen's Svigersøn og som en af de unge idealt interesserede danske Forfattere, skrive

i »Flensborg Avis« og i al Beskedenhed gøre *mit* til at bringe nyt Blod i Bladet.

Jeg har faaet talløse Forespørgsler om, hvorfor jeg dog ikke skriver mere i Bladet, og jeg har kun kunnet svare, at Redaktionen *sans phrase* [kort og godt] nægtede at optage mine Artikler.

Deres hele Optræden over for mig, som vel maa være Deres sædvanlige over for Omverdenen, staar i en forunderlig Harmoni med Deres Optræden over for Johannsen's Slægt, en Optræden, der er saa lidet hjertelig dansk, men langt snarere gør et snævertysk Indtryk, som lidet overensstemmende med det, man kunde vente af Sønderjydernes Fører, Gustav Johannsen's politiske og bladlige Arvtager.

Ærb.

Sigurd Trier.«

Hvad Jessen har svaret, og om han i det hele taget har svaret paa Hr. Triers i Indhold som i Tone saa fornærmelige Brev, vides ikke.

Paa et enkelt Punkt kan der maaske rettes den Bebrejdelse mod Jessen, at han med Hensyn til Antallet af Bidragydere har forregnet sig. Men det var nu engang hans Indstilling, at ved saadanne Lejligheder burde alle, ogsaa de mest smaatstillede, kunne være med. Da der efter Dronning Louises Død i 1898 fra slesvigske Kvinder fremkom en Opfordring, udgaaet fra en Kreds af danske Kvinder i Flensborg, om at yde Bidrag til en Sølvkrans til Dronningens Baare, læstes i Opfordringen?):

»For at give mange Lejlighed til at være med have vi tænkt, at det almindelige Bidrag burde sættes til en Rigsmark. Mindre Beløb modtages, men intet Bidrag maa overstige 1 Mark.«

Der foreligger intet om, at det indkomne Beløb ikke var tilstrækkeligt.

Da Kong Christian IX var død den 29. Januar 1906, tog Jessen Initiativet til, at der her blev sendt et Sølvskjold — der var oprindelig ogsaa tænkt paa en Sølvkrans — til Kongens Baare. Men belært af Erfaringen fra Indsamlingen til Gustav Johannsens Mindesmærke kom der denne Gang i Opraabet til at staa: »Enhver

Ydelse, større eller mindre, vil blive modtaget som et Vidnesbyrd om slesvigsk Troskab og Hengivenhed.« I Brev fra Berlin af 4. Februar 1906 til Skrumsager i Københoved⁸⁾) meddeles, at Landdagsmændene H. P. Hanssen og Julius Nielsen er af den Mening, at Vælgerforeningen som saadan ikke bør staa som Oversender, at Opfordringen maatte underskrives af Folk som Privatmænd, og at de selv paa Grund af deres Stilling i Landdagen ikke ønsker at deltage.

Der paafølger her en længere Brevveksling om Sagen mellem Jessen og Skrumsager. I Brev fra Jessen, dateret Berlin den 19. Februar 1906, gøres der opmærksom paa, at der da er indkommen omtrent 3000 Mark, at der nok bliver et større Overskud, og at man maaske, da der i Opraabet har staaet, at Udvalget kan bruge Overskudet efter bedste Skøn, vilde kunne anvende det til Dækning af Underskudet ved Gustav Johannsens Gravmæle. Jessen skønner, at der her vil blive et Underskud paa 2000 Mark, og at der er gaaet alene 1000 Mark til Køb af et nyt Gravsted. Desuden, siger han paa et Kort, skrevet af ham selv og dateret Berlin den 25. Februar: »Vi kan jo ikke gøre for, at de præjisiske myndigheder har gjort os uanede vanskeligheder, der hidførte mange omkostninger.«

Det sidste, man hører under denne Brevveksling, er, at det Udvalg, der har sørget for et Sølvskjold til den afdøde Konges Kiste, gennem Rundskrivelse af 8. April 1906 indbydes til et Møde paa Sommers Hotel i Flensborg den 11. April, hvor Regnskabet saa antagelig er bleven gjort op, ligesom der sikkert er truffet Beslutning om, hvorvidt Overskudet har kunnet overføres til Gustav Johannsens Mindesmærke, eller det manglende Beløb har maattet tilvejebringes paa anden Vis.

Men hermed skulde Jessens Besværligheder med Gravmælet over Gustav Johannsen ikke være tilendebragt.

Landdagsmand H. P. Hanssen havde den 1. April 1906 maattet tiltræde en 3 Maaneders Fængselsstraf i Neumünster for paa staaet Fornærmelse mod Den tyske Forening, og hans Kollega i den præjisiske Landdag, Jul. Nielsen, der havde været fraværende under det foregaaende Udvalgsmøde, forlangte nu, at Afsløringen af Mindesmærket, der var fastlagt til 5. Juni, skulde udsættes,

ligesom han søgte at faa det aarlige danske Aarsmøde udsat, til Hanssen var kommen hjem.

I et Brev fra Berlin den 5. Maj til Vælgerforeningens Sekretær, Gaardejer N. Nissen, Nordborg⁹⁾, bemærker Jessen, at det er næsten for meget af det gode:

»De veed, at jeg var ked af, at landdagsmand Hanssen ikke kunde være til stede ved afsløringen. Hvis der dengang var holdt stærkt på at udsætte den, vilde jeg ikke have sat mig imod det, skønt det ikke var rart at lade mindesmærket stå hele forsommeren med dækket på. Måske vilde kirkegårdskommissionen endog gøre vrøvl, ikke helt med urette. På nærværende tidspunkt, efter at der er sket anmeldelse til begravelseskommission og politi, anser jeg det for lidet sømmeligt at gøre forandring.«

Faa Dage efter, den 10. Maj, afgaar der fra Berlin, nedskrevet af E. Christiansen, Brev til Landdagsmand Jul. Nielsen¹⁰⁾ med Forslag om at skaffe H. P. Hanssen Orlov fra Fængslet til Afsløringen:

»Det gjorde mig ondt af Deres Brev at se, at De syntes, der var vist Dem nogen Tilsidesættelse. Det har visselig ikke været paa-tænkt fra min Side. Men naar jeg hele Vinteren har maattet gaa og drages med Forsporene til den alvorlige Sygdom, jeg nu ligger i, og naar jeg alt i Paasken var uvel, saa maatte jeg undgaa alle ikke helt nødvendige lange Skriverier, og det forekom mig rigtignok, at naar jeg opfordrer to saa gode Mænd som Skau og Thomsen-Roost til at give Dem fyldig Beretning om, hvad der foregik paa Mødet, saa var dermed sket alt, hvad man med Billighed kunde forlange af mig. Det var saa nok snarere mig, der skulde undre mig over at blive forbigaaet ved Deres Henvendelse om Afsløringen og Aarsmødet.

Imidlertid frembyder der sig endnu ved Tandlæge Schmidts udmærkede Forslag en i alle Maader tilfredsstillende Løsning. Det er kun taabeligt, at ingen anden har kunnet hitte paa den. Jeg vil nu opfordre Dem til sammen med mig at rette en Henvendelse til Overstatsadvokaten i Kiel og, hvis han ikke siger Ja, til Justitsministeren i Berlin. Saa haaber jeg, naar dette gaar i Orden, at De vil være fuldt tilfredsstillet. Jeg for mit Vedkommende vil

den 5. Juni maaske ikke være saa vidt at kunne deltage, men jeg ønsker rigtignok ikke, at alle Planer og Forberedelser skal kuld-kastes af Hensyn til mig.

Deres forbundne

J. Jessen.«

Til dette Forslag har Landdagsmand Jul. Nielsen forholdt sig afvisende. Den 13. Maj afgaar derefter fra Jessen følgende Rundskrivelse:

»Efter at Komiteen for Gustav Johannsens Mindesmærke den 11. April enstemmigt havde vedtaget at fastsætte Afsløringen til tredje Pinsedag, den 5. Juni, er det først i den senere Tid kommet til min Kundskab, at Hr. Landdagsmand Nielsen, der ikke havde givet Møde ved Komiteens sidste Sammenkomst, ønskede Afsløringen udsat yderligere, for at Hr. Landdagsmand Hanssen kunde være til Stede. Jeg foreslog da Hr. Nielsen sammen med mig at rette en Henvendelse til de præjsiske Myndigheder om at give Hr. Landdagsmand Hanssen Orlov den 5. Juni, hvad der uden Tvivl vilde være lykkedes. Hr. Nielsen syntes ikke herom og vilde hellere se, at hele Festen faldt bort. Afsløringen maatte da foregaa i Stilhed. Naar Halvdelen af Komiteens Medlemmer ønsker en ny Forhandling og forpligter sig til at komme til denne, vil jeg indvarsle et nyt Møde. Selv vil jeg paa Grund af Sygdom ikke kunne komme til Stede. Ved en saadan Sammenkomst kunde der saa træffes Aftale om, hvorvidt Afsløringshøjtideligheden skulde afholdes den fastsatte Dag eller senere eller helt skulde falde bort.

Ærbødigst

(sign.) J. Jessen.«

Ogsaa i den sønderjyske Presse var der af nogle af H. P. Hanssens Venner, Gaardejer Wiuff, Sillerup, og Ejendomskommissionær Schmidt, Haderslev, skabt et saadant Røre om Sagen, at Skrumsager følte sig forpligtet til at gribe ind. Der fremkom fra ham nedenstaaende Indlæg:

»En Berigtigelse! og et Forslag! Afsløringen af Mindesmærket for Gustav Johannsen.

I »Dannevirke« skriver P. H. Wiuff: »Naar man hører, at i

Udvalget for nævnte Mindesmærke Tanken slet ikke er kommen frem, at det kunde give et Skaar i Festligheden, at Landdagsmand H. P. Hanssen under samme maa sidde under Laas og Lukke, idet han, som bekendt, afsoner en Fængselsstraf, som han lider for vor nationale Sags Skyld, saa er dette, særlig naar man ogsaa tager det nøje Forhold, han stod i til Gustav Johannsen, i Betragtning, mildest talt mærkeligt.«

Denne Udtalelse kan jeg ikke lade staa uimodsagt; thi det blev netop i Mødet om Afsløringen fra flere Sider fremhævet, at det var uheldigt, at H. P. Hanssen ikke kunde være nærværende, da han dog var den, der nærmest burde holde Mindetalen. Der blev imidlertid fra flere Sider fremhævet, at det ikke gik an at lade Mindestenen staa i saa lang Tid uden Afsløring, og de Grunde blev fremført med en Vægt, saa vi alle bøjede os for dem og er som Følge deraf alle ansvarlige for den tagne Beslutning. Jeg har holdt mig tavs over for alle personlige Henvendelser og Angreb i denne Sag; men efter den Form, som P. H. Wiuffs Angreb har faaet over for Offentligheden, finder jeg, at det er nødvendigt at tale.

Da Schmidts og Wiuffs Opfattelse deles af saa grumme mange, og jeg ikke har hos en eneste af de mange, der har henvendt sig til mig i denne Sag, kunnet faa Forstaaelse af den af os tagne Beslutning, saa henstiller jeg til alle mine i Beslutningen medskyldige, at vi bøjer os for Folkeviljen og ændrer vor Beslutning derhen, at Afsløringen først finder Sted i første Halvdel af Juli.

Vi bør alle kunne gaa til denne Festlighed uden Mislyd.
Københoved, den 12. Maj 1906.

J. N. H. Skrumsager.«

Til dette Indlæg bragte »Flensborg Avis« en Tilføjelse om, at allerede et Par Dage, før ovenstaaende Skrivelse blev oplæst for Udvalgets Formand, havde denne dikteret og afgivet den foran gængivne Henvendelse til Udvalgets Medlemmer.

En halv Snes Dage senere udsendtes den sidste Rundskrivelse i Sagen¹¹⁾ fra den syge Jessen, hvori han tilbageviser de direkte og indirekte Angreb, han har været udsat for:

»Til Medlemmerne af Udvalget for Gustav Johannsens Mindesmærke.

Da jeg ved Sygdom til min Beklagelse er forhindret i at være til Stede, har jeg bedt Hr. Grosserer L. Poulsen overtage Hvervet som Formand i min Fraværelse.

Siden jeg uden egen Skyld er udelukket fra at deltage i Forhandlingerne, udbeder jeg mig Medlemmernes Tilladelse til ad denne Vej at give nogle Meddelelser og udtale min Mening.

Eftersom Hr. Skrumsager har ytret Forundring over ikke at være indbudt til Mødet, maa jeg bemærke, at Hr. Skrumsager slet ikke er Medlem af Udvalget. Da dette dannedes, nægtede Hr. Skrumsager at tiltræde det, hvad han begrundede med Frygt for at kunne blive tiltalt for utilladelig Kollekt. Ved sidste Møde var Hr. Skrumsager kun mere tilfældigt til Stede, nemlig som Medlem af Vælgerforeningens Bestyrelse, der med Udvalgets Billigelse deltog i Forhandlingerne.

Med Hensyn til selve det Spørgsmaal, der nu foreligger til Drøftelse, Fastsættelse af Dagen for Afsløringen, tør jeg maaske minde om, at der ved sidste Møde af mig paa pegedes to Muligheder, nemlig enten at foretage Afsløringen straks, d.v.s. saa snart ske kunde, eller at opsætte den til Gustav Johannsens Fødselsdag den 2. Avgust. Af Hensyn til den hidtilværende lange Forhaling, der gjorde yderligere Udsættelse utilraadelig, bestemte Udvalget sig for den snarlige Afsløring, og da det Medlem, der har været saa god at paatage sig alt det praktiske Arbejde, Hr. Grosserer L. Poulsen, paa Spørgsmaal om, naar alt kunde være færdigt, nævnede Pinsetiden, vedtog Udvalget, at Afsløringen skulde finde Sted den 5. Juni. En Udsættelse havde jo desuden kunnet fremkalde nye Vanskeligheder med Kirkegaardskommissionen.

Naar der over for en saa velgrundet og enstemmig Beslutning af rette vedkommende — selve Udvalget tilligemed Vælgerforeningens Bestyrelse — rejses en heftig Agitation, saa er dette saa forkasteligt, at det maatte anses for demoraliserende for Fremtiden at gøre en Beslutning af de ledende Mænd til intet af den Grund. Skulde Agitationen blive stærk nok til at hidføre en næneværdig Splittelse, vilde det værdigste Svar være at lade Afsløringen foregaa i Stilhed.

Noget forandret blev Stillingen, da Hr. Landdagsmand Grosserer J. Nielsen, hvad der først for nylig under min Sygdom er

blevet mig bekendt, ytrede, at han ikke vilde overvære Afsløringen, med mindre ogsaa Hr. Landdagsmand H. P. Hanssen kunde komme med. Jeg sendte straks Hr. Nielsen en i hans og mit Navn affattet Henvendelse til Overstatsadvokaten i Kiel om Orlov for Hr. Hanssen paa Afsløringsdagen, og jeg tilbød, hvis Anmodningen afsloges, at gaa med til en Besværing til den prøjsiske Justitsminister. Hr. Nielsen nægtede at medunderskrive Henvendelsen, der allerede var undertegnet af mig, og sendte mig den tilbage. Derefter kom Hr. Nielsen til mig og begrundede sin Vægning med, at det var uvist, om Hr. Hanssen vilde synes om det. Da Hr. Nielsen ytrede, at han følte sig tilsidesat, fordi jeg ikke havde underrettet ham om Udfaldet af det sidste Udvalgs-møde, vil de Herrer P. Skau-Bukshave og H. Thomsen-Roost maaske have den Godhed at oplyse, at jeg udtrykkelig havde bedt dem om, og at de havde paataget sig paa mine Vegne at give Hr. Nielsen fuld Underretning om Mødet. Det faldt mig ikke ind, at dette kunde anses for utilstrækkeligt.

Det har gjort mig ondt, ved Breve til Hr. Poulsen og mig at faa at vide, at Hr. Gustav Johannsen's Familie mente ikke at være bleven spurgt til Raads om Afsløringsdagen. Baade havde Hr. Poulsen lovet mig som sædvanlig at aftale alt med Familien, og dernæst havde jeg Langfredag selv haft Lejlighed til i en Samtale med Fru Johannsen og Frøken Alex. Johannsen at sætte dem ind i det meste af, hvad der forelaa. Jeg mente, uden at jeg nu tør paa-staa det, hvis det skulde betvivles, at tredje Pinsedag blev nævnt som Afsløringsdag, hvorimod Damerne ikke gjorde nogen Indvending.

Lidt forundret blev jeg ved i et Brev fra Fru Martha Ottosen at møde den Bemærkning, at det synes ellers ikke at have haft Hast med at faa det Mindesmærke rejst. Jeg bliver da nødt til at minde om, at jeg allerede et Aar efter Gustav Johannsens Død i et Bestyrelsesmøde i Vælgerforeningen ikke i løselig Omtale, men i Form af et Forslag, der sattes til Behandling, tilraadede, at der da straks toges fat, men at det strandede paa Modstand fra Gruppen Hanssen-Nielsen-Nissen-Skrumsager, der stærkt gjorde gældende, at en saadan Sag ikke burde sættes i Gang i et Valgjaar. Jeg bærer saaledes ikke Hovedskylden for, at Mindesmærke-Sa-

gen dengang blev udsat. Endnu mindre kan jeg gøre for, at Sagen senere sinkedes ved de tusinde Vanskeligheder, de præjsiske Myndigheder lagde i Vejen, hvorpaa der kun blev gjort Ende bl. a. ved vor paa mit Forslag fremsatte Trusel om at rejse Mindesmærket paa en privat Grund. Der er ført mange Forhandlinger, dels skriftlig, dels mundtlig, med de flensborgske Myndigheder særlig af Hr. L. Poulsen. Ogsaa jeg har været personlig hos Politimesteren, Overborgmesteren (5—6 Gange), Regeringspræsidenten i Slesvig og i Indenrigsministeriet i Berlin (3 Gange). Det er mig ikke muligt at indse, at der fra min Side er forsømt noget vigtigt i dette Anliggende. Derimod føler jeg mig ikke helt uden Lod og Del i, at de mange Hindringer til sidst alle blev ryddede af Vejen, og at der i Fremtiden paa Flensborg Kirkegaard vil staa et Mindesmærke for Gustav Johannsen, saa stolt, som der ikke gives for nogen anden Mand i Sønderjylland.

Dette er mig en tilstrækkelig Tilfredsstillelse, og jeg kan nu for mit Vedkommende meget vel undvære at være til Stede ved Afsløringen, bortset fra, at de Erfaringer, jeg i den sidste Tid har gjort, maa gøre mit Ønske derom mindre levende. I hvert Fald maa jeg bestemt frabede mig, hvis nogen skulde falde derpaa, at Afsløringen udsættes af Hensyn til mig. Tværtimod vil jeg tillade mig at foreslaa, at Afsløringsdagen den 5. Juni fastholdes, at der straks sendes en Mand til Neumünster og derfra til Kiel for med Hr. Hanssen's Minde at faa Overstatsadvokaten til at give den omtalte Orlov. Nægtes det, kan der telegraferes til Hr. Nielsen i Berlin, som uden Tvivl efter en enstemmig Bøn af alle de paagældende vil være villig til at gaa op i det præjsiske Justitsministerium og sætte Sagen igennem. Alt dette kan ske i Løbet af to Dage, og saa er der endda en hel Uge til at gøre alle andre Forberedelser, saa at der kan sikres Afsløringen et godt Forløb, hvorom jeg vil udtale mit bedste Ønske, hvad enten Udvalget følger mit Forslag eller ej.

En Afskrift af denne Udtalelse vil blive tilstillet Hr. Gustav Johannsen's Familie.

f. t. Berlin, St. Hedvigs Hospital,
den 22. Maj 1906.

(sign.) J. Jessen.«

Mindestenen over Gustav Johannsen afsløredes paa hans Fødselsdag, den 2. Avgust 1906. Afsløringstalen holdtes af P. Skau, Bukshave. Jessen var død en halv Snes Dage i Forvejen.

I Steden for det af Arkitekt Nyrop foreslaaede Vers er der bleven sat et andet. Stenen bærer følgende Indskrift:

Slesvigske Landsmænd rejste denne Sten for Gustav Johannsen, født i Gundeby ved Slien den 2. Avgust 1840, død i Flensborg den 25. Oktober 1901, Medlem af den tyske Rigsdag for Flensborg-Aabenraa Valgkreds 1881—1884, for Haderslev-Sønderborg Valgkreds 1886—1901, Medlem af den prøjsiske Landdag 1888—1901.

Kæmp for alt, hvad du har kært,
dø, om det saa gælder.
Da er Livet ej saa svært,
Døden ikke heller.

Ved Afsløringen var der sammen med Familien samlet c. 150 Personer dels fra Flensborg, dels fra forskellige Egne af Nordslesvig. Foruden Landdagsmændene H. P. Hanssen og Julius Nielsen deltog Bestyrelsesmedlemmer fra de store nationale Foreninger.

P. Skau nævnte kort, at det havde været Meningen at holde en større Festlighed. Men da der var Sorg i Landet, idet Gustav Johannsens Efterfølger var kaldet bort, havde man bestemt sig til at lade Afsløringen foregaa i Stilhed. Grosserer L. Poulsen meddelte, at der vilde blive hensat et Fond til Gravens og Mindesmærkets Vedligeholdelse.

Efter Højtideligheden gik de fleste ned til Redaktør Jessens Grav. Der blev lagt Kranse paa den, og man dvælede en kort Stund ved Graven.

DØD OG EFTERMÆLE

De sidste Maaneder, Redaktør Jessen levede, tog haardt paa de faa Kræfter, han efter gentagne smertefulde Anfald havde tilbage.

Paa Sygehuset i Berlin, hvis Overlæge var Specialist i Mavesygdomme, havde man ikke kunnet fastslaa, om der forelaa Tarmkatarh eller Galdesten, og den Operation, Jessen meget ønskede for at faa en Afgørelse, kunde derfor ikke foretages. I første Halvdel af Juni skrev han hjem, at naar han ikke laa i Sengen, frøs han:

»Foreløbig er der næppe noget at stille op. Altså kommer jeg nok en måneds tid hjem.«

Men ogsaa hjemme, naar han syslede med sine Roser paa Landstedet i Kollund, led Jessen af Kuldegysninger selv i stærk Sommervarme. Og da der stadig ikke var Bedring af spore, blev det tilraadet ham at prøve et Ophold ved Badestedet Rønneby i Blekinge. Her havde han nye Anfald, og Overlægen, Dr. Sjøquist, fastslog, at der uden Tvivl var Tale om Galdesten, i hvert Fald en stærkt fremskreden Lidelse i Galdegangen, samt henstillede, at Jessen lod sig underkaste en Operation snarest. Jessen rejste til København, hvor han lod sig undersøge af Professor Knud Faber, hvis Diagnose var den samme. En Udsættelse af den nødvendige Operation, omend kun i en Uges Tid, kunde blive farlig. Jessen lod sig derefter indlægge paa Professor Røvsings Klinik til den Operation, der nu var bleven uundgaaelig.

Den 6. Juli 1906 skrev Jessen, før han blev indlagt, sit sidste Brev til Redaktionen ved »Flensborg Avis«, stilet til E. Christiansen¹⁾, hvori han aarvaagen, som han stadig var over for alt om-

kring sig, bemærkede, at der, Fredericia-Dagen, flere Steder var hejst Flag i Københavns Gader. Han anmodede en af Medarbejderne om at sende Meddelelse om Sygdommens Forløb til flere navngivne Medlemmer af den tyske Rigsdag, der havde ønsket at blive holdt underrettet, og desuden til Frk. Hollensen fra Broagerland, senere Læge i Flensborg og Graasten, samt Student Andersen, senere Landsretssagfører, Advokat Johs. Andersen, Haderslev. Sine unge danske Venner fra Berlin glemte han heller ikke nu. »Mine Slægtninge blive vist underrettet af min Hustru.«

Der var ogsaa Trykfejl fra de sidste Numre af Bladet at gøre opmærksom paa:

»Når jeg, syg som jeg er, kun ved at åbne bladet og løseligt kigge på noget af indholdet, straks finder hele rækker, så burde redaktionen ogsaa kunne det. Se til de tyske blade (dog ikke Hamb. Nachr. og Freis. Ztg.).«

Hvorefter Jessen, roligt seende Døden i Øjnene, beskikker sit Hus for det Tilfælde, at han ikke skulde vende tilbage:

»Skulde operationen gå galt (De veed nok, man siger, der stadig holder en rustvogn uden for Røvsings dør), så skulde der desuden skrives til den tyske rigsdagsformand (excellence), rigsdagsbureauet, nogle af polakkerne, Bebel, Singer, Vollmar, Mattsen, Spahn, Müller-Sagan, Gerlach og et par andre, De kunde tænke Dem.

Hr. Christiansen kender jo mine ønsker og står mig inde for, at tiden for jordfæstelsen ikke bekendtgøres, men at der i kundgørelsen står: »Efter den afdødes ønske foregår jordfæstelsen i stilhed. Kranse frabedes.« — Fremdeles må der sørges for, at der ikke kommer en subscriptionssten på graven, men kun en af familien besørget kampesten, *ingen* sort rand om bladet, kun en artikel på halvanden spalte.«

I Artiklen, hedder det videre, kan der godt staa noget om de stedfundne Forhandlinger vedrørende Optantsagen, men »på passende diskret måde«.

»Det hele må dog være tørt og ædrueligt uden noget som helst tilløb til anerkendelse eller sligt. — Til graven helst kun de tre nærmeste. Skulde nogen af redaktionen ønske at være til stede,

vil jeg fraråde det, da man så med større føje kan sige til trykkeripersonalet, at der kommer ikke andre end familien.

Vil De takke grosserer J. C. Paulsen for hans elskværdige brev til mig om lejemålet ved borgerforeningen. Ikke glemme det.

Til grosserer L. Poulsen beder jeg sige, at da jeg ikke tør opsætte operationen, fordi det vilde være livsfarligt, så kan jeg ikke komme til stede den 2. Avgust. Men jeg vil i høj grad anbefale, at afsløringsfesten [Mindesmærket for Gustav Johannsen] afholdes alligevel og anmoder ham om at skrive herom til komitémedlemmerne . . .«

De af Redaktionens Medlemmer saa velkendte smaaironiske Bemærkninger savnes heller ikke i Brevet:

»Både Sjøquist og Faber mener bestemt, at jeg slet ikke har haft tarmkatarh; galdelidelsen har været i mange år. Hvad der har vildledt de tidligere læger, er vel det, at jeg ikke har klaget nok over store smerter. For hr. Christiansen [der sammen med sin Hustru havde været i Berlin i Maj] var min utålmodighed dog stor nok, så han i Berlin ytrede, han egnede sig ikke til at omgås med syge. Han og hr. Svensson burde vel i grunden have haft skrappere hustruer for ikke i en ung alder at blive til vanskelige gammelagtige herrer. Til hr. Svensson bemærkes, at historiske foredrag kan afholdes uden nogen som helst politianmeldelse. Kun ved direkte hentydninger til nutiden kan de stemples som politiske, i hvilket tilfælde anmeldelse er fornøden.«

Jessen nævner til sidst, at der var meget, han kunde have Lyst til at tage fat paa:

»Drøftelsen om sprog, frimenigheder osv. har været dragende, men de vigtigste argumenter har man glemt (t. e. ingen af de tysk-sindede præster taler dansk som sit modersmål eller så godt som tysk — og i danske sogne, hvor de ikke behøver at *prædike*, gør de sig ikke engang den ulejlighed at lære dansk for tilfulde at forstå deres menighed!). Det kribler mig i fingrene; der var en mængde at skrive om akademikere (på dansk nu et forældet udtryk, næsten et forældet begreb), frimenigheder (hvis kirker ingenlunde er smækfulde), grundtvigianere (Frihed for Loke så vel som for Thor — men Thor skal helst holde sin mund), om fejgheden ved at tale tysk i utide, om de tysk uddannedes mangel på

kendskab til dansk åndsliv og mangel på færdighed i dansk sprog osv. Men jeg er for træt.

Det er dog løjerligt at tænke sig, at dette brev muligvis kunde blive det sidste fra

Deres forbundne

Mange gode hilsner!«

J. Jessen.

Det blev det sidste. Som han havde taget imod de mange Slag, der i Aarenes Løb var rettet imod ham, saaledes saa han ogsaa oprejst sit Livs Afslutning i Møde. Den 11. Juli blev han opereret, Natten til den 22. Juli døde han. Professor Rovsing, der nok har næret Mistanke, fik Tilladelse til at obducere Liget, og det viste sig da, at Jessen havde fremskreden Kræft i Spiserøret. Rovsing sagde senere, at Jessens Død nu trods den vellykkede Operation for saa vidt var en Lykke, som den afdøde derved forskaanedes for kvalfulde Lidelser, som ingen kunde have hjulpet ham imod.

Redaktør Jessens Død vakte Sorg og Bestyrtelse trindt omkring, ikke mindst i hans snævre Hjemstavn.

Man var saa vant til, at han holdt Vagten der, hvor det var mest tiltrængt, at han tog den haardeste Tørn, naar Presset sydfra truede med at rende dansk Forsvar overende. Nu forstod man pludselig Sandheden og Alvoren i Valdemar Rørdams storladne Minde-digt:

Der er styrtet en Eg i den stormslagne Lund,
der er Vej, hvor den vældige stod.

Der udtaltes Mindeord om ham paa den danske Rigsdag, som var samlet en kort Tid i Anledning af islandske Altingsmænds Besøg, baade i Folketing og Landsting. Ordene var faa og stilfærdige, de udenrigspolitiske Forhold tillod ikke andet. Men de blev sagt, og det var dermed tilkendegivet, at Danmark havde mistet en af sine store. Hele den danske Presse fulgte efter, et lille Strøgblad, redigeret af Forfatteren Johs. V. Jensen, der bragte nogle raa Bemærkninger, undtaget. Og ogsaa tyske Blade anerkendte med principielle Forbehold hans Kampmod, hans Karakterfasthed og hans Hengivelse for den Sag, han havde viet al sin Evne og Offervilje.

Redaktør Jørgen

Mæl: Vokningebolk.

Der er skrevet en Eg i den stormslagne Fines,
der er Vj, hvor den kaldes i Lod.
Der er kant, der er lyst, og vi stanser en Thane
med et Tæk ved den grønne Rod.

Det var Kjødinge = Fald. Høj i Lod var kun højt
og forhøjet Lod en Tid i alle Hvil!
Tan en Thälvise sprang denne Kjødinge Kjøft
under Tæg af den søsunde Pil.

Ved en Graendes Op kan man tilage med Grad
over Gjæring, som aldrig blev gæst.
Ved den Dælfældes Op skal man spørge med Lød,
følge ved med til Opdovrigts Post.

Kar die sket kan Plø? eller flygtet kan Trods?
Kan var Mand, og han kendte sig Mæl.
Denne Trods var ved Tvang: „der er træmpet
på os!“
Der skal Plø til at skide ved Thäl.

der er klager Mænd, som har søgt på Klav

Klav foragted et 'valkende Klav'.

Klav var skabt som et Tord og gule skaber
med et faste Rettevise/ved = Røbe. ^{fra}

Om det by'lye, dette Røbe? Det blev lyft i hans Folk,
det blev lyft i de Magtens Kal.

Det var dansk. Det blev lyft. Klav var Røbevand og ^{Folk}
for de Kampene. Det var hans Kald.

Om hans Tole var rødt som af blauskredentine,
den var salt som af blauske 7ø,
den var dansk som Klav var, dette forbræve
Tord,
dette by'lye, som i wætte af.

Der er skrevet i Eg. Det var Stormen tilpas.

Nu der spides ti ny, hvor den stod.

Om den røsteke gear til at klyde som Plod.
Hvad kan Stormen? Kun skyde den Rød.

Valdemar Røbe

Bea klyde den dag Røbe/lye Jern som bever foragted.

Nogle faa Uddrag vil vise Arten og Omfanget af de Udtalelser, der lød ved Jessens Baare.

H. P. Hanssen i en Nekrolog i »Hejmdal«:

»Tænker vi tilbage, vilde vi være uærlige, naar vi ikke vedgik, at der har staaet meget i »Flensborg Avis«, som vi ikke billiger. Men her, hvor en utrættelig arbejdende og kæmpende Mands Livsgerning er afsluttet, skal der ikke dvæles ved Enkeltheder. Her bør denne Livsgerning ses under et samlet Synspunkt. Og gør vi det, saa maa vi sige: »Flensborg Avis's« Udvikling under Jessens Ledelse er en national Bedrift, en af de største, der er øvet i Sønderjylland.

Alt i alt var han utvivlsomt i rig Udvikling som Parlamentariker. Hans Gerning som Rigsdagsmand har imidlertid været saa kortvarig, at den helt overskygges af hans journalistiske Virksomhed. Det er som »Redaktør Jessen«, han især vil mindes i Nord-slesvig.

Jessens Livstraad er tidlig brustet. Han blev kun 52 Aar gammel. Hans Liv har været rigt paa Kamp og Møje, rigt paa Lidelser. Men Kampen har ikke bøjet hans Mod, og Lidelserne har aldrig kuert hans Vilje. Paa faa nulevende passer Karl den Tolvtes Eftermæle bedre: Han kunde ikke vige, blot falde kunde han.«

Af Franz v. Jessens Artikel i »Nationaltidende«:

»Han var en Grænsebo.

Stejl som en af hine Klitter, der rejser Værn mod det forslugne Hav. Barsk som den derude, hvis Sanser fra de unge Aar er vant til at vaage mod Faren . . .

Han faldt længe før sin Tid. Endnu ejede han Skatte af aandelige Værdier, hvoraf han rundhaandet havde kunnet dele ud, som det var hans Skik og Lyst. Kun Legemet var skrøbeligt. Denne Mand, der brugte Friheden saa vel, fik Banesaar i prøjsiske Fængsler. Kampen, der aldrig bøjede hans Sind, slog ham dog til Jorden. Han vidste selv, at han ikke kunde leve. Men først da hans Haand var bleven saa svag, at den ikke kunde løfte Vaaben, lod han sig bære bort fra Valpladsen for at dø i Danmark.«

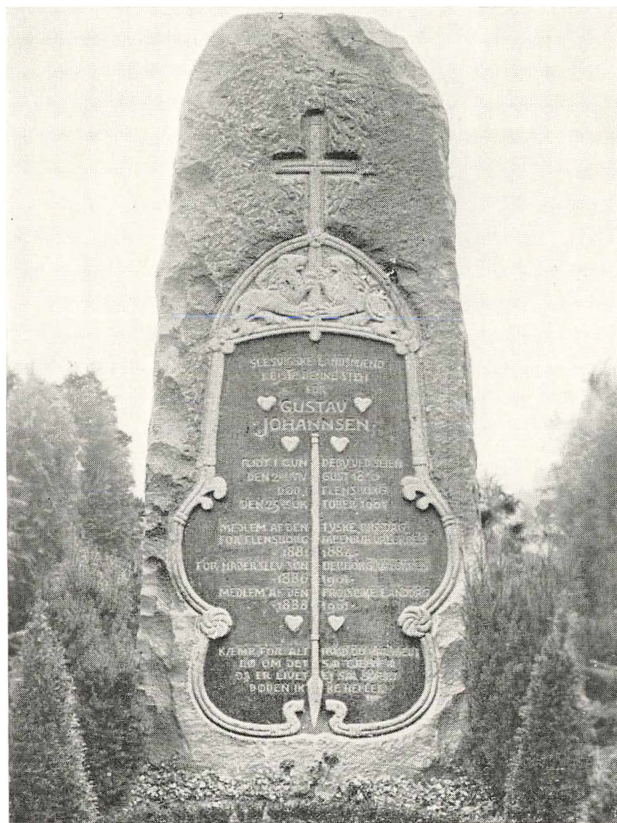
Forfatteren Herman Bang, født i en alsisk Præstegaard mellem de slesvigske Krige, skrev næsten fremsynet i »København«:

»Jessen er død. Hver en dansktalende takker ham for hans Liv

Herman Vedels Maleri af Jessen fra 1922
(Frederiksborg-Museet)

Gustav Johannsens og J. Jessens Gravstene

og hans Strid. Og hver en Dansk ønsker af alt sit Sind, at han, idet han døde, maa have troet: Jeg kæmpede i de mørke Aar. Jeg dør ved Daggry. Maatte hans glødende Hjerter være bristet i det Haab. Og maatte Haabet ikke gøres til Skamme for os, der endnu lever.

Den Dag, det virkeliggøres, skulde Jessen fra Flensborg jo ikke opleve. Men vi andre vil, i Maalets naaede Stund, bøje os for hans Minde, i Tak.«

Det radikale »Politiken«, der i meget havde været Jessens Modpart:

»Flensborg Avis blev under hans Ledelse i mange Henseender et mønsterværdigt Organ, skrevet i et klart og smidigt Dansk, klart i sin Plan, hvast i sin politiske Kampform. Det bares fra først til sidst af en ledende Tanke, det fulgte med vagtsom Opmærksomhed alt, hvad der foregik rundt i Verden, og som kunde bringes ind under dets Synsmaader og tjene til at belyse de Spørgsmaal, der for Bladet var de betydningsfuldeste, eller rettere de eneste betydningsfulde. Selve Jessens ledende Artikler læste man aldrig uden Udbytte, hvad enten man samstemmede dermed eller ikke. De var Udtryk for en grundig Viden om de Emner, han behandlede, og en frygtløs, overbevisningsstærk Vilje; de var ofte smedede i en ypperlig Form. Man kunde ved at læse ham mindes baade Ploug i hans bedste Ungdomsperiode og Hørup.«

Redaktør Hans Jensen, »Sorø Amtstidende«, Slagelse:

»Al Respekt for den mundtlige Agitation. Sandheden tro maa det vistnok erkendes, at uden sin dygtige Presse havde Danskheden umuligt naaet at holde Stillingen og i visse Maader gaa fremad under det 42-aarige Fremmedherredømme; thi 42 Aar er længe, og der hører meget til, at Folk ikke trættes, sløves eller endog bliver Overløbere i saa lang en stille Krig. Sønderjyderne er ganske vist af det *bedste* danske Stof; men alligevel: De staar i Gæld til deres Presse, som jo da ogsaa helt og holdent ledes af Sønderjyder.«

Højskoleforstander Jannik Lindbæk, Ubberup Folkehøjskole, i »Kalundborg Dagblad«:

»Ogsaa for den nationale Kulturkamp har Jessens Virksomhed været af afgørende Betydning. Han var en Modersmaalets Rid-

der. Hans Blad var — i alt Fald siden Hørups Død — det mest personligt prægede og ypperst redigerede danske Blad; i mandig, værdig Holdning har det altid været et Hoved højere end de fleste andre Blade, selv naar det slog haardt, ja, selv naar det saa fejl. Hvad har det ikke haft at sige for den opvoksende Ungdom i de danske Hjem dernede, at i »Flensborg Avis« mødte den daglig det reneste Dansk i mere end een Betydning.«

Af en Artikel i »Fyns Tidende«:

»De Bjerger af Hindringer, som rejser sig, søgte han ikke at indhulle i Taage. Men indtil Døden nu lukkede hans tungsindige, kloge Øjne, var de stedse aarvaagent spejdende efter Muligheder for Veje til det »forjættede Land«.«

»Kolding Folkeblad«, der aabenbart ogsaa har kendt noget til hans Rigsdagsvirksomhed:

»Jessen var en fremragende Redaktør og en dygtig Administrator. Men han var fremfor alt en udmærket Journalist. Faa skrev et bedre Dansk end han, faa var saa skarpe og dog saa rolige i Polemikken som han. Han var begejstret og dog ædruelig, højtdannet og dog jævn. Han skjulte aldrig Stillingens Vanskelighed for sine Læsere, men holdt dog altid Modet oppe hos dem. Han var den ideelle Redaktør af et Blad som »Flensborg Avis«.

Den Klogskab, den knappe Fynd, den rolige, faste Logik, hans Rigsdagstaler rummede, var beundringsværdig. Han havde da ogsaa i høj Grad Rigsdagens Øre og beundredes af alle dens Medlemmer lige fra Bebel til Bülow.«

»Aarhus Stiftstidende« fremhævede, at Jessen førte Krigen ind i Fjendens Lejr:

»Men Opportunist blev han aldrig. Paa Akkord gik han ikke. Han var vel for meget Alvorsmand dertil. For ham var fra hans første Færd til hans sidste Stund alle Sider af Døgnets trælsomme Arbejde Politik og intet andet. Han kendte kun denne store Livsopgave: Alt det bedste, der var hans Eje, skulde gives hen for at føre Danmarkens Sag frem til Sejr, der — omend fjern — dog *maatte* vindes engang.«

Fra tysk Side kan fremdrages de afsluttende Linjer af en Artikel i det frisisinde »Kieler Zeitung«:

»Jessen var sikkert en af de mest forbitrede Modstandere af Tyskheden i Nordlesvig; han kæmpede for en tabt Sag, men stadig med ukuet Mod, med en Hengivelse og med en Lidenskab, hvis Lige man sjælden finder hos en Journalist. Vi har kæmpet mangen Dyst med ham, men vi har aldrig kunnet frakende den tapre Modstander vor Agtelse. Han havde tilegnet sig en rig Viden, i Danmarks og i Slesvig-Holstens Historie var han velbevandret, men han saa alt gennem den gamle Ejerdanskheds Briller, og i Slesvig-Holstenerne, der lagde Grunden til den [tyske] nationale Samling, saa han ikke andet end menederske Insurgenter, der havde brudt Troskabseden til deres Konge. Disse snævre Forestillinger kunde han ikke komme ud af, men netop i denne Ensidighed laa hans Styrke. Jessen hørte til de Mænd, om hvem Karl Schurz taler i sine Erindringer, som hvert Øjeblik er rede til at lade sig slaa ihjel for deres Overbevisning. Den Slags Mænd holder vi i Ære, selv om de er vore Modstandere.«

Det langt til Højre staaende »Hamburgischer Correspondent«, efter at have gengivet et Brev fra en tysk nordlesvigsk Medarbejder:

»Ogsaa vi haaber, at denne uforsonlige Agitators Død vil være gavnlig for Freden i Nordlesvig. Den prøjsiske Regering, som mangen Gang selv lavede sin egen Svøbe, var ikke helt uden Skyld i Jessens uvenlige Udvikling. Det maatte virke forbitrende, at man først som Følge af den manglende tyske Eksamen nægtede ham Lærervirksomheden, men dernæst, da han efter helt kort Tid havde taget den Eksamen, først rigtig afviste ham paa Grund af hans politiske Sindelag. Derved har man rigtignok ikke gjort ham til en fanatisk Dansker — det var han allerede —, men derimod til Publicist og tilmed til en Publicist, af hvem Prøjsen og Riget skulde opleve liden Glæde.«

Ogsaa den berlinske, svenske og norske Presse bragte Udtalelser om Jessen og hans Livsværk. Af Breve til Fru Jessen fra Kolleger i den tyske Rigsdag, mest frisindede, som han havde staaet nær, skal gengives enkelte Uddrag.

Sanitetsraad Dr. Mugdan, Berlin (Det frisindede Folkeparti):

»Jeg har ikke alene i vor fælles parlamentariske Virksomhed lært at skatte Deres Ægtefælle meget højt. Men jeg kom paa

Grund af hans Karakter og hans Elskværdighed meget hurtigt til at staa i venskabeligt Forhold til ham, og som mig gik det vist alle, der kom i nærmere Berøring med ham. Mindet om den afdøde vil være mig uforglemmeligt.«

Professor Eickhoff, Remscheid (Det frisindede Folkeparti):

»De veed, at jeg personlig stod den afdøde nær. Men jeg tør ved hans Grav endnu en Gang give Dem den Forsikring, at jeg trods Forskelligheden i de nationale Anskuelser var knyttet til ham med oprigtigt, ægte Venskab og i ham har set en elskværdig og klog Mand gaa bort, hvis Minde ikke skal udlettes i mit Hjerte . . . Saa skilles jeg fra den alt for tidligt hedengangne Ven med en Følelse af hjertelig Taknemmelighed for, hvad han har været for mig her i Livet.«

Købmand Blell, Brandenburg, Formand for det lokale Handelskammer (Det frisindede Folkeparti):

»Hans Elskværdighed, hans Hjertensgodhed og hans Oprigtighed har gjort ham kær og skattet for mig og min Hustru, og vi søger begge oprigtig over hans alt for tidlige Bortgang.«

Sagfører Storz, Heidenheim i Württemberg (Det sydtyske Folkeparti):

»Med dyb Smerte fyldes jeg og min Hustru ved Efterretningen om Deres Mands Bortgang, om hvem jeg tør sige, at ingen af mine Rigsdagskolleger tiltalte mig mere og syntes mig at fortjene mere Agtelse end han. En Mand med saa blød Følelse og saa ærlig en Overbevisning maa forekomme selv dem paaskønnelsesværdig, der ikke fuldstændig deler hans Anskuelser.«

Da Redaktør Jessens Død Søndag den 22. Juli hen paa Formiddagen blev kendt i København, højstes Flaget paa Studenterforeningens Bygning straks paa halv Stang. Flere Rigsdagsmænd, der skulde have deltaget i en Middag for de islandske Altingsmænd, sendte Afbud, blandt dem Landstingsmændene Professor Henning Matzen, Grosserer Holger Petersen og Godsejer, Ingeniør Villars Lunn samt Folketingsmand Dr. phil. H. L. Møller.

Skønt Familien efter Jessens Ønske havde fastholdt, at Jordefærden burde foregaa i Stilhed, var der, da Ligvognen den 25. Juli Eftermiddag kørte ud fra Røvsings Klinik, samlet en Snes Mænd, der havde følt sig knyttet til den afdøde, og som fulgte

Vognen til Hovedbanegaarden. Da Toget nærmede sig, gik paa »Tivoli«, »National«, Cirkus og andre Steder Flagene, der var hejst i Anledning af Isteddagen, paa halv Stang. Foran Hovedbanegaarden vajede hele Eftermiddagen Flaget ligeledes paa Halv. Da Kisten var sat ind i Midterrummet af den Salonvogn, De danske Statsbaner havde stillet til Raadighed, udtalte Folketingsmand Dr. H. L. Møller fra Vogntrinet nogle hjertelige Afskedsord, der af de tilstedeværende paahørtes i dyb Tavshed.

Ved Vognen var anbragt en Sølvkrans paa Fløjlspudef, bestaaende af en Egegren og en Bøgegren, holdt sammen af et Sølvbaand med Indskriften: »J. Jessens Minde i Ærefrygt og Taknemmelighed fra danske Venner.«

Klokken 7,50 Aften afgang Vognen med Eksprestoget til Flensborg. Den afdødes Familie, der i et Par Dage havde taget Ophold i Nordsjælland, steg ind i Vognen i Roskilde. Ved denne og de følgende Stationer blev der bragt Kranse og Blomster hen til den i Forvejen rigt smykkede Kiste.

Redaktør Tage Jessen har mange Aar efter²⁾ fortalt om Jessens sidste Rejse:

»I Begyndelsen af Sommerferien (Juli) 1906 rejste vi til København, hvor Far havde ladet sig indlægge paa Professor Rovsings Klinik. Jeg husker Far liggende i Sengen og spøge med os Børn. Det er mit sidste Indtryk. I øvrigt legede jeg nede i Hospitalshaven, hvorfra jeg mindes en overdækket Bro over til Operationsstuen. Operationen forløb udmærket. Min Søster og jeg rejste ud til Herregaarden »Aggersvold« ved Jyderup, hvor mine Mostre havde lejet en Række Værelser i en Udlænge, der stødte op til en vældig Gaardsplads. Aggersvold ejedes dengang af den kendte Patriot og Ven af Far, Landstingsmand Villars Lunn, der var gift med en Datter af Junggreen.

Søndag den 22. Juli var en varm Sommer-Formiddag. Jeg legede med nogle andre Børn og var ked af at blive afbrudt og hentet ind til vore Mostre. Den ene af dem sagde: »Din Far er død.« Jeg brast i Graad, for selv om jeg kun var 7—8 Aar, vidste jeg, at Far var »i Himlen«, og at jeg ikke skulde se ham mere.

Statsbanerne stillede deres Ligvogn til Raadighed. Før Afrejsen fra København holdt en af Fars Venner, Folketingsmand Dr. phil.

H. L. Møller en Tale. Inde i Midten af Vognen, i et Slags Kapel, stod Fars Kiste. Jeg husker tydeligt, at jeg med særlig Forkærlighed opholdt mig inde ved Kisten. Det var ikke Spor af uhyggeligt. Jeg vilde gerne være saa nær ved Far som muligt, inden Kisten skulde forsvinde ned i Jorden. I hver Ende var der en førsteklasses Kupé. Vi rejste hjem om Natten. Avisens Redaktionssekretær og nuværende Chefredaktør E. Christiansen, der var taget over til København, og som var os en trofast Støtte, fulgte med hjem. En venlig dansk Konduktør ledsagede os til Flensborgs Banegaard.

Uden for Stationen holdt to Vogne, som gode danske Mænd i Flensborg, der var Far meget hengivne, havde stillet til vor Raadighed. Den ene var Grosserer Lorens Poulsen (død i Sommeren 1919). Den anden — Grosserer J. C. Paulsen — har efter Fars Død været Avisen en god økonomisk Raadgiver og er nu Formand for Aktieselskabets Tilsynsraad.

Dagen efter foregik Begravelsen, efter Fars Ønske i dybeste Stilhed. Til Stede var Mor, Fars Søskende og vi to Børn.«

At de Danske i Flensborg sørgede, huskes endnu af de ældre. Men heller ikke i tyske Kredse forholdt man sig ligegyldigt over for Jessens Bortgang. Da en ung dansk Mand, der havde Ansættelse hos den tysksindede Storkøbmand C. F. Voigt sen., Søndag den 22. Juli Formiddag kom ind til sin Chef med den

---

Løbesejdel til „Flensborg Avis.“

Søndag den 22. Juli 1906.

Redaktør Jessen er i Nat afskåret ved Døden i København.

af »Flensborg Avis« udsendte Løbeseddel, lænede denne sig tilbage i sin Stol og sagde, efter at have læst Meddelelsen: Saa er han altsaa død. Jeg har sat den Mand meget højt, selv om jeg jo ikke altid kunde være enig med ham.

Torsdag den 26. Juli Morgen blev Kisten fra Banegaarden i Flensborg kørt til Kapellet paa den nye Kirkegaard, og den 27. Juli fandt Begravelsen Sted. Den knudrede Kampesten paa hans Grav bærer foruden Navn og Data Indskriften: »Tro til Døden.«

Den 28. Juli meddelte Fru M. Jessen i Spidsen af »Flensborg Avis«, at hun havde overtaget Udgivelsen, og E. Christiansen, der nu var Bladets Redaktør, skrev i en tilsluttende Tilkendegivelse:

»Idet nu den hedengangnes Hustru overtager Udgivelsen, støttet af hans gamle Medarbejdere, skal der siges, at vi er enige om dette: Vi vil gaa den Vej, han har vist os, vi vil kæmpe, som han ønskede Kampen ført, og vi vil holde vort Skjold rent. Vi vil ikke gaa paa Akkord med Uretten i nogen Form, og saa sandt vi holder den afdødes Navn i Ære, vil vi sømme det Flag, han forsvarede, til Masten og styre hans Kurs i Fremtiden.«

Paa bageste Side af Bladet ses, at som ansvarhavende for de forskellige Dele af Bladet er opført i Rækkefølge P. Simonsen, E. Christiansen, A. Svensson og L. P. Christensen, for Kundgørelser J. Vrang.

Om Mødet med Jessens Kiste, da den blev ført til Kapellet, skrev en af hans unge Medarbejdere Aaret efter i »Dybbøl-Posten« en Artikel »Da han døde —«, hvoraf disse Linjer³):

»Budskabet om, at han var død, naaede os Søndag Morgen. Faa Dage senere skulde han stedes til Hvile paa Flensborg nye Kirkegaard.

Det blev Dage fulde af underlig Forventning, fulde af Lytten efter, om det rullende Tog snart nærmede sig. Vi syntes, man maatte kunne høre det over hele Landet, naar Jernskinnerne sang under hans Ligvogn.

Og saa kom han.

Jeg husker endnu den dejlige friske Sommermorgen. Der var faldet Dug, og Solen lyste i Draaberne paa Træer og Buske i

Byens Park. Stedet var lidet befærdet, der var højtideligt stille rundt omkring.

Han havde ønsket, at kun hans nærmeste Familie skulde følge ham til Graven. Det Ønske vilde vi holde i Ære, selv om det faldt os nok saa tungt. Saa stod vi da ved Indgangen til Parken, halvt skjult fra Gaden, bag et bladrigt Hegn og ventede.

Vi stod længe. Vi saa, at en sortklædt Skikkelse gik ind bag en Laage paa den modsatte Side af Gaden og — halvvejs dækket af nogle Slyngplanter over et Jerngitter — ventede ligesom vi.

Saa kom Vognen. Tungt og langsomt nærmede den sig. Vi skimtede, mens vore Øjne fyldtes af Taarer, de sorte Duske paa Hestenes Hoveder, de sorte Dækkener, Kusken. Og Hjertet hamrede i Brystet paa os. Gensynet drog og lammede paa samme Tid. Kisten gled forbi, gul og mildt lysende i Morgensolen. Under et Væld af Kranse med røde og hvide Blomster og røde og hvide Baand. Den drog saa fredeligt sin Vej. Der var ikke noget bittert ved den eller noget anklagende. Og alligevel, idet den fjernede sig, efterlod den en dyb og stikkende Smerte. Nu først forstod vi, at det var uigenkaldeligt forbi.«

Saa var hans Høvdinge-Færd da endt. Redaktør Jessen havde altid været den forreste Linjes Mand, og hvad det kostede af Saar og Skrammer, bar han uden at klage. Hans Maal i Hverdagens Arbejde var at vende Strømmen. Han naaede meget af, hvad han vilde. Andre høstede mangefold efter hans Død, hvor han havde saaet.

Den nordslesvigske Vælgerforenings Bestyrelse og Tilsynsraad vedtog efter Jessens Død en Opfordring til den sønderjyske Befolkning om at yde Bidrag til et Legat, der skulde bære den afdødes Navn. I en fortrolig Henvendelse fra 14 ledende Mænd inden for det sønderjyske Arbejde i Kongeriget, hvor alle Retninger var repræsenteret, og tiltraadt af 263 kendte Personer fra København og Frederiksberg, 86 fra Øerne samt 56 fra Jylland, opfordredes ligeledes til at yde Bidrag.

EFTER JESSEN

H. P. Hanssen fandt de rigtige Ord, naar han i sin Nekrolog over Jessen betegnede »Flensborg Avis's« Udvikling under Jessens Ledelse som en national Bedrift, en af de største, der er øvet i Sønderjylland.

Da Jessen døde, var »Flensborg Avis's« Abonnental naet op omkring de 9000, i November 1906 var Tallet 9250. Det lyder ikke af meget i vore Dage. Men naar vi veed, at »Berlingske Tidende«, Morgenudgaven, der nu er Landets største Dagblad, ved Aarhundredskiftet kun havde et Holdertal paa 15.000, at »Jyllands-Posten«, der nu er et stort Landsdelsblad, paa samme Tid havde et Oplag paa 3000, mens »Aarhus Stiftstidende«, der nu behersker sin By, først i 1920 var naet op paa 8000 Abonnenter, saa forstaar man bedre, hvilken Stordaad det var, Jessen øvede. »Berlingske Tidende« havde Danmarks Hovedstad som Basis for sin Udbredelse, »Jyllands-Posten« og »Aarhus Stiftstidende« udkom i den ingenlunde uanselige jyske Hovedstad. Jessen arbejdede »Flensborg Avis« op til det, den blev, paa den yderste Rand af dansk Sprogomraade.

Man har undertiden ment, at organisatorisk Talent var Jessen nægtet. Og saa er Sandheden den, at næst efter Etatsraad C. Ferslew, København, og Venstreføreren C. Berg er Jessen, det haardt beskaarne Virkefelt taget i Betragtning, den betydeligste Organisator inden for dansk Presse, vi kan opvise.

Og hvilken national Landvinding var det ikke, Jessen lagde Haand til, efterhaanden som »Flensborg Avis« udvidede sig. Nogle Abonnental, fra Broager i Øst over den saakaldte truede stærkt hjemmetyske Firkant til Tønder og nordlige Opland i

Vest, vil give en Forestilling om, hvad der var naaet fra 1882, da Jessen tiltraadte som Bladets Redaktør, og til 1906, da hans Ger­ning var endt, og andre maatte føre Bladet videre efter ham.

Et enkelt Tal fra Tønder, synes ikke at svare til en tidligere Opgørelse¹). Maaske der i Mellemtiden i Tønder By er bleven indført privat Ombæring, saa Tallet er større.

	1882	1894	1906
Broagerland	50	239	403
Graasten	47	107	269
Tinglev	10	60	174
Bylderup Bov	8	47	107
Jejsing Hostrup	3	25	57
Ravsted	10	24	78
Tønder By og Landsogn	15	88	182
Møgeltønder og Visby	43	157	245
Højer	20	120	189
Bredebro	29	95	156
Løgumkloster med Landdistrikt	14	105	185
Ballum	20	65	104
Skærbæk		102	215

Til de sydligste truede Egne gik der i 1906 bl. andet til Ladelund 41 Eksemplarer, Medelby 51 og Valsbøl 49. De fleste af disse sendtes til Frilæsere. Men det var, skrev »Flensborg Avis« efter Jessens Død, ogsaa saa godt som det eneste Pust af Dansk­hed og af det danske Modersmaal, der naaede ned til den egentlige Sproggrænse.

Naar Udviklingen havde taget saa stærk Fart, fortsatte Bladet, var det ikke mindst Redaktør Jessens Fortjeneste. Ved at oprette de mindre Udgaver af »Flensborg Avis«, der ikke gav synderligt Overskud, men bød alle Smaakaarsfolk billig Adgang til dansk Læsning, fik han mange Hundrede af danske Hjem i Tale, der før saa godt som havde været stængede ude fra alt dansk Aands­liv. Det viste sig paa slaaende Maade, at disse mindre Udgaver opdyrkede helt ny Jord. Hovedudgaven fortsatte sin jævne Frem­gang, medens de mindre Udgaver snart i flere Postdistrikter havde lige saa mange Holdere som den store.

At man fra tysk Side var helt paa det rene med den danske Paa-
 virkning, der herigennem gjorde sig gældende Dag for Dag Aaret
 rundt, fremgaar af, at »Flensborg Avis« engang gennem Post-
 væsnet pludselig modtog en Liste over en halv Snes Frilæsere i et
 enkelt Postdistrikt syd for Flensborg—Tønder-Linjen, der, ganske
 givet som Følge af tysk Underhaandsarbejde, ikke ønskede Bla-
 det mere. Det var nu engang den Fremgangsmaade, man fra den
 Kant fandt det mest formaalstjenligt at anvende.

Naar de danske Stemmetal ikke holdt Trit med »Flensborg
 Avis's« Abonnementslister i den truede Firkant og heller ikke
 blot tilnærmelsesvis kunde naa op ved Siden af, saa skyldtes det
 for en Del, at Bladet paa disse Strøg ogsaa havde mange hjemme-
 tyske Holdere, en Vinding i sig selv, og desuden, at her maatte
 først et nyt dansk Slægtled til Fronten, der havde mere Gaa paa
 Mod og mere Tro til Fremtiden end mange af de gamle. Men det
 kom. Tager vi de tre sidste almindelige Rigsdagsvalg under tysk
 Styre, Valgene i 1903, 1907 og 1912, faar vi en jævn og god Stig-
 ning i de danske Stemmetal, mindst i Enklaverne, hvor de Dan-
 ske plejede at møde talrigt frem ved Stemmeafgivningen, mere i
 Tønder By, Løgumkloster, Tinglev og de mellemliggende Land-
 sogne i Slogs Herred. Ogsaa i de nærmeste Sogne syd for Tøn-
 der var de danske Stemmetal stigende.

Det hørte alt med ind under 4. Rigsdagsvalgkreds, og Frem-
 gangen ses af nedenstaaende Tabel:

	1903	1907	1912
Enklaverne (slesvigsk Vestkyst omtrent til Skærbæk)	1111	1125	1173
Slogs Herred m. m.	423	560	674
Tønder-Højer	31	51	84
Sogne syd for Tønder	16	47	54
4. Valgkreds i alt	1581	1783	1985

Det unge Slægtled, der i disse Aar meldte sig til Arbejdet, var
 stærkt præget af Jessen og »Flensborg Avis«.

Det er naturligt her at nævne de fem unge, Hans Jepsen Chri-
 stensen, Høgsbro, Andreas Grau, Bro, N. J. Gotthardsen, Nør-

mark, H. Jensen, Christiansfeld, og Lausten-Thomsen, Skærbæk, der først i September 1906, halvanden Maaned før Udfyldningsvalget efter Jessens Bortgang, overrakte H. P. Hanssen en Adresse²⁾), hvori de fremkom med deres Synspunkter. Den sjette, Gaardejer Niels Jochum Hørlück af Rurup, var paa Grund af Sygdom forhindret i at deltage.

I Adressen udtaltes, at vel ingen dansk Mand eller Kvinde havde været i Tvivl om, at H. P. Hanssen var selvskreven til at overtage Rigsdagsmandatet. Men der sporedes trods det hos mange Danske en vis Ængstelse for den kommende Tid, som skyldtes en mellem Jessen og Hanssen bestaaende »noget forskellig Opfattelse af vor Stilling og den Maade, hvorpaa vor nationale Kamp sikrest og tryggest skal føres«. De havde derfor følt det som en Trang og en Pligt at henvende sig til H. P. Hanssen ikke alene paa egne Vegne, men, hvad de følte sig overbevist om, ogsaa paa mange af de andre unges. De haabede, at det vilde være ham kært saaledes ad direkte Vej at faa Syn for, hvad mange unge tænkte. »Der gives Dem herved Lejlighed til at udtale Dem paa en Maade, der vil berolige Sindene og slaa al Ængstelse til Jorden. Den nordslesvigske Ungdom, der bærer Fremtiden paa sine Skuldre, vil da trygt følge og støtte Dem i Deres ansvarsfulde Arbejde for vor hellige Ret.«

»Det er ikke en Partikamp, vi fører«, hed det videre. »Det er ikke en almindelig Døgnpolitik, der samler os, men det er en Nationalitetskamp, som meget imod vor Vilje er bleven os paatvungen, og som først kan ophøre, naar vor Ret og det os i den hellige Treenheds Navn givne Løfte fuldt ud respekteres. Staar vi som vor nu afdøde Rigsdagsmand klippefast paa dette Punkt, da tror vi, at Prøjerne i en nærmere eller fjernere Fremtid vil faa Øjnene op for, at man ikke kan lade en Traktat, der bestemmer over et vaagent, oplyst og rettænkende Folks Tilhørsforhold og Skæbne, uændset, og at de saa vil lade Retten ske Fyldest og for deres egen Skyld holde deres een Gang givne Løfte. Vi haaber, at Fremtiden vil lære Prøjerne, at de 150—200,000 danske Nordslesvigere, der i 1864 blev skilte fra deres tusindaarige Fædreland, maa være en Klods om Benet paa det prøjsiske Statslegeme, og at det, kun ifølge den stærkeres Ret at være Herrer, ikke kan

have nogen Værdi for dem, saa de ogsaa af den Grund engang i Fremtiden vil skille sig af med os.«

Det var Fastholdelsen af Løftet i Pragfredens Paragraf 5, der her kom til Orde. Adressen vendte sig derefter mere direkte mod den Holdning, H. P. Hanssen i det hele havde indtaget:

»Forhandlingspolitikken anser vi for saa vidt for uheldig, som denne i Grunden forudsætter »noget for noget«. Da vi kun kræver simpel Retfærdighed og ikke har noget at give igen eller slaa af paa, kan Forhandlingsvejen, for saa vidt den ikke først betrædes fra Myndighedernes Side som Følge af vore Klager over Overgreb og Uretfærdighed, efter vor Mening kun virke begrebsforvirrende. Vi ønsker ganske vist, hvad De ogsaa ved Lejlighed har fremhævet, at der fuldt ud arbejdes med lovlige Midler og paa Lovens Grund. Vi tænker aldrig paa nogen voldelig Frigørelse, men vi vil ikke vige en Tomme fra vor Ret og aldrig gaa paa Akkord med Uretten. Vi veed, at dette heller ikke kan være Deres Mening. Men vore Modstandere tager sig let Udtryk af mindre klar Art til Indtægt, og dette kan afstedkomme Forvirring i vor egen Lejr. Vor Bøn til Dem er derfor: at De vil gøre alt, hvad der staar i Deres Magt, for at vort Standpunkt kan holdes klart, rent og maalbevidst, at De i det hele og store vil følge det Spor, vore hidtidige Rigsdagsmænd har fulgt.«

H. P. Hanssen fortæller i sine Erindringer³⁾, at Adressen, efter hvad man havde meddelt ham, var bleven til paa Initiativ af Redaktør Jessens Broder, Lærer P. Jessen, Daler, og at Beslutningen om dens Fremkomst var truffet i Flensborg, hvilket formentlig vil sige efter Samraad med Redaktør Christiansen og maaske flere ved »Flensborg Avis«. Men det passer ikke rigtig sammen med en anden Oplysning af Hanssen⁴⁾, hvorefter Redaktør Christiansen i et Brev til nogle danske Rigsdagsmænd og med Redaktør Jessen som Kilde skulde have hævdet, at P. Grau, Pøl, var den eneste, man uden Fare kunde betro Rigsdagsmandatet, dog at hans Valg næppe vilde kunne gennemføres. Naar det i Adressen fra de unge, der altsaa skulde være bleven vedtaget i Flensborg, udtales, at vel alle var enige om, at H. P. Hanssen var selvskreven til Mandatet, saa kan man ikke i samme Aandedræt fra

Flensborg have paastaet, at P. Grau var den eneste, Mandatet kunde betros til.

N. J. Gotthardsen, der var Tankens Ophavsmand og som saadan først havde sat sig i Forbindelse med Dr. Lausten-Thomsen og Jepsen Christensen, benægter da ogsaa paa det bestemteste i Brev til H. P. Hanssen af 25. November 1906, at Adressen skyldes Samarbejde med eller Tilskyndelse fra »Flensborg Avis« eller Bladet nærstaaende Personer. »Vi unge har ikke ladet os bruge som Redskab i andres Hænder. Vi har handlet af egen Drift, af fri Vilje og efter egen Overbevisning og paa eget Ansvar.« I Hanssens Erindringer er denne Benægtelse ikke omtalt.

H. P. Hanssen modtog Adressen og havde efter egen Fremstilling en længere Forhandling med Underskriverne i Overværelse af de to Venner og Meningsfæller Fabrikant M. Andresen og Redaktør A. Lebeck, begge Aabenraa. N. J. Gotthardsen siger, at det var Fru Hanssen og M. Andresen, der overværede Samtalen. Hanssen blev herunder vred, meget vred endda. Han havde glemt sin egen Stormtid. Nu var det en ny Ungdom, der bankede paa, og det var H. P. Hanssen, der var bleven den ældre, og som Kritikken blev rettet imod.

Den afdøde Formand for Sprogforeningen, Landsbibliotekar Jakob Petersen, der som ung heller ikke hørte til H. P. Hanssens Meningsfæller, har lejlighedsvis bekendt⁵⁾:

»For den Ungdom, der voksede frem efter 1900, var han ikke Fører. Der var snarere et Modsætningsforhold, idet Ungdommen ikke altid forstod hans af Fornuften tilrettelagte Arbejde.«

Som ældre blev han H. P. Hanssen varme Tilhænger, selv om han ikke var blind for de Svagheder, der ogsaa lod sig til Syne nu og da.

H. P. Hanssen følte sig utvivlsomt dybt skuffet af disse unge, der nu kom og havde andre Tankegange end dem, han fandt var de rette. Fru Direktør Thomsen, Haderslev, siger om den Tid⁶⁾:

»Det følte smerteligt, at netop en Kreds af unge vilde gaa i Rette med Far og bebrejde ham, at han gik Krogveje og ikke fulgte de rene Linjer, men lod Øjeblikkets Krav bestemme sine Handlinger, og at han var for tyskvenlig.«

Det tyskvenlige er der dog næppe nogen, der har troet paa.

Men om Fremgangsmaader vil der altid kunne være afvigende Meninger. Hvortil kommer, at i bevægede Perioder faar de let en anden og mindre vel overvejet Formulering end ellers. Der var fremtrædende Danske i Nordslesvig, der blev stemplet som tyskenlige om ikke noget værre, da Bølgerne gik højt i 1945.

Ogsaa fra anden Side foreligger der Vidnesbyrd om den almindelige Stemning. Den kendte, afdøde Malerinde Frk. Agnes Smidt, Lundsmark, skrev 10. Oktober 1906 til sin Onkel, Pastor P. N. Petersen, København⁷⁾):

»Her har vi det som sædvanligt. Vi har haft et dejligt Efteraar — med godt Vejr og mange morsomme politiske Møder. Sindene er optagne og alting festligt. Maatte der ogsaa være Fest efter Valget.

De tyske Blades Tale om, at nu var den sidste Protestmand død, har gjort at alle jubler, naar de hører nævnt Paragraf fem.

Det er næsten som om Jessens Standpunkt blier det fremherskende igen blandt de unge — efter hans Død — og der har jo vært ikke saa lidt Kvaler i den Anledning. — H. P. Hanssen har været ikke saa lidt ked af det. Nu er det forhaabentlig forbi. — Det læser I vel om i Bladene . . .«

H. P. Hanssens egen Sindsstemning giver sig Udtryk i et Brev til Vælgerforeningens Sekretær, Gaardejer Nis Nissen, Nordborg, der fra Ungdomsaarene var en af hans nærmeste Venner og Meningsfæller⁸⁾. Da H. P. Hanssens Arkiv udover nogle enkelte Breve fra Jessen ikke har kunnet faas til Gennemsyn, er Datering ikke mulig. Hanssen skriver, og Jakob Petersen, der har læst Brevet, bifalder:

»Kun faa af de Mænd, der i den nyere Tid har trængt sig frem i vor Politik, forstaar at beregne deres Handlingers Rækkevidde. Deres Mangel paa Ansvarfølelse er ligefrem beundringsværdig, hvis den ikke var saa sørgelig.«

Jak. Petersen mener dog, at selv om H. P. Hanssen saa sig nødt til at holde »Afregning med Ungdommen«, saa gjorde han det »uden at forklejne dens Ildhu og store Arbejde, og i Grunden har det vistnok glædet ham at se det brusende og gærende Liv, der nu fandtes overalt i Landsdelen«.

Udfyldningsvalget var fastsat til den 23. Oktober 1906. H. P.

Hanssen holdt sin Programtale i Haderslev, indledede med et historisk Tilbageblik, erklærede, at hans Arbejde paa Tinge maatte være en organisk Fortsættelse af det Arbejde, der var udført hidindtil, men at enhver Politik maatte staa i et rimeligt Forhold til de Magtmidler, den raadede over. Til det sidste, der var en af H. P. Hanssens Læresætninger, kunde indvendes, at den sønderjyske Befolkning i det hele taget ikke var i Besiddelse af udvortes Magtmidler. Men det afbalanceredes igen af en Udtalelse om, at vi havde Retten paa vor Side, Historiens Ret, Traktatens Ret og Livets Ret. Og: »Lad os aldrig glemme, at vort Løsen maa være Arbejde. Thi kun under dette Enhedsmærke vil vi kunne sejre.«

Talen var kraftfuld og velholdt, men forsigtigt affattet.

Ved Valget blev der i første Rigsdagsvalgkreds afgivet 10,315 danske Stemmer (i 1903: 10,274), 5115 tyske Stemmer (i 1903: 4862) og 765 social-demokratiske Stemmer (i 1903: 712).

Det varede imidlertid ikke længe, før H. P. Hanssen for Alvor kom i Modstrid med vide Kredse inden for den sønderjyske Befolkning, og hvor det ikke blot var de unge, der følte sig foruroliget. Den 13. December støttede han ved en Afstemning den tyske Regering i Spørgsmaalet om en Efterbevilling til Nedkæmpelsen af Herero-Oprøret i de med haard Haand administrerede tyske Kolonier i Sydvest-Afrika. Man fandt den Holdning, han havde indtaget, uforstaaelig. At Hanssen havde foretaget dette usædvanlige Skridt og vendt sig imod de oppositionelle Partier, som han ellers maatte holde sig til, Centrum, Social-Demokrater og frisindede, af Hensyn til den forestaaende dansk-tyske Traktat om Optant-Spørgsmaalet, vidste ingen. Havde H. P. Hanssen haft Kendskab til den storpolitiske Baggrund, vilde han maaske have forholdt sig anderledes, og megen Bitterhed paa begge Sider kunde have været sparet.

Afstemningsresultatet, der gik den tyske Regering imod, medførte Rigsdagens Opløsning og nyt Rigsdagsvalg.

H. P. Hanssen havde haabet, at Optant-Traktaten var naet i Havn, til Valgkampen skulde begynde. Det lykkedes ikke. Men da Vælgerforeningens Bestyrelse og Tilsynsraad holdt Møde den 22. December for at opstille Kandidater, erklærede han sig rede

til over for fire Tillidsmænd og mod Tavshedsløfte at give de Oplysninger, han sad inde med. De hertil udpegede, P. Skau, Bukshave, Fr. Hansen, Løjtertoft, C. C. Fischer, Aabenraa, og P. Tønder, Birkelev, fik derefter alt Materiale vedrørende Optantsagen forelagt, og i Henhold hertil godkendte de Hanssens Afstemning som rigtig under de forhaandenværende Omstændigheder samt anbefalede hans Genopstilling. Bestyrelsen og Tilsynsraadet sluttede sig enstemmigt hertil. Samtidig fik H. P. Hanssen kraftig Støtte fra den danske Presse nord for Kongeaen, utvivlsomt inspireret af Aage Friis, og for saa vidt tegnede alt forholdsvis tilfredsstillende.

Men selvfølgelig kunde den raadende Misstemning ikke fjernes med eet Slag, fordi nogle faa var bleven indviet, og paa det første Valgmøde den 6. Januar 1907, der denne Gang fandt Sted i Sønderborg, tog H. P. Hanssen forbitret til Genmæle:

»Under saadanne Forhold er det ligefrem umuligt at fortsætte en frugtbringende parlamentarisk Virksomhed. Er vi først saa vidt, at nordslesvigske Repræsentanter skal indhente Tilladelse hos enhver ung, politisk interesseret Mand i Nordslesvig, inden de afgiver deres Stemme for eller imod et Lovforslag i Berlin, siger jeg for mit Vedkommende Tak. Og det er der flere, der gør.«

Først den 22. Januar var man naaet saa vidt, at Optant-Traktaten af 11. Januar 1907 kunde offentliggøres. Udvekslingen af Ratifikations-Dokumenterne havde fundet Sted i Berlin Dagen før, den 21. Januar.

Paa Valgdagen den 25. Januar lod det tyske Blad i Haderslev, »Schleswigsche Grenzpost«, opslaa Plakater i Byen og i alle større Landsbyer med Paastand om, at den danske Regering i Indledningen til Traktaten havde godkendt Ophævelsen af Pragfredens Paragraf 5, hvilket foranledigede den danske Presse i Haderslev og Aabenraa til i Flyveblade at protestere mod en saadan Udlægning. I Realiteten havde det tyske Blad Ret, hvad den prøjsiske Regerings Organ, »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«, tydeligt gav Udtryk for⁹⁾. At Danmark allerede tidligere havde maattet affinde sig med Paragraffens Ophævelse, ændrede intet ved, at den prøjsiske Regering havde aftvunget Danmark en ny Godkendelse.

Ved Valget afgaves i første Rigsdagsvalgkreds 10,406 danske Stemmer (i 1906: 10,315), 5168 tyske Stemmer (i 1906: 5115) og 784 social-demokratiske Stemmer (i 1906: 765). Desuden blev der paa Toftlund-Egnen ved »politisk Uforstand«, som H. P. Hanssen skriver, afgivet 26 Stemmer paa andre danske Kandidater. De blev derfor i den officielle Valgstatistik ikke opført som danske Stemmer, men som splittede.

I sin Tale i Sønderborg den 6. Januar tilbød H. P. Hanssen at træde tilbage som Kandidat, hvis man havde en anden, man hellere ønskede til Berlin. Han tænkte hermed paa P. Grau, idet han i et Brev til Vælgerforeningens Sekretær, N. Nissen, Nordborg, af 19. December Aaret i Forvejen¹⁰⁾ havde bedt denne undersøge, om P. Grau i givet Fald som Oppositionens første Mand var villig til at overtage Mandatet.

Det var P. Grau nu ikke, lige saa lidt som han ved Landdagsvalget den 3. Juni 1908 var villig til at afløse ham som Medlem af den prøjsiske Landdag. Og som gammel Ven og Kending af P. Grau kunde Hanssen næsten vide paa Forhaand, at saaledes vilde Tilbudet blive besvaret. Saa glimrende en Agitator P. Grau end var, naar han i Kraft af en rigt strømmende Veltalenhed paa danske Møder holdt Forsamlingen fangen, og saa redbon han var til at sætte alle Kræfter ind paa ved Valgene at opnaa det størst mulige Antal danske Stemmer, saa uegnet var han i Virkeligheden til at være den førende inden for den saakaldte Flensborg-Retning, fordi han af Princip sagde Nej til at gaa ind under et parlamentarisk Ansvar. Det blev derfor efter Jessens Død altid Aabenraa-Retningen, der maatte stille de parlamentariske Repræsentanter, hvorved den naturlige Balance de to Retninger imellem forrykkedes til Skade for dem begge og for Udviklingen som Helhed.

H. P. Hanssen minder med Bitterhed i sine Erindringer om, hvor energisk P. Grau i 1896 var gaaet i Brechen for ham som vordende Landdagsmand¹¹⁾ og aftrykker følgende Citat af et Brev fra Grau midt i 1890-erne, der jo ogsaa er meget læseværdigt¹²⁾:

»Kære Ven! Læg nu engang Fromheden til Side og slaa Jessen saa flad, som han fortjener det — har fortjent det længe — hellere

Sp lid i Lejren end Fred paa saadan Maade. Vis ham, hvem der er Herre og Mester, ogsaa naar det gaar paa den Vis, og giv ham Begyndelsesgrundene i Sømmelighedsbegrebet ind med Skeer. — Jeg skulde inderlig gerne havde slaet til i »Hejmdal«, men veed, at Du kan gøre det meget grundigere, blot Du vil. Men lad saa dette være Grænsen og vis en Gang, at Du ikke er fordømt til at spille den altid ustraffet fornærmedes tavse Rolle.«

Da Jessen var død, holdt P. Grau den 29. September 1906 ved en Mindefest i Studenterforeningen i København en Tale, gentaget ved et Valgmøde i Broballe¹³⁾ den 6. Oktober, der sagde noget andet:

»Redaktør Jessens Liv var, fra hans Gerning begyndte — og den begyndte i de unge Aar — et Kryds mod den stride Strøm og den pibende Storm. Men aldrig mindskede han Sejl, og heller ikke strøg han nogen Sinde sit Flag, Orlogsflaget, der vajede fra Masten med Farverne skinnende i rødt og hvidt. Hans Død var Høvdingens midt i Striden mod bitre Fjender . . .

Hans Venner stod sørgende, mens Fjenderne skjulte det hoverende Smil. Han var for stærk og helstøbt, til at de højlydt kunde glamme deres Triumf ud. De nøjedes med at sænke Fanen ved hans Baare og erklære, at nu var deres haardeste Modstander død.

Og Redaktør Jessen aflod aldrig. Altid aarvaagen mødte han hver eneste Finte med Parade, besvarede hvert Angreb med Modangreb. Derfor vaandede hans Fjender sig under hans haarde Haand, og de havde Grund til Klynk og Klage.

Hans haarde Haand? Ja, Striden havde efterhaanden præget ham, Grænselandets Strid havde sat sit Mærke paa denne dets mest aarvaagne og kampberedte Søn. Var han den varmende Lue for vor Sag og for sine Venner — og blidt kunde Tonerne klinge, naar hans Harpe en sjælden Gang kun, var stemt til Mildhed, thi der var kort og stakket Pusterum mellem Slagene til at dyrke de blide Følelser —, saa var han den fortærende Flamme for sine Modstandere, og de indrømmede det, mens de hylende af Smerte og Raseri søgte at bøde de sviende Saar, han slog dem . . .

Han naaede at modtage sine Landsmænds Mandat som Talsmand for vor Sag i Berlin, og han gjorde Fyldest paa sin Plads

som den fremragende Taler, han var, var *bleven* rettere sagt, thi hans første Fremtræden som Taler røbede ikke Veltalenhed i udpræget Form. Han havde ikke Gustav Johannsens brede svulmende Retorevne, ikke H. P. Hanssens logisk-klare Udlægningskunst. Men han *naaede* dertil, naaede at blive jævnbyrdig med, ja overgaa alle sine Forgængere i Parlamentet, naar det gjaldt om at skaffe Ørenlyd for sine Krav og sine Klager . . .«

Hvorefter Grau under Henvisning til Valdemar Rørdams Mindedigt om Egen, der var styrtet i den stormslagne Lund, sluttede:

»Og det er sandt. Egen er fældet. Skovens Kæmpe, den stolteste, ligger kastet til Jorden. Men Skoven staa endnu, og hvert Aar vil den knoppes og løves som tilforn.

For den, der med vagtsomt Øre lytter til Røster fra vort gamle Hjemland, vil det i denne Tid klinge som Susen gennem Skoven, snart dæmpet, snart fyldigere, men med altid mere Ensartethed i Tonen. Det er Skoven, som bereder sig til Vaarbrud. Og inden kort Tid vil det stige til Storm mellem Stammerne. Da vil Skoven staa i Blomst, og da vil der flettes Mindekrans til den faldne Høvding og Velkomst- og Hyldningskrans for den nye Fører.

Thi Livets Lov er den samme hos os som overalt, og det er en Lov, som selv ikke vore Modstandere kan slette, og den lyder: For Liv, som ødes, fremstaar nyt Liv.

Vi veed jo, og det er vor Fortrøstning: En ung og stærk Stridsmand vil *altid* løfte den faldne Høvdings Væрге og træde i hans Sted.«

Man har spurgt, hvilke Grunde der kan have været udslagsgivende for, at P. Grau forlod H. P. Hanssen og gik over til Jessen. Noget fyldestgørende Svar kan ikke gives. Selv har han kort henvist til Optant-Spørgsmaalet. Men da alle de Breve, han modtog i Aarenes Løb, er brændt, kommer man ikke Løsningen nærmere. Magister H. V. Clausen har i en Anmeldelse af Hanssens Tilbageblik, Bind III, fundet ud af¹⁴), at han ved Lejlighed maa have følt sig krænkert:

»Men af Bitterheden har man benyttet sig til at drage ham bort fra Ungdomsvennen. Jessens Personlighed har overvældet ham, de havde begge Lyrikken tilfælles, og Jessen har vist selv lagt an

paa ham: Tilskyndelser fra Jessens Beundrere i Kongeriget har sikkert ogsaa gjort sit.«

At Jessen skulde have »lagt an« paa P. Grau, som H. V. Clausen udtrykker det, kan man vist roligt se bort fra. Det laa ikke til Jessen at lægge an paa nogen. Det eneste af Jessen skrevne Privatbrev fra ham til Grau, der er opbevaret, fandtes i Jessens Mappe efter hans Død¹⁵). Det er maaske slet ikke bleven sendt, skønt saa skulde det have ligget i Aarevis, eller det er muligvis en Afskrift. Men det modbeviser med den formelt-korrekte Form, der var Jessen egen over for de ikke nærmest staaende, tilfulde H. V. Clausens Antagelse. Det bør derfor gengives efter Ordlyden:

»Flensborg, den 17. Marts 1902.

Hr. gårdejer P. Grau

Pøl.

I dag er Finneemann's sag for. Hvis vidneudsagnene bliver tilstrækkelig faste og klare, måtte den kunne vindes her — hvis da alle vidner får lov til at aflægge eden. Jeg vil bestemt håbe, at vi vinder frem ved domstolene med optantsagen; men jeg er fuldt og fast overbevist om, at politiske forhandlinger med forvaltnings- og regeringsmyndighederne for os på nærværende tidspunkt ikke fører til noget. Grundsætningen: Noget for noget, kan kun gælde, hvor hver part har noget at give, men vi har intet at give.

De misforstår mig, når De tror, jeg holder alene på den åbne fejde, hvis dermed skal menes en hensigtsløs forbitret kamp, en krig uden mål og med. Men ganske vist tror jeg, at enhver forhandling af os politikere for tiden med den prøjsiske regering kun kan skærpe dennes blik for sagens politiske betydning og ægge den til ny forfølgelse under udnyttelse af den indsigt, den vinder ved forhandlingen.

Jeg tror ikke et par udtryk i en avisartikel omhyggelig gemmes i hjemmetyskernes hjerte til næste valg — selv om de følte sig ubehagelig berørte deraf — men jeg tror, at påvisningen af det nødvendige i forsonlighed mod hjemmetyskere og endnu mere mod indremissionsmænd gør sin nytte blandt vor befolkning i almindelighed. Et par steder har man alt fulgt min anvisning til

at tage nogle indremissionsfolk med ind i menighedsrepræsentationen.

Det vil altid være mig kært at høre indvendinger fra Dem. For kan mine forstandsgrunde ikke bide på Dem, så må der være noget i vejen med dem, og så må de uddybes og skærpes.

Med venlig hilsen til Dem og Deres hustru

Deres forbundne

J. Jessen.«

Her er udelukkende Tale om Argumentation, Indvendinger fra P. Grau, der mødes med Modgrunde af Jessen, og som Grau lidt efter lidt har bøjet sig for.

Men saa Lyrikken, som de skulde være fælles om.

H. V. Clausens psykologiske Indfølingsevne maa ikke have været stor, naar han kan afmale Redaktør Jessen som Lyriker. Jessen var alt andet end det, en Realiteternes Mand helt igennem, altid tilkendegivende et ædrueligt Syn paa den nationale Stilling, aldrig gaaende let hen over de svage Steder, men trods det udholdende, opmuntrende og aldrig i Tvivl om, at hvis vi holdt ud, og hvis vi ikke tabte Tilliden til Fremtiden, vilde alt ende engang, som det skulde.

Anderledes med H. P. Hanssen, der, hvad hans første og anden Del af Erindringerne fordelagtigt vidner om, havde et stærkt, øjensynligt mest milieubetonet, Opvæld af lyriske Følelser og Stemninger i sig. Hans Skildring af Fødegaarden Nørremølle med det travle Dagligliv og de festlige Familiesammenkomster, af den omgivende frodige Natur, af et Ridt hjem fra et fortroligt dansk Aftenmøde i Sønderborg op over Dybbøl Banke i den aarle Morgen, er lige saa mange Afsnit i Bogen, man gerne vender tilbage til.

Til andre Tider kunde den lyriske Opstemthed hos Hanssen give sig ejendommelige Udslag, som naar han i Breve fra Berlin til Hustruen i Foraaret 1908 under Kampen om en ny Rigsforordningslov¹⁶) skrev hjem:

»Blot i al Hast et Par Ord. Jeg skriver, taler, telegraferer, suser frem og tilbage i Bil og tumler min store Stridshingst hernede, saa den skummer ved Bidslet . . .

Jeg har næsten ikke haft Tid til at spise i Dag. Det er som i den allerværste Valgtid. Men jeg føler mine Kræfter vokse. Før syntes jeg altid, at jeg hernede var som den lille Bæk i Bjørnsons Fortælling, der bad saa vakkert og mindeligt: Slip mig frem! da den vilde ned gennem Lyngen, indtil den sagde Hi, Hi, Hi! Ha, Ha, og fik flere Kræfter, mens jeg hjemme paa Valgmøderne følte mig som siddende paa min store Stridshingst, svingende Pallasken til alle Sider. Men i disse Dage tumler jeg Stridshingsten her.«

I et Brev et Par Dage senere, af 2. April 1908, lader Hanssen de hjemlige Forhold fremtræde i et ikke særlig tiltalende Lys:

»Min Handlekraft lammes stærkt af den Mangel paa politisk Indsigt og Intelligens, som jeg maa regne med i Nordslesvig. Hvis jeg kunde føre min Politik uden Hensyn til Bornertheden og Mistænksomheden hjemme, vilde jeg kunne opnaa betydeligt mere nu i sidste Øjeblik.«

Jessens Syn paa Rigsdagsarbejdet i Berlin var og blev mere forbeholdent og roligt overvejende. Allerede i sin Programtale i Aabenraa den 21. November 1901 sagde han herom¹⁷⁾:

»Naar de danske Nordslesvigere kan vælge een Rigsdagsmand og to Landdagsmænd til deres Talsmænd i Berlin, saa veed de dog allesammen, at til Jævnshold er der ikke store Ting at udrette dernede. Vi kan minde om vor Tilværelse og engang i Ny og Næ, tilmed vanskeligt nok, faa Lejlighed til at paatale de Overgreb, vi mener os udsatte for. Det er ikke meget. Der kan komme parlamentariske Afstemninger, som det ikke er helt uden Betydning at tage Del i, og der kan være Tilfælde, hvor vi kan søge at virke underhaanden. Men store Forventninger tør vi vel ikke nære.

Hovedarbejdet ligger herhjemme, og det paahviler ikke enkelte, men os alle.«

Dette Syn fastholdt Jessen, ogsaa efter han i et Par Aars Tid havde været Rigsdagsmand. I en Nyaarsartikel i »Flensborg Avis« for 3. Januar 1904 hedder det kort og godt:

»Vi bør være klare paa, at vort Arbejde ligger herhjemme. Hovedsagen er at holde Befolkningen samlet og at undgaa alt nyt, der kunde virke som et Splittelsens Tegn.«

For øvrigt fik H. P. Hanssen, ved et gennemført dygtigt Arbejde den nye Foreningslov, der indeholdt Forbud mod at anvende andre Sprog end det tyske paa offentlige Møder, ændret saaledes, at Forbudet først om 20 Aar skulde træde i Kraft i Amter med over 60 Procent ikke-tysktalende Indbyggere, samtidig med at Regeringen afgav en Erklæring om, at denne Bestemmelse skulde være bindende ogsaa for de dansktalende Amtsdistrikter i Tønder Amt. Mere vilde han, hvilket fremgaar af hans egne Referater, ikke have kunnet opnaa, selv om han havde følt sig mere frit stillet, end han gjorde.

Da H. V. Clausen er den, der i sine Anmeldelser af H. P. Hanssens Erindringer — udkomne i forskellige Særtryk — har givet det mest fortegnede Billede af Redaktør Jessen, bliver det nødvendigt at tage mere med end det lyriske. Han bruger i sin Omtale af Hanssens Nekrolog over Jessen¹⁸⁾ ligefrem Ordet Mandjævning om de to, og det kan ikke virke overraskende, at her kommer Jessen grundigt tilkort. »Tænk«, skriver han ud af sit trofaste Hjertes Beundring over for H. P. Hanssen, »om det havde været Jessen, der skulde skrive Hanssens Minderune.«

Det vil her være tilstrækkeligt at henvise til det Eftermæle, Jessen gav A. D. Jørgensen i »Flensborg Avis«, en Mand, der viselig ikke havde haft meget tilovers for ham, eller hvad Jessen skrev om Hørup, der heller ikke havde sparet Jessen for noget, da denne fyldte 60 Aar¹⁹⁾. Han vilde lige saa vel, om det havde føjet sig saadan, have været i Stand til at skrive redeligt og retsindigt om H. P. Hanssen.

Til Brug for det Billede af Jessen, som H. V. Clausen har overgivet til Eftertiden, anføres ogsaa nogle Udtalelser af Professor Har. Høffding, som er gaaet igen, bl. andet i Radioen. Høffding, der var den første Formand for »4 S«, den radikale sønderjyske Organisation i København, tænker i sine Erindringer²⁰⁾ med Glæde tilbage paa de aarlige Sammenkomster, hvor Medlemmer af de forskellige københavnske sønderjyske Foreninger mødtes med fremtrædende Mænd fra Sønderjylland, blandt hvilke han især følte sig tiltrukket af H. P. Hanssen.

Om Redaktør Jessen har han i denne Sammenhæng efterstaaende Bemærkninger:

»Jeg besøgte ogsaa Flensborg [under en Rejse Sommeren 1889 i Sønderjylland] og var her Gæst hos Redaktør Jessen, hvis Hustru, f. Fibiger, jeg i hendes unge Dage havde truffet i hendes Onkel Johannes Fibigers Præstegaard. Der var et Pust af Energi i Alt, hvad Jessen sagde. Sammen med Jessen og to danske Damer besøgte jeg Istedgraven paa Flensborg Kirkegaard, hvor vi sang »Slumrer sødt i Slesvigs Jord«. Jessen var overbevist om, at Tyskland gik sin Opløsning imøde, saa at vi kunde faa Danmark til Ejderen (og »vi skal nok sørge for, at Sydslesvigerne bliver danske«) —, og at Hertugen af Cumberland saa vilde blive Konge af Hannover og Hertug af Holsten. Jeg vidste ikke, om jeg skulde le eller græde ved at høre dette. Flensborg virkede som en aldeles overvejende tysk By. Fem Aar i Forvejen var Gustav Johannsen falden igennem her ved Rigsdagsvalget, og det havde vist sig umuligt at bevare den plattysk talende Del af Befolkningen paa den danske Side.«

Professor Høffding havde hverken behøvet at le eller græde over de Fremtidsperspektiver, Jessen her skal have udkastet. Høffding oplevede, at Tyskland gik i Opløsning, omend Kongeriget Hannover ikke blev genoprettet. Han burde have vidst saa meget om Flensborg, at selv om Byen udadtil virkede tyskpræget, og Gustav Johannsen ikke genvalgtes som Repræsentant for 2. Rigsdagsvalgkreds i 1884, saa gav Byen ham ved dette Valg 300 danske Stemmer flere end i 1881, da han opnaaede Valg. Og endelig burde han have vidst, at Jessen Aaret før Høffdings Besøg, »Flensborg Avis« for 10. April 1888, i sin storpolitiske Artikel »Kejser Frederik og Paragraf 5«²¹) offentligt og utvetydigt ikke alene havde taget Afstand fra en Ejder-Linje, men ogsaa fra en Sli-Linje som Danmarks fremtidige Sydgrænse og erklæret sig tilfreds med en Afgørelse i Henhold til Pragfredens Paragraf 5. At Jessen til Gengæld har haabet paa en Grænse sønden om Flensborg, maa anses for sandsynligt.

Professor Høffding taler til Indledning i sin Bog om Erindring, der kan svigte, og Illusioner, der kan opstaa. Det maa være tilladt heri at søge Forklaringen paa det mærkelige Referat af en Samtale med Jessen, hvis Paalidelighed paa et afgørende Punkt ikke kan opretholdes.

Højdepunktet af H. V. Clausens Mandjævning mellem Jessen og Hanssen naas i følgende²²):

»Der var jo, jeg kunde sige den evige Modsætning som i nordisk Poesi og blandt nordiske Personligheder: Baggesen og Øhlenschläger, Ibsen og Bjørnson, Nureddin og Aladdin, Skule og Haakon, det ældre Slægtled og det yngre, de nye Anskuelser og de gamle, Lykkebarnet, der tror paa sig selv og frejdig gaar den lige Vej, og den, der fortæres af Mistænksomhed og somme-tider slaar ind paa Omveje for at naa sit Maal, det store Maal og de ganske smaa.«

Lad det være sagt med det samme, at den Mandjævning mellem Jessen og Hanssen, som H. V. Clausen her praktiserer, ikke kan godtages. De var saa forskellige af Temperament og i Udvikling, med saa afvigende Arbejdsvilkaar og Arbejdsmetoder, at ethvert unuanceret Forsøg af den Art uvægerligt er dømt til at strande. Jessen og H. P. Hanssen var hver for sig stort skaarne Personligheder med de Fortrin og Fejl, de fleste nu engang af Naturen er udstyret med. De ragede begge højt op over deres Samtid. Der kan fremdrages Træk til Tydeliggørelse af de Veje, de fulgte, den Indsats, de øvede, og den Skæbne, der blev dem til Del under Udøvelsen af den Manddomsgerning, som vil bevare deres Navne for Eftertiden. Men det er formaalsløst og vildledende, naar Mænd og deres Gerning skal ses i historisk Belysning, at veje den ene mod den anden, saa Resultatet paa Forhaand staar i sort og hvidt.

Der er den Sandhed i Omtalen af H. P. Hanssen, at han i sin Ungdom som Søn af en anset Venstre-Storbonde let fandt Indpas og mødte stor Hjælpsomhed først hos Forstander Ludvig Schrøder paa Askov, derefter hos Historikeren A. D. Jørgensen i København og senere hos radikale i Hovedstaden, Johan Ottosen, H. V. Clausen, Aage Friis og flere. Hans vindende Væsen, der dog under private Samtaler tabte noget ved en tidligt fremtrædende Trang til at være den alene talende og docerende, mens han var mindre tilbøjelig til at høre paa andre, vandt ham Venner og Forbundsfæller mange Steder, hvor han kom frem. Heroverfor havde Jessen ikke noget tilsvarende at møde frem med. Hans Hjem var et Mellemstandshjem uden de vidtstrakte Slægtsfor-

bindelser, der ogsaa kom H. P. Hanssen til Nytte, da han gik ind i national Virksomhed. Jessen var henvist til Selvhjælp. Hanssen sad som ung til Højboards i Askov Højskolesale. Jessen kendte under sin Uddannelse i Tønder kun til smaa Kaar og trange Omgivelser, der nok kan have dæmpet den Livsglæde noget, som ogsaa var ham medgivet. Og først og sidst: Hanssen havde et Jernhelbred at tære paa, Jessen maatte slaas med sit, saa længe han levede. For saa vidt kan Lys og Skygge i en vis Forstand fordeles, som H. V. Clausen har tilstræbt det.

Men lige saa lidt som Jessen var en Nureddin-Skikkelse, lige saa lidt var H. P. Hanssen den straalende Aladdin, H. V. Clausen har villet gøre ham til.

Ogsaa Hanssen maatte en Overgang lære, at en Storbondes Tilværelse er eet, en økonomisk lidet indbringende Post paa den nationale Arbejdsmark noget andet. Da H. P. Hanssen og Hustru efter indgaaet Ægteskab satte Bo i Sønderborg, begyndte de materielt uhyre smaat. En omvendt Pakkasse med et Tæppe over, fortæller Refslund Poulsen²³⁾, gjorde det ud for en Sofa, saa selv han, der hjemmefra var vænnet til Tarvelighed, fandt, at Hjemmet var lovlig spartansk. Og kunde Jessen i en mismodig Stund under et af sine Fængselsophold faa den Indskydelse, at han, hvis hans egne gjorde ham det alt for broget med Bladarbejdet i Flensborg, maaske burde tage til Norge, saa har Hanssen i et lignende Øjeblik haft Tanken henvendt paa Amerika.

I et Brev fra Sønderborg af 10. Februar 1891 til J. N. H. Skrumsager²⁴⁾ klager H. P. Hanssen over, at han er overbebyrdet med Arbejde, Brevskrivning af forskellig Art, Besvarelse af Forespørgsler osv.:

»Så har jeg Foredragsrejserne, Vælgerforeningen, Tidsskriftet [»Sønderjydske Aarbøger«] og flere andre Ting, som ikke i og for sig betaler en Løn, der svarer til Arbejdet, men alle er beregnede på delvis at skulle bruge mine Kræfter til Gjengjæld for hvad jeg får af »S.S.« og »F.D.«. Resultatet er derfor, at jeg modtager en betydelig Understøttelse, men har meget ulønnet og dårligt lønnet Arbejde og kan — har i det mindste i det sidste År ikke kunnet leve af min samlede Indtægt. Jeg kan muligvis nok, når jeg siger dette, skaffe mig en noget større Understøttelse fra Kjøbenhavn,

men det er ydmygende, ikke blot fordi det halvvejs betragtes som Tiggeri, men også fordi Understøttelsen ikke betragtes som Løn for ydet Arbejde, men som Understøttelse . . .

Altså: Resultatet er: Der er såre meget der taler for at benytte Øjeblikket og nu købe »Hejmdal«. En så gunstig Lejlighed vil sandsynligvis ikke atter tilbyde sig i de første 10 År. Peter Andresen [Slægtning, Lærer ved Ryslinge Højskole] vil sandsynligvis blive i Danmark og måske miste sin preussiske Borgerret, og jeg vil muligvis i Løbet af nogle År kunne blive nødsaget til i det mindste foreløbig at søge en anden Virkekreds ligesom Thomsen [den senere Frimenighedspræst i Haderslev] — enten i Danmark eller i Amerika. Planen fortjener derfor at overvejes.«

Paa et enkelt Omraade supplerede Jessen og Hanssen direkte hinanden.

Allerede som Sekretær for Vælgerforeningen paabegyndte H. P. Hanssen Udsendelsen af nogle Piécer »Vore Rettigheder«, hvor han først gav Uddrag af de vigtigste Bestemmelser i Valgloven til den tyske Rigsdag og kommenterede dem. Senere kom Turen til Valgretten til den prøjsiske Landdag og Rigsforeningsloven. De smaa Hefter var til stor Gavn især forud for Valgene.

Den 1. Januar 1900 traadte i Tyskland en ny borgerlig Lovbog i Kraft. »Flensborg Avis« bragte fra November 1899 en Række Artikler med den nye Lovgivnings vigtigste Forskrifter vedrørende Familieforhold, Gældsforhold, Tingret, Arveret osv., tilføjet Kommentarer og praktiske Eksempler. Disse Artikler blev samlet i en dansk sammentrængt Udgave af Lovbogen paa c. 150 Sider. Hvor tiltrængt den Hjælp var, der her ydedes den danske Befolkning, ses bedst af, at første Oplag af »Uddrag af den tyske borgerlige Lovbog med oplysende Bemærkninger« udkom i 1900 i 1600 Eksemplarer, andet Oplag i 1901 i 800 Eksemplarer og et tredje Oplag i 1905.

Næppe nogen anden kunde have givet bedre Vejledning i de i et knudret tysk Sprog affattede Lovbestemmelser end Jessen, der paa samme Tid havde den nødvendige juridiske Indsigt og i et letfatteligt Dansk evnede at klarlægge, hvad Menigmand havde Brug for.

Men ellers forekom der baade store og smaa Afvigelser de to

imellem. H. V. Clausen tilkender Hanssen den lige Vej og Jessen Omvejene. For en mere uhildet Eftertid vil Forholdet snarere blive det omvendte. Jessen var og blev retlinet indtil det ufremkommelige. Hanssen var svingende og ikke altid lige gennemskuelig. Ikke mindst i det store Mellemværende om Pragfredens Paragraf 5.

Professor Aage Friis siger et Sted²⁵⁾ om H. P. Hanssen: »Han fastholdt Hævdelsen af Løftet i Pragfredens Art. 5, betragtede den ligesom jeg som et værdifuldt Banner, der skulde vaje over den kæmpende danske Flok.«

Det svarer til, hvad Hanssen forud for sit Valg til Landdagsmand i 1896, omend under et vist Pres, i en over for Valgmændene afgivet Erklæring var gaaet med til.

Men da han som nyvalgt Landdagsmand var kommen til Berlin og deltog i en parlamentarisk Sammenkomst hos Rigskansleren, Fyrst Hohenlohe, søgte to ansete tyske Parlamentarikere at faa den nye Nordslesviger til aabent at give Afkald paa ethvert Genforeningshaab. I saa Fald vilde de Partier, de repræsenterede, støtte alle danske kulturelle Bestræbelser. Heroverfor fremholdt H. P. Hanssen, at de maatte begynde med at skabe taalelige Tilstande i Nordslesvig²⁶⁾: »Før kort sagt et liberalt, human og retfærdigt Regimente. Saa vil der udvikles en Atmosfære, som muliggør videregaaende Forhandlinger.«

Det var saadan Tale, Jessen gik haardt imod, hvor han mødte den. Der kunde efter hans Mening ligge en national Fare i at tie stille om Genforeningstanken eller blot skyde den i Baggrunden. »Vi maatte virkelig opleve«, skrev Amtslæge Dr. Lausten-Thomsen engang i H. P. Hanssens eget Organ »Hejmdal«²⁷⁾, »at en fremtrædende Borger i Tønder paa et af Præsten Johannes Schmidt fra Vodder indkaldt Møde udtalte, at vi kun ønskede Frihed for dansk Kultur i Nordslesvig og ikke mere.« Ogsaa en af »Hejmdal's« Medarbejdere, A—Ø, afdøde Kreditforeningsdirektør A. Callø, Haderslev, var inde paa den samme Tankegang, naar han i nævnte Blad i August 1910, henvendt til Paragraf 5-Folkene, fastslog: »Vi kæmper for vort Folkelivs Bevarelse, for det og intet andet.«

Til andre Tider kunde H. P. Hanssen, saaledes i Brev hjem fra

Berlin²⁸) den 8. Februar 1902, give sin Uvilje over for Jessen og ligesindede saa kraftigt et Udtryk som: »En paa Paragraf 5 bygget gold Protestpolitik gør jeg ikke med.« Eller han kunde i Brev til N. Nissen, Nordborg²⁹), den 14. Februar 1902 bruge Vendingen »et Par forlorne Fraser om § 5«.

Man staar noget uforstaaende over for, at hvad der privat og maaske i bevægede Tider er løbet H. P. Hanssen i Pennen omkring Aarhundredskiftet, gentages offentligt i andet Bind af hans Erindringer i 1930 og delvis i et Interview i det social-demokratiske Blad i Sønderborg kort før hans 70-Aarsdag i 1932. H. P. Hanssen vidste saa godt som nogen, hvad Jessens Forpostgerning havde betydet ogsaa som Læhegn for ham og hans Arbejde længere nordpaa, og at de unge af Jessen-Retningen i fuldt Maal havde været med til at skabe den nationale Fremgang og dermed sikre hans Sejre i Aarene op under den første Verdenskrig. Der er noget stillestaaende i, at de uholdbare Domme, han afsagde over andre som yngre, dem har han trods Aarenes Afstand ikke formaaet at ændre det mindste ved som ældre.

Hvad H. V. Clausen undtagelsesvis tager Hanssen meget ilde op, er hans Andel i den berygtede Afhandling i »Preussische Jahrbücher« i 1911.

Som et Led i den danske Regerings Arbejde for at sikre Danmarks Nevtralitet under en kommende Krig og modvirke den ondsindede tyske Agitation i Nordslesvig ønskede Ministeriet Klaus Berntsen med Grev Ahlefeldt-Laurvig som Udenrigsminister at faa udsendt en Publikation, der kunde berolige den offentlige Mening i Tyskland. H. P. Hanssen havde ifølge Aage Friis³⁰) længe tilraadet en saadan Artikel. Det blev overdraget Generaltolddirektør Marcus Rubin at udarbejde Afhandlingen, og efter at den var bleven gennemgaaet af Kl. Berntsen, Neergaard og Jac. Appel samt H. P. Hanssen, overgaves den til Offentliggørelse i det tyske Tidsskrift.

H. P. Hanssen kommer i sine Erindringer ikke nærmere ind paa Artiklens Indhold. Han bemærker blot, at han af Hensyn til »mulige Angreb fra nationalistisk Side« henstillede at foretage nogle Smaaændringer, hvilket blev efterkommet³¹). Ikke desmindre var der de berømmelige Udtryk tilbage: »Den lille dansktalende prøj-

siske Grænsebefolkning«, »Nordslesvig er nu med Lov og Ret Tysklands, og ved dette Faktum hverken kan eller skal der røres«, »kun Taaber og Folk uden Indflydelse tænker i Danmark paa en Genopvækkelse af Paragraf fem eller saadan noget«.

H. V. Clausen udtaler sig paa det skarpeste³²) imod denne Udsendelse:

»Piécen i sin Helhed var en Usandhed saa grov, at det maatte gaa op for blot nogenlunde kloge Tyskere. Den vilde jo bestride Kendsgerninger, saa Tysklands Mistæksomhed kun kunde blive styrket... Syv Aar efter desavouerede man sig selv, da ikke blot Taaberne, men Regeringen og det hele Folk vilde have Nordslesvig tilbage... Artiklen maatte ogsaa for Hanssens Vedkommende svække hans egen Stilling, hvis det rygtedes, at han havde godkendt den, det maatte han have kunnet give sig selv.«

H. P. Hanssens Godkendelse af Artiklen blev først kendt efter Krigens Afslutning, og da optoges Sindene af saa meget andet. Var det sket før 1914, er det tvivlsomt, om han havde kunnet bevare den Stilling, han indtog. Da Hanssen i 1910 for en Gangs Skyld virkelig havde lagt sit Trumfkort, Mandatnedlæggelsen, paa Bordet, viste det sig, at Landdagsmand Kloppenborg-Skrumsager, skønt da hørende til Aabenraa-Retningen, om saa skulde være, var villig til at overtage Rigsdagsmandatet³³).

Det var efter denne Bataille, H. P. Hanssen gav sig til at læse Fr. Nietzsches »Vilje til Magt«³⁴).

Ogsaa H. V. Clausens Fremhævelse af Hanssen som Lykkebarneret i Modsætning til Jessen er ensidig og mangelfuld.

Der kendes een bestemt Dag, vel nok H. P. Hanssens største, hvor Lykken helt og fuldt tilsmilede ham. Det var den aldrig glemte 14. Juli 1914, i 50-Aaret for 1864, da han ved det sidste danske Aarsmøde i Nordslesvig under Prøjerstyret paa Bakkerne nord for Haderslev holdt sin stort anlagte og magtfulde Aarsmødetaale, der var som grebet ud af Befolkningens Sind og Tanker og samlede alle omkring ham. Efter dybtgaaende indre Brydninger i Aarene forud havde de to Parter lært at tilpasse sig hinanden. Man havde det stolte Rigsdagsvalg i 1912 og det endnu stoltere Landdagsvalg i 1913 at se tilbage paa. Der var dansk folkelig Fremgang, hvorhen man vendte sig. Og der var Ungdom

i Rækkerne, en Ungdom, Hanssen ikke altid syntes lige godt om. Men den var der, og den Dag gav den ham sin uforbeholdne Tilslutning.

H. P. Hanssen stod paa Aarsmødet i 1914 for første, men ogsaa for sidste Gang som det ubestridte Samlingsmærke for hele den sønderjyske Befolkning. Da han holdt sin næste store Tale, fra »Folkehjem's« Balkon i Aabenraa i 1918, var Krigen forbi, og Genforeningen skimtedes forude. Men da var Skillelinjen allerede i Færd med at blive trukket op igen. Grænsespørgsmaalet bragte ny Deling. Efter Genforeningen fulgte den danske Partideling, og intet blev mere, som det før havde været.

Billedet af H. P. Hanssen i Afstemningstiden er usikkert og flimrende. Kun eet staar fast, hans Maal var den Grænse, vi fik. Dette uanset, at han lod en Tale til de danske Flensborgere klinge ud i Digterens Ord: »I tusind Aar var Du Danmarks By. Du Barn af Danmark, vend hjem paa ny.«

Men med og fra Genforeningen var det, som om det meste mislykkedes for ham.

Det er stadig uklart, hvorfor det ikke blev H. P. Hanssen, den til Hvervet selvskrevne, der tog imod Christian X, da Kongen den 10. Juli 1920 red over Voldsgrænsen af 1864 og paa sit Lands og Folks Vegne tog de genforenede sønderjyske Landsdele i ny Besiddelse. Det var en Mand i anden Række, den i Afstemningstiden fungerende Amtmand i Haderslev Amt, Gaardejer P. Refshauge, som fik Modtagelsen betroet.

Ved den minderige Genforeningsfest paa Dybbøl Banke den paafølgende Dag, 11. Juli, var det Grev Schack, Schackenborg, der som Formand for Den nordslesvigske Vælgerforening holdt Talen til Kongen, mens tre andre, H. P. Hanssen, P. Grau og Møller H. Lorenzen, Graasten, talte som Repræsentanter for de tre Grupper inden for Vælgerforeningen, Aabenraa-Gruppen, Flensborg-Gruppen og Sønderjysk Arbejderforening. H. P. Hanssens Datter i Aabenraa, Fru Amtmand Thomsen, har fortalt³⁵), at hendes Fader først i sidste Øjeblik fik Indbydelse til en Middag paa Rigsdagens Skib, skønt andre var bedt rettidigt. Det var sorte Dage, og han lod høfligt Indbydelsen gaa tilbage.

Det tragiske Islæt, vi af andre Grunde møder hos Jessen, findes her hos Hanssen.

Da H. P. Hanssen i 1924 lod sig vælge ind i Folketinget som Medlem af Partiet Venstre, blev det kun til Skuffelse for ham. Landstingsmand Fog-Petersen har i de to Aar, Hanssen var Folketingsmand, gjort den Iagttagelse³⁶), at »i Danmarks Rigsdag fik han aldrig Fodfæste. Han gik som en fremmed i vore Sale . . .« Og da Hanssen i November 1924 i Folketinget havde talt imod de da fremsatte Afrustningsforslag, fik han i »Politiken«, der ellers altid havde hyldet ham som Førstemand i Nordslesvig og hævet ham til Skyerne, da han i 1919 traadte ind i det radikale Ministerium Zahle, at vide, at nu havde han »mer end betalt for det Valg, hvortil Venstre gav ham Stemmer«. Bladet mente, at han følte sig »endnu noget ubekvem paa indre dansk Omraade«. Og det sluttede med at konstatere, at hans Holdning i Militærspørgsmaalet ikke var egnet til at lægge »ny Glans om hans Personlighed«. »Han blev kun ved sin Tale en af de mange, en af de andre.«

Kun i Nordslesvig følte H. P. Hanssen sig hjemme efter Genforeningen, og selv der var han under Landbrugskrisen uden Føling med, hvad der rørte sig ude blandt den jævne Befolkning. Rent sagligt var han vel orienteret som i gamle Dage. Dokumentmappen var i Orden. Som Formand for Sprogforeningen gjorde han udmærket Fyldest, der gik alt i de vante Baner. Hans nationale Oversigt i Sprogforeningens Aarsberetninger var, især da den tyske Nazisme brød paa, værdifulde og instruktive. Og da de slesvig-holstenske Nazister blev for nærgaaende med voldsomme Angreb paa Grænsen af 1920, blussede hans gamle Handlekraft for en Stund op igen. Men de økonomiske Vanskeligheder hverken kunde eller vilde han, som Refslund Poulsen har redegjort for det³⁷), erkende. At varetage nationale Interesser var at varetage dem nøjagtig saadan, som han havde tilegnet sig det. Hvad der gik derudover, lukkede han sig af for.

H. P. Hanssen tilhørte ved sin Død sidst i Maj 1936 en svunden Tid. Og skønt baade han selv og endnu mere hans kritikløse Tilbedere ved Lejlighed gjorde, hvad de kunde, for at hindre det, sporedes der i hans sidste Aar en stigende Beredvillighed til i de

forskellige Lejre at anerkende ham som Landsdelens store gamle Mand, fredlyst under det daglige Ordskifte.

Det er bleven fremhævet som en af H. P. Hanssens store Fortjenester, at han tidligt forstod Nødvendigheden af, at de Danske syd for Kongeaaen ikke blev hængende ved det Danmark, de ældre huskede fra før 1864, men ogsaa lærte det nye Danmark at kende, dets Fremgang og Dygtiggørelse efter Nederlaget, folkeligt, politisk og socialt. Ogsaa hertil skulde de unges Ophold paa de danske Folkehøjskoler medvirke. Nærmere bestemt tragtede han efter at faa det grundtvigsk-folkelige Livssyn ledet ned over Nordslesvig, og han var overbevist om, at det vilde styrke den nationale Modstandskraft over for den fremtrængende Tyskhed.

Ingen vil bestride, at der her forelaa en betydningsfuld Opgave, og at Paavirkningen fra de danske Højskoler blev et vægtigt Aktiv i den sønderjyske Forsvarskamp, saa langt den rakte. Men det var dog mest i de nordlige Egne og inden for den mere velstaaende Landbostand, denne Paavirkning mærkedes. Jo længere man kom sydpaa, desto mindre følte Befolkningen sig berørt af den.

Den tunge Ende blev tilbage, og det var den, Jessen tog sig af.

Det kunde for ham ikke være nok, at kongerigsk Paavirkning naaede ned over Grænsen. Det gjaldt ogsaa om, at kongerigske Danske fik Kendskab til, at der fandtes en særlig slesvigsk Indstilling, som det vilde være fejlagtigt at se bort fra. Der forelaa her et Produkt af Aarhundreders krogede Udvikling, og det var manglende Forstaaelse herfor, der bidrog til, at Arbejdet i det blandede Distrikt mellem de slesvigske Krige ikke fik det Udfald, man havde haabet paa. Det maatte ikke gentages.

Jessen vidste, at der var vide Kredse i Nordslesvig, som den grundtvigske Bevægelse ikke vilde naa ud til. Den var i Kongeriget hovedsagelig en Bondebevægelse, og syd for Kongeaaen naaede den stort set ikke meget videre. Saa var der Byboerne og Smaakaarsstanden paa Landet, desuden længst ude de nationalt nevtrale og de hjemmefødte tysksindede. Den danske Folkehøjskole afgav jævnlige, men ikke udelukkende, tale- og skrivedygtige Tilhængere af H. P. Hanssen, Foregangsmænd og lokale Ledere, der fulgte hans Anvisninger og var ham personligt hengivne. Men der var brede Lag inden for den sønderjyske Befolk-

ning, hvor der foreløbig ikke fandtes Grobund for, hvad de havde at bringe. Dansk-kongerigske Synspunkter laa dem fjernt, det præjssiske var de afgjort ikke tilgængelige for. Men Jessens danskslesvigske Tale i »Flensborg Avis« forstod de. Den fik dem til at lytte, den følte de sig beslægtet med.

Pastor Hejselbjerg Paulsen, en af vore kyndigste Forskere inden for sønderjysk Lokalhistorie, har for nylig i »Sønderjyske Aarbøger« offentliggjort en Afhandling »Fra de nationale Valgs Tid«³⁸), som bekræfter, hvad der er sagt i det foregaaende. Han har taget sig for ved Hjælp af et af Faderen, Gaardejer Bertram Paulsen, Øster Løgum, og dennes Svoger, Gaardejer Hans Friis, Kopsholdt, udarbejdet nationalt Register for Øster Løgum Sogn ved Aabenraa med Undtagelse af Genner og Andholm Kommuner at give et Indblik i Sognets Vælgerskare, dens Forhold til Dansk og Tysk, dens Deltagelse i Valgene og Tilbøjeligheden hos mange til at holde sig udenfor. Resultatet af hans Undersøgelser kan samles i et Par Uddrag:

»Mange af de danske, måske flertallet, hørte — i hvert fald i Øster Løgum sogn — til de passive og måtte ustandselig holdes til ilden. De meldte sig ikke af sig selv som medlemmer af de nationale foreninger, men måtte nødes til det. Det var heller ikke uden videre givet, at de alle mødte frem ved valgene, mange gjorde det selvfølgelig, men andre måtte hentes ud. Deres danskhed bestod mere i en negativ afvisning af alt tysk end i en positiv indlevethed i og bekendelse til det danske. Dansksindede eller danskorienterede slesvigere er vel den rette betegnelse for mange af disse vælgere. De ønskede såvist ikke at kysse riset, men havde tyskerne anvendt andre midler i deres bestræbelser for at vinde slesvigerne, havde de taget hensyn til fribårne mænds selvfølgeligelige ret til at synge, hvad de vilde, til at samles, hvor de vilde, til at tale og læse, hvad sprog de vilde, er det sandsynligt, at denne gruppe af vælgere langsomt og umærkeligt var blevet loyale og tyskorienterede slesvigere.«

Herudfra slutter Hejselbjerg Paulsen om H. P. Hanssens og Jessens Maade at virke paa:

»Mens den første saa det som en væsentlig opgave, at sønderjyderne kom under åndelig påvirkning nordfra — f. eks. gennem

højskolen — for derved at gå op i det fælles danske, ønskede Jessen frem for alt at hævde den slesvigske selvstændighed til de yderste konsekvenser; det såkaldte »folkelige« vilde af sig selv vokse ud af folkets sande natur og sind. Betragter man nu vælgerne ud fra disse synspunkter, kan der ikke herske tvivl om, at det var Jessen, som kaldte den slumrende danskhed til live. Hvad der kom nordfra, var ingenlunde altid og overalt højt i kurs hos den jævne mand. Jessens tale derimod gav genlyd i mange sind og rejste en vælgerskare, som ellers næppe var kommet på benene. Han har frem for nogen anden lagt den faste grobund for danskhed i kritiske år.«

Det ses heraf, at Jessen og Hanssen trods alle Modsætninger paa gavnlige Vis udfyldte hinanden, mere end de selv vidste og vilde have vedgaaet.

Naar H. V. Clausen et Sted under sin Mandjævning³⁹⁾ tilkender den unge H. P. Hanssen Tak og Ære, fordi han i sin Ungdom valgte at stille sig i den nationale Sags Tjeneste i Steden for at lade det blive ved et fredeligt Landmandsliv, saa er det kun, hvad alle vil kunne tiltræde. Men naar han fortsætter: »Hvor havde Nordslesvig 30 Aar senere staaet uden hans Beslutning i disse Aar«, saa kan der sideløbende hermed stilles et andet Spørgsmaal: Hvordan vilde det, uanset hvilke Fortjenester der ellers maa tillægges »Flensborg Avis«, være gaaet med det sydlige Nordslesvig ved Afstemningen i 1920, hvis ikke Jessen havde ført sin haarde og opslidende Kamp paa den yderste Post og Aar for Aar gennem sit Blads stigende Udbredelse i den truede Firkant afbalanceret eller trængt tysk Indflydelse tilbage og holdt Forbindelsen med det danske vedlige. Og mon ikke H. V. Clausen havde maattet drage sin Grænse betydeligt længere mod Nord, hvis ikke Jessen havde været.

Nu lykkedes det ved Folkeafstemningen den 10. Februar 1920 at mønstre store danske Mindretal i Tønder og Tinglev, men dansk Flertal i Løgumkloster og alle de mellemliggende Landsogne. Ogsaa i de udsatte Sogne langs Flensborg Fjord, fra Bov til Graasten, var der dansk Flertal. Det er ikke nogen vovet Paastand, at uden Jessen og »Flensborg Avis« vilde Danmark næppe have faaet den sydlige Fjerdedel af Nordslesvig med tilbage. Det

var disse Egne, man fra tysk Side først i 1880-erne betragtede som »eingedeutsch«⁴, erobret for Tyskheden. Og naar man husker, at der i Ravsted Sogn ved fire Rigsdagsvalg fra 1877—1884 ikke afgaves en eneste dansk Stemme (1920: 354 danske mod 236 tyske Stemmer), i Burkal Sogn i 1884 11 danske Stemmer, Kvinder havde ingen Stemmeret dengang (i 1920: 445 danske mod 422 tyske Stemmer), i Tinglev Sogn i 1884 4 danske Stemmer (1920: 448 danske mod 582 tyske Stemmer), saa var den tyske Selvsikkerhed ikke helt uberettiget. Jessen vristede med sin Pen det indvundne fra dem igen.

En Mand, der er født og hjemmehørende i de truede Egne, Sogneraadsformand Jørgen Tinglef, Lund, bekræftede dette ved 50 Aars-Jubilæet for Burkal Forsamlingshus den 11. November 1959, naar han ifølge Referat i »Flensborg Avis« om Tiden før 1914 sagde:

»Dankheden havde en svag Stilling, og det eneste Bindeled mellem de danske Familier var »Flensborg Avis«, som man kunde finde i alle danske Hjem. Avisens trofaste og ihærdige Virke medførte, at vi alligevel ved Afstemningen kunde mønstre 51 Procent danske Stemmer af samtlige afgivne.«

Og hvem vil nægte, at naar der ved Folkeafstemningen den 14. Marts 1920 afgaves 12,800 danske Stemmer syd for den nuværende Grænse, som der senere er bygget videre paa ud over Sydslesvig, naar der ved sidste Valg til den slesvig-holstenske Landdag 28. September 1958 kunde noteres et samlet dansk Stemmetal paa 34,136, foruden hvad der er naaet paa mangfoldige andre Omraader, saa er Jessen en af de lysende Skikkelser fra Fortiden, der lagde Grunden til den Nytid, de oplever dernede. Aarene rider hastigt, og hans Navn vil være glemt af mange. Den danske Skole i Flensborg, der er opkaldt efter ham, hører til de mindre anselige. Men hvor der inden for det danske Mindretal er Mod til at være sig selv, sejt Udholdenhed og usvigelig Tro paa, at intet Arbejde for en god Sag vil være forgæves, der er det hans Aand, der svæver over Vandene.

Det er Jessens Bedrift, at han med sit Blad brød det tyske Bølgeslag mod det af Udvandring svækkede Nordslesvig og holdt Vejen aaben for Genvinding af tabte Positioner i Sydslesvig.

Uden »Flensborg Avis« i Jessens stærke Haand ingen tilfredsstillende Afstemning i Nordslesvig i 1920 og intet tilstrækkeligt Grundlag for Danskhedsarbejdet i Sydslesvig efter 1920 og 1945.

Men der er mere, naar Jessens Stordaad tilfulde skal maales. Han var en Folkeopdrager, en National-Etiker af de største. Med Tanken henvendt herpaa har den sønderjysk fødte Pastor Carsten Petersen, der inden Genforeningen en Tid var Præst ved Vor Frue Kirke og den danske Menighed i Flensborg, i sit særprægede Værk »Slesvigske Præster« sat ham dette storladne Minde⁴⁰):

»Jens Jessen var en Dommer i Israel. I en Menneskealder dømte han Folket. Ingen har nogen Sinde spurgt, hvordan og med hvad Ret han kom til det. Han dømte Ven og Fjende, smaa og store med den Myndighed, som ligger i selve Retten, og som ærlige Mænd bøjer sig for. Vi har kun kendt denne ene Dommer, denne ene Jens Jessen.

Sagligt set og udadtil var det Retten. Indadtil og personligt var det Samvittigheden. I en Artikel om Mod og Modløshed (1900) skrev han: »Baade for Tillidens Skyld og Ædruelighedens Skyld maa man lade være at pynte paa Sandheden. Man bør ogsaa gøre det, fordi man saaledes bedst maner til Alvor... Kun i Sandhedens og Virkelighedens klare Dagslys trives ingen Spøgelser... Der rører sig i hvert eneste Menneskes Hjerte en Følelse af Trang til Retfærdighed, af Agtelse for, hvad ret og sandt er.« I en Artikel om »Vort Standpunkt« (1897) kaldte han sit Blad den danske Befolknings Samvittighed. Det var ham selv. Han var Samvittighedens Pulsslag i det offentlige Liv, saa vidt han kunde naa, og hver Gang han skrev eller talte, kunde han have brugt det gamle latinske Ord: Salvavi animam meam — jeg har frelst min Samvittighed. Thi Sjælen var for ham Samvittigheden og Samvittigheden Sjælen. Den skal altid ud i daarligt Vejr. Jens Jessen kom ud i Storm og Uvejr, det kostede ham hans Liv til sidst. Han blev ofret...

Præst var han ikke. Men ingen har i de Dage talt til saa stor en Menighed som han. Fra Flensborg til Ribe lyttede man til hans Tale seks Dage om Ugen. Til Søndagen bragte han en Prædiken af en eller anden dansk Præst, ikke et opbyggeligt Ord i en af

Bladets Spalter, men et særligt Tillæg med denne ene Prædiken. Ingen Præst i Landet har, naar Klokkerne ringede til Hellig, haft saa mange andægtige Tilhørere som Søndagsbladet fra Flensborg.

Saa blev da denne stærke og stejle Mand Præsternes Medarbejder eller deres Modstander, alt efter som deres Ansigt tegnede sig for hans skarpe Blik. Han blev ogsaa deres Dommer.«

De, der har besøgt Kasematterne i Verdun efter den første Verdenskrig, vil have lagt Mærke til en Plakat i en af dem med Ordene: On ne passe pas! Her kommer de ikke igennem! Den samme stolte Tale hørtes uafbrudt fra Jessen i det national-strategisk vigtige Flensborg-Pas fra 1882, da han overtog Redaktionen af »Flensborg Avis«, til 1906, da han døde. Ingen legemlig Svaghed, ingen Art af Forfølgelser, ingen aarelang Indespærring bag prøjsiske Fængselsmure kunde fjerne denne vældige Kampkraft fra den Stilling, han følte sig kaldet til, og som han var rede til at forsvare til det sidste. Som et Fjeld stod han midt i den stride Strøm, langthen synlig for alle. Og hvor han stødte Fane-stangen fast i gammel dansk Jord, der samler den Grænsevagten om sig fremdeles.

Lad Tiderne skifte fra Kamp til Kappelstræb. Hvor dansk og tysk Kultur mødes og brydes, nord for Grænsen som syd for den, vil der altid, ogsaa i Evropa-Tankens Tidsalder, være Brug for dansk Vagtsomhed og dansk Selvhævdelse. Det tyske Folk har alle Dage været et ekspansivt Folkefærd, og det vil det vedblive at være. Jessen ligger forlængst under Mulde. Men hans Gerning var stor og rig nok til, at den kan udmøntes af kommende Slægter. Den vil staa som et Vartegn, saa længe Danske tager Arv efter Danske.

EFTERSKRIFT

Samtlige Breve eller Uddrag af Breve i de 3 Bind »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis« er gengivet med Brevskriverens egen Ret-skrivning og Tegnsætning. Kun, hvor der kunde være Tale om meningsforstyrrende Indslag, er Smaarettelser foretaget. Det samme gælder Uddrag af Artikler i »Flensborg Avis« og andre Blade.

NOTER OG HENVISNINGER

Jessen og Askov

- 1) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind I, S. 143 ff.
- 2) Født i Vejle, opvokset i Flensborg, en Overgang Leder af et Højskolearbejde i København, Folketingsmand for Vejlekredsen 1887—1895, hvor han snart sluttede sig til Venstre, død som Præst i Hornslet 1896.
- 3) »Tidens Strøm« 9. April 1886.
- 4) »Askov Lærlinge« 1931.
- 5) »Dansk Udsyn« 1941, S. 23—28.
- 6) Det kgl. Bibliotek, København.
- 7) Direktør for Handelshøjskolen i København, Dr. phil. H. L. Møller, senere konservativt Medlem af Folketinget.
- 8) Redaktør Ernst Christiansen, Jessens Efterfølger som Redaktør af »Flensborg Avis«.
- 9) E. Christiansens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 10) Marius Kristensen, nordisk Filolog, 1906 Dr. phil., udstrakt videnskabeligt Forfatterskab.
- 11) Der er aabenbart her Tale om »Hvide Hus« og »Dagmarsalen«, opført efter Tegning af Arkitekt Rolf Schrøder.
- 12) »Fru Charlotte Schrøder, f. Wagner. Et Mindeskrift samlet efter Ønske af »Askov Lærlinge« af Ludvig Schrøder.«

Naar Skræp sang

- 1) Ved et Hærskue under Trearskrigen, September 1848, paa Lerbæk Mark ved Vejle sang man en Sang af H. P. Holst, der vendte sig mod Tanken om Slesvigs Deling, og hvis sidste Linje, »Det skal ej ske, vi sværge her som Mænd«, fik Kong Frederik VII til dybt bevæget at gentage: Det skal ej ske.
- 2) Fra Oldsagnet om den blinde Jellingkonge Vermund, hvis Søn Uffe (hin Spage) efter at have rejst sig af sin Sløvhed optog Kampen paa Ejderøen og med det berømte Sværd Skræp fældede Sakserkongens Søn og dennes Ledsager, saa Ejderen blev Landets Grænse mod Syd.

Jessen, Hanssen og de københavnske radikale

- 1) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 88 ff.
- 2) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 295.
- 3) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 4) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 83 ff.
- 5) J. Johansen, Præst i Haderslev 1860—1870 og Overlærer ved Latinskolen til 1864, oprettede 1866 den private danske »Realskole for Haderslev By og Omegn«, blev efter sin Afskedigelse fra Præsteembedet i Haderslev Præst ved Vor Frue Kirke i Odense, fra 1888 Sognepræst i Svanninge ved Faaborg, hvor han døde i 1902. Han var i en Aarrække efter at være bosat nord for Kongeaaen Formand for Foreningen Dannebrog, der gennem Overlærer Monrad i Flensborg ydede Bidrag til dansk kulturelt og kirkeligt Arbejde i Sønderjylland.
- 6) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 79 ff.
- 7) Løjtnant Michelsen, Kolstrup, Aabenraa, Formand for Sprogforeningen, Købmand Petersen, Aabenraa, Medlem af Foreningens Bestyrelse.
- 8) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 77. Brevene i Privateje.

Gjellerup-Fejden

- 1) Johannes Fibiger: »Mit Liv og Levned«, udgivet af Karl Gjellerup, S. 286.
- 2) Johs. Fibiger: »Mit Liv og Levned«, S. 218.
- 3) Harald Høffding: »Erindringer«, S. 267.

Jessen og A. D. Jørgensen

- 1) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 75.
- 2) »A. D. Jørgensens Breve«, S. 120. Da Brevene er ordnet kronologisk, vil efterfølgende Uddrag ikke blive stedfæstede under Noter og Henvi-ninger.
- 3) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind I, S. 197 ff.
- 4) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 49 ff.
- 5) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind III, S. 56.
- 6) Det kongelige Bibliotek, København.

Blade af Køller-Politikens Historie

- 1) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 243 ff.
- 2) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 271.
- 3) Franz v. Jessen: »Egne, Begivenheder, Mennesker«, Bind III, S. 16 ff.

En Telegram-Krise

- 1) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 271.
- 2) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.

- 3) Skibsreder Jebsen, Aabenraa, udpræget Slesvig-Holstener og meget danskfjendtlig. Han var Formand for Komiteen til Anbringelse af et Bismarcktaarn paa Knivsbjerg.
- 4) H. P. Hanssen: »E Tilbageblik«, Bind II, S. 264.
- 5) Protokol for Den nordslesvigske Vælgerforening, Landsarkivet i Aabenraa.
- 6) Foreningen Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.

Jessens sidste Fængselsstraf

- 1) »Sønderjysk Centralforenings Festskrift« i Anledning af Genforeningen, S. 89 ff.
- 2) »Dansk Jul« 1919, udgivet af Provins Journalistforeningen, Steen Hasselbalchs Forlag, København.
- 3) »Haderslev-Samfundets Aarsskrift« 1937, S. 22.

Wildenradt-Krabbe-Affæren

- 1) »Bladet Dannevirke 1838—1938«, S. 312.
- 2) H. P. Hanssen: »Fra Kampaarene«, S. 184 ff.
- 3) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 4) »Haabets Mænd«, S. 188.
- 5) Foreningen Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København. A. Svensson: »Træk af Bladet »Dannevirke's« Historie«, »Sønderjydske Aarbøger« 1953, S. 170 ff.
- 6) Privateje.
- 7) Kaptejn C. C. Fischers Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 8) Julius Nielsens Privatarkiv, Rigsarkivet, København.
- 9) Foreningen Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.
- 10) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind I, S. 239.
- 11) »Festskrift til H. P. Hanssen paa hans 70-Aarsdag den 21. Februar 1932«, S. 332.
- 12) N. Hjorts Privatarkiv, Rigsarkivet, København.
- 13) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.

»Flensborg Avis« omkring Aarhundredskiftet

- 1) I Privateje.
- 2) Foreningen Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.
- 3) Kaptejn C. C. Fischers Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 4) Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.
- 5) Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.
- 6) Bismarck-Taarnet blev efter Hitler-Tysklands Kapitulaton sprængt i Luft af en Modstandsgruppe.
- 7) H. V. Clausens Privatarkiv, Rigsarkivet, København.

Gustav Johannsens Død og Jessens Valg til Rigsdagsmand

- 1) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 2) J. N. H. Skrumsager: »Æt og Minder«, Manuskript, Landsarkivet, Aabenraa.
- 3) Franz v. Jessen: »Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker«, Bind II, S. 110—111.
- 4) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 300 ff.
- 5) Lydik Jacobsens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 6) »Brevveksling og Dagbøger«, Bind II, S. 333.
- 7) Foreningen Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.
- 8) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 9) »Vestbirk Højskole, Aarsskrift, udgivet af Elevforeningen« 1928.
- 10) »Valgtaler 1902, Af J. Jessen.«
- 11) »Dansk Udsyn« 1941, S. 27—28.

Jessen i Berlin

- 1) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 2) »Flensborg Avis« 24. Juli 1906 og 14. Juni 1931.
- 3) E. Christiansens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 4) Franz v. Jessen: »Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker«, Bind II, S. 112.
- 5) »Berlingske Tidende«, 3. Februar 1954.
- 6) »Flensborg Avis«, 14. Juni 1931, B. S. 3.
- 7) Vilh. la Cour: »Redaktør J. Jessen«, S. 119.
- 8) E. Christiansens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 9) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 10) Julius Nielsens Privatarkiv, Rigsarkivet, København.
- 11) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, Westermanns Forlag, S. 52.
- 12) Vilh. la Cour: »Redaktør J. Jessen«, S. 118.
- 13) »Sønderjysk Centralforenings Festskrift« til Genforeningen, S. 91.
- 14) »Nordslesvigske Søndagsblad« 1906, genoptrykt i »Flensborg Avis« 14. Juni 1931.
- 15) H. L. Møllers Privatarkiv, Rigsarkivet, København.
- 16) »Dannevirke«, den 10. Maj 1955.
- 17) »Redaktør Jessens Artikler i Udvalg ved M. Jessen, f. Fibiger.«

Optant-Konventionen og dens Baggrund

- 1) Det kgl. Bibliotek, København.
- 2) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 3) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 282—283.
- 4) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 282.
- 5) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 265.
- 6) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 281—282.

- 7) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind III, S. 128 ff, 136 ff.
- 8) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 112—113.
- 9) »Sønderjydske Aarbøger« 1907, S. 197 ff.
- 10) H. P. Hanssen: »E Tilbageblik«, Bind II, S. 88.
- 11) »Sønderjydske Aarbøger«, 1907, S. 206.
- 12) Troels Fink: »Spillet om dansk Neutralitet 1905—1909«, S. 287—291.
- 13) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 122.
- 14) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 111. Om Alliance-Planerne udførligt i Franz v. Jessen: »Mit Livs Egne, Hændelser, Menne-sker«, Bind III, S. 312 ff. Senere i Troels Fink: »Spillet om dansk Neu-tralitet 1905—1909.«

Virksomhed uden for Bladet

- 1) »Redaktør Jessens Artikler. I Udvalg ved M. Jessen, f. Fibiger«, S. 2.
- 2) I Privateje.
- 3) Julius Nielsens Privatarkiv, Rigsarkivet, København.
- 4) F. A. Fabricius Høyberg: »Gennem 80 Aar.« »Tønder Landmandsbank, Aktieselskab, 1901—1951«, S. 24.
- 5) Poul Erichsen: »Om end Taarnene falde«, S. 110.
- 6) I Privateje.
- 7) I Privateje.
- 8) Landsarkivet, Aabenraa.
- 9) H. L. Møllers Privatarkiv, Rigsarkivet, København.

Jessen i Tale og Skrift

- 1) »Redaktør Jessen, Sønderjyllands store Stridsmand for Danskhed. Et Mindeord af A. Svensson«, S. 15.
- 2) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 43.
- 3) E. Christiansens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 4) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind III, S. 26 ff.

Jessen hjemme

- 1) »Dannevirke«, 23. Januar 1954.
- 2) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind III, S. 19 ff.
- 3) »Haderslev-Samfundets Aarsskrift« 1937, S. 22 ff.
- 4) »Nordstjernen, Sønderjysk Jul«, 1954.
- 5) »Redaktør Jessen. Sønderjyllands store Stridsmand for Danskhed. Et Mindeord af A. Svensson«, S. 25 ff.
- 6) »Flensborg Avis«, 4. Februar 1954.
- 7) »Haderslev-Samfundets Aarsskrift« 1937, S. 24.
- 8) Breve fra Direktør Bang, København, til Pastor Johansen, Odense, For-eningen Dannebrog's Arkiv, Rigsarkivet, København.
- 9) »Flensborg Avis«, 4. Februar 1954.
- 10) E. Christiansens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.

Skygger over Jessens sidste Tid

- 1) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 2) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 3) F. A. Fabricius Høyberg: »Gennem 80 Aar.« I Manuskript paa Tønder Bibliotek.
- 4) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 5) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 6) Afskrift i Privateje.
- 7) »Flensborg Avis«, den 1. Oktober 1898.
- 8) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 9) H. P. Hanssens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 10) Julius Nielsens Privatarkiv, Rigsarkivet, København.
- 11) Afskrift i Privateje.

Død og Eftermæle

- 1) E. Christiansens Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 2) »Haderslev-Samfundets Aarsskrift« 1937, S. 24—25.
- 3) »Dybbøl-Posten«, 20. Juli 1907.

Efter Jessen

- 1) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind I, S. 219.
- 2) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 32 ff. »Ved redaktør, rigsdagsmand Jens Jessens død i 1906«, »Sønderjyske Aarbøger« 1959, S. 158 ff. Den her anvendte Ordlyd afviger sprogligt lidt fra det af H. P. Hanssen gengivne.
- 3) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 22.
- 4) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 24 og 29.
- 5) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 186.
- 6) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 59.
- 7) Pastor P. N. Petersen, 1886—1901 Sognepræst i Aagerup og Kirkerup ved Roskilde og fra 1901 til sin Død i 1916 Sognepræst ved Trinitatis Kirke i København. Brevet i Privateje.
- 8) »H. P. Hanssen« af Jakob Petersen, Sprogforeningens Aarsberetning 1935—36, S. 28.
- 9) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 17—18.
- 10) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 99.
- 11) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind II, S. 276.
- 12) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 28.
- 13) »Flensborg Avis«, 9. Oktober 1906.
- 14) »H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik III«. Af H. V. Clausen« (Særtryk af »Hejmdal«), S. 10.
- 15) I Privateje.

- 16) »Sønderjylland, redigeret af Svend Dahl og Axel Linvald«, Bind II, S. 35—36. Henvi­sing her­til: H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 209.
- 17) »Valgtaler 1902. Af J. Jessen«, S. 7.
- 18) Særtryk af »Hejmdal« 1932, S. 5.
- 19) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind III, S. 201 ff.
- 20) Harald Høffding: »Erindringer«, S. 291.
- 21) A. Svensson: »Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis«, Bind I, S. 232.
- 22) »H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik II«. Af H. V. Clausen« (Særtryk af »Hejmdal«), S. 5—6.
- 23) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 17.
- 24) J. N. H. Skrumsagers og Hustrus Privatarkiv, Landsarkivet, Aabenraa.
- 25) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 107.
- 26) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 201—202.
- 27) »Hejmdal«, den 30. Januar 1954.
- 28) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 273.
- 29) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind II, S. 274.
- 30) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 124 ff.
- 31) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 321 ff.
- 32) »H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik III«. Af H. V. Clausen« (Særtryk af »Hejmdal«), S. 8.
- 33) Marten Refslund Poulsen: »Erindringer«, 1. Del, S. 214.
- 34) H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik«, Bind III, S. 325.
- 35) »Dagens Nyheder«, 21. Avgust 1955.
- 36) Ugebladet »Tidens Stemme«, aftrykt i »Hejmdal« 4. Juni 1936.
- 37) »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans Venner«, S. 29.
- 38) »Sønderjyske Aarbøger«, 1959, S. 31 ff.
- 39) »H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik I«. Af H. V. Clausen« (Særtryk af »Hejmdal«), S. 12.
- 40) »Slesvigske Præster. Et Udsnit af Præstestandens Historie ved Carsten Jensen Petersen«, S. 179 ff.

Illustrationsfortegnelse

BIND I

- 4: Lærer Hans Møller Jessen, Toghale,
Anne Kjestine Jessen, f. Bundesen, Toghale,
Redaktør J. Jessen som ung,
Marie Oktavia Fibiger som ung.
- 56—57: Gustav Johannsen, Flensborg,
C. A. Willemoes, Flensborg,
K. E. A. Vennervald, Flensborg,
Overlærer Chr. F. Monrad, Flensborg.
Fysikus P. A. Madvig, Haderslev,
Borgmester H. Th. B. Chemnitz, Haderslev,
Overretssagfører C. Herold, København,
H. V. Clausen som ung,
Redaktør J. Jessens Stavebog,
J. N. H. Skrumsager, Københoved,
Fængselsbygningen i Flensborg,
Hovedindgangen til Fængselsbygningen.

BIND II

- 32—33: J. Jessen, Fotografi fra 1890-erne,
»Flensborg Avis« 1. Juli 1882.
- 160—161: J. Vrang,
R. P. Rossen,
N. Petersen,
Statsadvokat E. A. Prahl,
»Flensborg Avis« 1883, 1887 og 1905,
S. Th. Amorsen,
Biskop Th. Kaftan.
- 272—273: C. Ploug,
P. Skau,
V. Hørup,
Joh. Ottosen.
P. Reimers,
H. Lassen,
H. P. Hanssen,
C. P. Wolff.

BIND III

- 16—17: Jens Jessen i sin Have i Kollund,
Jessen og Fru Jessen med Børnene Tage og Dagmar,
Ludvig Schrøder,
Folketingsmand H. L. Møller.
- 96—97: A. D. Jørgensen,
Peter Grau,
Ernst Mathias v. Køller,
Fru v. Wildenradt-Krabbe.
- 165: Af et Brev fra Fru Wildenradt-Krabbe.
- 186—187: Brev fra J. Jessen til stud. theol., senere Rektor H. P. Hansen.
- 304—305: Sommerligt Samvær paa Villa Fjordmark,
P. Simonsen paa Bladets Redaktion,
M. C. Mathiesen,
Julius Nielsen.
- 334—335: Valdemar Rørdams Mindedigt.
- 336—337: Jens Jessen efter Maleri af Herman Vedel,
Gustav Johannsens og Jens Jessens Gravstene.
- 342: Løbeseddel om Jens Jessens Død.

Navneregister

til A. Svensson:

Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis, I—III.

Ved H. V. Gregersen.

Navne på J. Jessens nærmeste pårørende er udeladt. Endvidere er H. P. Hanssen og Gustav Johannsen nævnt så hyppigt, at de er ladet ude af betragtning ved registreringer.

- Aabling, gæstgiver, Skærbæk, II, 191.
Achelis, Th. O., historiker, I, 53.
Adler, D. B., grosserer, Kbh., I, 65 f., III, 48.
Ahlefeldt, landsretsråd, Flb., III, 37.
Ahlefeldt, Kai Werner, amtmand, Hdl., I, 8.
Ahlefeldt-Laurvig, greve, udenrigsminister, III, 366.
Ahlmann, N., sønderjysk politiker, II, 94, 100.
Albrecht, prins, II, 160 ff., 235.
Albrechtsen, gæstgiverske, Flb., II, 111.
Alexander III, kejser II, 11.
Algreen-Ussing, Frederik, forfatter, II, 141, 303.
Ammundsen, Vald., professor, biskop, I, 240.
Amorsen, S. Th., konsul, Hdl., I, 251, II, 86, 99, 275, III, 210.
Andersen, Johs., advokat, Hdl., III, 248 f., 331.
Andersen, Nik., sekretær, cand. math., I, 238, II, 135, 149, 214 f., III, 280, 304.
Andersen, Vilh., professor, Kbh., III, 139.
Andresen, overretssagfører, Kbh., I, 99.
Andresen, A., gårdejer, Skelde, II, 278.
Andresen, Carl G., rentier, Flb., II, 21.
Andresen, M., formand for Sprogforeningen, I, 27, 256, III, 23, 54, 92, 135, 163, 185, 188, 209, 238, 350.
Andresen, Peter, lærer, Ryslinge, III, 364.
Appel, Cornelius, frimenighedspræst, Rødding, I, 19, 203, III, 21.
Appel, Jacob, kultusminister, I, 203, III, 16, 21, 139, 366.
Atsen, lærer, Sdr. Sejerslev, I, 26.
Autzen, gårdejer, Djernæs, II, 103.
Aye, L., amtsdommer, Flb., I, 246, II, 24 ff., III, 135 ff.
Baden, storhertuginde af, III, 140 ff.
Bachem, tysk politiker, III, 245.
Bachmann, Jørgen H., farver, Åb., I, 249.
Bachmann, Karl Asmus, amtsdommer, Hdl., III, 131 f.
Bade, Marcus, præst, Augustenborg, Åbenrå, III, 270.
Bahnsen, urmager, Hdl., III, 117.

- Ballestrem, grev Franz, tysk politiker, III, 122.
- Bang, Herman, forfatter, III, 336.
- Bang, N., direktør, Kbh., III, 135, 188, 213.
- Barfod, Fr., forfatter, I, 18.
- Barth, Th., tysk politiker, Kiel, II, 271, III, 118.
- Baumgarten, Otto, professor, Kiel, I, 28.
- Bebel, Aug., tysk politiker, II, 120, III, 115, 331, 338.
- Becherer, J. K. A. A., landråd, Hdl., III, 234 f.
- Becker, F., redaktør, Åb., II, 237 ff.
- Bekker, Carl Henrik, advokat, Åb., II, 95.
- Bendixen, amtsforstander, Stollig, III, 243.
- Berg, C., dansk politiker, I, 154, 168, III, 7, 345.
- Bergmann, v., tysk officer, II, 22, 26.
- Berntsen, Kl., konsejlspræsident, I, 36, III, 366.
- Bertelsen, Mandal, sagfører, Kbh., III, 198.
- Bille, C. St. A., redaktør, III, 202.
- Bing, Herman, dansk politiker, II, 295, III, 48.
- Birkedal, Uffe, præst, Kbh., III, 181.
- Bismarck, Herbert v., tysk politiker, III, 125.
- Bismarck, Otto v., rigskansler, I, 19, 150, 177 ff., 227, 234, II, 9 ff, 141, 187 f., 286, III, 31, 44, 69 ff., 195.
- Bjerre, J., provst, kultusminister, II, 264.
- Bjerrum, Jannik, øjenlæge, Kbh., III, 47.
- Bjørnbak, Lars, dansk politiker, I, 36.
- Bjørnshauge, Hans J., proprietær, Sil-lerupgård, III, 177.
- Bjørnshauge, Jes J., redaktør, I, 58, 75 f., 105, 256, III, 160.
- Bjørnshauge, Jørgen H., dyrlæge, I, 239, III, 160 ff.
- Blache, Chr., kunstner, II, 154.
- Black (slægt), I, 14.
- Bladt, Fr. C. Chr., redaktør, Flb., II, 215 f.
- Blohm, lærer, Hdl., I, 49.
- Blell, tysk politiker, III, 340.
- Blücher-Altona, greve v., amtmand i Åbenrå, overpræsident i Altona, I, 13.
- Bock, tømremester, Kbh., II, 218 ff.
- Rohr, J. L. S., provst, Møgeltønder, I, 11, 21.
- Boisen, Fr., præst, Sdr. Vilstrup, II, 97.
- Bojsen, Peter Outzen, seminarieforstander, biskop, I, 9.
- Fokkenheuser, V., forfatter, II, 132.
- Boldt, frk., lærerinde, Flb., I, 60.
- Bolten, Friedrich, præst, Moltrup-Bjerning, III, 284 f.
- Bong-Schmidt, K. E., advokat, Flb., II, 243, 248.
- Borup, politimester, Holstebro, I, 154.
- Boysen, A., Tørring mølle, III, 312, 318.
- Boysen, N. P., møllejer, III, 315.
- Brandes, Georg, forfatter, I, 143, 164, III, 96, 110, 232, 276.
- Brandes, Edvard, dansk politiker, III, 203.
- Bredsdorff, skibsværftsdirektør, Flb., I, 145, 194, III, 32, 298.
- Brockdorff, friherre, landsretspræsident, Flb., III, 140, 147.
- Brockschmidt, amtsdommer, Tdr., III, 31, 36.
- Brodersen, præst, I, 132.
- Bruhn, dampskibsdirektør, Flb., II, 103, III, 99.
- Bruhn, Chr. H., præst, Gram, Rørby, I, 139.
- Buchwald, kammerherre, II, 224.

- Bucka, købmand, Flb., I, 134.
- Budach, gårdejere, I, 254, II, 110, III, 210, 318.
- Budde-Lund, Holger, højskoleforstander, III, 216.
- Buhl, Frants, professor, Leipzig, III, 144.
- Bundesen (slægt), I, 12 ff.
- Bundesen, Hans, lærer, Nybøl, I, 14.
- Bülow, Bernhard v., rigskansler, III, 241, 252 f., 262, 338.
- Büsing, tysk politiker, III, 245.
- Bøgh, Frederik, forfatter, II, 141.
- Callesen, N. H., gårdejer, Lerskov, I, 254, III, 54, 312 ff.
- Callsen, C., sønderjysk politiker, II, 100.
- Callsen, H. P., købmand, Åb., II, 83.
- Callø, A., kreditforeningsdirektør, Hdl., III, 365.
- Cappel, lærer, Korsør, II, 257.
- Carstens, Axel, tandlæge, Kbh., III, 178.
- Carstens, C. E., seminarieforstander, Tønder, I, 50.
- Carstens, H. J., præst, Flb., III, 32, 208, 213.
- Cavling, Henrik, redaktør, III, 113.
- Chemnitz, Matth. Th. B., borgmester, Hdl., I, 44, 48, 54.
- Christensen, fjerhandler, Flb., II, 110.
- Christensen, husflidslærer, Stevning, III, 19.
- Christensen, Godfred, maler, II, 155.
- Christensen, Hans Jepsen, Høgsbro, III, 347, 350.
- Christensen, J. C., konsejlspræsident, III, 259 ff.
- Christensen, L. P., redaktør, Flb., III, 200, 235, 245, 279, 297 ff., 309, 343.
- Christian VIII, konge, III, 97.
- Christian IX, konge, I, 19, 228 f., II, 9, 14, 99, 187, 224, 243, 288, III, 74, 259, 297, 321.
- Christian X, konge, III, 368.
- Christiansen, Einar, Kbh., II, 262.
- Christiansen, Ernst, redaktør, II, 215, III, 17 f., 154, 200, 216, 243, 245, 250, 257, 263 f., 278, 307 ff., 323, 330 ff., 342 f., 349, 377.
- Christiansen, J., kommuneformstander, Gl. Haderslev, III, 234.
- Claudius, landsretsråd, Bld., III, 37.
- Clausen, H. V., lektor, I, 134, 152, 153, 208, II, 77, 82, 90, 222, 274, 276, 295, III, 42, 46 f., 51, 76, 85, 92, 178, 211, 356 ff.
- Clausen, Rasmus, gårdejer, Smedager, I, 254.
- Colding, A. G., vinhandler, Flb., I, 134, III, 54, 318.
- Crespel, advokat, Flb., III, 135 f.
- Dahl, rektor, Kbh., I, 97.
- Dahl, løjtnant, Kbh., I, 97.
- Dahlerup, Verner, professor, Kbh., I, 207, 263.
- Danielsen, V., brændevinsbrænder, Flb., II, 21.
- Delbrück, H., professor, Berlin, III, 111 f.
- de Meza, general, I, 20.
- Deuntzer, J. H., konsejlspræsident, III, 256.
- Dorph, overlærer, Kbh., I, 97.
- Dove, Heinrich, tysk politiker, III, 245.
- Drachmann, Asbjørn, professor, I, 204.
- Drachmann, Holger, forfatter, II, 90.
- Dreyer, sagfører, Slagelse, II, 257.
- Drielsma, Hankes, advokat, Holland, III, 183.
- Dunker, overlærer, Hdl., III, 195.
- Duseberg, J. F., fysikus, Flb., II, 95.
- Düring, ritmester, Hdl., I, 49.
- Ebsen, Emil, advokat, Flb., I, 180, 191 f., II, 38 ff., 109, 160 f., 171, III, 136 f.

- Eickhoff, Richard, tysk politiker, III 244 f., 248, 340.
- Einem, landsretsdirektør, Kiel, III, 142.
- Eliassen, P., redaktør, Kolding, III, 164.
- Ende, v., regeringspræsident, Slesvig, I, 44.
- Engel, J. B. C., seminarilærer, præst, Tdr., I, 28 f.
- Erichsen, vognmand, Haderslev, III, 117.
- Erslev, Kr., professor, Kbh., I, 143, II, 295.
- Estrup, J. B. C., konseilspræsident, I, 144, 167, II, 147, 262, III, 7.
- Ewaldsen, Chr., præst, Flb., II, 96.
- Faber, Knud, professor, Kbh., III, 330, 332.
- Falkenstjerne, F., højskoleforstander, Kbh., II, 200, III, 8.
- Ferslew, C., redaktør, Kbh., III, 345.
- Fibiger, Axel, oberst, Kbh., I, 201 f.
- Fibiger, Johannes, præst, Kbh., III, 67 f., 361.
- Filskov, L., købmand, Møgeltønder, I, 23.
- Filskov, Tycho, redaktør, Flb., III, 274, 298.
- Fink, gårdejer, III, 175.
- Fink, Troels, professor, III, 260.
- Finnemann, gårdejer, III, 175 f., 253, 280.
- Fischer, C. C., kaptajn, Åb., II, 274 f., 278, III, 163, 171, 185, 210, 353.
- Fischer, Fr., redaktør, Åb., II, 281.
- Flor, Chr., professor, II, 203, III, 22.
- Fog-Petersen, landstingsmand, Kbh., III, 369.
- Folkenberg, apoteker, Hdl., I, 59.
- Forchhammer, O., Moskva, I, 255.
- Frandsen, advokat, Flensborg, I, 180 f.
- Frederik VII, konge, I, 19, 28, 190 ff., II, 187, 216, 243, 288, III, 132.
- Frederik VIII, konge, III, 259 f.
- Frederik III, tysk kejser, I, 220 ff., II, 8, 129.
- Frederiksen, N. C., professor, Kbh., III, 76.
- Freudenreich, A. G., Flb., I, 74.
- Fridericia, J. A., professor, Kbh., III, 96.
- Friis, Aage, professor, Kbh., III, 252 ff., 353, 362 ff.
- Friis, Hans, gårdejer, Kopsholt, III, 371.
- Frölich, F, lærer, Højer, I, 245 f.
- Frölich, Lorens, kunstner, III, 156.
- Frölich, Werner, journalist, Flb., II, 109, 237 ff., III, 195.
- Funke, Eduard, redaktør, Flb., II, 237, 246.
- Gade, Emil, læge, Sdb., II, 95.
- Gammeltoft, C., borgmester, Kbh., I, 68.
- Gerlach, Hellmuth v., tysk pol., III, 331.
- Gjellerup, Karl Adolf, forfatter, III, 66—84.
- Gjessing, Hakon, dommer, Tdr., I, 35.
- Gjessing, J. G., advokat, Tdr., I, 35, 40, 51.
- Gjødesen, kommandør, Kbh., I, 97.
- Glembocki, polsk politiker, III, 125.
- Godskesen, overretssagfører, Kbh., II, 262.
- Goldschmidt, M. A., forfatter, I, 18.
- Goos, C., professor, Kbh., I, 97, II, 41, III, 147 ff.
- Gottburgsen, landsretsråd, Flb., I, 146 ff., 177 ff., III, 280.
- Gotthardsen, N. J., gårdejer, Nørmark, III, 347, 350.
- Graae, præst, Flb., II, 96.
- Grau, Andreas, redaktør, Bro, III, 272, 347.
- Grau, P., gårdejer, Pøl, II, 275 f., III, 64, 228, 242 f., 309, 349 ff., 368.

- Griffenfeldt, P., statsmand, III, 97.
 Grimm, justitsråd, Sdb., II, 242.
 Groth, Claus, forfatter, III, 130 ff.
 Grundtvig, Svend, forfatter, II, 228.
 Hage, Christopher, grosserer, Kbh., III, 110.
 Hahn, J. H., amtsdommer, Nordborg, III, 108.
 Hall, C. C., konseilspræsident, II, 155, III, 69 f., 75, 82 f.
 Hansen, Jørgen, biskop, II, 182.
 Hansen, gårdejer, Andrupgård, III, 117.
 Hansen, gårdejer, Kannikhus, III, 265.
 Hansen, seminarist, Mjølø, I, 30.
 Hansen, Bendix, forfatter, III, 304 ff.
 Hansen, Christen, gårdejer, Nørremølle, I, 202.
 Hansen, Ditlev, kniplingshandler, Møgeltønder, III, 264.
 Hansen, Fr., gårdejer, Løjtertoft, I, 254, II, 274 f., 291, III, 210, 318, 353.
 Hansen, H., gårdejer, Nejs, III, 318.
 Hansen, H. P., rektor, III, 184, 186.
 Hansen, H. P., veksellerer, Kbh., I, 68.
 Hansen, J. A., dansk politiker, I, 36.
 Hansen, Kofoed H. P., II, 96.
 Hansen, M. Mørk, præst, Felsted, Vonsild, I, 83, 132, 219, 236, II, 90, 96, 138 f., 217, 256, 260.
 Hansen, P., journalist, II, 25, 41.
 Hansen, Tyssen, gårdejer, Randerup, I, 254, II, 199.
 Hanssen, H. P., sønderjysk politiker, se indholdsfortegnelsen.
 Hede, Karl (pseudonym), forfatter, II, 90.
 Heiberg, Johanne Louise, kunstner, II, 155, III, 97.
 Heine, H., forfatter, II, 166.
 Heinzl, tysk politiker, I, 150, III, 280.
 Helm, apoteker, Flb., I, 194.
 Hennings, kaptajn, Bremen, III, 196.
 Herold, C., overretssagfører, Kbh., I, 81, 97, 99 ff., 104, 133, 154 f., 158, 211, 216 f., II, 136, III, 47.
 Hinrichsen, typograf, Flb., II, 36.
 Hinterlach, assessor, Åb., III, 127.
 Hiort-Lorenzen, H. R., redaktør, Hdl., I, 104, 122 f., II, 90, 95 ff., 262, III, 160.
 Hjort, Niels, skolebestyrer, Kbh., I, 134, III, 180.
 Hjort, V., biskop, Ribe, I, 8.
 Hjort, W., præst, Nyborg, I, 113 f., 134.
 Hodenberg, baron, tysk politiker, III, 125.
 Hohenlohe, fyrst Chlodwig v., rigskansler, III, 121, 365.
 Holbeck, H. St., rektor, Odense, I, 153.
 Holdt, A. C. C., skoleleder, Flb., I, 77 f., 134, II, 93, 213.
 Hollesen, læge, Flensborg, Gråsten, III, 331.
 Holst, Frits, forfatter, II, 217.
 Holst, Vilhelm, forfatter, II, 218.
 Holstein-Ledreborg, dansk politiker, I, 36.
 Hostrup, Cdr., forfatter, I, 206, II, 76.
 Hübbe, Chr., bankdirektør, Haderslev, I, 55.
 Hänel, Albert, tysk politiker, III, 124, 132.
 Høffding, Harald, professor, II, 76, 295, III, 47, 83, 360 f.
 Høgsbro, Sofus, dansk politiker, III, 209, 213.
 Høier, Chr., gårdejer, Lilleterpgård, I, 257, 264.
 Hørluck, A. D., gårdejer, Rurup, I, 251, 254, II, 81, 191, III, 117.
 Hørluck, Niels Jochum, gårdejer, Rurup, III, 348.

- Hørup, Viggo, redaktør, II, 53 ff., 177, III, 78 ff., 201—204, 338.
- Høyberg, Fr., gårdejer, Nørmark, III, 264 f., 313, 316.
- Høyer, møller, Gram, III, 16.
- Ibsen, Justus, kusk, Løgumkloster, III, 140 ff.
- Icke, J. B., postdirektør, Flb., II, 22.
- Iversen, Jørgen, gårdejer, Svejrup, I, 255 f.
- Iversen, frk., lærerinde, I, 45.
- Jacobsen, J. C., brygger, Kbh., I, 68, 70, 95, 208, II, 75, III, 87.
- Jacobsen, cand. phil., Brøns, II, 199.
- Jacobsen, Chr. Johs., præst, Skærbæk, I, 212 ff., III, 183.
- Jacobsen, Lydik, møllejer, Brøns, I, 249, III, 212.
- Janke, Th., redaktør, Åb., III, 127, 135, 138.
- Jebsen, M., skibsreder, Åb., III, 132, 195, 379.
- Jensen, Hans, gårdejer, Guderup, III, 249.
- Jensen, Hans, mejeribestyrer, Christiansfeld, III, 348.
- Jensen, Hans, redaktør, Slagelse, III, 337.
- Jensen, J. P., gårdejer, Lovrup, II, 192.
- Jensen, Jens Andersen, lærer, Bådsbøl-Ballum, I, 22.
- Jensen, Johs. V., forfatter, III, 333.
- Jensen, Kresten, gårdejer, Ballum, III, 318.
- Jensen, Mads, gårdejer, Jægerup, III, 46.
- Jensen, Nis, gårdejer, Branderup, III, 210.
- Jensen, Hanne, Hdl., I, 22.
- Jeppesen, Niels O., Flb., typograf, III, 303.
- Jerichau, fru, kunstner, III, 23.
- Jessen, gårdejer, Tumbøl, III, 127.
- Jessen (slægt), I, 7 ff.
- Jessen, Hans Møller, lærer, Toghale, I, 7 ff, 18—22.
- Jessen, Peter, lærer og degn, Daler, I, 14 f., 23, 33, 40 f., III, 300, 349.
- Jessen, Franz v., redaktør, III, 121 ff., 211, 235 ff., 299, 366.
- Johannsen, Albert, fotograf, Hdl., III, 208, 315 ff.
- Johannsen, Gustav, sønderjysk politiker, se indholdsfortegnelsen.
- Johannsen, P. M., præst, Tinglev, II, 24, 27, 33, 37, 46.
- Johannsen, Sophie, Gallehus, I, 11, 23 f., 259.
- Johansen, Jensenius, præst, Hdl., Odense, Svanninge, I, 43 ff., 75 ff., 92 ff., 131, 154, 207 ff., 221, 239, III, 47, 135, 164, 178 ff., 213, 303 f., 378.
- Juhler, J. C., skoleleder, Åb., II, 93.
- Julius, prins af Lyksborg, II, 224.
- Junggreen, J. P., sønderj. politiker, Åb., I, 58, 63, 108, 203, 249 ff., 257, II, 16, 76 ff., 89, 145, 163 f., 203, 296, III, 94, 206.
- Jürgensen, gårdejer, Hjortspring, III, 159.
- Jürgensen, F. A., Borgerforeningens formand, Flb., III, 208, 318.
- Jürgensen, A. P., farver, Gråsten, I, 254, III, 54, 210, 318.
- Jürgensen, Chr., gehejmeråd, tysk politiker, III, 132, 248.
- Jørgensen, J., frimenighedspræst, Skærbæk, I, 55.
- Jørgensen, A. D., historiker, I, 61 ff., 70, 77, 141, 153, 201, 204, II, 75, 90, 143, 294 ff., III, 47 ff., 54 ff., 85—98, 139, 144, 204, 360 ff.
- Jørgensen, Harald, historiker, III, 85.
- Jørgensen, Konrad, redaktør, Kolding, II, 69.
- Jørgensen, Laurits, sagfører, I, 97.

- Jørgensen, Troels G, højesteretspræsident, II, 294.
- Kaad, A., gårdejer, Mintebjerg, III, 268 ff.
- Kaftan, Julius, professor, Berlin, III, 111 f.
- Kaftan, Theodor, generalsuperintendent, I, 52 ff., 248, II, 225, III, 111.
- Karstensen, Kr., præst, Broager, II, 96.
- Kastrup, A., bogtrykker, Flb., II, 211.
- Kayser, H., tømremester, Kbh., I, 63, 68 ff., 139, 207 f., II, 75, III, 53.
- Kiderlen-Wächter, Alfred v., baron, tysk politiker, III, 153.
- Kirsch, T., tysk politiker, III, 244.
- Kjer, Peter, amtsforstander, Als, III, 222.
- Kjær, Søren, dansk politiker, I, 36 f.
- Klaumann, Knud, dansk politiker, II, 58 f.
- Kleemeyer, typograf, Flb., II, 36.
- Klinkowström, greve, tysk politiker, III, 126.
- Kloppenborg-Skrumsager, H. D., sønderj. politiker, III, 367.
- Klüver, frk., lærerinde, Flb., I, 139.
- Knudsen, H. Aa., godsejer, Trøjborg, I, 254, II, 94, 145, 275, III, 264, 312 ff.
- Knudsen, Jakob, forfatter, II, 133, III, 301 f.
- Knudsen, redaktør, I, 66.
- Knudsen, P. Chr., borgmester, I, 66.
- Koch, Gabriel, provst, Døstrup, I, 11.
- Koch, Hans, provst, Odense, I, 145, III, 270.
- Koch, Peter Christian, redaktør, Hdl., II, 182, 203, III, 68.
- Kold, Kr., lærer, III, 12.
- Krabbe, Christopher, herredsfoged, dansk politiker, III, 161, 179 ff., 217.
- Kries, v., tysk politiker, III, 252.
- Kristensen, Marius, filolog, III, 19, 377.
- Krogh, general, III, 177.
- Kronika, Jacob, forfatter, II, 289.
- Krupka, landråd, Flb., II, 22.
- Kruse, C., muremester, Kbh., I, 201, 204, II, 136, III, 47, 92 f.
- Kruse, J., værkemester, Flb., I, 201.
- Krüger, Hans A., sønderj. politiker, I, 38, II, 16, 94, 100, 144, 181, 203, 297, III, 94.
- Köllner, Ernst Mathias v., overpræsident, III, 99, 105, 113, 116, 123 ff., 130 f., 159, 177, 233 ff.
- Köster, borgmester, Hdl., III, 116.
- Lachmann, S. v., apoteker, Åb., III, 161.
- la Cour, landøkonom, I, 63, III, 16.
- la Cour, Vilh., historiker, II, 41, III, 236.
- Lafrenz, politikommissær, Flb., II, 42, 105.
- la Motte, C. F., redaktør, Sdbg., II, 237, 242, 245.
- Lange, Julius, kunsthistoriker, I, 143.
- Lange, Sven, forfatter, III, 301.
- Langen-Allenstein, v., redaktør, Flb., II, 235, 237, 249 f.
- Langenheim, politimester, Flb., II, 22, 26, 42, 164.
- Larsen, handskemager, dansk politiker, III, 48.
- Larsen, Axel, kaptajn, forfatter, II, 135, 217.
- Larsen, Peder, redaktør, Møgeltønder, I, 82.
- Lassen, H., gårdejer, Strukstrup, III, 19.
- Lassen, Hans, sdj. politiker, Lysabild, I, 88, 234, 248, 253 ff., II, 58, 80 ff., 100, 191 f., 226, 275 ff., III, 50, 94, 129.

- Lassen, Peter Jensen, lærer, Toghale, I, 10.
- Lauridsen, J. K., dansk politiker, II, 52, III, 52.
- Lauridsen, P., historiker, III, 45, 47, 90, 96.
- Lausten, L. K., faktor, Flb., III, 302.
- Lausten-Thomsen, H., amtslæge, Åb., III, 248, 348, 350, 365.
- Lebeck, A., redaktør, Åb., II, 114, III, 350.
- Ledebour, Georg, tysk politiker, III, 234.
- Leidecker, C. H., redaktør, Amerika, II, 256.
- Lensch, J. A., præst, Flb., III, 266.
- Lenzmann, Julius, tysk politiker, III, 124, 234.
- Leth, Andreas, præst, Åb., II, 96 f.
- Lieber, Ernst, tysk politiker, III, 124.
- Liebermann-Sonnenberg, Max, tysk politiker, III, 126.
- Liebnecht, Wilhelm, tysk politiker, II, 124.
- Lindemann, amtsdommer, Åb., II, 266, III, 108, 120.
- Lippmann, rigsadvokat, Leipzig, II, 167.
- Loff, kaptajn, Åb., III, 127.
- Lohmann, J. J., præst, Skive, I, 80, 261.
- Lorenzen, H., møllejer, Gråsten, III, 368.
- Lorenzen, Hans, gårdejer, Ballum, I, 27.
- Lorenzen, Hansigne (forfatterinden Sven Tange), Ballum, I, 22.
- Lorenzen, Nis, gårdejer, Lilholt, II, 203.
- Lorenzen, Peter Hiort, sdj. politiker, II, 73, 277.
- Louise, dansk dronning, III, 313, 321.
- Louise, prinsesse af Danmark, II, 224.
- Lund, landmand, Bøghoved, III, 118.
- Lund, typograf, Flb., II, 36.
- Lunddahl, præst, Kolding, I, 139.
- Lunn, Villars, dansk politiker, II, 77, 136, 164, 261 ff., III, 59, 63, 127, 135, 188, 271, 340 f.
- Lycke, sekretær, III, 175.
- Lütken, kaptajn, III, 259 ff.
- Loebell, Pr. W. v., tysk politiker, III, 252.
- Löhmann, advokat, Flb., I, 246, II, 242 ff.
- Maas, typograf, Flb., II, 211.
- Macco, landsretsdirektør, Flb., II, 22, 34, 39, 46, 108, 169 ff.
- Macke, skolemand, Hdl., III, 116.
- Madvig, J. N. A., retspræsident, Kbh., III, 146.
- Madvig, P. A., fysikus, Hdl., I, 55, 57, 75, 80, 202, 239, 251 ff., II, 15, 95, 144, 155, 164, 257, III, 46 f., 53, 312.
- Mahlstedt, landsretsråd, Flb., III, 37.
- Mahncke, advokat, Hdl., I, 247, II, 244.
- Manicus, C., læge, II, 211.
- Mannhardt, landsretsdirektør, Flb., III, 37.
- Martensen, H. L., biskop, Kbh., I, 111, II, 227, III, 68.
- Mathiesen, typograf, Flb., II, 35 ff.
- Mathiesen, M. C., redaktør, Hdl., I, 27, 45, 49, 55, 101, 126 ff., 239, 249, II, 35 ff., III, 160 ff., 169, 173 ff.
- Mathiesen, Mathias, lærer, I, 28, 30.
- Mathiessen, jernbanedriftsdirektør, Flb., II, 22.
- Matzen, skoleråd, Hdl., I, 52.
- Matzen, Heinrich, redaktør, Åb. I, 99, 104, 107, 131, 173, 186 ff., 262, II, 35 ff., III, 24, 47, 56 f., 185.
- Matzen, Henning, professor, Kbh., II, 263, III, 251 ff., 340.
- Mauve, Karl, landråd, Hdl., III, 105.

- Meyer, H. W., professor, Kbh., III, 194.
- Michelsen, Jacob, gårdejer, Kolstrup, I, 251, II, 257, III, 54, 304 ff.
- Michelsen, Mads, amtslæge, Åb., III, 248.
- Mittelstädt, Otto, rigsretsråd, Leipzig, III, 144.
- Moldt, Johs., redaktør, Sdb., I, 254, II, 35, 41, 82, 274 f., III, 51, 254, 308, 314 ff.
- Moltesen, L., dansk politiker, III, 16, 139.
- Moltke, Carl, greve, II, 242 ff.
- Moltke, Helmuth v., greve, generalstabschef, III, 259 ff.
- Moltke, Otto v., greve, klosterprovst, III, 130 ff.
- Monrad, D. G., konsejlspræsident, I, 20.
- Monrad, Chr. F., skoleleder, Flb., I, 57 f., 60—81, 92 ff., 96 ff., 130 ff., 154 f., 173, 218 ff., 239, 249, 256, II, 72 ff., 92 ff., 143, III, 46 ff., 59 ff., 86 ff., 378.
- Mugdan, Otto, tysk politiker, III, 339.
- Munckel, C. A., tysk politiker, III, 53, 125.
- Mygind, B., gårdejer, Øster-Lindet, III, 117.
- Mühlberg, Otto v., tysk politiker, III, 252 f.
- Müller, sagfører, Flensborg, II, 250.
- Müller, A., rektor, Flb., II, 22.
- Müller-Sagan, H., tysk politiker, III, 252, 331.
- Møller, C. D., præst, Vonsbæk, III, 67.
- Møller, Erik, historiker, III, 83.
- Møller, H. L., dansk politiker, I, 135, 142 f., II, 142, III, 16 f., 210, 248, 257 f., 271, 340 ff., 377.
- Møller, Maren (kaldet Maja), Døstrup, III, 300.
- Møller, Ph., gårdejer, Jægerup, I, 254, II, 275.
- Nansen, J. J. H., præst, Taps, II, 96.
- Nansen, Peter, forlægger, Kbh., III, 72.
- Nceergaard, dansk politiker, II, 295, III, 52, 366.
- Nellemann, I., højesteretsadvokat, II, 136 f., III, 92, 257.
- Nicolai II, kejser, III, 258.
- Nielsen, flækkeforstander, Løgumkloster, III, 147.
- Nielsen, højskoleforstander, Hindholm, I, 174, 197.
- Nielsen, landsretssekretær, Flb., II, 109.
- Nielsen, oberstløjtnant, Kbh., I, 204.
- Nielsen, præst, Flb., III, 266.
- Nielsen, Chr, gårdejer, Vejebæk, bankdirektør, Flb., I, 95, 100.
- Nielsen, Fr., biskop, professor, Kbh., III, 303.
- Nielsen, Julius, sønderj. politiker, Damager, III, 175, 210 f., 232, 236 f., 246, 264 f., 318, 322 ff.
- Nielsen, Nic. J. E., generalsuperintendent, Slesvig, I, 118.
- Nielsen, Th., redaktør, dansk politiker, III, 7.
- Niepa, A., tysk politiker, III, 132.
- Niese, provst, Flensborg, III, 281 ff.
- Nietzsche, Fr., filosof, III, 367.
- Nissen, Hans, gårdejer, Hammelev, II, 203.
- Nissen, Nis, gårdejer, Nordborg, II, 278, III, 231, 253, 315 ff., 351, 354, 366.
- Nissen, N. P., gårdejer, Kjelstrup, I, 254.
- Noack, C. W., biskop, III, 268.
- Noes, dansk politiker, III, 7.
- Nyrop, C., professor, Kbh., III, 267.
- Nyrop, Martin, arkitekt, III, 318 f., 329.

- Nørregaard, Jens, højskoleforstander, Testrup, I, 37.
- Nørgaard, Frederik, højskoleforstander, III, 22.
- Oehlerich, Fr., skoleleder, Nordborg, Broager, I, 33.
- Olsen, Johs., lærer, Møgeltonder, I, 41.
- Ottosen, Johan, historiker, I, 169, II, 64, 90, 136, 143 f., 295, III, 42, 46 f., 209, 362.
- Partsch, Johannes, Flb., I, 155.
- Paulsen, Bertram, gårdejer, Øster-Løgum, III, 371.
- Paulsen, Christian, professor, sønderj. politiker, I, 117 f., II, 190, 203.
- Paulsen, Friedrich, professor, Berlin, III, 111 f.
- Paulsen, H. Hejselbjerg, præst, Skrydstrup, Fjelstrup, III, 371.
- Paulsen, J. C., grosserer, Flb., III, 157, 332, 342.
- Paulsen, Johannes, præst, Krop, II, 165.
- Paulsen, Julius, kunstner, I, 143.
- Paulsen, P. P., Flb., I, 28.
- Peters, Otto, provst, Flb., II, 22.
- Petersen, valgforstander, Arrild, III, 234.
- Petersen, A., Rørkær, III, 265.
- Petersen, A. T., præst, Daler, I, 16.
- Petersen, Carsten, præst, kirkehistoriker, III, 208, 213, 374.
- Petersen, Holger, grosserer, Kbh., III, 340.
- Petersen, Jakob, landsbibliotekar, Åb., III, 350 f.
- Petersen, N., Hønsnap, III, 318.
- Petersen, Niels, overretssagfører, III, 70.
- Petersen, Nis, redaktør, Hdl., II, 39 ff., 102, 214, III, 31 ff.
- Petersen, P. F., provst, Hdl. III, 285.
- Petersen, P. J., lærer, Hdl., I, 45.
- Petersen, P. N., præst, Kbh., III, 351, 382.
- Petersen, Thade, frimenighedspræst, Hdl., III, 24, 192.
- Philippi, statsadvokat, Flb., I, 180 ff., 194 ff., 211 f., 219, II, 34.
- Philipsen, Gustav, forlægger og borgerrepr., II, 295, III, 73 ff.
- Philipsen, P., gårdejer, Nybæk, I, 38 f., 260, II, 284.
- Pingel, J. V., dansk politiker, I, 163, 263, III, 48, 51.
- Pio, Louis, dansk politiker, I, 38, 260.
- Ploug, Carl, redaktør, dansk politiker, I, 162, II, 179 f., 288, III, 202, 337.
- Plaetner, Jacob, gartner, Flb., I, 74, II, 113, 135.
- Pohl, blikkenslager, Flb., II, 110.
- Posadowsky-Wehner, grev Artur v., tysk politiker, III, 251.
- Poulsen, L. B., frimenighedspræst, Bovlund, II, 78, III, 86, 93.
- Poulsen, Lorenz, grosserer, Flb., III, 267, 319, 326 ff., 332, 342.
- Prahl, E. A., statsadvokat, Flb., I, 122, 178, 187 ff., 196, 213 ff., II, 39 ff., 46, 109, III, 142 ff., 161.
- Prahl, Hans P., provst, Gml. Hdl., I, 43.
- Pries, H. H., præst, Uge, II, 29.
- Prützmänn, amtsdommer, III, 37.
- Raben-Levetzau, greve, udenrigsminister, III, 253 f., 259 f.
- Rade, Martin, professor, Marburg, I, 240.
- Ravn, N. F., minister, III, 111.
- Recke, Eberhard v. d., tysk politiker, III, 118 f., 131.
- Recke, Ernst v. d., forfatter, II, 229.
- Refsauge, P., gårdejer, Oksbøl, III, 368.
- Regenburg, Th. A. J., departementschef, stiftamtmand, I, 60 ff., 219, III, 87.

- Rehloff, J. A., provst, Åb., I, 19, 259.
- Reimers, J. P., slagtermester, Sdb., I, 202, 251 ff., II, 15, 61 ff., 77, 135, 191, 257, 274 f., 283 f., 288, 291, 293 f., III, 46, 53, 88, 133, 207 ff., 222, 254, 312 ff.
- Reinholdt, L. Chr., gårdmand, Oksgård, Agerskov sogn, I, 15.
- Reventlow, greve, advokat, Kiel, II, 241 f., 247 f.
- Richter, bankdirektør, Flb., II, 22.
- Richter, Eugen, tysk politiker, III, 115, 121, 232, 244.
- Rickert, H., tysk politiker, III, 118.
- Rickmers, seminarielærer, Tdr., I, 28.
- Riggelsen, P., lærer, Højer, I, 245 f.
- Riis-Knudsen, professor, Kbh., III, 83.
- Ritter, P., advokat, Tdr., II, 240.
- Roos, Nis, grosserer, Hdl., I, 59.
- Rosenbom, H. P., urmager, Løgumkloster, I, 254.
- Rosendal, H., højskoleforstander, I, 174.
- Rosenstand, Otto, præst, Vester Vedsted, III, 16.
- Ross, lærer, Hdl., I, 45, 49.
- Rossen, R. P., lærer, redaktør, bankdirektør, Tdr., I, 15 f., 27, 40, 97 f., 211 f., 215, 219 f., II, 24 f., 35 f., 44, 104 ff., 120, 123, 137, 142, 146, 214, III, 53, 91, 212, 265.
- Rothe, statsadvokat, Flb., I, 187 f.
- Rovsing, Th., kirurg, Kbh., III, 330 ff., 340 f.
- Rubin, M., nationaløkonom, II, 295, III, 51 f., 366.
- Rørdam, Valdemar, forfatter, III, 333, 356.
- Sabroe, Axel, redaktør, Hdl., I, 173, 180 ff., 253 ff., II, 82, 113, 175.
- Sabroe, Th., boghandler, Hdl., I, 254.
- Salicath, advokat, Hdl., II, 95.
- Salling, S. H., højskoleforstander, Ribe, II, 192.
- Sander, landsretsdirektør, Kiel, III, 145.
- Sass, skoleråd, I, 16.
- Sattler, K. H., tysk politiker, III, 125, 244.
- Scavenius, Jacob, kultusminister, II, 142, 261.
- Schack, O. D., greve, Schackenborg, II, 224, III, 368.
- Schandorph, Sophus, forfatter, III, 76 ff.
- Schleisner, forfatter, II, 135.
- Schneider, regeringskommissær, II, 29.
- Schmidt, danselærer, Flb., II, 110.
- Schmidt, grosserer, Kbh., I, 97.
- Schmidt (Smidt), Agnes, kunstner, Lundsmark, III, 351.
- Schmidt, Gotthilf, provst, Sønderborg, I, 7.
- Schmidt, J. H., sønderj. politiker, Vojensgård, I, 27, III, 324 f.
- Schmidt, Johs., præst, Vodder, II, 226, III, 365.
- Schmidt (f. Speth), Magda, enke efter stadsdyrlæge Schmidt, Hdl., III, 290.
- Schmidt, L. A. L., præst, Højer, I, 245.
- Schmidt, Niels, provst, Svenstrup (Als), II, 226 f.
- Schmieder, tysk politiker, III, 233.
- Scholz, E., skorstensfejer, Nordborg, III, 243.
- Schröder, F., redaktør, Flensburg, II, 237, 242, 248.
- Schrøder, Ludvig, højskoleforstander, Askov, I, 257, II, 74, 89, 228, 287, III, 7—22.
- Schröder, Nis, overlærer, Hdl., III, 195.
- Schrøter, møllejejer, Hdl., I, 59.
- Schuldt, H., skibsmægler, Flb., II, 21.
- Schurz, Karl, tysk-amerikansk politiker, III, 339.

- Schwartz, landsretsdommer, Flb., III, 39.
- Schwarz, statsadvokat, Flb., II, 34, 40, 43, 105, 108, 169, 235, III, 24, 157, 200.
- Schütze, W. L., bogtrykker, Hdl., II, 244, 246, III, 174, 182.
- Simesen, R. J., rektor, Flb., I, 62, 261.
- Simonsen, Martin, gårdejer, Flovt, III, 318.
- Simonsen, P, redaktør, Flb., III, 35, 157, 191 ff., 308 ff., 343.
- Singer, P., tysk pol., III, 121, 244 f., 331.
- Sjøquist, overlæge, Kbh., III, 330, 332.
- Skau, Laurids, sønderj. politiker, II, 144, 182, 203, III, 94.
- Skau, P., gårdejer, sønderj. politiker, Buskmose, I, 49, 251 ff., II, 48, 80, 100, 135, 182, 191 f., 273 ff., III, 53, 91, 116 f., 133, 180, 210, 318, 329, 353.
- Skau-Petersen, fru, Sommersted, III, 301 f.
- Skovrøy, P. A., redaktør, Tdr., I, 82, 96, 98, 154, 212, II, 25, 138, III, 31, 35.
- Skram, Erik, forfatter, II, 50 ff., 90, 101, 295, III, 47 ff., 63.
- Skrefsrud, L. O., missionær, I, 59.
- Skrumsager, J. N. H., I, 202, 251 ff., II, 41, 81 f., 191, 199, 275 f., III, 16, 43, 54, 86, 131, 135 f., 181, 208 ff., 214, 226, 311 ff., 322 ff., 363.
- Skrumsager, Niels, gårdejer, Visby Hedegård, I, 205.
- Sodemann, F. C. H., præst, Emmerlev, II, 96.
- Sorterup, Aage, bibliotekar, Kbh., III, 76.
- Spahn, Peter, tysk politiker, III, 244, 331.
- Stadhagen, Arthur, tysk politiker, III, 124, 242.
- Steenstrup, Johs, professor, Kbh., I, 141, III, 95, 97.
- Steffen, Wolf, lærer, Højer, II, 160, 163, 235.
- Steffensen, generalauditor, Kbh., I, 97.
- Stegelmann, Cl. H. Chr., kredsskoleinspektør, I, 44, II, 23, 28 ff., 46, 102.
- Steinmann, G. F. M. v., overpræsident, I, 50, 242.
- Stockmann, tysk politiker, III, 125, 132, 240 ff.
- Stojentin, E. F. F. v., amtsforstander, Toftlund, III, 192.
- Stollberg-Wernigerode, grev Udo zu, tysk politiker, III, 237.
- Storm-Hollensen, fru, Gråsten, III, 249.
- Storz, tysk politiker, III, 244 f., 340.
- Strackerjan, Karl, redaktør, Hdl., II, 237, 246 f., III, 174, 182, 197 f.
- Sveistrup, Paul, politiker, III, 47.
- Svejstrup, H., præst, Rødding, II, 96.
- Svendsen, Nic., amtsskolekonsulent, Tdr., I, 27, III, 135, 275, 304.
- Svensson, A., redaktør, Sdb., Hdl., III, 229, 258, 266, 279, 296, 298, 300, 302, 310, 332, 343.
- Sørensen, N., boghandler, Ab., III, 147, 152.
- Sørensen, Søren Jessen, skoleleder, præst (fra Hammelev), I, 44 ff.
- Tauber, frk., skoleleder, Hdl., I, 240, II, 93.
- Terp, arbejdsmand, Sverdrup, III, 237.
- Thalbitzer, Anna, forstanderinde, Kbh., I, 97, 262.
- Thamssen, J. H. N., redaktør, Tdr., II, 161, 171, 237, 240, 249, III, 39.
- Thillerup, C. K., bogtrykker, Flb., I, 95 ff., 262, II, 113, 211, III, 99.
- Thiset, A., historiker, Kbh., II, 262.

- Thomsen (f. Hanssen), Marie, frue, Hdl., III, 236, 350.
- Thomsen, Ingeborg Refslund, sdrj. politiker, Åb., III, 368.
- Thomsen, H., gårdejer, Damkobbøl, III, 273.
- Thomsen, Hinrich, gårdejer, Roost, II, 192, III, 327.
- Thomsen, Julius, professor, Kbh., III, 34.
- Thomsen, Rasmus, frimenighedspræst, Hdl., III, 364.
- Thomsen, Sønnik, sognerådsformand, Møgeltønder, III, 227.
- Thomsen, Vilh., professor, Kbh., III, 34.
- Thorsen, Sv., protokolsekretær, Kbh., I, 143.
- Tiedemann, politimester, Flb., III, 124.
- Tiedje, Johs., tysk politiker, I, 240 f.
- Tietgen, C. F., finansmand, Kbh., III, 42.
- Timm, slagtermester, Sdb., II, 283.
- Tinglef, Jørgen, sognerådsformand, Lund, III, 373.
- Todsen, gårdmand, Åspe, I, 213.
- Todsen, referendar, Flb., II, 28.
- Toft, H. H. (fra Barsmark), II, 256.
- Tonnesen, Hans, præst, Hoptrup, III, 267.
- Toosbüy, Wilhelm, overborgmester, Flb., II, 22, 111.
- Topsøe, Vilhelm, redaktør, III, 202.
- Torm, bankkasserer, Flb., I, 134.
- Torp, Carl, professor, Kbh., II, 262.
- Trier, Herman, dansk politiker, II, 92, 295, III, 47.
- Trier, Sigurd, forfatter, Kbh., III, 319 ff.
- Tschirschky, H. v., tysk politiker, III, 260 f.
- Tschirschnitz, Adolf v., landråd, Sdb., III, 105 ff.
- Tychsen, H., Frøslev, III, 318.
- Tücksen, advokat, Flb., II, 240.
- Tønder, P. J., gårdejer, Birkelev, III, 318, 353.
- Tönnies, tysk politiker, Garding, III, 124 f.
- Ulderup, kaptajn, Åb., III, 195.
- Uslar, J. R. P. A. v., landråd, Åb., II, 224, III, 161, 238.
- Valentiner, Chr. Aug., præst, Gl. Hdl., II, 96.
- Valentiner, F., amtsforstander, Tyrstrup, III, 234.
- Valentiner, Otto F., provst, Sdb., III, 268 ff.
- Weitling, typograf, Flb., II, 36 f.
- Vennervald, Karl Emil August, redaktør, boghandler, Flb., I, 83, III, 50.
- Wildau, L., grosserer, Kbh., I, 67, 88.
- Wildenradt-Krabbe, M. v., redaktør, Hdl., III, 159—183.
- Wilhelm I, tysk kejser, I, 85, 130, 190, 220 ff., II, 8 ff., 98, 128, 286 ff., III, 23, 27, 82, 140 ff.
- Wilhelm II, tysk kejser, II, 8 ff., 172, III, 31, 74, 154, 252 ff.
- Vilhelmine, hertuginde af Lyksborg, II, 222 f.
- Willemoes, C. A., redaktør, Flb., Møgeltønder, I, 71, 82.
- Wilmowski, K. v., overpræsident, Slesvig, III, 182, 234, 241, 252 ff., 261.
- Wilms, seminarielærer, Tdr., I, 28.
- Wimmer, Ludvig, professor, Kbh., III, 34 f.
- Windthorst, L., tysk politiker, II, 13, III, 101.
- Wiuff, P. H., gårdejer, Sillerup, III, 324 f.
- Vogel, F. E. J., præst, Lysabild, II, 273.
- Voigt, C. F., købmand, Flb., III, 342.
- Wolff, C. P., gårdejer, Gammelgab, I, 254, 274 ff., III, 58, 64, 93, 129.

Vollmar, Georg v., tysk politiker, III, 115, 331.

Vrang, Jørgen, redaktør, Flb., I, 246, II, 21, 25, 27, 32, 34, 40, 45, 104 ff. 135, 152, III, 19, 31, 189, 343.

Vreden, borgmester, Åb., I, 174 ff.

Zachariassen, J., gårdejer, Dybbøl, II, 283.

Zeska, fhv. kaptajn, Flb., I, 191 ff., II, 28 ff., 46, III, 192 ff.

Zeuthen, H. G., professor, Kbh., III, 34 f.

ÅRSBERETNING

er udkommet:

Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. 2,25 kr. (I boghandl. 3,00 kr.).

P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.

Tønder gennem tiderne. 25,00 kr. (37,50).

M. H. Nielsen: *Fra slesvigske fattigvæsens fortid*. 4,50 kr. (6,00).

Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Udsolgt.

Navneregister til H. P. Hanssens værker. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2,00 kr. (4,00).

Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse. 3,00 kr. (4,50).

Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*. 2,00 kr. (3,00).

Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. Udsolgt.
Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. 6,00 kr. (10,00).

Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur* udgave med tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorisk landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indbundet 7,50 kr. (12,00).
Nordslesvig efter genforeningen. 7 radioforedrag. 3,00 kr. (4,50).

Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. Udsolgt.

N. Black Hansen: *Åbenrås annaler, 1524, 1584–1694*. 4,00 kr. (6,00).

Peter Kr. Iversen: *Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog*. 12,00 kr. (18,00).

A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis*. I 10,00 kr. (15,00), II 10,00 kr. (17,00), III 15,00 kr. (25,00).

H. V. Gregersen: *Niels Heldvad. En biografi*. 8,00 kr. (14,00).

Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: *Kaptajn Hans Bruhns erindringer*. 9,00 kr. (16,00).

Asger Nyholm: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på syv reskripterens tid*. Indbundet 12,00 kr. (21,00).

Knud Kretzschmer: *Den sønderjydske fond*. Indbundet 8,00 kr. (13,00).

Udgivet af et udvalg bestående af generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, landsarkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og Hans Lund, Tanderupgård.

Medlemskab af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestilles hos samfundets sekretær, Olav Christensen, Christiansfeldtsvej 30, Haderslev. Udske medlemmer kan